DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Dr. GEORGIOS NAKRACAS

anadolu ve rum göçmenlerin kökeni

1922 EMPERYALİST YUNAN POLİTİKASI VE ANADOLU FELAKETİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BELGE YAYINLARI
Marenostrum / İnceleme

ANADOLU VE RUM
GÖÇMENLERİN KÖKENİ

1922 Emperyalist Yunan Politikası ve Anadolu Felaketi

Dr. Georgios Nakracas

Batavia Yayınevi
Selanik 2000

Yunancadan çeviren
İbram Onsunoğlu

Teknik Hazırlık
Yusuf Aslan

Kapak
Azad Aktürk
Ayrıntı Tasarım, (212) 252 46 56

Baskı/Cilt
Ege Basım
(216) 472 84 01

Birinci Baskı
Şubat 2003

BELGE ULUSLARASI YAYINCILIK
Divanyolu Caddesi Bindirbirek İşhanı.
No: 15/1, Sultanahmet / İstanbul
Tel./Faks: (0212) 638 34 58
E- Mail:belgeyayinevi@hotmail.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dr. Georgios Nakracas

ANADOLU VE RUM GÖÇMENLERİ KÖKENİ

1922 Emperyalist Yunan Politikası ve Anadolu Felaketi

Yunancadan Çeviren:
İbram Onsunoğlu

belge yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ 9

YAZARIN ÖNSÖZÜ 17

ERKEN ANTİK ÇAĞDA ANADOLU 21

Hitit dönemi (İ.Ö. 1700-1200) 21
Phryg dönemi (İ.Ö. 1200-676) 24
Kimmer (İ.Ö. 676-560), Lyd (İ.Ö. 560-546) ve
Med (Pers) (İ.Ö. 546-334) dönemleri 26

MAKEDON-ROMA ÇAĞI (İ.Ö. 334-63) 29

Makedon dönemi (İ.Ö. 334-113) 29
Makedonlara boyun eğen Anadolu bölgeleri 29
Anadolu'nun bağımsız bölgeleri 32
Makedon-Roma dönemi (İ.Ö. 133-63) 35

ROMA (İ.S. 17-334) VE ERKEN BİZANS (İ.S. 334-610) DÖNEMLERİ 37

Roma dönemi (İ.S. 17-334) 37
Erken Bizans dönemi (İ.S. 334-610) 38
Phrygia'ya yerleşen Visigotlar 39
Anadolu'ya yerleşen Vandallar 39

ORTA BİZANS DÖNEMİ (İ.S. 610-1025) 41

Ermeni-Süryani kökenli imparatorların hüküm sürdükleri
Bizans dönemi (İ.S. 610-1025) 41
Anadolu'nun yerli topluluklarında Bizanslılaşma 41
Bithynia'ya Slav göçleri 43
Bizans'a Bulgar, Arap, Suriyeli ve İranlı göçleri 44
Anadolu'ya Ermeni göçleri 45

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİZANS-SELÇUKLU DÖNEMİ (1071-1261) 51

Batı Anadolu'ya Slav ve Kuman göçleri 53
Konya Sultanlığındaki Bizans topluluklarında İslamlaşma 54

BİZANS-MOĞOL DÖNEMİ VE TÜRK EMİRLİKLERİ (1261-1331) 59

Germiyan Emirliği 59

OSMANLI-MOĞOL DÖNEMİ VE KARAMAN EMİRLİĞİ (1331-1466) 63

Bithynia Hıristiyanlarında İslamlaşma 64
Karaman Emirliği 65

OSMANLI DÖNEMİ (1446-1922) 67

Anadolu'da tümüyle Türk egemeliği dönemi (1446-2000) 67

ANADOLU'NUN BATI KIYI BÖLGELERİ 75

Aydın vilayeti 75
İzmir sancağı 79
Manisa (Saruhan) sancağı 99
Aydın sancağı 105
Denizli sancağı 111
Menteşe (Bodrum veya Halikarnassos) sancağı 112

ANADOLU'NUN KUZEYBATI KIYI BÖLGELERİ 115

Dardanel (Çanakkale) bağımsız sancağı 115
Bursa (Hüdavendigâr) vilayeti 118
Balıkesir sancağı 121
Bursa sancağı 129
Bilecik sancağı 141
Kütahya sancağı 145
Afyonkarahisar sancağı 150
İzmit (Nikomedeia) bağımsız sancağı 153
Üsküdar (Skutari) sancağı 159

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ANADOLU'NUN İÇ BÖLGELERİ **163**

Konya vilayeti 163
Konya sancağı 164
Niğde sancağı 170
Kayseri sancağı 179

ANADOLU'NUN KUZEY BÖLGELERİ **187**

Pontus vilayetleri 187
Trabzon vilayeti 190
Trabzon sancağı 193
Samsun sancağı 210
Lazistan (Rize) sancağı 220
Gümüşhane (Argirupolis) sancağı 223
Sıvas (Sebasteia) vilayeti 226
Sıvas sancağı 226
Amasya sancağı 227
Tokat ve Karahisar sancakları 228

SON SÖZ YERİNE **229**

EK **231**

Marios Ploritis'e açık mektup 233
Bulgar ve Yunan ordularının soykırım cinayetleri 238
Yazarın Avrupa Özgür İttifakı'na hitaben yaptığı konuşma 244
Yazarın Başbakana açık mektubu 246
Dış siyasetimizin Hellenosantrizmi 248
Yazarın Ege sorunuyla ilgili açık mektubu 255
Kıbrıs Rumları ile Kıbrıs Türklerinin kanlı ortakyaşarlıkları 261

Fenike-Yunan alfabesi (Çizelge) 268
Yunanistan haritası 269

BİBLİYOGRAFYA **271**

DİZİN **285**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

"Başkasının tarihini tahrif etmek, ulus olmanın bir parçasıdır." Bu özdeyişte içerilen saptama genelde geçerli bir ilke oluşturuyorsa, o zaman bu çerçevede özel olarak Yeni Yunan Ulusunun oluşumunda Türklerle olan ilişkiler ve çekişmenin nice bir rol oynadığını araştırmak, çok ilginç ve şaşırtıcı sonuçlara götürecektir bizi. Karşılıklı etkileşim içinde bunun tersini araştırmak ta ilginç olacaktır kuşkusuz.

Osmanlı egemenliği altındaki halkların uluslaşma süreci, Türk Ulusuyla çatışmayı kaçınılmaz bir biçimde gerekli kılıyordu. Onun için Osmanlıdan bağımsızlığını kazanmaya çalışan uluslarda "Türk düşmanlığı" ortak bir özellikti. Ancak bunlar arasında "Türk düşmanlığının" şiddeti, derinliği ve sürekliliği bakımından Yeni Yunan Ulusunun özel bir yeri vardır. Öyle ki, Yunanistan'daki aşırılığı bazıları şöyle bir aforizmayla dile getirecek kadar ileri gitmişlerdir: **"Türk düşmanlığı, Yunan ulusal kimliğinin onsuz olmaz bir yapıtaşıdır."**

Önsözümüzün başına koyduğumuz özdeyişte sözü edilen tahrifat'ı, elinizdeki kitabın yazarı Giorgios Nakracas bir başka terimle, **"ulusal-ulusçu söylenceler"** olarak tanımlamaktadır. Buna göre, kitapta eleştiri konusu olan Yunanistan'ın 1919-1922 Küçük Asya Seferi, onu yasallaştırmak ve gerekçelemek amacıyla, birçok ulusal-ulusçu söylencelerle desteklenmiştir. Bu çaba, dış ülkelerde başarılı Yunan propagandası olarak ortaya çıkarken, ülke içinde **ulusal ideolojiyi** çoktan biçimlendirmiş bulunuyordu. Yaklaşık yüz yıl önce Osmanlıdan bağım-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sızlığını kazandığından bu yana Yunanistan'da ulusal ideoloji olarak işlenmiş, yaygınlaşmış ve itiraz götürmez kesin inançlara dönüşmüş bu söylencelerden başlıcaları şu ikisiydi:

1. Anadolu'nun Ege ve Marmara bölgeleri ile Kapadokya'da, Pontus'ta, İstanbul'da, Trakya'da ve daha başka bölgelerde Rum-Hellen öğesi çoğunlukta olup, Türk öğesi ise azınlıktadır.

2. Bu bölgelerdeki Rum-Hellen toplulukları, Eski Yunanlıların katışıksız torunlarıdır ve üç bin yıldan beri orada varlıklarını aralıksız ve ulusal bilinç ve kimliklerini değiştirmeksizin sürdürmektedirler.

Türklerin dayanılmaz baskıları altında yüzyıllardan beri ezilen bu Hellen topluluklarını ve üç bin yıllık Yunan yurdu bu toprakları kurtarmak zamanı gelmişti artık. Böylelikle Büyük Ülkü Megali Idea'nın amacı olan "iki kıtalı ve beş denizli" Yunanistan da kurulmuş ve İstanbul başkent olmak üzere Bizans İmparatorluğu da yeniden canlandırılmış olacaktı. Türk devleti ortadan kaldırılacak ve Türkler yok edilecek veya Kızıl Elma'ya sürülecekti.

Onun için Yunan işgaline karşı Mustafa Kemal'in öncülüğünde örgütlü Türk direnişi başladığında bir Atina gazetesinde çıkan aşağıdaki yorumu, o günlerin gerginliği içinde bir kişinin kaleminden çıkmış coşkulu ve sorumsuz sözler olarak değil de, **"resmî bir tez"** gibi kabul etmek gerekir: **"Verilen bu savaş, Yunanistan'ın asi Kemal'e karşı verdiği bir savaş değildir; Yunan ırkının Türk Milletine karşı verdiği bir savaştır. Üstelik çetin bir savaştır, iki rakipten birinin yok olmasına dek sürecek olan. Ya o ya biz. Ortası yok."** (Protevusa, 14 Nisan 1921)

Anadolu Felaketi diye alandırılan yenilgiyle sonuçlanan Anadolu Seferinin ardından Megali İdea'dan vazgeçildiği resmen ilan edildi. Ancak yüz yıl boyunca bir ülkenin ve bir ulusun siyaset ve davranışını belirlemiş ulusal ideoloji belleklerden kolay silinemezdi. Öbür yandan "Hellenizmi tarihinin en büyük felaketine" sürüklemiş bu ulusal ideoloji ya hiç eleştirilmedi ya da küçük bir elit tabaka içinde eleştirildi ve ilgili eleştiri ve vargılar yaygınlaşmadı, okul kitaplarına girmedi, halka ulaşmadı. En yaygın yorum şöyle özetlenebilir: **"Anadolu Seferi büyük devletlerin desteğiyle başlatıldı. Ancak daha sonra onlar Yunanistan'a ihanet ederek Türk tarafını desteklediler. Ve yenilgi geldi."**

Yunan ordularının İzmir'e çıkışı ve Anadolu Seferi kuşkusuz Batı emperyalizminin buyruğu altında başlatılmıştır. Ancak bu, olayın bir ayrıntısıdır

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yalnızca, küçük bir ayrıntısı. Anadolu Seferi, öncelikle ve özellikle Yunanistan'da bir iç sürecin ürünüdür. Burada, Avrupa emperyalizminin Yunanistan'ı kullanması değil de, Yunan milliyetçilik ve yayılmacılığının Avrupa emperyalizmini kullanması ve ondan yararlanmaya çalışması söz konusudur.

Anadolu yenilgisinin üzerinden 80 yıl geçtikten sonra Megali İdea ve benzeri yayılmacı görüşler bugün Yunanistan'da ancak bazı marjinal gruplarca desteklenmektedir. Yine de özeleştirisi hâlâ yapılmamış Anadolu Seferiyle ilgili en ılımlı genel kanı odur ki, **"Türk milliyetçiliği ve Kemalizm belirmemiş ve engellememiş olsaydı, Anadolu Hellenizmi Yunanistan'la birleşip üniter bir devlet oluşturacaktı."** İlgili yerinmeler Yunanistan'da hiçbir zaman durmadı, hiçbir zaman gündemden inmedi.

Son yıllarda ise yeni bir boyut kazanmaya başladı. Yeni gelişmelerden bazıları şunlar: 1923 nüfus mübadelesinden önce Anadolu Rumlarının yaşadıkları bölgeler için **"kaybedilmiş vatanlar"** terimi kullanılırken, yavaş yavaş bunun yerini **"unutulmayan vatanlar"** terimi almaya başladı. İlk bakışta gülünç görünen bu kelime oyunuyla iletilmek istenen mesaj gizlenmiyor. Şöyle: "Kaybedilmiş vatanlar demekle bugünkü gerçeği ve oldubittiyi kabullenmiş görünüyoruz. Oysa unutamadığımız vatanlar derken, özlemle birlikte onları yeniden elde etme arzumuzu da dile getiriyoruz." Bu konuda son kuşkuları da dağıtmak üzere bir olay daha anlatalım. Yunanistan başpiskoposu Hristodulos'a yöneltilen bir eleştiriyi Başpiskoposluk Basın Bürosu şöyle yanıtlıyordu: "... Bugün vatanımızda, birçokları için, yani siyasetçiler için, kaybedilmiş olan vatanlardan değil de, unutulmayan vatanlardan, cüppeli liderlerimizin 80 yıldan beri yaptıkları gibi, böylesi bir aşk ve şevk ile bahseden ve onları vaazlarında anlatan bir kişi varsa o da Başpiskopos Hristodulos'tur, uyuyan vicdanları uyandırmak için..." (Elefterotipia, 21-8-2002). Yunanistan'da kilise liderinin üstlendiği bir kampanyanın başarısısından emin olabilirsiniz.

Hristodulos'un bu yöndeki faaliyetlerinin sayısı çoktur. 1999 yılı 15 Ağustos Meryemana kutlamalarına Veria'daki *(Karafere)* Sümela Kilisesinde katılan başpiskopos, kendisine kilisenin altın anahtarı armağan edilirken, binlerce Pontus kökenli katılımcı ve Yunan Cumhurbaşkanı önünde şunları söylüyordu: **"Tanrı bana Pontus'taki tarihî Sümela Meryemana Manastırının kilidini açmayı da nasip etsin."** Böyle diyerek, yalnız orada bulunanlar arasında değil, tüm Yunanistan çapında **irredantist** bir duygu kabarmasına neden oluyordu.

Yunan Millet Meclisi Pontus Rumlarının soykırımını oybirliğiyle tanıdı ve 19 Mayısı soykırımı anma günü olarak ilan etti (1994). Mustafa Kemal'in Samsun'a

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çıktığı 19 Mayıs tarihi kasıtlı olarak seçilmişti. **Rumların soykırımcısı olarak suçlanan Atatürk'ten** Yunan milliyetçiliği Anadolu yenilgisinden 72 yıl sonra öç alıyordu. Bir görgü tanığının olayla ilgili ifşaatı ilginçtir. Yunan Meclisi soykırımı tanıdıktan sonra Pontus kökenli Yunanlılardan bir kurulu kabul eden Meclis başkanı Kaklamanis, onlara şöyle konuşmuştur: **"Yunan Meclisi soykırımı tanımakla üzerine düşen görevi yaptı. Şimdi siz Pontuslulara da bir görev düşüyor. Şu soy kırımı kanıtlamak."** Soykırımı belgeleme çalışmaları süredursun, bu arada konu uluslararası kuruluşlara taşınmaya başladı. İlk yıllarda soykırımı anma günü sönük geçiyordu. Ancak son yıllarda gittikçe daha geniş ve katılımlı olmaya başladı. Artık tüm ülkede olduğu kadar dış ülkelerde de törenler düzenleniyor ve bunlarda devlet temsilcileri de yer alıyor. 2002 yılı törenleri en parlaktı. Öbürleri yanında Yunanistan'daki Türk temsilcilikleri önünde hadiseli geçen gösteriler oldu. Meclis başkanı Kaklamanis, Türkiye'yi Pontus soykırımını tanımaya ve af dilemeye çağırdı.

Son olarak Yunan Meclisi bu kez Küçük Asya Hellenizminin soykırımını yine oybirliğiyle tanıdı (1997-2001). Trakya Rumlarının soykırımının tanınması da gündeme gelmişti. Bütün bunlar Türk-Yunan ilişkilerinde "balayı" yaşandığı bir dönemde oluyordu. Türkiye bu kez tepki gösterdi ve Küçük Asya Hellenizminin soykırımı Yunan ulusal yortular-yaslar cetveline şimdilik girmedi.

Yukarıda sözünü ettiğimiz marjinal gruplar bu gelişmelerden cesaret alarak öne çıkmaya ve görüşlerini açıklayacak kürsüler bulmaya başladılar. Alışılmış milliyetçi-şöven ve antitürkçü-ırkçı söyleme artık irredantist mesajlar da giriyor, Türkiye'nin devlet olarak dağılacağı müjdeleniyor v.b. Yeni gelişmelerden biri de Mustafa Kemal Atatürk'e yapılan saldırılar. Atatürk'e yöneltilen suçlamalar sanki 1919-1922 döneminden çıkarılmış ve Yunanistan'da bir kesim Türkiye ile bir çatışma mantığı içinde o dönemi sanki yeniden yaşıyor.

Yunan hükümetleri ve partileri tarafından yerine göre açıkça veya el altından desteklenen bu kesimin siyasî istikrarı bozmasına ve ülkeyi maceralara sürüklemesine müsaade edilmesi beklenmiyor tabiî. Ancak bir Yunan-Türk yaklaşımını her an sabote edecek güce sahip olduğu da biliniyor, yakın geçmişte buna birçok kez oldukça başarılı olarak giriştiği gibi. Yunanistan'a özgü bir gariplik olarak siyasî yelpazenin her bölümünde yandaşları bulunan bu antitürkçü, rövanşçı ve irredantist kesim, şimdilik bir liderin öncülüğünde üniter bir cephe oluşturmaktan uzak görünüyor. Kendi başına siyasî temsilcilik arayışları içine girdiğinde işler karışacaktır.

Fakat bugünkü koşullarda Yunanistan'da kimse ses çıkarmıyor. İstisnalar

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yok değil. Küçük bir siyasî grup olan AEKA, geçtiğimiz yılın soykırım törenlerini eleştirip, bu etkinliklerdeki tehlikelere dikkati çekti: **"Pontus Rumluğunun geçmişte uğradığı telkinlere karşı yeniden canlandırılan ilgi, ezelî Yunan ırkı konusunda milliyetçi efsaneyi yinelemeye ve komşu Türkiye ile çatışma yolu-na girmeye yönelirken, bu arada belirsiz ama tehlikeli bir biçimde irredantist hayallerin ortalıkta dolaştırılmasına da yarıyor."**

Çekiliş noktasını hep Anadolu Rumluğu ve Anadolu Seferi oluşturuyor.

Elinizdeki bu kitapta ise daha sistemli bir tepki ve yanıt var. Yazarı Giorgios Nakracas, 1919-1922 seferini yasallaştırmakta kullanılmış olan Anadolu Rumlarıyla ilgili yukarıda değindiğimiz başlıca iki söylenceyi ele alıp, onları çürütüyor. Nakracas, Küçük Asya Felaketinden önce Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Rumların çoğunlukta, Türklerin ise azınlıkta olduklarına dair Yunanistan'da bugüne dek yaygın olan kanıyı, yine Yunan resmî kaynaklarını göstererek yalanlıyor. Bu amaçla kitabında Rumların yaşadıkları bölgelerdeki nüfus yapısını, en küçük köylere varıncaya dek, ayrıntılı olarak anlatmış. Vardığı sonuç şöyle özetlenebilir: Rumlar, Ege kıyılarında yalnız birkaç yörede çoğunluk nüfusunu oluşturuyorlardı; tüm öbür bölgelerde ise yerine göre önemli veya önemsiz bir azınlıktan ibarettiler. Anadolu'nun iç bölgelerinde Rumlar yok denecek ölçüde azdılar veya hiç yoktular.

"Atalara tapınma", tüm milliyetçilikleri nitelendiren bu ortak eğilim, Yunan milliyetçiliğinde sık sık hezeyan boyutlarına ulaşarak, alışılmışın çok üstünde belirleyici ve yönlendirici rol oynar. Bu eğilim, Eski Yunan uygarlığının ününü kullanarak, öbürleri yanında, Yunan milliyetçiliğine uluslararası düzeyde birçok pratik yararlar sağlamıştır. Onun için Anadolu Rumluğuyla ilgili ulusal söylence, "atalara tapınma" öğesinden yoksun edilemezdi, onsuz bütünleşmiş sayılamazdı. Buna göre Anadolu Rumları, üç bin yıllık kesintisiz süreklilik içinde Eski Yunanlı kolonistlerin, İonların v.s. katışıksız torunlarıydı ve Yunan ulusal bilincini değiştirmeksizin korumuşlardı.

Yunan milliyetçiliğinin çetin çekirdeğini oluşturan bu kurama Nakracas şöyle karşı çıkmaktadır: Fransız İhtilalinden önce Anadolu Rumlarında ulusal bilinç yoktu ve Yunanlılık-Hellenizm kavramları bilinmiyordu. Ulusal bilinç, Avrupa Aydınlanma Akımından etkilenen diaspora Rum aydınlarının öncülüğünde yeni kurulan Rum eğitim kurumları aracılığıyla çok sonraları işlenmeye başladı ve yaygınlaştı.

Anadolu Rumlarının soy kökeniyle ilgili savları şunlardır: Rumların Eski Yunanlı kolonistler ve İonlar ile soysal ilişkileri ya yok denecek kadar azdır ya da

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hiç yoktur. Eski Yunanlı kolonistler, yalnızca kıyı şeridine yerleşmiş ve orada güçlü koloni kentleri kurmuşlardı. Sayıları nispeten az olan Yunanlı kolonistler, daha sonraları bir yandan yerli halklar, öbür yandan zamanla Anadolu'ya göç eden veya orada devlet kuran çeşitli uluslar ile kaynaşarak, Anadolu halklar mozaiğinin artık kolay ayırdedilmeyen bir öğesini oluşturmuşlardı.

Anadolu halklarının dilsel Hellenleşmesi özellikle Hellenistik dönemde başlamış, fakat ancak Bizans döneminde Hellence yazılmış İnciller aracılığıyla yayılan Hıristiyanlık sayesinde genelleşmiştir. Hellence, Kilisenin kullandığı tek dildi ve 7. yüzyılda Latincenin yerini alarak Bizans'ın resmî dili olmuştu.

Selçuklular döneminde Anadolu Hıristiyan topluluklarında gönüllü kitlesel İslamlaşmalar oldu. Toplu İslamlaşmalar Osmanlı döneminde de devam etti. Sonuç olarak Anadolu Hıristiyan nüfusu çok azaldı. Hıristiyan dinini muhafaza edenlerin önemli bir bölümü de zamanla dilsel Türkleşmeye uğradı. Uluslaşma süreci başladığında Ortodoks Hıristiyanlar Rum-Grek ulusal kimliğini benimsediler. Ancak bu Hıristiyanlar, yerine göre çeşitli yerli halklar ile Anadolu'ya sonradan göç etmiş halkların torunlarıydı. Bunların arasında Yunan kökenliler pek azdı.

Yazar, özel olarak Ege kıyıları ile eski İonya bölgesinin nüfus yapısında son beş yüzyıl içinde vuku bulan şu değişiklilikleri anımsatmaktadır: Bizans egemenliğinin son döneminde bu bölgelerde nüfus çok azalmıştı. Türk egemenliğiyle birlikte Hıristiyan nüfus daha da azaldı. Moğol istilasından sonra ise Hıristiyanlar neredeyse tükendi. Osmanlı egemenliği yeniden kurulduğunda Ege kıyıları katışıksız Türk bölgeleriydi ve üç yüzyıl boyunca böyle kaldı. Ege kıyılarındaki büyük Rum birikimi, özellikle 19. yüzyılda vuku bulan kitlesel göçlerin bir ürünüydü. Hıristiyanlar oraya Ege adalarından, Mora'dan, anakara Yunanistan'ından ve Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinden gelip yerleşmişlerdi. Dolayısıyla 20. yüzyıl başlarında Ege kıyılarında ikamet eden Rumların kesintisiz bir süreklilik içinde eski İonların torunları oldukları iddiası, Yunan milliyetçilik efsanesinden ibaret tamamen gerçekdışı bir iddiadır.

Giorgios Nakracas tarihçi değildir. Geniş bir araştırmanın ürünü olan elinizdeki tarihî monografi, bir tarih eserinin taşıması gereken niteliklerden yoksun belki. Sonra, bilinmeyen yeni şeyler de ifşa etmiyor. Bilinen şeyler, ama Yunanistan'da gizlemeye çalışılan ve tahrif edilen şeyler ve kamu oyuna tahrif edildiği şekliyle yansıyıp, vicdanları ona göre biçimlendiren şeyler. Üzerinden 80 yıl geçmiş olmasına rağmen Anadolu yenilgisini Yunan milliyetçiliği hâlâ sindirmiş değil, bu olayın hâlâ soğukkanlı bir değerlendirmesini yapmış değil. Anadolu Rumluğu konusu, "tarih belleğimizi canlı tutma hakkı" adına hâlâ eski ulusal-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ulusçu söylencelerin eşliğinde gündemde tutularak, zaman zaman Yunanistan'daki yayılmacı ve irredantist emellerin depreşmesine neden oluyor. Nakracas, elinizdeki kitabında 1919-1922 Anadolu Seferinin özeleştirisini yaparken, Yunan milliyetçiliğine de güncel bir yanıt vermeyi amaçlıyor.

İbram Onsunoğlu

Yeradlarıyla ilgili açıklama

Kitapta Anadolu'daki bölge, kent, kasaba ve köylere ait ve daha başka çok sayıda yeradları var. Kitabın Yunanca aslında bu yeradları genellikle Yunanca olup, bazılarının yanına parantez içinde Türkçeleri de eklenmiş. Ancak Türkçe yeradlarının birçoğu, Rumlarca telaffuz edildiği biçimiyle "hatalı", hem de bazen Türkçesini anımsatmayacak ölçüde "hatalı" yazılmış. Ayrıca bu Türkçe adlardan bazıları artık unutulmuş eski tarihî adlar olup, bugün onların yerine yenileri kullanılmaktadır.

Yunanca yeradlarının Türkçelerini bulmak, yanlış yazılmış Türkçe adları düzeltmek ve eski tarihî adların bugün kullanılan yenilerini araştırmak, kitabı çevirirken bizi en çok yoran bir sorun olarak karşımıza çıktı. Bu sorunu kimi yerde aştık, kimi yerde aşamadık. Böylece Türkçe adlarını bulup doğrulayamadığımız birçok köyler, kitabın Yunanca aslında yazılı olduğu gibi kaldı. Doğruladığımız yeradlarının Türkçeleri, Rumcalarından sonra italik harflerle parantez içine alındı. Litri *(Ildır)*. Herakleia *(Ereğli)*, Karvali *(Gelveri, Güzelyurt)*, Maiandros (Büyük Menderes) Irmağı örneklerinde olduğu gibi.

Tarihî yeradlarının yazılışında Eski Yunancayı Latin harflerine geleneksel uyarlama yöntemi yeğlendi, ayrıca Türkçe okunuşu da parantez içine alındı. Philadelpheia *(Filadelfiya, Alaşehir)*, Phrygia *(Frigya)*, Apollonia *(Apolyoni, Ulubat)* Gölü örneklerinde olduğu gibi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Bundan yirmi yıl kadar önce ulusal kimliğimize ilişkin konular üzerinde kalem oynatmaya başladığım zaman, amacım ve iddiam, *tek Ulus, tek Soy, tek Din* üçlemesiyle dile getirilegelen ulusal ideolojimizi yeniden belirlemekti. Kesinlikle gerekliydi bu. O dönemde ülkemizde korkunç bir ideolojik sessizlik hüküm sürüyordu, her depremden önce görülen sessizlik gibi. Bugünkü ideolojik sarsıntılar, en taşkın düş gücünü bile aşan ve zemin ve zamana uymayan olaylar gibi görünse de, nisbeten kolay açıklanabilir.

Yeni Yunan Ulusu, çağdaş her Avrupa ulusu gibi, ideolojik olarak kendiliğinden ortaya çıkmadı. O da, Fransız İhtilaliyle gelişen Avrupa Aydınlanma Akımının politik-ideolojik bir ürünüydü.

Milliyetçilik ideolojisi, ilk ortaya çıktığında, Avrupa Aydınlanma Akımının elinde teokratik ve feodal toplumsal rejimlere karşı savaşımda ve erkin Allah'ın inayetiyle hüküm süren kraldan demokratik yolla seçilmiş parlamentoya geçişinde kuramsal bir silah olarak iş gördü.

Fransız İhtilalinden önce, Yunanistan'ın anakara kesimindeki nüfusun çoğunluğu, belirgin ulusal kimlikler olmaksızın, Arnavutça, Ulahça ve Slavca konuşan sakinlerden oluşuyordu. Yunanca konuşan sakinlere gelince, onların da büyük bir oranı sırasıyla Flamanların, Katalanların, İtalyanların, Fransızların, Almanların, Mora Slavlarının, Yahudilerin v.s. Hellenleşmiş torunlarından oluşuyordu. Eski Yunanlıların torunlarına da yer yer rastlanıyordu; örneğin, Çakon'larda(*) ve Patra'daki ve Argos bölgesinin batısındaki kimi kalıntılarda olduğu gibi.

Bu olay, elbette, olumsuz bir saptama değildir ve salt Yunanistan'a özgü bir

---

(*) **Çakonlar**: Mora'nın güneyinde Çakonya yöresinde yaşayan bir topluluk. Çakonya lehçesinde Eski Yunancadan birçok kalıntılar vardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

durum da değildir. Zira böylesi, tüm Balkan bölgeleri ve genel olarak bugünkü tüm Avrupa ulusları için geçerlidir.

Yeni Yunan ulusal kimliğini, Avrupa Aydınlanma Akımının etkisi altında kalarak, Diaspora Ortodoks Rumlarının orta kentsoylu sınıfından gelen çocukları yarattılar özellikle. Onlar, Fransa'da veya Almanya'da eğitim görürken etkilenmişlerdi bu akımdan. Başlıca örnek, Ulah kökenli Rigas Fereos'tur(*). Eski Yunanlılar, Yunanca konuşan ve Yunan uygarlığını kabul eden herkes Yunanlıdır diye dahice bir ideolojik tutum benimsemişlerdi. Yeni Yunanlılar ise, Alman Romantizminin etkisi altında kalarak, *tek Ulus, tek Soy, tek Din* üçlemesiyle dile getirilen ulusal bağdaşıklık ilkesini benimsediler. Ulusal bağdaşıklık ilkesi, düşünen hayvanlar olan insanlara kolay uygulanamaz. Böylesi, ancak veterinerlikte başarıyla uygulanabilmektedir.

Yunan devleti kurulduğunda, Yunanlı propagandistler, Makedonya'daki Bulgar emellerini savmak amacıyla, *eski atalarımızın* zaman içinde değişmez sürekliliği kuramını uygulayarak, hem kendilerini hem de Slavca konuşan Makedonyalıları eski Makedonların ve Büyük İskender'in torunları olduklarına inandırdılar. Bu ideolojik sapıklığın yanetkileri hem onlarda hem de bizde bugün bile açıkça görülmektedir.

Söz konusu ideolojiyi soğukkanlılıkla irdeleyince, eski Yunan, eski Bulgar ve eski Türk soylarının zaman içinde değişmez sürekliliğinin geçerli olmadığı sonucu kolayca ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Ortodoksluğun Yeni Yunan kimliğiyle asla özdeşleşmediği sonucu da çıkmaktadır. Nedeni çok basit: Ortodoks Milleti diye adlandırılan toplum, sonradan ayrılan Rus, Bulgar, Arnavut, Sırp, Makedon, Rumen ve Yunalılardan oluşuyordu. Romalıların veya Rumların o dönemdeki Milletbaşı ve İstanbul Patriği, kendi ayrıcalıklarını korumak için, 1821 Yunan İhtilalini aforoz etmiş ve her çeşit ilerici toplumsal hareketi engellemeye çalışmıştır. Benzeri olaylar, bazılarınca Korais'in(**) kaleme aldığı iddia edilen 1803 tarihli *Yunan Vilayeti* başlıklı yapıtta ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Yeni Yunan devleti istikrar kazanınca, Yunanlı aydınların ideolojik dağarcığı Megali İdea hayaliyle daha da zenginleşti. Bir ideoloji ki, kaçınılmaz bir biçimde 1922 Anadolu Felaketine yol açacaktı. Ulusal bağdaşıklık politikası ile Megali İdea

---

(*) **Rigas Fereos veya Velestinlis** (1757-1798): Yunan Aydınlanma Hareketinin ilk isimlerinden. Balkan halklarını Osmanlı İmparatorluğuna karşı ayaklandırmaya çalışmıştır. 1821 Yunan İhtilalinin öncüsü olarak kabul edilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ideolojisinin birlikteliği 1913'te en trajik biçimini aldı. Yunan ordusu, bugünkü Kılkış ilini işgal ettiğinde, Slavca konuşan Makedonlardan oluşan il nüfusunun %90'ını yok etti veya Bulgaristan'a sürdü.

Önceleri ilerici bir ideoloji olan milliyetçilik, çirkin olan öbür yüzünü de, hoşgörüsü olmayan veya farklı olanı yok eden yüzünü de göstermeye başlamıştı. Bu ideolojinin sonucu olarak, çokuluslu feodal Osmanlı devletinin yerini milliyetçi gerici devletler aldı. Bu olay, Balkanlar'da çeşitli savaşlara yol açtı, bölge toplumlarını göçlere sürükledi ve ulusal azınlık topluluklarını yok olmaya mahkum etti.

1919'da Türk ulusal bölgesinin Yunan ordusu tarafından istila edilmesiyle, Anadolu Rumluğunun geleceği dramatik bir boyut kazanıyor, bunun yanısıra Türk ulusunun varlığı da tehlikeye giriyordu. Türk ulusu ki, Anadolu Seferinin de yarattığı tehdit sayesinde, Kemal Atatürk tarafından yeni oluşturulmaya başlıyordu.

Papanastasiu(**) gibi kişilerin akılcı görüşlerine, pek tabiî, kimse kulak asmadı. Anadolu Felaketinden yıllar önce tanınmış sosyalist lider görüşlerini şöyle dile getiriyordu: *"Gerçek özgürlük, ulusal eşitlik ve dayanışma yolu, Türkler için olduğu kadar Türkiye'de yaşayan Hıristiyan halklar için de tek kurtuluş yoludur; onları yüksek bir yaşam düzeyine çıkaracak tek yoldur.. Bu halkların yüksek çıkarları, ulusal megalomanilerini ve istilacı emellerini terkedip, Türkiye'ye gerçek özgürlüğün yerleşmesi için insanî çabalara katılmalarını gerektirmektedir."*

Anadolu Seferinin ideolojik tabanını oluşturan Megali İdea ideolojisini yasallaştırmak amacıyla çeşitli söylenceler uydurulup yaygınlaştırıldı. Sözgelimi, İonya Hellenizminin 3.000 yıllık bir süreklilik içinde o bölgede hep var olduğu ve Türklerin Anadolu'da bir azınlık nüfusu oluşturdukları gibi. Bugün bile milliyetçi çevreler kurtarılmamış vatanlardan söz etmekte ve bazı siyasiler Hellenizm alanının daha çok daralmasına müsaade edilmeyeceğini açıkça ilan etmektedirler. Bu görüşler, tarihî dayanakları konusunda birçok kuşkular doğurmaktadır.

Elinizdeki bu çalışmanın amacı, Pontus, Aydın vilayeti ve genel olarak Anadolu'nun batı kıyısı Rumlarının gerçekte ne ölçüde nüfus çoğunluğunu oluştur-

---

(*) **Korais Adamantios** (1748-1833): Yunan Aydınlanma Hareketinin en önde gelen ismi. Yunan milliyetçiliğini biçimlendiren ve 1821 Yunan İhtilalini hazırlayan düşünürlerden. İzmir doğumlu olup, Paris'te yaşamış ve orada ölmüştür. İsimsiz bir Aydınlanma Bildirgesi olan **Yunan Vilayeti**'nde Kilise ve papazlar sert bir dille eleştirilmektedir.

(**) **Papanastasiu Aleksandros** (1876-1936): Yunanlı siyaset adamı. İki kez kısa süreyle başbakanlık görevinde bulunmuştur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

duklarım ve ne ölçüde o bölgelere 3.000 yıldan beri yerleşik olduklarını araştırmaktır.

Ülkemiz, mutlu koşulların sonucu olarak Avrupa Birliği'nin tam üyesi olan tek Balkan ülkesiyken, Yunan toplumu bu günlerde Yunan hükümeti ile yerel Ortodoks Kilisesi Papazlar Sınıfı arasında çoktan tarihe karışmış olması gereken bir çatışma yaşadı(*).

Hristodulos ve Kallinikos'un(**) halk önünde dile getirdikleri görüşler, birçok ideolojik sapmaları açığa vurdu. Birincisi şöyle bir açıklama yaptı: *"Allah tarafından bana verilen emir önde yürümek, sizin de göreviniz ben dinî liderinizin peşinden gelmektir."* İkincisi ise daha da ileri giderek şu inanılmaz şeyleri savundu: *"Fransız Aydınlanma Hareketi Fransa'yı nasıl felakete sürüklemişse, Yunan Aydınlanma Hareketi de Yunanistan'ı aynen felakete sürükleyecektir."* Yerel Ortodoks Papazlar Sınıfının ortaçağa özgü bu teokratik görüşleri, günümüzden 250 yıl önceki eski dönemlerde belki olağan karşılanırdı. Fakat Avrupa Aydınlanma Fesefesi bu görüşlere karşı savaşmış ve galip gelmiştir.

Yerel Ortodoks Papazlar sınıfı başta olmak üzere Yeni Yunan toplumunun bir bölümü teokrasi bağlarından hâlâ kurtulamadığı için, yukarıda sözü edilen ideolojik çatışma, ulusal ideolojimizin yeniden belirlenmesi konusunu ivedilikle gündeme getirdi. Bizans İmparatorluğu ile onun ardılı Osmanlı İmparatorluğundaki teokrasi, Avrupa halklarına yüzyıllar boyu çile çektirdi ve feodal sistemi ve onun yanısıra *kilise topraklarının kutsal kulları* diye güzelsenmiş bir adla rençperlerin köleliğini kutsadı. Avrupa Aydınlanma Akımı, işte bu teokrasiye karşı mücadele etti ve başarılı oldu. Çağdaş Yunan ulusu da varlığını bu akıma borçludur.

Umarım ki elinizdeki bu çalışma, elbette olanakları çerçevesinde, bazı görüşlerin ve uyduruk tarihî söylencelerin aydınlanmasına ve düzeltilmesine katkıda bulunur.

Eylül 2000

(*)Yunanistan'da 2000 yılının ortalarına doğru yeni kimlik belegelerine yurttaşın hangi dine mensup olduğu yazılmayacağı açılandıktan sonra, başpiskopos Hristodulos başta olmak üzere, Kilise bu hükümet kararına sert tepki gösterdi, direnişe geçti, mitingler düzenledi. Bu konuda halk oylaması yapılması için açtığı imza kampanyasında 3,5 milyon imza topladı.

(**) **Hristodulos:** Yunanistan başpiskoposu. Megali İdea özlemcisi olarak görünmekten hoşlanır. **Kallinikos:** Pire piskoposu. Hristodulos'un manevî babası ve yakın dostu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ERKEN ANTİK ÇAĞDA ANADOLU

HİTİT DÖNEMİ (İ.Ö. 1700-1200)

İ.Ö. ikinci binyıl, Rusya ve Asya bozkırlarından çekilip, Kafkasya veya Balkanlar yoluyla ilerleyerek Ege ve Anadolu bölgesine yerleşen Hint-Avrupa kökenli halkların büyük göçleriyle bilinmektedir.

Güneye doğru erken bir göç girişiminde bulunan Hint-Avrupa kökenli bir halk ta Akha'lardı. Akhalar, İ.Ö. 2000'e doğru Rus bozkırlarını terkettikten sonra güney Yunanistan'a yerleştiler. İ.Ö. 1700 dolaylarında Hint-Avrupa kökenli bir başka halk olan Hititler, Asya bozkırlarını terkederek, Kafkasya yoluyla önce Karadeniz bölgesine akın etti ve daha sonra orta ve doğu Anadolu'ya yerleştiler. Hititler, 250 yıl içinde güçlü Hitit Krallığını kurdular (Harita 1).

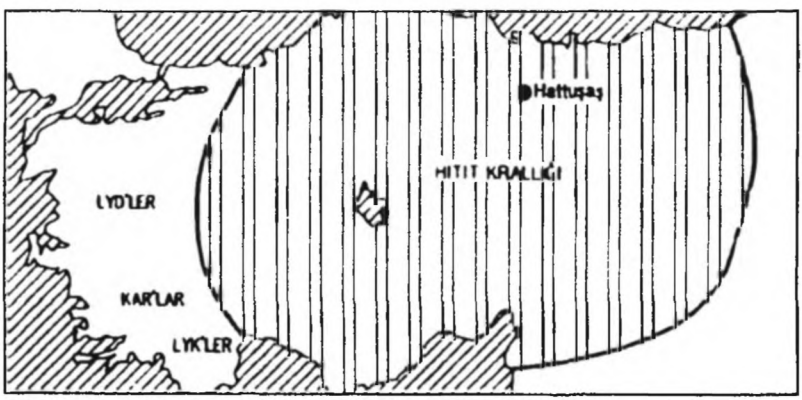

Harita 1. İ.Ö. 1300 dolaylarında Anadolu halkları.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hititler, yerli bir halkın Hatti adıyla bilinen ülkesine yerleşti ve oraya başkentleri Hattuşaş'ı kurdular. 1906 tarihinde Alman araştırıcı Hugo Winckler, Ankara ile Amasya'yı birleştiren imgesel çizginin ortasına rastlayan bugünkü Boğazköy yakınlarında bir tepedeki görkemli bir sarayın kalıntılarının Hattuşaş'taki Hitit sarayına ait olduğunu açıkladı[1].

Hititler, askerî üstünlüklerini, bozkırların tek kişilik süratli savaş arabasını iki atın çektiği üç kişilik arabaya dönüştürmüş olmalarına borçludurlar. Bu savaş arabasıyla, düşman uluslar karşısında önemli bir savaş üstünlüğü elde ettiler. Hititler, Babillilerden alıp benimsedikleri çiviyazıyla taş anıtlar üzerine yonttukları metinlerden de anlaşıldığı gibi, çok yüksek bir uygarlık geliştirdiler.

Hititlerin ilk krallarından biri olan I. Murşil, İ.Ö. 1595 dolaylarında Babil'i ele geçirip Hamurabi hanedanını devirdi. Batıda ise, o dönemde batı Anadolu'daki en önemli düşmanı olan Arzava Krallığıyla savaş halindeydi. Kral Şuppiluliuma'nın hüküm sürdüğü yıllarda (İ.Ö. 1380-1346) Hitit Krallığı, Kuzey Suriye'yi de ele geçirerek, toprak genişliğinin doruğuna ulaştı. Seramik madde üzerine yazılmış bir mektupta, firavun Tutankhamon'un dul karısının Şuppiluliuma'ya beş oğlundan biriyle evlenmek istediğini bildirdiği saptanmıştır.

İ.Ö. 1285'te kuzey Suriye'de Kadeş savaşında Mısırlılar Hititlere yenildikten sonra, Hitit kralı Hattuşil ile Mısır firavunu Ramses arasında günümüze dek muhafaza edilmiş devletlerarası anlaşmalar imza edilmiştir[2].

Hititler, egemenliklerini Pontus'tan Kıbrıs'a dek genişletmiş oldukları halde, batı Anadolu'daki Arzava Krallığı sakinlerini kesin olarak boyundurukları altına alamadılar. Onlar, daha sonraki yüzyıllarda Lyd'ler, Kar'lar ve Lyk'ler olarak ortaya çıktılar. Lyd uygarlığı büyük gelişme göstermiştir. Lydler *(Lidler veya Lidyalılar)* kendi altın paralarını bastılar, kendi yazı ve müziklerini yarattılar. Lyd makamı kilise müziğinde bugün bile kullanılagelmektedir.

Daha güneyde yaşayan Kar'ların *(Karyalıların)* başkenti Halikarnassos *(Bodrum)* idi ve onların da kendi dilleri vardı.

1. Macqueen, J., G., (1986): *The Hettites.*

2. Lehmann, J., (1975): *Hettieten*, p 44: "Ramses, lieveling van Amon, de Grote Koning, de koning van het land Egypte de held van alle landen, de zoon van Sethos, de Grote Koning, de koning van het land Egypte, de Held, de kleinzoon van Ramses, de Grote Koning, de koning van het land Egypte Aan de koning van het land Hatti, de Held, de zoon van Mursilis, de Grote Koning, de koning van het land Hatti, de held, de kleinzoon van Suppiluliumas, de Grote Koning, de koning van het land Hatti, de Held..."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Son olarak Lykler *(Likler veya Likyalılar)*, Karya'nın güneybatısında, Rodos'un karşısındaki bir ülkede yaşıyorlardı. Bu bölgenin kıyıları sarp kayalıklardan oluştuğu için denizciliğe elverişli değildi. Bu durum, daha sonraları orada Yunan kolonilerinin neden kurulmadığını da açıklamaktadır. Lik dili, luvik diller grubuna mensuptu ve uzun yüzyıllar boyunca konuşulagelmiştir.

İ.Ö. 1200 dolaylarında büyük Hitit Krallığı, batıdan gelen istilacılar tarafından yıkıldı. Hitit egemenliği, bu istila nedeniyle, İ.Ö.1200'den 800'e dek Kilikya ve Suriye'yi kapsayan küçük Yeni Hitit Krallığıyla sınırlı kaldı. 1200'lerde bugünkü Belgrad dolaylarından gelen Thrak kökenli Phryg'lerin Anadolu'yu istila ettikleri bilinmektedir. Hitit Krallığını yıkan istilacılar da besbelli Phryglerdi.

İ.Ö. 800'lerde Makedonya'dan gelen bir başka Thrak grubu olan Bryg'ler, Anadolu'ya göç ederek oradaki soydaşlarıyla birleşip, tarihte saptanmış olan Phrygia Krallığını kurdular. Phrygler, İ.Ö. 800'de Yeni Hititleri de yendiler. Hititler bu yenilgiden sonra Anadolu siyasî sahnesinden kesin olarak çekildiler.

İ.Ö. ikinci binyıl boyunca Anadolu kıyılarına Yunan kolonileri daha kurulmamıştı. Akhalar, anakara Yunanistan'ına ilk yerleştikleri dönemde nisbeten düşük bir uygarlık düzeyinde bulunuyorlardı ve sonraki 1.000 yıl boyunca yalnızca konuşma dili kullandılar. Yazıya, Fenike alfabesini benimseyerek, büyük bir olasılıkla İ.Ö. 800 dolaylarında kavuştular. Bu alfabe bugüne dek kullanılagelmektedir.

Yunan uygarlığının düzeyi, İ.Ö. 800'lere rastlayan geometrik dönemin seramik yapıtları incelendiğinde de ortaya çıkmaktadır. Atina Arkeoloji Müzesinde korunan bu döneme ait seramik kaplarda insan başı basit bir küreyle temsil edilmekte, beden ise bir üçgenden oluşmaktadır. Tersine, 500 yıl öncesine ait Hitit uygarlığı yapıtları çok daha ince bir tekniğin ürünüdür.

Dor'lar, Hitit Krallığı döneminde Rusya ile Polonya arasında bulunan ovalarda yaşıyorlardı ve uygarlık düzeyleri besbelli düşüktü (çobanıl yaşam).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

PHRYG DÖNEMİ (İ.Ö. 1200-676)

İ.Ö. 1200 dolaylarında bugünkü Sırbistan'ın bulunduğu bölgeden gelen Thrak kökenli Phryg'ler *(Frigler veya Frigyalılar)*, Anadolu'ya göç ettiler. Frigler, Hitit Krallığını yıktılar, Hititleri göçe zorlayarak kovdular ve ele geçirdikleri başkent Hattuşaş'ta nüfusun büyük bir bölümünü kılıçtan geçirdiler[3].

Hititler, İ.Ö. 1200'lerde Anadolu'nun güneydoğu bölgesiyle, yani Kilikya ve kuzey Suriye'yle, yetinmek zorunda kaldılar ve orada Yeni Hititler adıyla tanındılar.

İ.Ö. 800'lere doğru bir başka Thrak boyu olan Bryg'ler *(Brigler)* de Anadolu'ya göç ettiler. Brigler, önceki 400 yıl boyunca Makedonya'da Midas'ın efsanevî bahçelerinin bulunduğu Bermion Dağı eteklerinde yaşamışlardı. Anadolu'ya göç ettikten sonra oradaki soydaşları Friglerle birleşerek Phrygia *(Frigya)* Krallığını kurdular. Krallığın başkenti, Ankara'nın batısında bulunan Gordion idi (Harita 2). İ.Ö. 800'lerin Frig Krallığı, tarihte saptanmış bir olaydır. Tersine, Briglerin atası Midas'ın başını çektiği Bermion Brig Krallığı, tarih konusu olmaktan çok mitoloji konusudur. Frigler, Hitit Krallığını ele geçirdikleri halde, batı Anadolu halklarını, yani Lidyalıları, Karyalıları ve Likyalıları, boyundurukları altı-

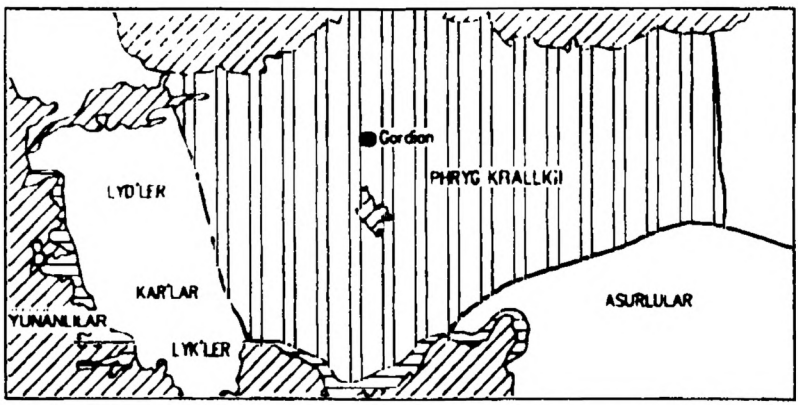

Harita 2: İ.Ö. 825 dolaylarında Anadolu'nun siyasi haritası.

3. *De Volksverhuizingen*, 1500-600 v. Chr. (1987), p. 17: "Tot de verschillende stammen waarmit de Zeevolken waren samengesteld, behoorden ook de Frygiers, een vanaf de westkust van de Zwarte Zee stammend Indo-europees volk dat zich zou vestigen in Anatolie nadat de Hettieten daar waren verjaagd... zeker is dat de invallers het rijk der Hettieten otaal vernietigden: Hattusas werd volledig verwoest, een groot deel van de bevolking werd uitgemoord, terwijl de overlevende in ballingschap werden gedreven".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

na alamadılar veya almak istemediler.

Friglerin orta ve doğu Anadolu'daki egemenliği, Yeni Hititler karşısında askerî üstünlük sağladıktan sonra, İ.Ö. 800'de tamamlandı. Bu yenilgilerinin ardından Hititler bölgenin siyasî sahnesinden kesin olarak kayboldular.

Thrak-Frig uygarlığı olarak bilinen Frigya uygarlığı, yüksek bir düzeye ulaşmıştı. Bu uygarlığı nitelendiren öğelerden biri olan Frig dili, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarına dek konuşuluyordu. Dillerinden başka Friglerin üstün başarı gösterdikleri müzikleri vardı. Frig müzik makamı bugüne dek bilinegelmektedir. Friglerin Kybele ve Dionysos tanrılara tapımları da bilinmektedir. Bu tapımları daha sonra Yunanlılar da benimsemişlerdir.

Anadolu halklarının Yunanlılarla ilk çatışması, Homeros'un Truva savaşını öyküleidiği İlyada'sında anlatılmaktadır. Bu savaş, İ.Ö. 1300 ile 1200 arasında cereyan etmiş olsa gerek. İlyada kuşaktan kuşağa sözlü olarak muhafaza edilmiş ve, konunun uzmanı bilim adamlarının savlarına göre, bu şiirsel yapıt İ.Ö. 800 dolaylarında yazılı hale getirilmiştir. Besbelli o dönemde, zira Fenike alfabesini benimseyerek Yunanlılar yazıya o zaman kavuşmuşlardı.

İ.Ö. 1000 dolaylarında Dor'ların inişi, İonia *(İonya)* kıyılarına Yunan kolonizasyonunu hızlandırdı. Böylelikle kıyı bölgesindeki nüfusun budunsal yapısında köklü değişmeler oldu. Şunu da belirtmek gerekir ki, Yunan kolonizasyonu bu dönemde Anadolu'nun salt batı ve güney kıyılarını kapsıyordu ve çok kalabalık bir nüfusa sahip olan iç bölgelerin budunsal yapısını etkileyemedi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KİMMER (İ.Ö. 676-560)
LYD (İ.Ö. 560-546)
VE MED (PERS) (İ.Ö. 546-334) DÖNEMLERİ

İ.Ö. 676 tarihinde Kafkasya'dan gelen Kimmer'ler Anadolu'yu istila ettiler. Böylece Frigya Krallığı dağıldı, doğu Anadolu topluluklarında karışıklıklar baş gösterdi ve onlardan birçoğu başka bölgelere göç etmek zorunda kaldı. Orta ve doğu Anadolu'daki Kimmer egemenliği 100 yıl kadar sürdü. Bu süre içinde batı Anadolu halklarının, yani Yunanlı, Lidyalı, Karyalı ve Likyalılarm, bağımsızlıklarına dokunulmadı (Harita 3).

İ.Ö. 560'ta Lidyalı ve Asurluların baskısı altında Kimmer devleti dağıldı ve

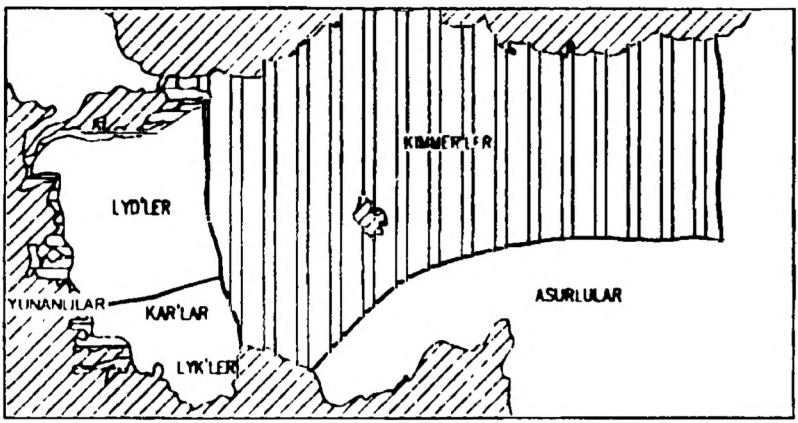

Harita 3 İ.Ö. 670 dolaylarında Anadolu

ardında uygarlık kalıntıları bırakmadı. Kimmerler gelecekte Anadolu tarihinde artık herhangi bir rol oynamayacaklardı.

Kimmer devleti İ.Ö. 560'ta ortadan kalktıktan sonra, Anadolu Medler ile Lidyalılar arasında paylaşıldı. Harita 4'te görüldüğü gibi, aralarındaki sınırı Ankara yakınlarından geçen Halys Irmağı *(Kızılırmak)* oluşturuyordu.

O dönemde kral Kroisos yönetimindeki Lidya devleti, Sardes dışından geçen Paktolos *(Sart)* Çayındaki gümüş ve altın yataklarının işletilmesi sayesinde, gerek politik gerekse ekonomik gücünün doruğuna ulaşmıştı. Lidyalılarm dillere destan bu zenginlikleri nedeniyle Kroisos adı bugün bile "aşırı zengin kimse" anlamında kullanılmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

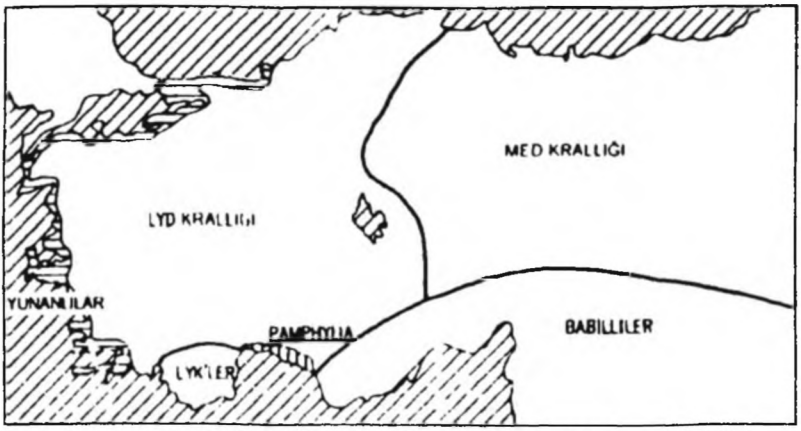

Harita 4 İÖ 560 dolaylarında Anadolu

Kral Kroisos, İonya'daki Yunan kentlerinden birçoğunu ordusuyla tehdit etti, hatta bunlardan bazılarını ele geçirdi. Med Krallığının üzerine yürümek istediğinde, Delphoi kehanet merkezinin görüşüne başvurdu ve Medlere savaş ilan ederse kimin kazanacağını sordu. Pythia (*) şöyle yanıt verdi: "Halys Irmağını *(Kızılırmak)* geçersen, büyük bir devlet yok olacak." Bu kehanetten cesaret alan Kroisos sınırı geçti ve kendi devleti yok oldu.

Birleşik Med ve Pers devletinin lideri II. Kyros, Kroisos'un ordularını yendikten sonra Lidya devletini yıktı ve İ.Ö. 546'da İonya'daki Yunan kentlerinin bağımsızlıklarını da kaldırarak tüm Anadolu'yu kendi devletine kattı.

İdam edilmezden önce Kroisos'un "Solon, Solon"(**) diye haykırdığı söylenir. Solon'un o ünlü *"sonunu görmezden önce kimsenin mutluluğuna imrenme"* sözünü anımsamıştır. Kroisos, Lidya kralıyken Solon'a dünyanın en mutlu insanının kim olduğunu sormuştu ve ölçüsüz zenginliklere sahip olduğu için Solon'un kendisini göstermesini bekliyordu. Solon da ona yukarıdaki özdeyişiyle yanıt vermişti. Kyros bu öyküyü dinledikten sonra Kroisos'un canını bağışlamıştır.

Anadolu'daki Pers egemenliği yıllarında Yunanlılar yalnızca İonya kıyılarına

(*) Pythia: Yunanistan'da Delphoi kehanet merkezindeki rahibe. Ona kehanet yeteneğini tanrı Apollon vermiş.

(**) Solon (İÖ 640-560): Atinalı politikacı ve ünlü yasa koyucu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yerleşmiş bulunuyorlardı ve sayıları, çağdaş hesaplamalara göre, 350.000 kadardı[4].

Aynı dönemde Karadeniz veya Pontus kıyılarında Yunanlı kolonistler başlıca dört kent-koloniye, yani Trabzon, Amisos *(Samsun)*, Sinop ve Herakleia'ya *(Ereğli)*, yerleşmiş bulunuyorlardı. İç bölgelerdeki Pontuslular tümüyle Asya kökenli topluluklardan oluşuyorlardı.

Bu dönemde Anadolu'nun güney kıyılarına, yani Likya'ya, bölgenin kayalık olması nedeniyle Yunanlı kolonistler yerleşmediler.

Denizciliğe elverişli kıyıları olan komşu Pamphilia'ya *(Pamfilya)* Yunanlılar kolonist olarak daha İ.Ö. 7. yüzyılda yerleşmişlerdi; örneğin Antalya'ya ve kıyılardaki daha başka bazı kentlere. Pamfilya'nın İran kökenli sakinleri dil bakımından Hellenleşmekte çok geciktiler ve kendi ulusal dillerini İ.S. 50'lere dek korudular. Bu dil, Yunanca yazılmış İnciller aracılığıyla yayılan Hıristiyanlığın egemenliğiyle birlikte kesin olarak ancak İ.S. 3. yüzyılda kayboldu[5].

4. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (1971), τόμος Β', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 262: "Με βάση τον αριθμό των πλοίων που παρέταξαν οκτώ από τις δώδεκα ιωνικές πόλεις στη ναυμαχία της Λάδης (495 π.Χ.), έχει υπολογισθεί με αρκετά ικανοποιητική προσέγγιση ο ελεύθερος πληθυσμός τους γύρω στα 500 π.Χ. ... Έτσι η Ιωνία θα είχε τότε περίπου 350.000 - 370.000 ελεύθερους κατοίκους (μαζί με τους περιοίκους)".

5. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (1976), τόμος ΣΤ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 254: "Όλος ο πληθυσμός μιλούσε πια ελληνικά· αν και διατηρούνται ίχνη των παλαιών ιθαγενών κατοίκων και της διαλέκτου τους σε μεμονωμένες επιγραφές και ονθρωπωνύμια ακόμη και ως τον 3ο αιώνα μ.Χ.".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MAKEDON - ROMA ÇAĞI (İ.Ö. 334-63)

MAKEDON DÖNEMİ (İ.Ö. 334-113)

Büyük İskender'in Anadolu seferi, yalnızca Doğu'nun haritasını değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda dünya tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturdu. Pers egemenliğinin İ.Ö. 334'te yıkılışı, Anadolu halklarının kültürel ve budunsal gelişiminde çok ciddi sonuçlara yol açtı.

Makedonlara boyun eğen Anadolu bölgeleri

Büyük İskender İ.Ö. 334'te Anadolu'ya Hellespontos'tan *(Çanakkale Boğazı)* girdi ve galip geldiği ilk savaşını Granikos *(Kocabaş)* Çayı dolaylarında verdi (Harita 5).

Granikos *(Kocabaş)* Çayı savaşından sonra Büyük İskender Lidya'ya girdi ve bu ülkeyi hiç direnişle karşılaşmadan ele geçirdi. Başkent Sardes'e Zeus tapınağını kurdu. Bu tapınağın kuruluşuyla birlikte bölgeye Yunan dini yayılmaya başladı[6]. Ancak Lidyalıların dilsel Hellenleşmesi çok daha erken başlamıştı. Pontus'un Amasya kentinde doğan Asya kökenli coğrafyacı Strabon, Lidyalıların klasik çağdan beri dillerini konuşmayı bıraktıklarını yazmaktadır[7]. Lidyalıların dilsel

6. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1973), τόμος Δ΄, Εκδοτική Αθηνων Α.Ε., σελ. 59: "Ο ίδιος ο Μ. Αλέξανδρος προχωρησε προς την πρωτεύουσα της Λυδίας Σάρδεις... Διέταξε, τέλος, να οικοδομηθεί στην ακρόπολη ναός και βωμός του Ολυμπίου Διός"

7. Vrionis, S., Jr., (1971) *The Decline of medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, p. 44. "The geographer Strabo, himself an inhabitant of one of these Hellenized Anatolian towns (Amasela)".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Harita 5 Büyük İskender'in Anadolu seferinde izlediği yol ve İ.Ö. 188'de bölgenin siyasî bölünüşü.

Hellenleşmesi, önceleri yalnızca kentlileri kapsıyordu. Dağlık bölgelerde yaşayan nüfus, dilini ve kültürel kimliğini yüzyıllar boyu Hellenistik döneme dek korudu.

Daha sonra Büyük İskender Karya üzerine yürüdü. Savaşmadan ele geçirdiği bu ülkeye, Yunanlı olmayan yerel hanedanın temsilcisi Ada'yı naibi olarak yerleştirdi[8]. Makedon egemenliği, Karya nüfusunun dilsel Hellenleşmesini daha da hızlandırdı. Karyalılar da Lidyalılar gibi daha klasik çağda dil bakımından Hellenleşmeye başlamışlardı. Yunancayı bozuk telaffuzla konuşmak anlamına gelen "karizein" *(karlamak, Karyalı gibi konuşmak)* diye bir deyim vardı. Karya kökenli bir şahsiyet Herodotos'tur; onun babası Karyalı, annesi Yunanlıydı[9].

Lidya ve Karya'nın tersine, Likya nüfusu İ.Ö. 333'te Büyük İskender'e karşı oldukça direndi. Ancak bu direniş büyümedi; denizciliğe elverişli kıyıları olan komşu Pamfilya'da yüzyıllardan beri Yunan kolonileri bulunduğu için belki.

Pamfilya'nın kuzeyindeki dağlık Pisidia'da *(Pisidya)* Büyük İskender şiddetli bir direnişle karşılaştı. Dağlık olan bölge o zamana dek Yunan kolonizasyonundan

8. *Istoria του Ελληνικού Έθνους* (1973), τόμος Δ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 67: "Γλυκός στην υπόσχεσή του ο Αλέξανδρος ανέδειξε σατράπη της Καρίας την Άδα, αναγνωρίζοντας τους στενούς δεσμούς που συνέδεαν τους κατοίκους της περιοχής με το παλαιό δυναστικό τους οίκο".

9. *Istoria του Ελληνικού Έθνους* (1972), τόμος Γ'2, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 432: "Ο Ηρόδοτος γεννήθηκε στην Αλικαρνασσό... ο πατέρας του Λύξης ήταν καρικής καταγωγής, ενώ η μητέρα του Δρυώ ή Ροιώ ήταν Ελληνίδα".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

uzak kalmıştı ve Pisidyalılar Büyük İskender'in boyunduruğu altına girmek istemiyorlardı.

Pisidyalıların dilsel Hellenleşmesi çok daha geç, ancak Hellenistik dönemde başladı ve Hıristiyan dini sayesinde Roma çağında tamamlandı[10].

En şiddetli direnişle Büyük İskender komşu ülke İsauria'da *(Isauriya)* karşılaştı. Bu nedenle bölgeyi işgal etmekten geçici olarak vazgeçti. Onun ölümünden sonra, İ.Ö. 322'de Perdikas(*) ikinci kez İsaur'ların üzerine yürüdü. Başkentleri İsaura'nın kuşatılması sırasında kent sakinleri Makedonların eline düşmektense, evlerinde aileleriyle birlikte kendilerini yakmayı yeğlediler[11]. İsaurlar Yunacayı öğrendikten sonra da kültürel kimliklerini korudular. Artık Bizans'a ait olan Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde soygun amaçlı akınlarını İ.Ö. 5. yüzyıla dek sürdürdüler.

Dağlık Pisidya'yı kısmen fethettikten sonra Büyük İskender doğuya yönelecegi yerde, kuzeye Frigya yaylasına doğru yürüdü. Oradan Friglerin başkenti Gordion'a ulaştı. Frigya'ya Yunan kolonizasyonu hiç dokunmamıştı. Gordion düğümüne gelince(**); o, tarihten çok mitolojiyi ilgilendiren bir konudur. Frigya nüfusu o dönemde Thrak kökenli Frigler ile Hitit, Kimmer, Lid ve Pers kalıntılarından oluşuyordu. Antiokhos döneminde Lidya ve Frigya kentlerine 2.000 Yahudi ailesinin yerleştirildiği kaydedilmektedir. Daha sonraları onlar, öbür sakinler gibi, hem dil hem de kültür bakımından Hellenleştiler[12]. Daha sonraki dönem-

10. *Istopia του Ελληνικού Έθνους* (1976), τόμος ΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Α.Ε., σελ. 257: "Οι κάτοικοί της, τραχείς και φιλοπόλεμοι, ζούσαν σε οχυρούς οικισμούς κτισμένους σε δυσπρόσιτο, απόκρημνο υψώματο και δεν εξελληνίστηκαν παρά στα όψιμα ελληνιστικά χρόνια και στη ρωμαϊκή περιοδο".

11. *Istopia του Ελληνικού Έθνους* (1973), τόμος Δ', Εκδοτική Αθηνών, Α.Ε., σελ. 248: "Ο Περδίκος κατέλαβε την πόλη Λάρανδα και την κατέστρεψε. Επί δύο όμως ημέρες πολιόρκησε στενά την πόλη Ίσαυρα, χωρίς να μπορέσει να την καταλάβει, επειδή ήταν καλά οχυρωμένη και είχε γενναίους υπερασπιστές. Την τρίτη ημέρα οι Ισαυρείς, επειδή κατάλαβαν ότι ήταν μάταιος ο αγώνας τους και η τιμωρία τους θα ήταν εξευτελιστική μετά την ήττα, έκλεισαν τα παιδιά, τις γυναίκες και τους γανείς στα σπίτια τους και τους έκαψαν με όλα τα αγαθά τους. Έπειτα οφού πολέμησαν από τα τείχη, όσα άντεχαν και όσο διέθετον βέλη, ριχθηκαν και οι Ιδιοι στην φωτιά".

12. Ramsay, W., M., (1916) *The Intermixture of Races in Asia Minor*, p. 6: "A considerable Jewish population was brought into the country by the Greek kings between 300 and 150 B.C. Antiochus the Great by one act introduced 2.000 Jewish families into Phrygia and Lydia".

(*) **Perdikas** (İ.Ö. 365-321): Büyük İskender'in komutanlarından. B. İskender'in ölümünden sonra komutanlar arasındaki çarpışmalarda Selefkos ile bağlaşıp, Hellenistik Suriye devletinin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Ancak daha sonra Selefkos'un emriyle öldürtülmüştür.

(**) **Gordion düğümü**: Gordion kentinde bir hayvan boyunduruğu üzerine yapılmış ve çözülemez olarak nitelendirilen bir düğüm varmış. Bir kehanete göre bu düğümü çözmeyi başaran, Asya'yı da fethedecekmiş. Büyük İskender Gordion'a vardığında, bir söylentiye göre, düğümü çözmeye uğraşmak yerine kılıcıyla kesmeyi yeğlemiş.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lerde Yeni Frig dili yalnızca batı Frigya'da canlı kaldı. Bu da İ.S. 6. yüzyıla dek, zira o dönemden sonra yerini tamamen Yunancaya bıraktı[13].

Kappadokia *(Kapadokya)*, Büyük İskender tarafından değil de, Perdikas tarafından fethedildi. Perdikas, İ.Ö. 322'de Kapadok kralı Ariarathes'i yendikten sonra ülkenin güney bölümünü Selefkos Krallığına kattı. İran kökenli Asyalı bir halk olan Kapadoklar, o döneme dek, hatta daha sonraki yıllarda, Yunan kolonizasyonuyla karşılaşmadılar[14]. Kapadoklar budunsal kimliklerini kral V. Ariarathes'in hükümdarlığına dek (İ.Ö. 163) olduğu gibi korudular. Bu tarihten sonra kent sakinlerinin dilsel Hellenleşmesi ciddi boyutlara ulaşmaya başladı. Fakat kırsal kesimde ikamet edenler, Kapadok dilini 500 yıl daha korudular ve ancak İ.S. 4. yüzyılda Gregorios Nazianzinos ve Kayserili Basileios gibi Kilise Babaları aracılığıyla Hıristiyan dininin yayılması sayesinde kesin dilsel Hellenleşme evresine girdiler[15].

Anadolu'nun bağımsız bölgeleri

Anadolu seferinde Büyük İskender kuzey Anadolu'ya hiç uğramadı ve böylelikle oradaki ülkeler Roma çağına dek bağımsız kaldı.

Makedon yönetimi dışında kalan bölgelerden biri de, o dönemde nüfusu Thrak kökenli olan Bithynia *(Bithinya)* idi. Astakos (sonraki adı Nikomedeia, bugünkü İzmit), Kios (bugünkü Gemlik) ve Herakleia'dan *(Ereğli)* ibaret kıyıdaki üç Yunan kent-kolonisi istisna teşkil ediyordu. Bugünkü İstanbul'un karşısında bulunan Bithinya, sahip olduğu stratejik konumuna rağmen, İ.Ö. 297 tarihinde Makedonlar tarafından kral Zipoites'in hükümdarlığı altında bağımsız bölge olarak tanındı.

Bergama Makedon Krallığı, B. İskender'in ardılları döneminde Bithinya Krallığının en büyük düşmanı kesildi. Lysimakhos döneminde Makedon orduları Yunan kent-kolonisi Astakos'u tahrip ettiler. Aynı yere Bithinya kralı Nikomedes,

13. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1979), τόμος Η΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 352: "Η νεοφρυγική γλώσσα, από την οποίαν έχουν σωθεί 100 περίπου επιγραφές του τρίτου αιώνα, εξέλιπε, όπως φαίνεται, ως ζωντανή γλώσσα λίγα μετά τον έκτο αιώνα".

14. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1976), τόμος ΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 247: "Παρά την μακρά επιβίωση των καππαδοκικών -και ιρανικών- ονομάτων στο καππαδοκικό ονομαστικό (φαινόμενο που μεταξύ άλλων, αποκαλύπτει την απουσία Ελλήνων μεταναστών ή οποίκων) και σε αντίθεση προς τον συστηματικό ονειδισμό της ελληνικότητας...".

15. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1979), τόμος Η΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 352: "Η καππαδοκική γλώσσα επιζει ράλλον ως τον πέμπτον αιώνα μ.Χ. και η γλώσσα των Ισαύρων ως τον έκτον αιώνα μ.Χ.".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Nikomedeia'yı-bugünkü İzmit'i kurdu ve onu krallığın başkenti yaptı. Astakos'un tahrip edilişinden sonra Nikomedeia nüfusu, Thraklardan ve Yunanlı nüfusun kalıntılarından oluşuyordu. Kios *(Gemlik)* ve Herakleia *(Ereğli)* kentleri ise Yunan yönetimi altında kaldı ve büyük bir olasılıkla Yunanlı nüfusunu korudu.

Bithinya, Thrak karakterini İ.S. 3. yüzyıla dek sürdürdü. Daha sonraki yüzyıllarda Bithinya Thrakları dil bakımından tamamen Hellenleştiler. Hellenleşmeyi, Yunan adlarını benimseyerek egemen Thrak sınıfı başlattı. Başlıca örnek kral Nikomedes'tir. Bithinya Thraklarının, özellikle kentlerde oturanların, dil bakımından tamamen Hellenleşmelerine rağmen, daha sonraki yüzyıllarda taşrada çok sayıda saf Thrak-Bithin kökenli adlar muhafaza edildi[16].

Bithinya ile Pontus arasında bulunan ve Anadolu'nun kuzey kıyılarını kapsayan Paphlagonia *(Paflagonya)* bölgesi, ne Makedon egmenliği ne de Yunan kolonileriyle tanıştı. Asya kökenli Paflagon'lar, Hellenistik döneme dek ulusal kimliklerini korudular. O dönemde kıyı şeridini terketmek ve Ankara'nın kuzeyinde Olgassos *(Aydos)* Dağı dolaylarında bir bölgeyle yetinmek zorunda kaldılar. Başkentleri Gaggra *(Çankırı)* idi[17]. Paflagonların Hellenleşmesi, Hıristiyanlığın yayılmasıyla gerçekleşti. Bu yayılmada Yunan dilinde yazılmış İnciller kullanıldı.

Komşu Pontus'un nüfusu Asya kökenliydi. Yunanlı kolonistler yalnızca kıyı kentleri Sinop, Amasra, Amisos *(Samsun)* ve Trabzon'a yerleşmiş bulunuyorlardı. Pontus topluluklarında Hitit, Kaldeli ve İranlı kültür kalıntıları saptanmıştır[18].

Pontuslular, Makedon egemenliğiyle tanışmadı ve Perslerin yenilgisinden sonra İran kökenli kral I. Mithradates'in önderliğinde bağımsızlıklarını kazandılar. Mithradates'in krallığı İ.Ö. 280 veya 281 tarihinde tanındı.

Galatia'da *(Galatya)*, Ankara dolaylarındaki bu bölgede, Pers egemenliği döneminde özellikle Frigler ve Kapadoklar ikamet ediyorlardı. Kelt kökenli

16. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1976), τόμος ΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 238: "Ο εκπληκτικά μεγάλος αριθμός θρακο-βιθυνικών ονομάτων, που φθάνει ως τον τρίτο αιώνα μ.Χ., δείχνει ότι σε ορισμένα μέρη, ιδίως στην υπαίθρο, εξελληνισμός ήταν επιφανειακός και οι παλαιές παραδόσεις διατηρήθηκαν επί μακρόν".

17. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1976), τόμος ΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 240: "...που είχε κατορθώσει να διατηρήσει ως ημιαυτόνομο βασίλειο σε άλη σχεδόν την διάρκεια της περσικής κυριαρχίας... έχασε οριστικά την πολιτική και εθνική του συνοχή με το μεσογειακό ορεινό τμήμα του οποίου δέσποζε το όρος Όλγασσος... κατόρθωσε να διατηρήσει την ελευθερία και την αυτονομία του από εγχώριους βασιλείς. Ενας από αυτούς ήταν ο Μόρζος, για τον οποίον αναφέρεται ότι εγκατέστησε την έδρα του στην Γάγγρα".

18. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1973), τόμος Δ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 400: "Για την εθνολογική σύνθεση και την πολιτιστική κατάσταση του πληθυσμού του κράτους του Πόντου, εκτός από τις παραλιακές πόλεις Άμαστρι, Αμισό, Τραπεζούντα και Σινώπη όπου επικρατούσε το ελληνικό στοιχείο, δεν υπάρχουν επαρκείς μαρτυρίες. Ο πληθυσμός της υπαίθρου φαίνεται ότι ήταν ιρανικής καταγωγής, όπως επίσης και οι περισσότεροι από τους ευγενείς. Ο πληθυσμός αυτός διατηρούσε πολιτιστικά στοιχεία προηγουμένων εποχών, δηλαδή περσικά ακόμα και χετιτικά".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Galat'ların gelişiyle bu soy yapısı kökten değişecekti.

Trakya'daki Makedon egemenliği İ.S. 279 tarihinde kalktı ve yerini Tylis Galat Krallığı aldı. Bu olay, Anadolu'ya göç eden Galatların nüfus kaynağını yaratmış oldu.

Bithinya kralı Nikomedes, Bithinya tahtını ele geçirmeye çalışan Zipoites'e karşı koyabilmek için, İ.Ö. 275'lerde Lutarius ve Leontarius'un liderliğinde 25.000 kadar paralı Galat askeri getirtti. Trokmius, Tektasog ve Tolistovogius aşiretlerinden oluşan bu Galatlar, aynı yıl doğu Frigya'ya doğru ilerleyip, Kızılırmak dolaylarında artık Galatya adıyla anılacak bir bölgeye yerleştiler [19]. Galatlar, yerli Frig ve Kapadokları egemenlikleri altına aldılar, ancak onları yok etmediler. Kurdukları Galat Krallığı daha 250 yıl yaşadı.

Galat toplumunun önde gelenleri, dilsel Hellenleşme yoluna çabuk girdiler. İ.Ö. 1. yüzyıl ortalarından itibaren Amyntas, Kastor gibi Yunan adları kullanıyorlardı. Galat aristokrasisinin tersine, kırsal kesimdeki Galat toplulukları, ulusal kimlik ve dillerini 6 yüzyıl kadar bir süre korudular. Bu dilin yerini Yunan dili ancak İ.S. 5. yüzyılda aldı [20]. Dil bakımından Hellenleşmiş bu Galatlar, daha sonraları Grek Galatları adıyla anıldılar. Onların çoğu, yüzyıllar sonra belki de İslamlaşıp Türk kültürüne geçti. Bugün bile bu bölgelerden gelen Türkler, sarışın ve mavi gözlü olarak Asyalı olmayan insanbilimsel nitelikler taşımaktadırlar.

Doğu Anadolu bölgelerinin nüfusu, ulusal kimlikleri bugüne dek değişmeden kalan Ermeni, Kürt, Laz ve Gürcülerden oluşuyordu. Yunan dili, Ermenice istisna olmak üzere, İncil'in yazıldığı tek dil olmasına rağmen, bu bölgelerin sakinlerinden yerlerinde kalanlar Hellenleşmediler. Bu bölgelerde Yunanlı kolonistler yok denecek kadar azdılar. İ.Ö. 3. yüzyılda nüfusu 20 ile 30 milyon arasında hesap edilen komşu Selefkos devletinde bile Hellenlerin oranı hiçbir zaman %10'u aşmadı. Hellenler, özellikle kıyı bölgelerindeki kentlere toplanmışlardı [21].

19. *Ιστορία του Ελληνικού Εθνους* (1974), τόμος Ε΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 84: "Από την Παμφυλία ο Ρωμαίος ύπατος στράφηκε προς Β. και το καλοκαίρι του 189 π.Χ. εισχώρησε από τα ΝΔ στα εδάφη της Μεγάλης Φρυγίας που κατείχαν τα τρία πολεμικωτατα γαλατικά φύλα, οι Τολιστοβόγιοι, οι Τεκτόσαγες και οι Τρόκμοι"

20. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1976), τόμος ΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. : " η γαλατική, που είχε ολότελα εγκαταλειφθεί από τα μέλη των ανωτέρων τάξεων δεν φαίνεται να επιβίωσε παρά μόνο μεταξύ των αγροπκων πληθυσμών, όπως τουλάχιστον βεβαιώνει πηγή του πέμπτου αιωνα μ.Χ.. Εξάλλου από τον πρωτον αιωνα π.Χ. σημειώνεται υιοθέτηση ελληνικών ονομάτων από μέλη των ηγεπκων γαλατπκων κύκλων (Καστωρ, Αμύντας)".

21. *Ιστορία του Ελληνικου Εθνους* (1973), τόμος Δ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 514: "Ο αριθμός των ελληνικής καταγωγής κατοίκων της αυτοκρατορίας δεν είναι γνωστός, φαίνεται όμως ότι δεν ξεπέρασε το 10% του συνολικού πληθυσμού της, που τον καιρό της μεγαλύτερης έκτασής της θα είχε γύρω στα 20.000.000 κατοίκους".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MAKEDON-ROMA DÖNEMİ (İ.Ö. 133-63)

Bu dönemde Anadolu'da Roma yayılmacılığı da baş gösterdi ve ilk evresinde bu gelişme barışçı bir görünüş içindeydi. Roma egemenliğinin Anadolu'ya yayılması, III. Attalos'un vasiyetnamesi uyarınca, Bergama Makedon devletinin Roma İmparatorluğu'na ilhakıyla İ.Ö. 133'te başladı (Harita 6).

Harita 6: İ.Ö. 90 dolaylarında Anadolu.

Bergama Krallığının ilhakı, aynı yıl, tahtı ele geçirmek isteyen Aristonikos adındaki bir kişinin liderliğinde bir isyanın patlak vermesine yol açtı. Aristonikos, askeri gücünü komşu dağlık Mysia'nın *(Misya)* Yunanlı olmayan topluluklarından ve Galatlardan alıyordu[22]. Bu olay, İonya iç bölgesi sakinlerinin Yunanlı olmadıkları konusunda bir tanıklık daha oluşturmaktadır.

O dönemde Romalıların karşılaştıkları en kayda değer askerî direniş, İran kökenli destanî kral VI. Mithradates'in liderliğinde Pontus halkından geliyordu. Mithradates, daha önce Kapadokya'yı kendi devletine katmıştı. 25 yıl süren Mithradates savaşları sırasında, İ.Ö. 74'te, Romalılar imparatorluklarına

22. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1974), τόμος Ε', **Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.**, σελ. 182: "Καθώς η πρωτεύουσα του κράτους, που με την διαθήκη κηρυσσόταν ελεύθερη στράφηκε εναντίον του και το παράδειγμα το μιμήθηκαν οι σημαντικότερες ελληνικές πόλεις των παραλίων, ο Αριστόνικος υποχρεώθηκε να επιζητήσει τον προσεταιρισμό των μη ελληνικών αγροτικών πληθυσμών και ιδίως των δούλων".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bithinya'yı ilhak ettiler. Bu ilhak, Bithinya kralı IV. Nikomedes'in vasiyetnamesi uyarınca barışçı yolla gerçekleşti[23].

O çağın en önemli olayları arasında, İ.Ö. 63'te Mithradates yönetimindeki Pontus Krallığının Roma İmparatorluğuna ilhakı ve Selefkos devletinin yıkılışı sayılabilir. Bu gelişmeler, Kapadokya Krallığının Makedon egemenliğinden kurtulması, Pontus'un da Deiostratos yönetimindeki Galat devletine ilhakı gibi sonuçlar doğurdu[24].

Selefkos ve Mithradates krallıklarının yıkılışından sonra İ.Ö. 63'lerdeki Anadolu siyasî haritası Harita 7'de gösterilmektedir.

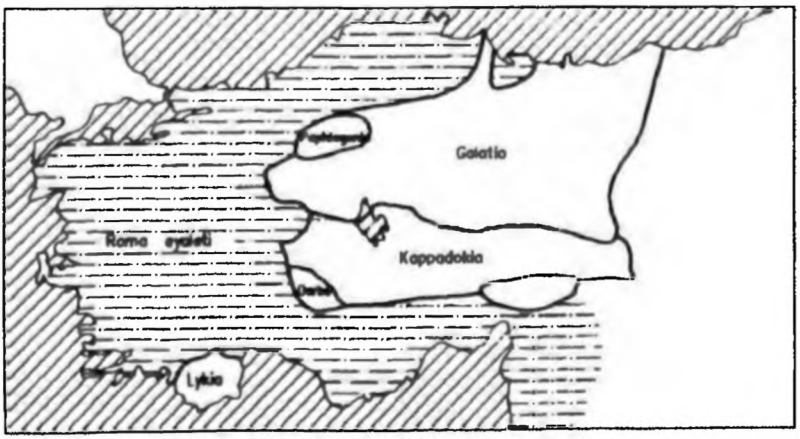

Harita 7: İ.Ö. 63'te Anadolu.

23. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1974), τόμος Ε', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 282: "Ο λεγόμενος Γ' μιθριδατικός πόλεμος (74-67 π.Χ.) άρχισε επειδή μετά τον θάνατο του βασιλέως της Βιθυνίας Νικομήδους Δ' (74 π.Χ.) κυριαι της χώρας γίνονται, σύμφωνα με την επιθυμία που αυτός εξέφραζε στην διαθήκη του, οι Ρωμαίοι."

24. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1974), τόμος Ε', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 206: "Με την εικόνα αυτή που εμφάνιζε τότε το κράτος των Σελευκιδών η απόφαση του Γνάιου Πομπηίου να το καταλύσει αποτελούσε, όπως παρατήρησε σύγχρονος ιστορικός, όχι πια θανατική καταδίκη, αλλά έκδοση πιστοποιητικού θανάτου. Το κράτος των Σελευκιδών έγινε η λεγόμενη επαρχία της Συρίας (63 π.Χ.)."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ROMA (İ.S. 17-334) VE ERKEN BİZANS (İ.S. 334-610) DÖNEMLERİ

ROMA DÖNEMİ (İ.S. 17-334)

Anadolu'da arı Roma dönemi, Romalılar Galat kralı Amyntas'ın vasiyetnamesi uyarınca Galatya'yı ilhak ettikleri İ.Ö. 25'te başlar ve Anadolu'nun özgür son eyaleti Kapadokya'nın Roma devletine ilhakıyla İ.S. 17'de tamamlanır.

Romalı kolonistlerin Anadolu'ya yerleşmeleri, Anadoluluların soy yapısını etkilemedi. Anadolu'daki çokulusluluk ve çoksoyluluk, yarımadanın yönetsel bölünüşüyle de tanıklanmaktadır (Harita 8).

Roma egemenliğinin yol açtığı olumlu bir sonuç, devletin doğu sınırları yeterince savunulduğu için, Anadolu'da uzun süre sağlanan soy ve budun istikrarıdır. İ.S. 3. yüzyıldan sonra Roma İmparatorluğu artık çeşitli Cermen budunlarına askeri bakımdan karşı koyacak ve onların Roma topraklarına yerleşmelerini engelleyecek

Harita 8: Roma'nın tüm olarak egemen olduğu dönemde Anadolu'nun yönetsel bölünüşü

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

güçte değildir. Bu durum, Balkanlar'ın ve batı Anadolu'nun budunsal yapısında değişikliklere yol açtı.

ERKEN BİZANS DÖNEMİ (İ.S. 334-610)

Frigya'ya yerleşen Visigotlar

Bu dönemde Tuna boyundaki Roma sınır düzeninin çökmesi nedeniyle, gerek Balkanlar'a gerekse Anadolu'ya özellikle Cermen halklarının yığınsal geçişleri olur.

Kuzey Bulgaristan bölgesine başarılı Cermen akınlarının sonucu olarak, İ.S. 382 tarihinde Roma topraklarında ilk kez özerk bir Visigot devleti kuruldu. Romalılar Visigotlara yenildikten ve özerk Visigot devleti kurulduktan sonra, imparatorluktaki siyasî istikrar ancak 13 yıl sürdü. Nitekim İ.S. 395'te Visigotların büyük bir bölümü Alarihos'un liderliğinde İtalya'ya yerleşti ve İ.S. 410'da Batı Roma İmparatorluğu dağıldı.

Visigotların İtalya'ya indikleri dönemde, onların önemli bir bölümü soydaşlarının İtalya'ya giden başlıca akımına katılmayıp, bugünkü Türk kentleri Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar'la çevrelenen batı Frigya bölgesine yerleşti. Batı Frigya'ya yerleşen Visigotların sayısı tam olarak bilinmemektedir. Bilinen bir şey, İ.S. 399 tarihinde batı Frigya'dan gelen 35.000 Got askerinin Bizans'a karşı bir ayaklanma çerçevesinde İstanbul'a yürüdüğüdür. Bu askerî güç, 100 bin ile 200 bin kişilik bir nüfusa tekabül etmektedir. Visigotların gelişiyle, batı Frigya soy mozaiğiyi, özellikle Gotlardan, onlarla birlikte sayıları bilinmeyen Frigyalılardan, ayrıca Lidyalı, Pers, Hıristiyanlaşmış Yahudi ve Hıristiyanlaşmış Romalı kalıntılarından kuruldu. Bu bölgeye ilişkin bibliyografyada Yunan kökenli topluluklardan söz edilmemektedir.

Gotlar, İ.S. 8. yüzyıla dek İncil dili olan Yunancayla birlikte Almanca da konuşuyorlardı. Sonunda anadillerini terkederek dil bakımından tümüyle Hellenleştiler[25].

Bir başka Alman topluluğunca buna benzer bir dil değiştirme olayı, geçtiğimiz yüzyılda Menidi, Herakleion ve Atina çevresindeki öbür yörelerde yaşandı. Bu Alman topluluğu, Otton'un[*] Yunanistan'dan uzaklaştırılmasından sonra, Yunan hükümetince o yörelere yerleştirilen Bavyeralılardı. Söylenmeye değer bir ayrıntı

25. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1979), τόμος Η', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 352: "Οι Γότθοι, που είχαν εγκατασταθεί στην Φρυγία τον 4ον αιώνα μ.Χ., έγιναν δίγλωσσοι ήδη στον 5ον αιώνα μ.Χ. και τα κηρύγματα των επισκόπων τους δίνονταν και στις δύο γλώσσες... Τον 8ον αιώνα οι απόγονοι αυτών των Γότθων είναι γνωστοί ως Γοτθογραικοί, αντίστοιχα με τους Γαλατογραικούς, οι οποίοι εξελληνίστηκαν πολύ νωρίτερα".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

da şudur ki, Otton'un Bavyeralıları önce Yunancayı değil de Arnavutçayı öğrendiler. Çünkü sözü edilen Attika yörelerinin sakinleri Arnavutça konuşuyorlardı. Bu yörelerdeki sakinlerden birçoğunun, önde gelen birçok Yunanlının da, bugün bile arı Alman adları vardır.

Gotlar, tarihte Grek Gotları olarak tanındılar, bibliyografyada da bu adla anılırlar. Somut bir örnek: İ.S. 715 tarihinde II. Anastasios'a karşı koyan III. Theodosios buyruğundaki ihtilal ordusunun bir bölümü Grek Gotlarından oluşuyordu[26].

Got ve Friglerin dilsel Hellenleşmesine ilişkin bir başka tanıklık ta, piskopos Selinas'la ilgili bibliyografik bilgilerde vardır. Babası Got ve annesi Frig olan piskopos Selinas, İ.S. 6. yüzyılda İncil'i hem Yunan hem de Got dilinde yaymaya çalışıyordu[27]. Vryonis, Selinas'ın Frig kökenini kabul etmemektedir; yani, annesinin Frigçe konuştuğunu kabul etmemekte, ancak babasının Got kökenli olduğunu yazmaktadır[28].

Anadolu'ya yerleşen Vandallar

Bir yeni budunsal öğe de, İ.S. 6. yüzyılda İustinianus'un Kartaca bölgesinden Anadolu'ya zorla yerleştirdiği Vandallar olmuştur. Anadolu'daki Vandal varlığı, tarihte 250 yıl sonra doğrulanır. İ.S. 820'de Vandallar, Thomas Slavos liderliğindeki ihtilal ordusunda yer aldılar[29].

26. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1979), τόμος Η΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 24: "Οι επαναστάτες στους οποίους προσχώρησαν όλα τα στρατεύματα του Οψικίου και οι Γοτθογραικοί (Οστρογότθοι εγκατεστημένοι την εποχή της μεταναστεύσεως των λαών σε μικρασιατικές επαρχίες, όπου διαμορφώθηκε το μετέπειτα θέμο του Οψικίου, αυτοί εξελληνίστηκαν και παρέμειναν από τότε πιστοί υπήκοοι της αυτοκρατορίας)".

27. Charanis, P., (1972), *Ethnic Changes in seventh-century Byzantium*, p. 25: "Hermes, 43 (1908), 248 We are told concerning an Arian bishop Selinas that his father was a Goth, his mother a Phrygian, and that for this reason he used both languages. He also preached in Greek".

28. Vryonis, Jr., S., (1971), *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of the Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, p. 47: "That this is so, and the passage has nothing to do with the Phrygian language. . Sozomenus narrates that Selinus was able to deliver sermons" not only in their national language [Gothic], but also in that of the Greeks. Both texts indicate the following. The Goths, who settled in Phrygia in the fourth Century, still preserved their national tongue in the fifth...".

29. Charanis, P., (1972), *Ethnic Changes in seventh-century Byzantium*, p. 44: "In this account of the revolt of Thomas the Slavonian, the historian Genesius, himself of Armenian descent, lists a variety of peoples from whom the army of the rebel had been drawn Saracens, Indians, Egyptians, Assyrians, Medes, Abasgians, Zichs, Vandals, Getae, Alans, Chaldoi and Armenians as wel as adherents of the heretical sects of the Paulicians and Athinganoi."

(*) Otton (1815-1867): Osmanlı İmparatorluğundan bağımsızlığını kazanan Yunanistan'a Avrupa devletlerince ilk kral olarak tayin edilen Bavyera Alman prensi. Kral Otton, Yunanistan'a 3.500 Bavyeralı asker, kalabalık bir yönetici kadro ve çok sayıda yardımcı personel refakatinde gelmiş ve ülkeyi Bavyeralılar aracılığıyla yönetmeye çalışmıştır. 1833'ten 1862'ye dek hüküm süren ilk Yunan kralı bir darbe hareketiyle Yunanistan'dan uzaklaştırılmış, ancak beraberinde getirdiği Bavyeralıların çoğu ülkede kalmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ORTA BİZANS DÖNEMİ (İ.S. 610-1025)

ERMENİ-SÜRYANİ KÖKENLİ İMPARATORLARIN HÜKÜM SÜRDÜKLERİ BİZANS DÖNEMİ (İ.S. 610-1025)

Bu dönemin başlıca kültürel olayı, Doğu Roma İmparatorluğunun resmî dili olarak Latincenin yerine Yunancanm geçişi olmuştur. O zamana dek Yunan dili Kilisenin kullandığı tek dildi. Bu dil reformu, Ermeni kökenli imparator Herakleios'un (İ.S. 610-641) buyruğuyla uygulamaya kondu.

Anadolu'nun yerli topluluklarında Bizanslılaşma

Yunan dilinin Doğu Roma İmparatorluğunca devlet dili olarak benimsenmesi, Anadolu topluluklarının dilsel Hellenleşmesini hızlandırmada belirleyici rol oynadı. Bazı Anadolu bölgelerindeki topluluklarda dilsel Hellenleşme çok daha önceleri başlamıştı, yani daha Hellenistik dönemde, ve Roma döneminde bile devam etti. Anadolu'ya yerleşmiş Romalı tüccarlar, aşamalı bir dilsel Hellenleşmeden kurtulamadılar[30].

Orta Bizans döneminde Anadolu yönetsel bakımdan şu dört thema'ya *(eyalete)* ayrılıyordu: Bithinya, kuzey Lidya, kuzey Frigya, Galatya ve Paflagonya'yı kapsayan Obsikius theması; güney Lidya, güney Frigya, Pisidya ve Likaonya'yı kapsayan Anatolik theması; İonya, Karya, Likya, Pamfilya ve

30. *Istoria tou Ellinikoú Éthnous*, (1976), τόμος ΣΤ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 224: "Έτσι άρχισαν οι Ρωμαίοι αυτοί άποικοι να αφομοιώνονται προοδευτικά από το περιβάλλον, μέσα στο οποίο ζούσαν και δρούσαν, και άρχισαν να εξελληνίζονται".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

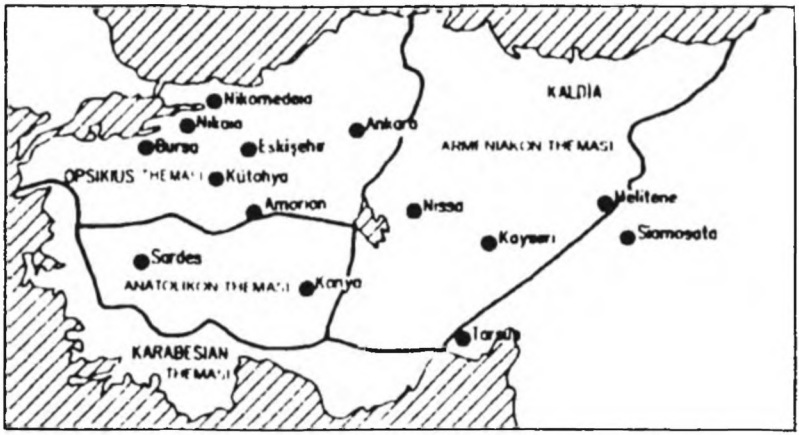

Harita 9: İ.S. 7. yüzyılda Anadolu'nun yönetsel bölünüşü.

İsauriya'yı kapsayan Karabesian theması; ve Kapadokya ve Pontus'u kapsayan Armeniak theması (Harita 9).

Obsikius, Anatolik ve Karabesian themalarındaki sakinlerce Yunan dilinin benimsenmesi bütünsel bir nitelik aldı. Armeniak themasındaki topluluklar ise, çeşitli tarihî olaylardan anlaşıldığına göre, dilsel ve kültürel kimliklerini korudular. Şu olay örnek olarak gösterilebilir: Kendisi Ermeni kökenli olan Herakleios, Araplara karşı yürüttüğü harekâtta, Bizans ordularını sınır bölgelerinden topladığı Romalı, Laz, Ermeni ve Gürcü (Tçani) askerlerden oluşturmuştur [31]. O dönemde ulusal kimlik belirten Hellen *(Yunan, Grek)* diye bir terim yoktu.

200 yıl sonra, İ.S. 820 tarihinde, Thomas Slavos'un, Frig kökenli imparator II. Mikael'e karşı örgütlediği isyanda, Pontus'un Kalde bölgesinden çekilirken aynı bölgeden topladığı ordu, Kaldeli, Paulusçu, Med, Vandal, Get, Alan, Sarazen, Mısırlı, Süryani ve Çingenelerden oluşuyordu. Thomas ordusunun saflarında Hellenlerin veya Hellence konuşan kişilerin bulunduğundan söz edilmemektedir. Çağdaş Yunanlı yazarlar, Thomas ordusunun daha sonraları Obsikius ve Anatolik

31. Charanis, P., (1972), *The Armenians in the Byzantine Empire*, p. 202: "But however that may be, is quite clear that under Maurice, Armenian became the principal source of recruits for the Byzantine army. The same was true under Heraclius, himself of Armenian descent though that Emperor drew heavily also from among the people of the Caucasus -Lazes, Abasgians, Iberians- as well as on the Khazars".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

themalarından Hellenlerle takviye edildiğini iddia etmektedirler[32]. Bu yazarlar, "Hellenler" derken, büyük bir olasılıkla dil bakımından Hellenleşmiş Frigleri, Galatları, Gotları, Lidleri, Ermenileri, Slavları v.s. kastetmektedirler.

130 yıl sonra, İ.S. 954'te, Ermeni kökenli Bizans generali Bardas Fokas'ın doğu Anadolu'da Araplara karşı savaşırken kullandığı 50.000 kişilik ordu, Ermenilerden, Türklerden, Slavlardan, Hazarlardan, firari Arap askerlerinden v.s. oluşuyordu[33].

Kapadokya bölgesinde Hıristiyanlaşma yoluyla dilsel Hellenleşme olayı, 7. yüzyıldan 12. yüzyıla dek Yahudilerde de görüldü. Bilinen örnekler arasında, Hıristiyan dinine geçen Yahudi kökenli Kapadokyalı Ayos Konstantinos ve Ortodoks Hıristiyan olan Antalya Yahudileri var[34].

Bithinya'ya Slav göçleri

Bugünkü Bursa, Nikomedeia (İzmit) ve Nikaia *(İznik)* bölgesine tekabül eden Bithinya'nın nüfusu, İ.S. 6. yüzyıla dek Bithin-Thrak kökenli topluluklardan oluşuyordu; sınır bölgelerinde ise Frigler, Galatlar ve Gotlar vardı. Bithinya'da Yunan kökenli sakinler, önemsiz sayıda bir topluluk oluşturuyor ve yalnızca

32. *Istoria tou Ellinikoú Ethnous*, (1979), τόμος Η΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 48: "Αναφέρεται ότι ο Θωμάς στρατολόγησε Σαρακηνούς, Πέρσες, Ιβηρες, Αρμενίους. Αβασγούς και γενικά λαούς του Καυκάσου, τα στοιχεία αυτά επαναλαμβάνεται και από άλλες πηγές. Είναι βέβαια πολύ πιθανό ότι ο επανοστάτης αναζήτησε αρχικά στηρίγματα στους ξένους πληθυσμούς που κατοικούσαν στο βορειοανατολικό σύνορο της αυτοκρατορίας, αφού ξεκίνησε από τη Χαλδία και ήθελε να κολύψει τα νώτα του. Αλλά δεν θα πρέπει να υπερτονισθεί ιδιαίτερα αυτό το στοιχείο, γιατί γρήγορα προσχώρησαν στην επανάσταση και θεμοτικά στρατεύματα, δηλαδή Έλληνες στρατιώτες".

33. Charanis, P., (1972), *The Armenians in the Byzantine Empire*, p. 216: "The army of 50.000 men, for instance, which Bardas Phocas, the father of Nicephorus, the future emperor, led against Saif al-Daula in 954, consisted, we are told, of Armenians, Turks, Russians, Bulgars, Slavs and Khazars. To these we may add Georgians, converted Saracens and other peoples, who fought on the occasions and whose numbers were by no means insignificant"

34. Vryonis, S. Jr.,(1971), *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, p. 66: "The meager sources reveal converted Jews from late seventh-century Cappadocia, but the most famous example of a convert from Judaism was St Constantine, a Jew of ninth-century Synada. Formulas by which Jews abjured Judaism and accepted Christianity have survived in a manuscript of the early eleventh century, and conversions of Anatolian Jews to Christianity are evidenced as late as the twelfth century..., the text remarks that Saracen captives settled in the various themes who should accept Christian baptism were to receive three nomismata on their baptism, six nomismata υπέρ ζευγοριού (for a yoke of oxen), and fifty-four modia of grain for seed and annonaa considerable incentive for a war prisoner to convert".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Marmara Denizi kıyılarındaki Kios (Gemlik) ve Nikomedeia (İzmit) kentleri ile Karadeniz'in Herakleia *(Ereğli)* kentinde yaşıyorlardı.

Bithinya'nın o zamana dek var olan demografik yapısındaki ilk önemli değişiklik, Bizans imparatorlarının oraya zorla göç ettirdikleri Slavlarla oldu. İmparator II. Konstans'ın uygulattığı ilk Slav yerleşimi, İ.S. 642 ile 668 yılları arasında gerçekleşti; ancak yerleştirilen göçmenlerin sayısı yaklaşık olarak bile bilinmemektedir. Theophanes, Arapların Anadolu seferinde Bithinyalı 5.000 Slavın onların saflarına geçtiğini anlatmaktadır[35].

İkinci bir Slav yerleşimi, İ.S. 688'de gerçekleşti. O yıl imparator II. İustinianus, çok sayıda Slav ve Bulgar tutsağı Bithinya'ya taşıdı. Bizanslılar, Arap akınlarına karşı koymak amacıyla, bu Slavlardan 30.000 kişilik asker topladılar; fakat bunlardan 20.000'i Arap saflarına geçti ve geriye kalan 10.000'i öç için aileleriyle birlikte yok edildi (bkz dipnot 35). Çağdaş Yunanlı yazarlar, ilgili Bizans metninin bu yorumunu kabul etmeyip, Slavların yok edilmediklerini ve komşu bir bölgeye taşınıp orada daha sonraları başka Slav göçmenlerle takviye edildiklerini iddia etmektedirler. İstatistiklere göre 30.000 kişilik bir asker topluluğu, yaklaşık olarak 200.000 kişilik bir nüfusa tekabül etmektedir; bu veri, Bithinya nüfusunun nice büyük bir soy-budun değişikliğine uğradığını göstermektedir.

Bithinya'ya üçüncü bir Slav yerleşimi İ.S. 765 tarihinde gerçekleşti. Patrik Nikolaos'a göre, o yıl imparator IV. Konstantin, Bithinya'daki Artana Çayı yakınlarına 208.000 Slav taşıdı. Bithinya kıyılarında bugün bile Slavca yer adları muhafaza edilmektedir.

Bizans'a Bulgar, Arap, Suriyeli ve İranlı göçleri

Bir Bulgar göçmen kitlesi İ.S. 811'de Bizans'a sığındı ve imparatorluğun çeşitli bölgelerine yerleştirildi. Ayrıca Basileios Bulgaroktonos *(Bulgarkıran)* Anadolu'ya çok sayıda Bulgar yerleştirdi; 11. yüzyılda Efes yakınlarındaki bir

35. Charanis, P., (1972), *The Slevic element in Byzantine Asie Minor*, p. 70: "The first Slavs were settled in Bithynia sometime during the first half of the seventh century, during of before the reign of Constans II (642-668). This is known from a lead seal which has been dated as of 650 and the statement of Theophanes that five thousand Slavs deserted to the Saracens in 665 ...But as 20.000 of the Slavs settled in Bithynia in 688 or shortly after deserted to the Arabs in 692 and the bulk of the remaining were slaughtered by Justinian II".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bulgar kentinin nüfusu büyük bir olasılıkla bu Bulgarlardan geliyordu[36][37].

Bibliyografyaya göre Bizans'a Arap yerleşimi, hem de büyük çapta bir yerleşim, İ.S. 941 tarihinde gerçekleşti. O yıl Banu Habid aşiretinden Hamdanî adıyla bilinen 12.000 Arap aileleriyle birlikte Bizans'a ve büyük bir olasılıkla Anadolu'ya yerleşti. Toplam olarak sayısı 50.000'lere ulaşması gereken bu Arap nüfusun tümü Hıristiyan ve Bizans vatandaşı oldu. Karya bölgesinde besbelli bu Arapların torunları olan bir "Esmerler" kolonisinden söz edilmektedir[37].

Özellikle doğu Anadolu'ya Hıristiyan ailelere içgüvey olarak çok kez Arap tutsaklar yerleştirildi; bunun karşılığında o aileler üç yıl boyunca bazı vergilerden muaf tutuldu[34]. Aynı dönemde Suriyelilerin İsauriya'ya kitlesel göçleri oldu.

Son olarak, İ.S. 834 tarihinde 7-30.000 İranlı Bizans'a sığındı. Liderleri Babek ile Nasr idi; bunlardan ikincisi Hıristiyan oldu ve Theophobos adını aldı.

Dört yıl sonra imparator Theophilos güvenlik nedeniyle İranlıları imparatorluğun çeşitli bölgelerine dağıttı[38].

Anadolu'ya Ermeni göçleri

Büyük Ermenistan'ın merkezi, Ararat *(Ağrı)* Dağı yakınlarında Araksos *(Aras)* Irmağı koyağında bulunuyordu. Artaksata, Dvin, Ani ve Kars kentlerini içeren bu bölge, çok önemli bir taşımacılık yolunun, özellikle ipek yolunun, bir bölümünü

36. Charanis, P., (1972), *The Slavic element in Byzantine Asia Minor*, p. 73: "This concerns the Bulgarians who fled to Michael (811-813) and were settled by him in different parts of the empire... Besides, the do not appear to have been very numerous".

37. Charanis, P., (1972), *The transfer of the population as a policy in the Byzantine Empire*, p. 149: "Bulgarians may have also been settled in Asia Minor in the eleventh century, for a biography of a saint who thrived during the century mentions a Bulgarian town located in the region of Ephesus, ... Farther down, in the southwestern corner of Asia Minor there existed in the tenth century a colony inhabited by a people called Mauroe (Blacks) whose rough behavior towards the natines betrayed their alien character and the recent origin of their settlement ".

38. Charanis, P., (1972), *The transfer of the population as a policy in the Byzantine Empire*, p. 147: "In 834, for instance, several thousand Persians (seven thousand according to one account, fourteen thousand according to anather, thirty thousand according to stili another) under the leadership of Babek and Nasr, who was subsequently christened Theophobos, fled to the Byzantine Empire, joined the Byzantine army, and became Christian... In 941 the entire Arab tribe of the Banu H'abid, discontented apparently with the Hamdanides, emigrated from the region of Nisibis in Mesopotamia and came to settle in the Byzantine Empire. The new arrivals numbered 12.000 horsemen and brought with them, besides their families, their slaves, flocks, and all their transportable goods... Once in Byzantine territory, they embraced Christianity...".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

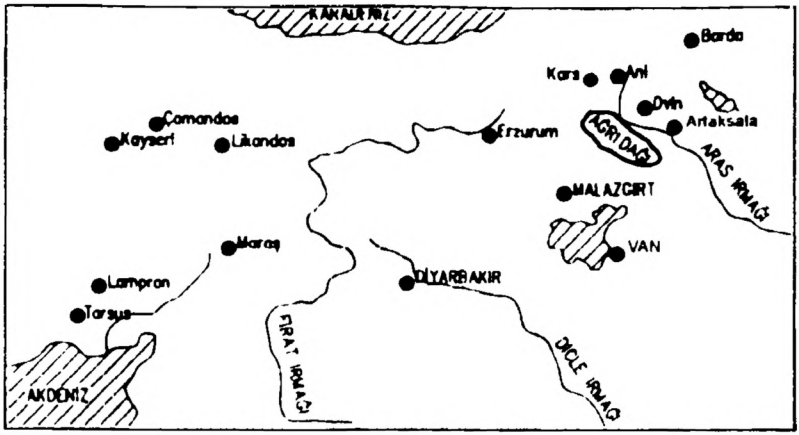

Harita 10 Büyük Ermenistan bölgesi

oluşturuyor ve İran ile Trabzon'u birbirine bağlıyordu (Harita 10).

İ.S. 430'dan 634'e dek Büyük Ermenistan bölgesi Pers egemenliği altındaydı. Bu süre içinde orada art arda isyanlar oldu. Perslere karşı İ.S. 571'de patlak veren bir isyan başarısızlıkla sonuçlanınca, Vardan Mamikonyan ve piskopos Katholikos liderliğinde çok sayıda Ermeni Bizans'a sığındı. Ermeni liderler kaçışlarından sonra İstanbul'a yerleştiler. Göçmen kitlesinin çoğunluğu ise Bergama koyağına sığındı ve orada büyük bir Ermeni kolonisi oluşturdu; Vardanes bu koloniden gelmektedir. Bu Ermeni lider Philippikos adıyla Bizans imparatoru oldu (711-713)[39]. Bergama Ermenileri 7. yüzyıla dek ulusal kimliklerini korudular. Bu dönemden sonra Bizanslılaşıp, çoksoylu Anadolu Hellenizminin bir bölümünü oluşturdular. Vardanes, Vardas ve Vartanyan adları, Ermeniceden geçen daha birçok adlarla birlikte, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye'de bugüne dek kullanılagelmekte ve böylelikle kendi çapında bu üç ülke halkının bir bölümünün ortak kökenli olduğunu doğrulamaktadır.

39. Charanis, P., (1972), *Ethnic Chenges in seventh-century Byzantium*, p. 29: "Thus in 571, following an unsuccessful revolt against the Persians, the Armenian Catholicos, a few bishops and numerous noblemen fled to Constantinople. The leading men among these refugees, were, besides Catholicos, Vardan Mamiconian and his retinue. There were also among them some Iberians (Georgians), headed by one Gorgonis, who had joined the Armenians in their unsuccessful revolt. Vardan joined the Byzantine army; the rest seem to have settled in Pergamum, where an Armenian colony is known to have existed in the seventh century. From this colony sprang Bardanes who, under the name Philippicus, occupied the imperial throne from 711 to 713".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İ.S. 654'ten 861'e dek Ermenistan Arap egemenliği altında bulunuyordu. Bu dönemde, kesin olarak İ.S. 700 tarihinde, Nakharar diye adlandırılan bir grup soylu Ermeni, kendilerine bağlı topluluklarla birlikte Bizans'ın Pontus sınırlarına yerleşti[40].

Aynı dönemde, Konstantin Kopronymos'un hüküm sürdüğü yıllarda (741-775), Andsevatsis ve Amatuni'nin liderliğinde 12.000 kişiden oluşan bir Ermeni kitlesi Bizans'ta bilinmeyen bir yere yerleşti[41]. Ancevacis ve Anvacis adları Yunanistan'da bugüne dek muhafaza edilmektedir.

İ.S. 790 tarihinde Bizans'ın yine bilinmeyen bir bölgesine aileleriyle birlikte 12.000 kişilik Ermeni atlı birlikleri yerleşti. Bunlar, sayısı 40-80.000 kişiye ulaşan bir nüfus oluşturuyorlardı[40].

Yeni Ermeni bağımsızlığı, Bağdat halifesinin Aşot Bağrat'ı "Krallar Kralı" olarak tanımasından sonra İ.S. 886'da başladı. Krallığın merkezi, "bin bir kiliseli kent" diye adlandırılan Ani idi. Bağrat'ların tüm Ermeni prensleri tarafından "Krallar Kralı" olarak tanınmasına rağmen, Aşot'un egemenliği gerçekte kendi derebeyliğinin sınırlarını hiçbir zaman aşmadı. Böylece 950 dolaylarında tam altı bağımsız Ermeni krallığı kurulmuştu.

Makedon Hanedanı döneminde ve imparator Basileios Bulgarkıran'ın hüküm sürdüğü yıllarda (976-1025) Büyük Ermenistan'ın bağımsızlığına kesin olarak son verildi. Şunu da söylemeye değer ki, tarihin garip bir cilvesi olarak, imparatorun kendisi Ermeni kökenliydi.

Ermeni krallıklarının feshi, Ermeni eyaleti Taik'in Bizans'a ilhak edilmesiyle, 1000 yılında başlatıldı. 1021'de kral Vaspurakan Senaherim, Kapadokya'daki Sebasteia *(Sivas)* kendisine ödün olarak verildikten sonra, bölgesini teketti. 1045'te Anion kenti kralı Gagik Bağrat, Kapadokya kenti Lykandros'a yerleşmek zorunda kaldı. Mabeyincisi Gregorios Pahlavuni İstanbul'a yerleşti. Orada Gregorios

40. Charanis, P., (1972), *The Armenians in the Byzantine Empire*, p. 197: "The discontent which the conquest of Armenia by the Arabs caused forced other Armenians to seek refuge in the territories of the empire. Thus, about 700 a number of Nakharars with their retinue fled to the Byzantine empire and were settled by the Emperor on the Pontic frontier. Some of these later returned to Armenia, but others remained. More Nakharars, completely abandoning their possessions in Armenia, fled to the Byzantine empire during the reign of Constantine V Copronymus. Still more came about 790. It is said they numbered 12.000 and they came with their wives, their children, their retinue and their cavalry".

41. Nersessian, D. S., (1974), *Armenia and the Byzantine Empire*, p. 18: "Among those who fled, the historians mention Mamikonians, the Andsevatsis and Shapuh Amatuni who, with his son Hamam, crossed the frontier at the head of twelve thousand persons. During the ninth and tenth centuries several of the Bagratid princes of Taron also went to Byzantium".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Magistros adıyla ün yapan Pahlavuni, çağının en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilmektedir[42].

Sonunda Ermenistan'ın fethi, Kars kralı Bağrat ile ona refakat edenlerin Kapadokya kenti Tsamandos'a ve komşu kentlere yerleşmeleriyle 1064 tarihinde tamamlanmış oldu.

Büyük Ermenistan'ın Bizans tarafından fethini, Ermeni nüfusun eşi görülmedik bir göç hareketi izledi. Bu olayda 300-400.000 kişi prenslerinin peşine takılarak Kapadokya'ya yerleşti ve orada devlet içinde devlet oldular. Büyük Ermenistan'daki feodal yapının Bizanslılarca bozulması, bölge nüfusunun önemli ölçüde azalmasına yol açtı ve Bizans sınırlarının savunmasını zayıflattı. Bizans'ın bu siyasetinin yan etkileri çabuk ortaya çıktı: 1064'te Selçuklu Türkleri Ermeni başkenti Ani'yi tahrip ettiler ve 1071'de Malazgirt'te Bizans ordusunu bozguna uğratıp imparatoru esir ettiler.

Selçuklu Türkleri Konya bölgesine yerleştikren sonra, Bizans'a doğru ikinci bir kitlesel Ermeni göçü oldu. Bu olayda 400.000 kişi daha prensleriyle birlikte kuzey Kapadokya'dan güney Kapadokya'ya ve Kilikya'ya göç etti. Kilikya'ya Ermeni yerleşiminin Bizanslılarca desteklenmiş olması gerek. Zira bölge, daha önce, 964 tarihinde, Nikephoros Phokas'ın yürüttüğü Bizans-Arap savaşı sırasında sakinleri tarafından neredeyse tümüyle boşaltılmıştı.

Kilikya Ermenileri, kuzey Kapadokya ve Büyük Ermenistan'dan gelmişlerdi. Tarsus valiliğine Apulgharip, Maraş valiliğine Philaretos Brahamios ve Lambron valiliğine Nakharar Oşin atandı. Daha sonraki Hatumyan Ermeni kral hanedanı bu sonuncu sülaleden gelmektedir[43]. Brahamis adı Yunanistan'da bugüne dek kullanılagelmektedir ve Atina'da Brahami adında bir semt vardır.

Artık bir Ermeni bölgesine dönüşen Kilikya'nın nüfusu, Ermenilerden başka, dil bakımından Hellenleşmiş Kapadok, Suriyeli Monofizit ve Batılılardan oluşu-

42. Nersessian, D., S., (1974), *Armenian and the Byzantine Empire*, p. 27: "Gregory Magistros had come to Constantinople in 1045 with the Bagratid king, Gagik; he had been received by the emperor Constantine Monomachus with marked honor, and welcomed by the Byzantine scholars as one of the great minds of the century".

43. Nersessian, D., S., (1974), *Armenian and the Byzantine Empire*, p. 12: "Thus, Apulgharip, a member of the Ardzruni family, was appointed governor of Tarsus and Mopsuestia; Philaretus was placed in command of Marash (Germanicia);... others arrived directly from Armenia. Among the later was the nakharars Oshin, whose descendants were to be the founders of the Het'umian dynasty, and who received from his kinsman Apulgharip the fortress of Lambron with commanded the Cilician Gates of the Taurus".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yordu. Maraş valisi Philaretos Brahamios'un, Bizans imparatoruna karşı örgütlediği isyanda 8.000 Normandiyalı kullandığı bilinmektedir. Normandiya kökenli Bizans sülalesi Raul'lar (Rallis'ler), önceleri Kapadokya'da toprak sahibiydiler.

Kilikya'dan başka o dönemde Ermeni nüfusun önemli bir bölümü batı Anadolu'ya sığınmıştı. Orada, özellikle Abydos yöresi ile Skamandros *(Eski Menderes)* koyağında Ermeni sayısı çok arttı. Bu Ermenileri 1204 tarihinde Latinler Çanakkale Boğazını ele geçirmek için kullandılar ve Abydos'u koruma görevini de bir Ermeni muhafız gücüne verdiler. Latinler Çanakkale Boğazından ayrılırken, 20.000 Ermeni, imparator Henry'nin peşinden Trakya'ya gitti ve orada Bizanslılar tarafından yok edildi[44].

44. Charanis, P., (1972), *On the ethnic composition of Byzantine Asia Minor in the thirteenth century*, p. 144: "In the thirteenth century, however, the Armenians were more numerous in the northwestern corner of Asia Minor around Abydus and in the valley of the Scamander... According to Villehardouin the Armenians who followed Henry into Europe numbered 20.000 and they brought with them their wives and children. In Thrace these Armenians, al of them, according to Villehardouin, were captured and put to death by the Greeks".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİZANS-SELÇUKLU DÖNEMİ (1701-1261)

Bizanslılar 1071 Mancikert *(Malazgirt)* savaşında bozguna uğradıktan sonra, bunu izleyen 10 yıl içinde Anadolu'nun siyasî haritasında dramatik değişmeler oldu. Bu süre içinde Selçuklu Türkleri Nikaia'ya *(İznik)* ulaşarak, neredeyse tüm Anadolu'yu ele geçirdiler. İznik, sultan Alp Arslan'ın ilk başkenti oldu. Bu devletin toprakları dışında Dardanel *(Çanakkale)*, Küçük Ermenistan ve Trabzon bölgeleri kaldı (Harita 11).

Engel tanımadan ilerleyen Selçuklu Türkleri, Arapların önceki 300 yıl içinde başaramadıklarını 10 yıl içinde başardılar. Bibliyografyada Selçuklu Türkleri ile Bizanslılar arasında cereyan eden önemli bir savaştan söz edilmemektedir. Bu olay,

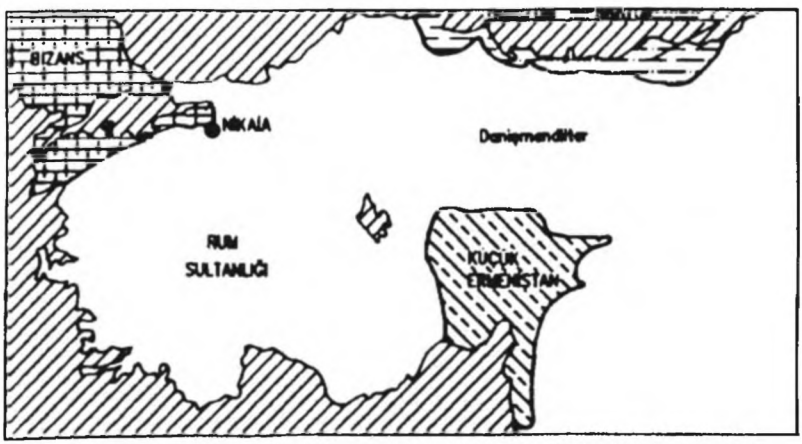

Harita 11: 1085 tarihinde Anadolu siyasî haritası; Selçuklu Türklerin ilk yayılışından sonra.

Anadolu topluluklarının istilacılara karşı neredeyse hiç direniş göstermediklerine işaret etmektedir[45].

Anadolulların Selçuklu istilacılarına karşı hiçbir askerî direniş göstermemeleri, önceki Bizans döneminde yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkilerin çok düşük bir düzeyde oluşuna bağlanmaktadır. Bilinen bir olay, Makedon Hanedanının hüküm sürdüğü yıllarda derebeylerin, imparatorların da katkısıyla, küçük toprak sahiplerini tam anlamıyla ezdikleri ve onları toprak kölelerine dönüştürdükleridir. Makedon Hanedanı yıllarında Anadolu Bizans toplumunda mülkiyet ilişkilerindeki değişiklik şu yolla gerçekleşmişti: Büyük çiftliklerde ve Kilise topraklarında yapılan üretim her çeşit vergiden muaf tutulurken, küçük üreticilere %90'lara varan çok ağır vergiler konuyordu. Bu ezici vergilendirme yüzünden özgür üreticiler kendi başlarına var olmayı sürdüremiyor ve topraklarını gönüllü olarak derebeylerine bağışlayıp, geçinebilmek için toprak kölesi olmayı yeğliyorlardı. Derebeyleri ise, boyun eğmeyen az sayıdaki özgür rençperleri, "sopalılar" diye adlandırılan adamlarının yardımıyla ikna ediyorlardı. Çimiskes'ler, Phokas'lar, Bardas'lar gibi imparatorlar veren Bizans aristokrasisinin bu toplumsal politikası, Anadolu'nun en büyük bölümünde Bizans yönetiminin sona erişine de damgasını vurdu. Bizanslı yazar Khionates'in anlattıklarını Fotiadis şöyle yorumlar: *"...böylelikle sonunda Hellen kentleri tümüyle barbar sömürgeleri olmayı yeğliyorlardı ve vatanlarını seve seve ödün olarak verdiler*[46] "

İznik'in ilk fethinden sonra Bizanslılar ile Selçuklular arasındaki çarpışmalar devam etti. 1114'te Selçukluların Afyonkarahisar yenilgisinin ardından Bizanslılar İznik'i ve batı Anadolu'yu yeniden ele geçirdiler. Bu savaştan sonra komşu

45. Ramsay, W., M., (1916), *The intermixture of races in Asia Minor*, p. 5: "...yet there is no reason to think that the Seldjuk Conquest in 1071-4 was accompanied by any great amount of massacre... the occupation of a great part of Anatolia was accomplished without resistance on the part of the old Christian population".

46. Φωτιάδης, Κ., (1988): *Οι εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου*, σελ. 62: "Γράφει λοιπόν ο Χωνιάτης: "Αν οι αιχμάλωτοι του σουλτάνου έμεναν στη χωρα, ο σουλτάνος τους επέτρεπε να εγκατασταθούν χωρίς να πληρωνουν φόρου επί πέντε χρόνια. Στη συνέχεια ήταν υποχρεωμένοι να πληρωνουν έναν όχι βαρυ φάρο, που τον καθόριζε ο ίδιος και δεν ξεπερνούσε τα όρια, όπως συνηθιζόταν από τους Ρωμαίους,... Αυτή η φιλανθρωπική είδηση δεν άφηνε κανέναν αιχμάλωτο να σκέφτεται την πατρίδα του, αλλά προσείλκυε πολλούς, που δεν είχαν αιχμαλωτιστεί από τους Πέρσες, στο Φιλιμήλιον... έτσι, ωστε ολόκληρες ελληνικές πόλεις προτιμούσαν να γίνουν αποικίες των βαρβάρων και αντάλλαξαν ευχαρίστως την πατρίδα τους".

Philomelion'un *(Akşehir)* nüfusu Bizans topraklarına taşındı[47]. Ancak devamında, Frigya'da 1176 Myriokephalon savaşında bozguna uğrayınca, Bizanslıların ilerleyişi de kesin olarak son buldu.

1204 tarihinde Haçlılar, İstanbul'u ve Anadolu'nun Çanakkale bölgesini kapsayan bir bölümünü işgal ettiler. Bu işgal, bölgede sayıları çok kalabalık olan Ermenilerin yardımı sayesinde gerçekleşti (Harita 12).

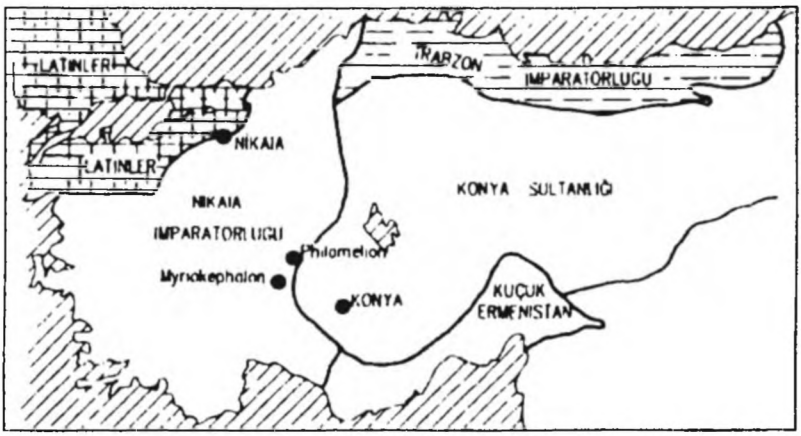

Harita 12: 1204'te Anadolu siyasi haritası

Batı Anadolu'ya Slav ve Kuman göçleri

1129 tarihinde Bithinya'ya, yani Bursa-İznik bölgesine, son Slav göçü oldu. O yıl II. İoannes Komnenos oraya çok sayıda Sırp tutsak yerleştirdi. 13. yüzyıl başlarına dek adı geçmekte olan Bithinya'daki Serbohoria *(Sırp Köyleri)* sakinleri, büyük bir olasılıkla bu Sırpların torunlarıydı[48]. Anadolu'ya Kumanlar ilk kez İoannes

47. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (1979), τόμος Θ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 44: "Το 1146 ο Μανουήλ εισέβαλε στο εδάφη του σουλτάνου και νίκησε διαδοχικά το στρατό του στην Ακροηνό (Αφιόν Καροχισάρ) στη θέση Κολογραίος Βουνός και στο Φιλαμήλιο. Επίσης μετέφερε τον ελληνικό πληθυσμό του Φιλαμηλίου στο βυζαντινό εδάφη."

48. Charanis, P., (1972), *The Slavic element in Byzantine Asia Minor in the thirteenth century*, p. 71: "In 1129 or 1130 additional Slavs were transplanted to Asia Minor. They were Serbian prisoners whom John II settled in the neighborhood of Nicomedia, assigned them land, and subjected the order to taxation. These Serbs were doubtless the inhabitants of the servochoria which are mentioned in the Parisio regni graeci at the beginning of the thirteenth century."

Vatazes'in hüküm sürdüğü dönemde (1222-1254) yerleştiler. Daha ayrıntılı olarak, o dönemde Tatarlardan kaçan 10.000 Kuman Bizans'a sığındı. Bunlardan birçoğu Frigya bölgesine; bugünkü Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar ile belirlenen bir bölgeye yerleşti. Bir bölümü Maiandros *(Büyük Menderes)* Irmağı bölgesine yerleşti. İzmir bölgesine yerleşenler ise, Mikael Palaiologos döneminde Hıristiyanlaşıp, devletin yüksek yönetici kadrolarında bile yer aldılar[49].

Balkanlardaki Kumanlar, tüm ulusal ve kültürel niteliklerini yitirip, çeşitli Balkan bölgelerinde çeşitli uluslarla kaynaştılar. Bugünkü binlerce Yunanlı, Bulgar, Makedon ve Türk, ortak kökenlerinin tek ulusal kalıntısı olarak Kumanis, Kumanidis, Kumanos, Kuman, Koman, Komanof ve Kumanova gibi adlar taşımaktadır.

Konya Sultanlığındaki Bizans nüfusunda İslamlaşma

Selçuklu Türklerinin Anadolu'yu istila ettikleri dönemde Konya ve Kapadokya bölgelerinin nüfusu, özellikle Ermeni, Suriyeli, Kaldeli ve Romalılardan (Rumlardan) oluşuyordu. Bunlardan sonuncuları, Bizanslılaşmış Kapadoklar ile İsauriya Suriyelilerinden başkaları değildi. Anadolu'nun içine doğru ve özellikle kuzey Kapadokya ile Konya bölgesinde Eski Yunan kolonizasyonu vuku bulmadı. Yunanlı kolonistler yalnızca daha güneyde bulunan Kilikya'da kıyı ketlerine yerleşiyorlardı.

1071 tarihinde Kapadokya ve Konya bölgelerine Selçuklu Türkmen orduları girince, o yerlerin budunsal mozaiğine yeni bir soy öğesi daha katıldı. Bu yeni öğe, büyük bir olasılıkla yerli nüfus içinde azınlıkta kalıyordu. Son bilgiyi bibliyografya da doğrulamaktadır. Marco Polo, 13. yüzyılda bölgeden geçişi sırasında kentlerdeki nüfusun çok sayıda Hıristiyan içerdiğini anlatmaktadır. Aynı dönemde bir başka gezgin, William of Rubruque, bölge nüfusunun %10'unun Türk ve geriye kalan bölümünün Ermeni ve Romalı olduğunu yazmaktadır[50]. İkinci gezgin abartılı yazıyor görünse de, yine de bölgenin budunsal yapısı konusundaki bilgileri gerçeğe yakın

49. Charanis, P., (1972), *On the ethnic composition of byzantine Asia Minor in the thirteenth century*, p. 144: "These Cumans had been settled in the Meander regions of the empire in the thirteenth century, during the reign of John Vatazes. Gregoras relates that 10.000 Cumans, driven away from their homes by the Tartars, crossed the Danube and began to wander in Thrace. They were picked up by John Vatazes and were settled by him as soldiers in Thrace, Macedonia, and the Meander and Phrygian regions of Asia Minor... Some Cumans enrolled in the Byzantine army at the time of Michael Palaeologus came to power are known to have spoken Greek well"

sayılmalıdır.

Askerî ve siyasî bakımdan egemen olan Türkmen öğesinin bölgedeki varlığı, yerli nüfusla evlilikler nedeniyle Konya'da yeni bir "Turko-Romen" neslinin ortaya çıkmasına neden oldu. Selçuklu ordusunun bir bölümünü oluşturan bu Turko-Romen'lerden bibliyografyada "miksobarbarlar" olarak söz edilir. Bu neslin tipik bir temsilcisi, babası Türk ve annesi Gürcü kökenli bir Hıristiyan olan Çausis *(Çavuş)* adlı Selçuklu Sinop valisidir[51].

Selçuklu devletinde Yunanca konuşan Hıristiyan nüfusun gittikçe azalması, Hıristiyanların özellikle kendi isteğiyle Müslüman olmalarına bağlanmaktadır. İslamlaşmayı bir yere dek şu etken de kolaylaştırmıştır: Kapadokya Hıristiyanları, büyük ölçüde Ortodoks olmayıp, heretik'tiler; yani Paulusçu, Manişeist, Monofizit v.b., ve İstanbul'daki Ortodoks Bizanslılara karşı büyük bir kin besliyorlardı. Bu tutumları, 1071 Malazgirt savaşında istilacı Selçuklu Türklerine karşı hiçbir askerî direniş göstermemeleriyle de ortaya çıkmıştı.

Kendi isteğiyle Müslüman olan Bizanslılar tarihte Gulâm sıfatıyla bilinir. Onlar çoğunlukla Abdullah adını alıyordu ve artık bu ad "din değiştirmiş kişi" anlamını kazanmıştı. Binlerce Hıristiyanın kendi isteğiyle İslamlaşmasında Mevlevî tarikatı önemli rol oynadı. Mevlevî tarikatının kurucusu Celâleddin Rumî, 18.000 Bizanslıyı İslamlaştırdığını söylüyordu. 1320'de onun torunu Amir Arif'in cenaze töreninde yeni bir kitlesel İslamlaşma oldu[52].

İsteyerek İslamlaşma, yalnız halk tabakalarına özgü bir olay olarak kalmadı,

50. Vryonis, S., Jr., (1971), *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, p. 183: "Marco Polo implies that the urban classes contained a large Christian element. A contemporary of Marco Polo, and also a traveler in Anatolia, William of Rubruque, remarks exaggeratedly, (as for Turkey, I can inform you that not one man in the there is a Saracen; rather are they all Armenians and Greeks), Both Sanuto and Ibn Battuta noted the presence of considerable numbers of Christians in western Asia Minor as late as the early fourteenth century".

51. Vryonis, S., Jr., (1972), *The Decline of Medieval Hellenisme in Asia Minor and the Process of Islamisation from the Eleventh through the Fifteenth Century*, p. 176: "This union between Turks and Christians had already produced a new generation of Anatolians by the early twelfth century, referred to in the Greek sources as mixovarvaroi, and their presence is attested to in various Turkish armies. When Alexius was campaigning against the Turks in the district of Polybotus, a number of the army of the emir Monolycus were mixovarvaroi who spoke Greek"

52. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (1981), τόμος Θ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.*, σελ. 324: "Ο Ρουμί προσηλύτισε στην αρχή γνωστότατο Ελληνα ζωγράφο (Ayn al-Dawla Rumi), Έλληνα αρχιτέκτονα, Αρμένιους τεχνίτες, και ως το τέλος της ζωής του ανοφέρεται ότι είχε μεταστρέψει στον ισλαμισμό 18.000" άπιστους... Μισό αιώνα αργότερα (γύρω στο 1320) στην κηδεία του Amir Arif, εγγονού του Ρουμί, η ίδια γενική συγκίνηση επικράτησε και πολλοί χριστιανοί έγιναν αρνησίθρησκοι και ασπάσθηκαν τον ισλαμισμό."

Bizans ve Ermeni yerel aristokrasilerini de kapsadı. Aristokrasi sınıfı böylelikle hem topraklarını hem de toplum içindeki saygınlığını korudu. Gerek 11. yüzyılda gerekse sonraki 200 yıl içinde birçok Bizanslı asilzadenin ayrıcalıklarını devam ettirmek amacıyla Müslüman olup, tarihe Türk olarak geçtiklerinden söz edilmektedir.

Çizelge 1'de tarihte bilinen İslamlaşmış Bizanslılardan örnek adlar verilmektedir.

Çizelge 1: Bizans ve Ermeni kökenli Müslüman eşraf

Adı	Sıfatı	Merkezi
Hasan Gavras	Emir	
Mavrozomes	Emir	
Asad al Davla Konstantin	Emir	Kayseri
Konstantin	Emir	İskilip
Mikail	Asilzade	Konya
İoannes	Asilzada	Konya
Celâleddin Karatay	Emir	
Amin al-din Mikail	Haznedar	Konya
Al-din Karatay Abdullah	Mimar	
Ayn-al Davla Karatay	Ressam	
Keluk İbn Abdullah	Ressam	
İsaakios Komnenos		
İoannes Komnenos		Konya
Mekhitar	Asilzade	
Filaretos	Asilzade	
Boğuşah		Siverek
Tomik	Emir	
Kır Ferit (Vartan)	Emir	Akşehir
Hetum	Vali	Sinop

İsaakios ve İoannes Komnenos, imparatorun kardeşi ve yeğeni, Türkleşen Bizanslılardan en tanınmışlarıydı. İkincisi, sultan II. Kılıç Arslan'ın bir kızıyla evlendi ve Müslüman olduktan sonra Konya'ya yerleşti. Çok tanınmışlar arasında Pontuslu Gavras'lar da vardı. Onlar, Pontus Bizans İmparatorluğunun tanınmış Kaldeli bir sülalesinden geliyorlardı. Aynı sülalenin başka mensupları ise, Selçuklu Türklerine karşı Trabzon'un savunmasında yer almışlardı.

Türk-Bizans kaynaşmasından, tabiî ki, sultanın kendi ailesi bile kurtulmadı. Örneğin, sultan II. Kılıç Arslan, bir Hıristiyan kadınla evlendi ve oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in karısı, İslamlaşmış Mavrozomes ailesinin bir kızıydı[53]. Öbür sultanlarda da benzeri evlilikler görülür. Hıristiyanları zorla İslamlaştırma istisnaî bir olaydı; böylesi bir İslamlaştırma, Komana ve Horum ketlerinde, bu kentler Danişmendliler tarafından fethedildikten sonra uygulandı.

53. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1981), τόμος Θ΄, Εκδοτική Αθηνων Α.Ε., σελ. 317: "Αναφέρεται η περίπτωση σουλτάνου ο οποίος είχε χριστιανή μητέρα και έλαβε ως σύζυγο Ελληνίδα από την αριστοκρατική οικογένεια Μαυροζωμη... Ο Ιωάννης Κομνηνός, ανιψιός του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιωάννη Β΄ Κομνηνού, νυμφεύθηκε με μία από τις θυγατέρες του σουλτάνου, εγκαταστάθηκε στο Ικόνιο και προσηλυτισθηκε στον μωαμεθανισμό... Ιδιαίτερα **εξέχουσα θέση** στους σελτζουκικούς κύκλους κατείχαν οι οικογένειες των Γαβράδων, των Μουρζώμηδων και των Καμνηνών."

BİZANS-MOĞOL DÖNEMİ VE TÜRK EMİRLİKLERİ (1261-1331)

1243'te Selçukluların Köse Dağı savaşında yenilgisinden sonra Konya devleti Moğol protektorasına dönüştü. Ancak şeklen yıkılışı, 1261'de sultan İzzeddin Keykavus'un Nikaia *(İznik)* Bizans İmparatorluğuna kaçışıyla gerçekleşti. Anadolu Selçuklu devletinin yıkılışından sonra 1261'de bölgede siyasî kuvvet olarak yalnızca Moğollar, Bizans ve Küçük Ermenistan kaldı.

Sınırlı Moğol egemenliği döneminde Konya devletinde -bu protektoranın çevresinde- çeşitli Türk emirlikleri kuruldu. Bunlardan en önemlileri, Karaman, Menteşe, Aydın, Saruhan, Karasi ve Germiyan emirlikleriydi. Bu sonuncusundan daha sonraki Osmanlı İmparatorluğu doğdu.

Germiyan Emirliği (Osmanlı devleti)

Germiyan Emirliğine Yörük Türklerinin yerleşimi 1224'e dayanır. O yıl sultan I. Alaeddin Keykubat, Harita 13'te gösterildiği gibi, Ertuğrul başkanlığındaki 400 Yörük ailesinin Söğüt'e yerleşmesine izin vermişti.

Ayrıca söylemeye değer ki, bugünkü Türk millî marşında demografik bakımdan önemsiz bir sayı olan 400 Yörük ailesinin yerleşiminden söz edilmektedir.

Domaniç köyleri ile "Ermeni Dağlarını" kapsayan Söğüt yöresi, o zamanki Bizans ile Selçuklu devletleri arasındaki sınırın tam üstünde bulunuyordu[54].

54. Vakalopoulos, A., (1970), *Origin of the Greek-Nation* 1204-1461, p. 64: "The first wave of Ottoman Turks, the nomad Yuruks, settled in the district of Sogut, southeast of Brusa, under their ruler, Ertoghrul, in the middle of the thirteenth century. The descendants of the Greek refugees of 1922 from that district still talk of that invasion. The Sultan of Iconium, Ala ed-Din I Kaikobad, had granted Ertoghrul (or Ertoghroul Ghazi, as the refugees called him) the Ermeni Mountains and the group of villages known as Domanits, near the Byzantine Angelokoma, for part of his summer domain".

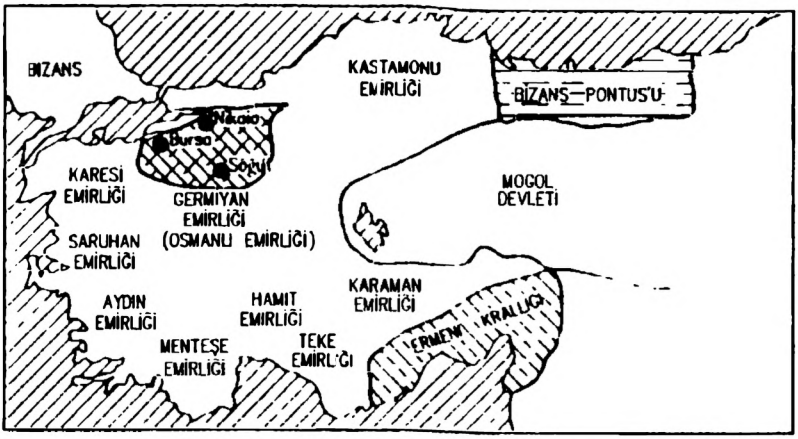

Harita 13: 1331'de Anadolu siyasî haritası.

Sonraki 70 yıl içinde, daha kesin olarak 1331'e dek, Anadolu'daki Bizans egemenliği tamamen çöktü. Bu çöküş, Bizans'ta hüküm süren çok derin iç bunalımdan ileri gelmiştir yalnızca. Yoksa Yörükler, askerî bakımdan Bizans'a karşı gelip onunla boy ölçüşecek durumda değillerdi. Bizans'taki derin bunalımın bir bulgusu, Bizans filosunun dağıtılarak imparatorluğun deniz himayesinin Cenevizlilere teslim edilmiş olmasıdır. Bizans'taki toplumsal yozlaşmanın bir başka işareti de, Bizans imparatorunun, ardı kesilmeyen isyanları yüzünden Anadolu'daki Bizans ordularına güvenmediği için, 1303'te Türk akınlarına karşı koymak amacıyla 6.500 kadar paralı Katalan askeri çağırmış olmasıdır. Bir devlette art arda isyanların çıkması, oradaki yönetimin ve toplumsal politikanın niteliği konusunda tek başına bilgi verecek bir olaydır.

Bizans'taki derin toplumsal bunalım, Osmanlı Emirliği ile sınırdaş olan Bizans kentlerinin kendi isteğiyle Türklere teslim olmasına yol açan koşulları da sağladı. Bursa, bibliyografyadan bilindiği gibi, 1326 tarihinde kendi isteğiyle Türklere teslim oldu[55]. Nikaia *(İznik)*, Rysion (Areçu, *Darıca*) ve çevredeki köyler Türklere

55. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1981), τόμος Θ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 163: "Δύο χρόνια αργότερα ο Ορχάν κατέλαβε την Νίκαια μετά από μακρόχρονη πολιορκία (2 Μαρτίου 1331). Ο Καντακουζηνός δεν αναφέρει καν την πτωση της παλαιάς πρωτεύουσας των Λασκαρέων. Οι συνθήκες που οδήγησαν στην πτώση της δεν είναι γνωστές. Το πιθανότερο είναι ότι οι κάτοικοι παρέδωσαν την πολη για τους ίδιους λόγους που είχε παραδοθεί και η Προύσα. Η περιοχή της Νίκαιας μοιράσθηκε σε τιμάρια στους στρατιώτες του Ορχάν και ο εξισλαμισμός του πληθυσμού της προχωρησε με ταχυ ρυθμό"

1331'de teslim oldu. Bunların kendi isteğiyle teslim oluşları, o dönemde İznik'i ziyaret eden İbn Batuta tarafından da dolaylı olarak doğrulanmaktadır. İbn Batuta, İznik surlarının, çevresindeki hendeğin ve öbür istihkamların çok iyi durumda olduğunu gözlemlemiştir ki, bu da kentin iki yıl önce savaşmadan teslim olduğunu göstermektedir.

Ertuğrul Emirliğinin askerî gücü, Ertuğrul'un oğlu Osman tarafından Bizans "pronoia" sistemi kopya edilerek 1299'da kurulan Gaziler sınıfına dayanıyordu. Feodal düzene özgü alt kademeli bir aristokrasi oluşturan Gazilere Bizans aristokrasisine ait yeni fethedilen topraklar bağışlanıyordu.

Germiyan Emirliği, Osman adından Osmanlı Devleti, o da ses değişikliğine uğratılarak Ottoman Devleti adını aldı.

OSMANLI-MOĞOL DÖNEMİ VE KARAMAN EMİRLİĞİ (1331-1466)

Osmanlılar tarafından 1331 yılında Bizans Bithinya'sının ele geçirilişini, Karesi (Dardanel, *Çanakkale*) ile Saruhan (Bergama ve Manisa) Emirliklerinin ilhakı izledi. 1389'da Aydın (İzmir) Emirliği ile birlikte Bizans'a ait Philadelpheia *(Alaşehir)* yöresi Bayezit'e (1389-1402) teslim oldu. Böylelikle batı ve orta Anadolu'nun büyük bir bölümü ele geçirilmiş oldu.

O dönemde Osmanlı devleti için en büyük tehlike Bizanslılardan değil de Moğollardan geliyordu. Nitekim 1402'de bu tehlike gerçekleşti. O yıl Timurlenk, Bayezit'i cezalandırmak için tahttan indirdi, ancak Osmanlı devletini dağıtmadı. Timurlenk, Türklere karşı seferi sırasında Haçlıların elinde kalan İzmir'i kuşattı ve oradaki tüm Hıristiyanları kılıçtan geçirdi[56].

Fethedilen topraklardaki Hıristiyanların kendi isteğiyle İslamlaşmalarının yanı sıra, Yeniçeri kurumuyla birlikte ilk kez zorla İslamlaştırma da uygulamaya kondu. Yeniçerilik, Karamanlı Kara Rüstem'in önerisiyle, 1362-1389 yılları arasında I. Murat tarafından kuruldu. Ermeniler ile Yahudiler istisna edilerek, önceleri yeniçeriler yalnızca Hıristiyan nüfustan toplanıyordu. Osmanlı İmparatorluğunun sadrazamları daha sonraları yeniçeri sınıfından gelmişlerdir. Bunlardan ilki, Halil

56. *Istoria tou Ellinikoú Éthnous* (1981), τόμος Θ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ 195: "Ο Μογγόλος χάνης, για να δείξει σε όλους ότι αυτός ήταν ο αληθινός πρόμαχος της ισλαμικής θρησκείας, πολιόρκησε την Σμύρνη, που ο Βαγιαζήτ είχε αφήσει να παραμείνει στην κατοχή των Λατίνων, και ύστερα από σφοδρή επίθεση την κυρίευσε. Οι κάτοικοι της πόλεως κατασφάχτηκαν και εξανδραποδίστηκαν και το κάστρο γκρεμίστηκε (Δεκέμβριος 1402)."

Çandarlı'nın yerine atanan Hıristiyan kökenli yeniçeri Mahmut Adnî idi [57]. O dönemde yeniçerilerin evlenmelerine müsaade edilmezdi. Bu yasaklık Muhteşem Süleyman (1520-1566) tarafından kaldırıldı.

Bithinya Hıristiyanlarında İslamlaşma

Bithinya ketlerinden birçoğunun kendi isteğiyle Türklere teslim oluşu, İslamlaşmayı kolaylaştırdı ve bölge nüfusunun budunsal yapısındaki değişimi önemli ölçüde etkiledi. İstanbul patriğinin 1338 tarihli çizelgesinde ve daha sonraki dönemlere ait çizelgelerde bu olaydan duyulan tedirginlik açıkça dile getirilmektedir[58].

Sakarya koyağının Osmanlı devletine ilhak edildiği dönemde bölgede katışıksız Hıristiyan topluluklar yaşıyordu. Bölgeyi 1333 yılında ziyaret eden İbn Batuta, Geyve kentinde bir tek Müslüman ailenin bulunduğunu ve Hıristiyanların, besbelli kendi isteğiyle teslim oldukları için, Türk himayesi altında yaşadıklarını anlatmaktadır[59].

İznik'in teslim oluşundan 100 yıl sonra, Nikephoras Gregoras'a göre, kent nüfusu Bithinyalılar (Bizanslı Hıristiyanlar), Miksobarbarlar *(barbar kırmaları)* ve Türkler olarak üç gruba ayrılıyordu. Türk Bizanslıları veya, Bizanslı yazarın küçümseyerek adlandırdığına göre, Miksobarbarlar nesli [60], Osmanlılar ile Hıristiyanların büyük ölçüde kaynaşmasından ortaya çıktı. Bir kaynaşma ki, Orhan

57. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1981), τόμος Ι', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 28: "Ο Μεχμέτ Β'... έδιωξε τον μεγάλο βεζίρη Χαλίλ Τσανταρλί που ήταν ελεύθερος μουσουλμάνος, όπως και οι προκάτοχοί του στο αξίωμα αυτό και στη θέση του διόρισε τον Μαχμούτ Αδενί, που προέρχονταν από τους δούλους της πύλης".

58. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1981), τόμος Θ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 321: "Το πατριαρχικό πιττάκιον αναφέρεται σε προσηλυτισμούς ανογκοστικούς ή εκούσιους, στην ανησυχία της εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως και στις περιπτώσεις χριστιανών μαρτύρων και κρυπτοχριστιανών".

59. Γεωργιαδου - Αρνάκη, Γ., (1952), *Η περιήγησις του Ιμπν Μπαττουτα ανά την Μικρά Ασία και η κατάστασις του ελληνικού και τουρκικού πληθυσμού κατά τον 14ον αιώνα*, σελ. 148: "Μετά την Νίκαιαν ο περιηγητής διέσχισε τον Σαγγάριον ποταμόν επιβιβασθείς σχεδίας συρομένης προς την όχθην και αφού διενυκτέρευσεν εις την κωμόπολιν Κάβοιαν (Κάβιγια, σημερινή Γκέϊβε)... κατοικείται υπό απίστων Ρωμαίων, διατελούντων υπό μουσουλμανικήν προστασίαν, υπάρχει δε μία μόνον οικία μουσουλμανική".

60. Vryonis, S., Jr., (1971), *The Decline of Medieval Hellenisme in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, p. 229: "When the Greek historian Nicephorus Gregoras passed through Bithynia en route to Nicaea in the middle of the fourteenth century, just one generation after the conquest of Nicaea, he observed that the population consisted of Greeks, mixovarvaroi (Graeco-Turks), and Turks".

tarafından kent fethedildikten hemen sonra başlamıştı. Orhan, dul kalmış Hıristiyan kadınları askerleriyle evlendirmişti. Daha sonraki dönemlerde, bir Türk erkeği bir Hıristiyan kadınla evlenmek istediğinde, kadının ailesi bu evlilikten doğacak erkek çocukların Müslüman ve dolayısıyla Türk olmalarına rıza göstermek zorundaydı. Kız çocuklar ise Ortodoksluk ile İslam arasında tercih yapabilmekteydiler[60].

Karaman Emirliği

Anadolu'da bağımsızlığını uzun süre koruyan tek emirlik, Karaman Emirliği olmuştur. Bu emirlik 1466 tarihinde İstanbul fatihi sultan II. Mehmet tarafından ortadan kaldırıldı (Harita 14).

II. Mehmet, Konya'yı ele geçirdikten sonra çok sayıda Karamanlıyı İstanbul'a taşıdı. Karamanlılar orada ticarette başarılı oldular. Karamanlıların Rumu Türkü bu yeteneklerini bugüne dek sürdüregelmişlerdir.

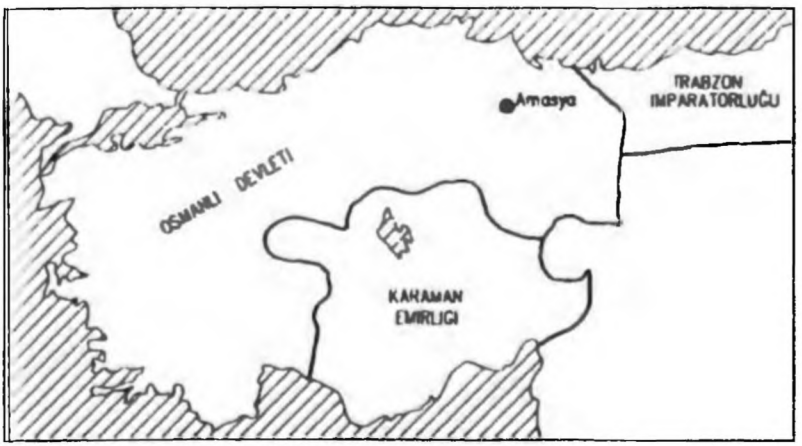

Harita 14: 1446 öncesi Anadolu siyasî haritası.

OSMANLI DÖNEMİ (1446-1922)

ANADOLU'DA TÜMÜYLE TÜRK EGEMENLİĞİ DÖNEMİ (1466-2000)

1466 yılında Karaman Emirliğinin Osmanlı devletine boyun eğmesiyle Anadolu'daki Osmanlı egemenliği bütünlenmiş oldu. Bu olay, bölge sakinlerinin dinî ve daha sonraları ulusal ayrımlaşmasını önemli ölçüde etkiledi.

Türk kaynaklarına göre 15. yüzyılda Anadolu'da Hıristiyan nüfus 78.783 haneden ibaretti ki, bunlar da 500.000-700.000 kişi içeriyordu. Bu Hıristiyanların bir bölümü Hıristiyan Sipahilerdi. Sipahiler, alt aşamalı aristokrasi olarak nispeten küçük topraklara sahiptiler. 16. yüzyılın sonlarına doğru Hıristiyan ve Müslüman sipahilerin sayısı toplam olarak 200.000 kişiye ulaşmıştı. Ailelerini de katarsak, bu sayı 1.000.000'a çıkar. Toplam nüfus ise 16-20.000.000 kişiydi[61].

Egemenliklerinin ilk yüzyıllarında Osmanlılar imparatorluk uyruklarını Müslümanlar ve iman etmeyenler (Kefere veya Gâvurlar) diye ayırdediyorlardı. İstanbul Ortodoks patriği, II. Mehmet tarafından tüm Hıristiyanların başına getirildi. Daha sonraları, yani 15. ve 16. yüzyıllardan sonra, resmî Osmanlı yazışmalarında Kefere veya Gâvur terimiyle birlikte "milleti elmesihiyye" terimi de kullanılıyordu. Bununla Hıristiyan toplumunun tümü kastediliyordu. Ehli kitap çeşitli dinî

61. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1974), τόμος Ι΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε, σελ. 33: "Περίπου 200.000 Σπαχήδες κατά το τέλος του 16ου αιώνα αποτελούσαν, θα έλεγε κανείς, την αριστοκρατία της γης στην οθωμανική αυτοκρατορία, αριθμός σχετικά μεγάλος, αφού με τις οικογένειές τους θα έφθαναν το 1.000.000 (η οθωμανική αυτοκρατορία, σύμφωνα με πρόσφατους υπολογισμούς Τούρκων ιστορικών, αριθμούσε στο τέλος του 16ου αιώνα 16-20.000.000 κατοίκους)".

cemaatleri birbirinden ayırdetmek üzere (örneğin Ortodoks Hıristiyanları Monofizit Hıristiyan, Müslüman ve Yahudilerden) ilk kez "millet" terimi ancak 17. yüzyılın sonunda kullanıldı. Hıristiyanların haklarını güvence altına alma yolunda 17. yüzyılda atılan bu ürkek adımlar, Ortodoks nüfusun batı Anadolu'ya yer yer göç etmeye başlamasına neden oldu ve bu göç 18. yüzyılda oldukça hızlandı.

İmparatorlukta dinî "milletler" ayrımına dayanan yönetim sistemi, İmparatorluğu batılılaştırmayı amaçlayan Tanzimat Fermanının ilan edildiği 1839'a dek muhafaza edildi. Tanzimat hükümleri gereğince gayri müslim milletler, tam ulusal "milletler" olarak değilse bile, ulusal-dinî "milletler" olarak tanınıyordu ilk kez. İstanbul Patriği de, Romalı (Rum) diye adlandırılan tüm Ortodoks Hıristiyanlara Genarkhes *(Milletbaşı)* olarak yasallaştırılıyordu. 1870'e dek Romalı (Rum) milleti, daha sonra ulusal Hellenler *(Yunanlılar)* olarak ortaya çıkanlardan başka, Ortodoks Bulgarları, Ortodoks Arnavutları, Slavca konuşan Ortodoks Makedonları, Ortodoks Ulahları ve Türkçe konuşan Ortodoks Gagavuzları kapsıyordu. Bu heterogen Hıristiyan ahali, bugünkü anlamıyla Yunan ulusal bilincine sahip değildi elbet.

1839'da Tanzimatın ilanıyla Osmanlı İmparatorluğunda yapılan özgürleştirmenin en önemli sonuçlarından biri, büyük toprak ağalarının topraklarında çalışan köylüleri toprak kölesi olarak kullanma haklarının kaldırılması olmuştur. Bu toplumsal reform, Peloponnesos'tan *(Mora)*, adalardan, Makedonya'dan ve Yunanistan anakarasının öbür bölgelerinden gelen Ortodoks Hıristiyanların Anadolu'ya göçlerini hızlandırdı. Bu göçmenler özgür üreticiler olarak yerleşiyor ve toprak ağalarının sömürüsünden kurtulmak için köylerini terkedip dağlık bölgelere sığınmış olan Türk toprak kölelerinin yerlerini alıyorlardı. Bu büyük göç hareketiyle, Anadolu'daki Ortodoks Hıristiyanların sayısı, yerli Ortodoks Hıristiyanlara mali göçmenler de katılınca, 19. yüzyılın sonuna doğru 2.000.000 kişiye ulaştı. Çağdaş Yunanlı yazarların "Anadolu Hellenleri ne Yunanistanlıydılar ne de göçmendiler" diye ileri sürdükleri sav[62], Yunan soyunun bu bölgede zaman içinde sürekliliğine ilişkin milliyetçi söylenceye hizmet etmeyi amaçlamaktadır yalnızca.

Fransız İhtilali Balkanlar'da çeşitli milliyetçiliklerin aşamalı bir uyanışını harekete geçirdi. Böylelikle Ortodoks patriğinin Balkan yarımadasındaki tüm

62. *Istoria tou Ellinikoú Éthnous* (1975), τόμος ΙΑ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 227: "Έτσι οι 400.000 χιλιάδες περίπου χριστιανοί (οι περισσότεροι Έλληνες, πολύ λιγότεροι Αρμένιοι), συγκεκριμένα 78.783 χριστιανικές οικογένειες που κατοικούν στην Μικρά Ασία, αύμφωνα με αρχειακές τουρκικές πηγές το 1520-1535 ενισχυόμενοι συνεχώς και στο τέλος του 18ου αιωνα μόνο οι Έλληνες υπολογίζονται σε 2.000.000 ψυχές,... ο Ελληνισμός αυτός, που δεν ήταν ούτε ελλαδικός ούτε απόδημος".

Ortodoks Hıristiyanlar üzerinde kullandığı erke karşı itirazlar başladı. Padişah 1865'te Rumen Kilisesinin ve 1870'te Bulgar Eksarhlığının(*) bağımsızlığını tanıyınca, İstanbul Ortodoks patriğinin Milletbaşı sıfatıyla Balkan yarımadasındaki tüm Ortodoks Hıristiyanlar üzerindeki salt egemenliği de sona ermiş oldu.

1830'da bağımsız Yunan devletinin kuruluşu da kendi çapında İstanbul Ortodoks Patrikhanesinin evrenselliğini baltalamıştı. Harilaos Trikupis'in(**) patrik III. Yoakim'le çatışmasıyla siyasî ifadesini bulan Yunancı bir anlayış gelişmişti Atina'da. Patrik, Balkan yarımadasındaki tüm Ortodoks Hıristiyanlar üzerinde evrensel Genarkhes *(Milletbaşı)* iken, Rum diasporasının orta kentsoylu sınıfından gelen baskılarla, sonunda Yunan ulusunun Ethnarkhes'i *(Ulusal Şefi)* konumuna girmek zorunda kaldı. Böylelikle de evrenselliğini yitirdi. Roma'daki papa ise bu niteliğini korudu. Ayrıca şunu da söylemeye değer ki, Yeni Yunan devleti politikacıları, patriğin kendini Yunan ulusunun Ulusal Şefi olarak telakki etme hakkına gittikçe itirazlar ileri sürmeye başladılar. Bu sıfatın Atina'daki politik liderlere ait olduğunu savunuyorlardı. Nitekim daha sonra Yunan gazeteleri Elefterios Venizelos'u Hellenizmin Ethnarkhes'i *(Ulusal Şefi)* olarak nitelendireceklerdi, Genarkhes *(Milletbaşı)* olarak değil. Zira Balkan yarımadasında Ortodoks Hıristiyan Milleti artık mevcut değildi.

1870'ten sonra çeşitli ulusal-dinî milletler, ulusal milletler olarak yasallaştırıldı. Padişah, Rum milletini (Patrikhaneye bağlı Ortodoks Hıristiyanları veya Hellenleri), Rumen milletini, Eksarhlığa bağlı Bulgar milletini, Monofizit Ermeni milletini ve Yahudi milletini tanıdı. Bu milletler Müslüman milletiyle eşit haklara sahiptiler.

1908 Jön Türk ihtilaliyle ulusal milletler ortadan kaldırıldı ve onların yerine laik bir Osmanlı ulusu yaratma girişiminde bulunuldu. Fakat Osmanlı İmparatorluğundaki değişik milliyetçiliklerin birbirleriyle sert çekişmeleri yüzünden bu girişim başarıya ulaşmadı.

İmparatorluğu batılılaştırma çabaları olan Tanzimatın ilanı (1839) ve Jön Türk ihtilali (1908) sayesinde, Anadolu'da çok sayıda ulusal eğitim kurumları açıldı. Kuramsal olarak bu okulların görevi, Osmanlı uyruklarına eğitim vermekti. Ancak

(*) **Bulgar Eksarhlığı** Bulgar Ortodoks Kilisesinin İstanbul Ekümenik Fener Patrikhanesinden bağımsız yönetim mercii. Padişah tarafından 1870'te tanınmış ve 1915'e dek sürmüştür. Daha sonra Bulgar Patrikhanesine dönüşmüştür.

(**) **Harilaos Trikupis** (1832-1896): Yunanlı devlet adamı; yedi kez başbakanlık görevinde bulunmuştur. Devleti çağdaşlaştırma yolunda aldığı önlemlerle ünlüdür.

gerçekte bunlar, yeni ulusal bilinçleri aşılayan milliyetçilik propaganda merkezleri olarak iş gördü; Yunan ve Bulgar, daha sonraları Makedon, Sırp, Rumen ve Ermeni ulusal bilinçlerini. Anadolu topluluklarında yeni oluşan ulusal bilinç, neredeyse salt dine dayalı bir olguydu. Oysa bu toplulukların birçoğu, soy bakımından aynı insan mozaiğine mensuptu.

Yunanistan'ın gerçekdışı Megali İdea düşüyle giriştiği Anadolu Seferi, milliyetçi ve yayılmacı bir nitelik taşıyordu. Zira Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayan Rumlar, öbür bölümlerde ayrıntılarıyla göstereceğimiz gibi, nüfus olarak bir azınlık olmaktan daha ileri bir konumda değillerdi. Yeni Yunan devletinin emperyalist politikası, oluşum halindeki Osmanlı ulusunun varlığını tehdit etti ve Kemal Atatürk'e Osmanlılığı kaldırıp Türk milliyetçiliğini geliştirmesine ve onun aracılığıyla çağdaş Türk ulusunu yaratmasına büyük ölçüde yardım etti.

Psirukis, "Anadolu Felaketi" başlıklı yapıtında bu konuyla ilgili şunları yazmaktadır:

"Böylelikle Yunanlı kentsoylu tarihçiler, bir yandan Anadolu Rumluğunun ulusal sorununu doğru değerlendiremediler, öbür yandan Yunanistan'ın 1919-1922 yıllarında Yakın Doğudaki gerçek rolünü anlayamadılar Tümü, Anadolu Rumlarının ulusal haklarını güvenceye bağlamak gerekçesiyle Türk ulusal bölgesinin parçalanmasını ve gerçekte esir edilmesinin savunucuları oldular. Al. Papanastasiu (*), ulusal faciamızdan yıllar önce "Türk Devrimi" başlıklı incelemesinde şu uyarıda bulunuyordu: "Gerçek özgürlük, ulusal eşitlik ve dayanışma yolu, Türkler için olduğu kadar Türkiye'de yaşayan halklar için de tek kurtuluş yoludur, onları yüksek bir yaşam düzeyine ulaştıracak tek yoldur." Ve gözlemini şöyle tamamlıyordu: "Bu halkların yüksek çıkarları, ulusal megalomanilerini ve istilacı emellerini terkedip, Türkiye'ye geçek özgürlüğün yerleşmesi için insanî çabalara katılmalarını gerektirmektedir." Ancak bu gerçeği Yunanlı kentsoylu tarihçiler farkedemediler[63]."

Şunu da söylemek gerekir'ki, Türk ulusu, 19. ve 20. yüzyıllarda yaratılan birçok yapay uluslardan bir tanesidir. Çünkü birbirleriyle hiçbir soy akrabalığı

63. Ψυρούκης, Ν, (1974): *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, σελ. 15.

(*) Papanastasiu için bkz s. 10'daki açıklama.

bulunmayan toplulukları içermektedir. Tıpkısı, yeni yaratılan Yunan ve Bulgar ulusları için de geçerlidir.

Osmanlı İmparatorluğu çağında Anadolu yönetsel bakımdan çeşitli Vilayetlere ayrılıyordu. Bizi ilgilendiren Aydın, Bursa, Konya, Kastamonu, Sıvas (Sebasteia) ve Trabzon Vilayetleri ile Dardanel *(Çanakkale),* İzmit (Nikomedeia) ve Üsküdar bağımsız sancaklarıdır.

Anadolu Rum topluluklarının demografik yapısı konusunda bu çalışmada Atina Üniversitesi profesörlerinden Sotiriadis'in istatistiği benimsenmiştir. Çünkü bu istatistik, Birinci Dünya Savaşından sonra Yananistan'ın ulusal toprak taleplerinde Elefterios Venizelos hükümeti tarafından resmî belge olarak kullanılmıştır.

Sotiriadis istatistiğinin benimsenmiş olması, oradaki demografik verilerin abartılı olmadığı anlamına gelmez. Buna rağmen yeğlenmiş olması, kötü niyetli eleştiricilerden gelebilecek itirazları savmak içindir. Bu istatistikte 1912'lerde Serez, Selanik, Kılkış, Edesa ve Florina bölgelerinde yaşayan Hellen toplulukların tanıtımında apaçık abartılar vardır.

Harita 15'te Sotiriadis'e göre Türkiye Vilayetlerinde yaşayan Rumların oranı gösterilmektedir.

Sotiriadis istatistiğinin demografik verilerindeki abartıları göstermek üzere, Çizelge 2'de, Sotiriadis'in verdiği sayılarla birlikte Anagnostopulu istatistiğinin bazı vilayetlerde yaşayan Rumlara ilişkin demografik verileri sıralanmaktadır.

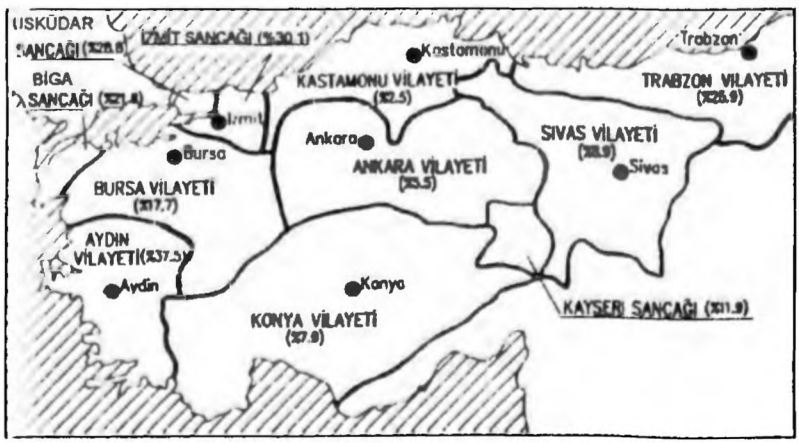

Harita 15: Anadolu'nun en büyük bölümünün vilayetlere bölünüşü ve Sotiriadis'e göre 1912'de her vilayette yaşayan Rumların oranı.

Çizelge 2
Sotiriadis'e ve Anagnostopulu'ya göre 1912'de Türkiye Vilayetlerindeki Rum ve Türk nüfusların sayıları

Vilayetler veya Bağımsız Sancaklar	TÜRKLER	HELLENLER	
		Sotiriadis	Anagnostopulu
Aydın Vilayeti	940.843	622.810 (%37,7)	435.398 (%26,2)
Dardanel Sancağı	138.902	38.830 (%21,8)	
Bursa Vilayeti	1.192.749	278.421 (%17,7)	165.625 (%10,6)
İzmit Sancağı	116.949	73.134 (%30,1)	50.224 (%20,7)
Üsküdar Sancağı	124.281	74.457 (%28,8)	60.011 (%23,2)
Konya Vilayeti	998.723	87.021 (%7,9)	
Ankara Vilayeti	668.400	45.873 (%5,5)	
Kastamonu Vilayeti	938.435	24.919 (%2,5)	
Sıvas Vilayeti	839.514	99.376 (%8,9)	
Trabzon Vilayeti	957.866	353.533 (%25,9)	

Yukarıdaki verilere göre Hellenler istisnasız tüm vilayetlerde azınlıktaydılar.

Aydın vilayetinde Hellenler 622.810 kişiydiler veya toplam nüfusun %37,7'sini oluşturuyorlardı; Anagnostopulu ise 435.398 kişiden veya nüfusun %26,2'sinden söz etmektedir.

Dardanel *(Çanakkale)* bağımsız sancağında Hellenler 38.830 kişiydiler ve nüfusun %21,8'ini oluşturuyorlardı; Anagnostopulu'nun verileri belirgin değil.

Bursa vilayetinde Hellenler 278.421 kişiydiler veya nüfusun %17,7'sini oluşturuyorlardı; Anagnostopulu'ya göre 165.625 kişiydiler veya nüfusun %10,6'sını oluşturuyorlardı.

İzmit bağımsız sancağında Hellenler 73.134 kişiydiler veya nüfusun %30,1'ini oluşturuyorlardı; Anagnostopulu ise 50.224 kişiden veya nüfusun %20,7'sinden söz etmektedir.

Üsküdar bağımsız sancağında Hellenler 74.457 kişiydiler veya nüfusun %28,8'ini oluşturuyorlardı; Anagnostopulu'ya göre 60.011 kişiydiler veya toplam

nüfusun %23,2'sini oluşturuyorlardı.

Konya vilayetinde Hellenler 87.021 kişiydiler veya toplam nüfusun %7,9'unu oluşturuyorlardı.

Ankara vilayetinde Hellenler 45.873 kişiydiler veya toplam nüfusun %5,5'ini oluşturuyorlardı.

Kastamonu vilayetinde Hellenler 24.919 kişiydiler veya toplam nüfusun %2,5'ini oluşturuyorlardı.

Sıvas (Sebasteia) vilayetinde Hellenler 99.376 kişiydiler veya toplam nüfusun %8,9'unu oluşturuyorlardı.

Son olarak Trabzon vilayetinde Hellenler 353.533 kişiydiler veya toplam nüfusun %25,9'unu oluşturuyorlardı.

Anadolu Rum nüfusunun sayısı ve kökeni konusunda ayrıntılı bilgiler ilgili bölümlerde verilecektir.

ANADOLU'NUN BATI KIYILARINDAKİ BÖLGELER

AYDIN VİLAYETİ

Antik İonya, Lidya ve Karya bölgelerini kapsayan Aydın vilayeti, yönetsel bakımdan kuzeyden güneye doğru Manisa (Saruhan), İzmir, Aydın (Miletos), Denizli (Laodikeia) ve Menteşe (Bodrum veya Halikarnassos) sancaklarından oluşuyordu (Harita 16).

1453'te İstanbul'un Osmanlı Türkleri tarafından fethinden sonra Aydın

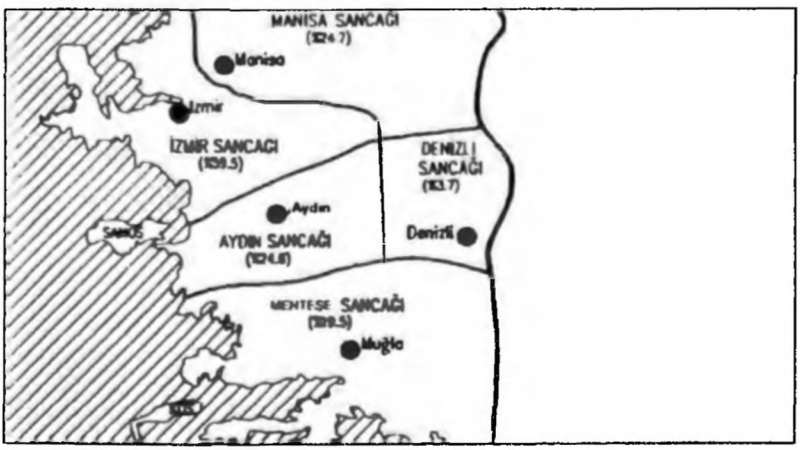

Harita 16: Aydın vilayeti, vilayetteki sancak merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her sancakta yaşayan Hellenlerin oranı.

vilayetinde kalmış olan Ortodoks Hıristiyanların sayısı pek azdı. Anagnostopulu, konuyla ilgili olarak, 1520 ile 1535 yılları arasında vilayette yaşayan Ortodoks Hıristiyanların toplam nüfusun %0,89'unu oluşturduklarını yazmaktadır[64].

Batı Anadolu'da Ortodoks nüfusun yer yer artışı ancak 17. yüzyılda başladı. Bu artış, 18. yüzyılda Mora'dan, adalardan ve Yunanistan anakarasının başka yerlerinden bölgeye göç eden Rumlarla oldukça hızlandı. Aydın vilayetine Ortodoks Hıristiyanların kitlesel göçleri, Tanzimat reformlarını içeren padişah fermanının ilan edildiği 1839'dan sonra oldu. Bu olay, bölgenin demografik gelişmesini önemli ölçüde etkiledi.

Ortodoks rençper topluluklarının batı Anadolu'ya göç etmelerine yol açan gerçek ekonomik neden, Osmanlı İmparatorluğundan sanayide gelişmekte olan Batı Avrupa'ya tarım ürünlerinin dışsatımında görülen önemli artışlar ve bunun sonucunda tarım işçilerine gittikçe artan gereksinimler olmuştur. Bu gereksinimler, İmparatorluğun başka bölgelerinden gelen rençperlerle giderilebilirdi ancak. Methone piskoposu Anthimos Karakallos bir mektubunda şunları anlatmaktadır:

"Anadolu Ağaları, onları kim kendi bölgesine alacak diye birbirleriyle yarış ediyorlar, ve onlara kiliseler inşa ediyor, evler yapıyor, ayrı Rum köyleri kuruyor, on yıl boyunca vergiden ve haraçtan muaf tutuyorlar..."[65]

Ortodoks toplulukların batı Anadolu bölgesine göç etmelerine aracılık edenler, büyük çiftlik sahibi Ağalardı. Bunlardan bir tanesi, Manisa sancağında geniş toprakların sahibi Karaosmanoğlu idi. O, 1770 Orlov Olaylarını[*] izleyen felaketlerden sonra Mora göçmenlerine iş ve himaye sağlıyordu. Pouqueville'in anlattıklarına göre, Türk Arnavutlarının[**] korkusuna dağlara sığınmış olan Arkadiyalı aileler, gizlendikleri yerleri Karaosmanoğlu'nun uçsuz bucaksız çiftliklerine göç etmek üzere terkediyorlardı ancak[66].

64. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών -1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*. σελ. 129: "Στην διάρκεια των πρώτων αιώνων που ακολουθούν την κατάληψη της Μικράς Ασίας από τους Οθωμανούς η περιοχή, ήδη πριν από την πτώση του Βυζαντίου αραιοκατοικημένη, χάνει σχεδόν το σύνολο του χριστιανικού πληθυσμού, ο οποίος στο βιλαέτι του Αϊδινίου, για παράδειγμα, δεν αντιπροσωπεύει μεταξύ του 1520 και του 1535 παρά το 0,89% του συνόλου του πληθυσμού με μία ελαφρά αύξηση γύρω στα τέλη του ίδιου αιώνα στο 1,55% ... Σύμφωνα με τις πιο μετριοπαθείς εκτιμήσεις, οι Ρωμιοί αποτελούν το 1911 κατά μέσο όρο το 17,53% του συνόλου του πληθυσμού στο βιλαγιέτ του Αϊδινίου"

65. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 243.

66. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 180: "... ότι στην περιοχή της Μαγνησίας καθως και στις περισσότερες της Δυτικής Μικράς Ασίας, έ-να αρκετά σημαντικό ποσοστό Ρωμιών εγκαθίσταται εκεί πολύ πριν το 19ο αιώνα. Αυτή η εγκατάσταση είναι αποτέλεσμα κατά μεγάλο μέρος μετοικήσεων πληθυσμών. Η μεγαλύτερη μεταναστευτική κίνηση

Ortodoks Hıristiyanlardan başka, İmparatorluğun Avrupa bölümünden Müslüman toplulukların da büyük göçleri oldu. Bu olay, bölgede "muhacir" adlı çok sayıda Türk köyünün bulunuşuyla da kanıtlanmaktadır. İmparatorluğun Avrupa kesiminden gelen Müslümanların yanı sıra, 1782 ile 1788 yılları arasında yurtlarından kovulan çok sayıda Müslüman Kırım Tatarı Bulgaristan'ın Dobruça bölgesine sığındı ve daha sonraları onlardan 300.000'i oradan gelip özellikle Anadolu'ya yerleşti[67].

Aydın vilayetindeki nüfus patlamasının açık bir işareti, resmî Osmanlı istatistiklerinde (salnamelerde) görülmektedir. Bu istatistiklerde 1884'te vilayet nüfusunun 1.002.920 kişi olduğu, 1905'te ise 1.688.391'e ulaştığı kaydedilmektedir[68].

Batı Anadolu'ya Ortodoks Hıristiyanların giderek göç etmeleri, bölgenin demografik yapısında öylesine bir değişikliğe yol açtı ki; 1535'te Aydın vilayetindeki Hıristiyanlar nüfusun ancak %0,89'unu oluştururken, 1911'de, ılımlı değerlendirmelere göre, %17,53 oranına ulaştılar. Müslümanlar ise aynı dönemde %79'a düştüler[69].

Ilımlı değerlendirmelerdeki %17,53'lük oran yerine, Sotiriadis, Anadolu'da Hellenlerin egemen oldukları başlıca bölge konumundaki Aydın vilayetinde yaşayan 1.6589.529 sakinden 622.810'unun, yani nüfusun %37,7'sinin Hellen olduğunu yazmaktadır. Resmî Yunan istatistiğindeki sayıların doğru olduğunu kabul etsek bile, bu bilgi de, 1912'de Aydın vilayetinde yaşayan Hellenlerin vilayet

από την Πελοπόννησο προς την Μικρά Ασία παρατηρήθηκε μετά τα Ορλωφικά και τις καταστροφές του 1770. Οι ισχυροί τσιφλικάδες της Ανατολής, άπως κυρίως οι Καρασσμάνογλου, πρόσφεραν εργασία και εγγύηση προστασίας στους ρετανάστες. Σύμφωνα με τον Πουκεβίλ οι οικογένειες της Αρκαδίας που από τον τράμο των Τουρκαλβανων είχαν καταφύγει στα βουνά, δεν εγκατέλειπαν τα κρυσφύγετά τους παρά μόνο για να μετανασταεύσουν στα απέρανται τσιφλίκιο του Καρασσμάνογλου."

67. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 130; "59. Στα πρωτα επτά χράνια κατευθύνθηκαν προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία περίπου 300.000 Τάρταροι."

68. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 129.

(*) Orlov Olayları: 1768 Türk-Rus savaşı devam ederken, Rus amiralleri Orlov'ların buyruğundaki Rus donanması 1770'te Mora'ya iki kez çıkarma yaparak, bölge Rumlarını Osmanlıya karşı isyana teşvik etti. Daha önceleri Rus ajanları tarafından hazırlanmış bir ortamda Mora'da başlayan isyan, başka bölgelere de sıçrayarak genel bir ayaklanmaya dönüşmeye yüz tuttu. Ancak kısa sürede toparlanan Türkler ve Arnavutlar, karşı saldırıya geçtiler. Bunun üzerine Orlov'lar gemilerine binip Mora'dan uzaklaştılar ve isyancıları kendi kaderlerine terkettiler. Olaylarda karşılıklı kıyımlar olmuştur.

(**) Türk Arnavutları: Müslüman Arnavutlara Yunanistan'da eskiden böyle denirdi.

nüfusunun 1/3'üne tekabül eden bir azınlıktan ileri gitmediklerini doğrulamaktadır.

Ayrıca ilginç bir husus ta şudur: Aydın vilayetindeki 622.810 Hellenden 395.559'u, yani %63,5'i, İzmir sancağının altı kıyı kazasını kapsayan nispeten dar bir bölgede yaşıyordu. Bunlar Bergama, Foça, İzmir, Urla, Çeşme ve Karaburun kazalarıydı. Çok büyük bir vilayet olan Aydın'ın geriye kalan bölümünde Ortodoks Hıristiyanlar bazı bölgelerde bir azınlık oluşturuyorlardı, ancak çoğunda ya önemsiz bir azınlıktılar ya da hiç yoktular.

Önceki bölümde işaret edildiği gibi, Sotiriadis istatistiğinin benimsenmiş olması, oradaki demografik verilerin abartılı olmadığı anlamına gelmez. Buna rağmen benimsenmiş olması, kötü niyetli eleştiricilerden gelebilecek itirazları savmak içindir. Bu istatistikte 1912'de Serez, Selanik, Kılkış, Edesa ve Florina bölgelerinde yaşayan Hellen toplulukların tanıtımında apaçık abartılar vardır.

Aydın vilayetinde yaşayan Hellen nüfusun sayısı konusunda Sotiriadis istatistiğinin demografik verilerindeki abartıları göstermek üzere, bu istatistiğin sayıları ile Anagnostopulu'nun yeni bilimsel çalışmasında içerilen veriler aşağıdaki çizelgede karşılaştırmalı olarak sıralanmıştır.

Çizelge 3

Sotiriadis'e ve Anagnostopulu'ya göre 1912'de Aydın Vilayetindeki Hellen nüfus sayıları

Aydın vilayeti	*Sotiriadis'e göre*	*Anagnostopulu'ya göre*
İzmir Sancağı	449.044	319.679
Manisa Sancağı	83.625	58.250
Aydın Sancağı	54.633	38.900
Denizli Sancağı	7.710	3.000
Menteşe Sancağı	27.798	15.569
TOPLAM	622.810 (%37,7)	435.398 (%26,2)

Yukarıda sözü edilen sayısal verilere göre, Anagnostopulu'nun yazdığı gibi, Anadolu'nun batı kıyılarında Rum Ortodoks cemaatlerinin birikimi öyle bir hal almıştı ki, kimi bölgeler, özellikle İzmir sancağı, "Hellenlerce ikamet edilen bölge" izlenimini veriyordu. Araştırmacıların çoğunda İzmir bölgesinin Aydın vilayetindeki, hatta tüm Anadolu'daki nüfusun demografik yapısını yansıtan tipik bir örnek olduğu izlenimi doğmuşsa da, geriye kalan engin bölgeler, bundan sonraki bölüm-

lerde ayrıntılı olarak gösterileceği gibi, İzmir sancağının kıyı kesimi dışında her tarafta çoğunluk olan bir Müslüman nüfus içinde kaybolmuş büyük veya küçük Rum Ortodoks "adacıklar" içeriyordu.

1912'de Anadolu Hellenlerinin, özellikle Anadolu'nun batı kıyılarında yaşayan Hellenlerin çoğunluk nüfusu oldukları ve sözüm ona 3.000 yıldan beri ikamet ettikleri bölgelerinden kovulduklarına ilişkin milliyetçi söylence, yukarıda verdiğimiz bibliyografya bilgileriyle çürütülmektedir. Aydın vilayetinin batı kıyı yörelerinde yaşayan Hellenlerin ezici çoğunluğu, Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinden gelmiş mali göçmenlerden ibaretti. Bu Hellenler, pek çok yazarların iddia ettikleri gibi Türk hükümetinin değil de, Elefterios Venizelos hükümetinin önerisi üzerine 1922'de zorunlu nüfus mübadelesine tabi tutuldular.

Hellenlerin gerek kökeni gerekse nüfus yapısı aşağıdaki bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

İZMİR SANCAĞI

Batı Anadolu kıyılarının nüfusu, 12. yüzyıl başlarından beri Türk boylarının saldırıları yüzünden gittikçe azalıyordu. Bryonis bir çalışmasında o dönemde yağmalanan, tahrip edilen ve boşaltılan batı Anadolu'nun 53 kent ve köyünü içeren bir çizelge sunmaktadır.

13. ve 14. yüzyıllarda Türk boylarının akınları devam etmekte ve Bizans toplulukları adalara ve İstanbul'a göç etmektedirler. O dönemde İzmir koyağı, yani Kaistros *(Küçük Menderes)* Irmağı koyağı, Türkmenlerin elindeydi; İzmir ise 1333'te, İbn Batuta'nın yazdığına göre, bir yıkıntılar kentiydi [44]. 1390'da Philadelpheia'nın (Alaşehir) düşüşü ve kıyıların Osmanlıların eline geçişi, İzmir bölgesindeki Ortodoks nüfusun daha da azalmasına yol açtı. Bu bölge, önceki dört yüzyıl içinde sürekli savaşlar ve Bizans'ın kötü yönetimi yüzünden büyük ölçüde zaten boşalmış bulunuyordu.

İzmir bölgesinin demografik serüvenleri sonraki 20 yıl boyunca daha devam etti. İzmir kentiyle ilgili olarak bibliyografyadan 1402'de Moğol Hanı Timurlenk'in Bayezit'i cezalandırmak amacıyla kent sakinlerini kılıçtan geçirdiğini öğreniyoruz. Sonunda barış, ancak 1466'dan sonra, Osmanlı Türklerinin tüm Anadolu'da egemenlik kurmalarıyla birlikte geldi.

İzmir bölgesine kitlesel Rum göçü, 19. yüzyılda 1839 Tanzimat fermanının ilanından sonra gerçekleşti. Tanzimatın empoze ettiği reformlar, sultanlık düzeninin

zihniyet değiştirmesinden değil de, batı kapitalizminin sızmasıyla ortaya çıkan yeni ekonomik gerçeklerden ileri geliyordu. Kapitalizm, Osmanlı İmparatorluğundaki toprak mülkiyet sistemini bile etkilemişti. O zamana dek süregelen tarımsal yapı, toprak köleliğine dayalı olduğu için tarımsal üretimin artışını engelliyordu. Bu artış, çağdaş tüketim toplumunun gereksinimleri için zorunlu bir hal almıştı. Tanzimat, büyük çiftlikleri hukukî bakımdan kısmen yasadışı tarım birliklerine dönüştürdü ve Ağalar (büyük çiftlik sahipleri), Hıristiyan ve Müslüman reaya üzerindeki köleci haklarını yitirdiler.

Toprak ağalarının olduğu kadar sarraf ve tefecilerin de baskısı altında ezilen Müslüman toprak köleleri ve küçük toprak sahipleri, Tanzimat fermanıyla hareket özgürlüğü kazanır kazanmaz köylerini terkedip işlenmeyen dağlık bölgelere sığındılar. Bu olay, tarımsal üretimin azalmasına ve bir nüfus boşluğunun doğmasına neden oldu. Boşluğu, özgür üreticiler olarak Rum göçmenler gelip doldurdular.

19. yüzyıldan önce İzmir'e göç eden Ortodoks Hıristiyan toplulukların ulusal kimliği konusunda, bu topluluklarda ulusal kimlik bilincinin bulunmadığını söylemek gerek. Yeni Yunan ulusal kimliği yapaydı. Balkanlar'daki tüm ulusal kimliklerde olduğu gibi, ve Avrupa Aydınlanma Akımının, özellikle Fransız İhtilalinin ürünüydü.

Aydınlanmacılar ve aynı zamanda o döneme dek bilinmeyen Yeni Yunan ulusal kimliğinin savunucuları, özellikle, Fransız veya Alman eğitimi almış orta kentsoylu sınıftan gelen eğitimcilerdi. Üstelik onlardan bazıları, Ortodoks Kilisesinin başpapazlar sınıfıyla şiddetli bir ideolojik çatışma içine girdiler; onlara göre başpapazlar, *halkın ruhuna neredeyse uyuşturucu gibi etki ediyorlardı.*

Yeni ortaya çıkan Yunan ulusal bilincinin savunucuları ile Kilise arasındaki ideolojik çatışmanın tipik bir öyküsü, Kitromilidis'in *"İzmir'deki toplumsal çatışmanın ideolojik sonuçları, 1809-1910"*[69] başlıklı kitabında anlatılmaktadır. Bu çalışma, Yeni Yunan Aydınlanma döneminin en şiddetli papaz aleyhtarlığı havasını teneffüs ettirmektedir bize.

İsimsiz bir İzmirli yazara *Başpapazlara Yergi*'yi kaleme almaya, Kilisenin baskısıyla İzmir Edebiyat Cimnasiumu'nun kapatılması neden olmuştur. Bu yeni eğitim kurumunda öğretilen milliyetçi ve felsefî içerikli konular, papazlar sınıfının önderliğini baltaladığı için, İstanbul Patrikhanesi tarafından yıkıcı faaliyet olarak nitelendirilmişti.

69. Κιτρομηλίδης, Π., Μ., (199), *Ιδεολογικές Συνέπειες της Κοινωνικής Διαμάχης στη Σμύρνη*, σελ. 24

Aydınların bir kısmı ile Ortodoks papazların yönetici sınıfı arasındaki çetin ideolojik çekişme, bir başka isimsiz yazarın aynı dönemde yayımlanan *"Yunan Vilayeti"* başlıklı yapıtında yer alan metinlerde de kendini göstermektedir. Bu metinler aşağıdaki şu bölümü de içermektedir:

"Aziz haşpapazlar İstanbul'da erk ve ün içinde derin işlerle uğraşırken, onların protosingelos(*) denilen uyduları, kanunsuz gelirleri toplamak üzere taşranın herbir yanını dolaşadurmaktadırlar. Dolaşadurmaktadırlar diyorum, atlı ve baştan aşağı silahlı olarak, eşkiyabaşları gibi, yoksul insanlarımızı kurban etmek ve yok etmek için; zavallı çobanın ağılına girmektedirler, koyunlarını kapmak için; çilekeş rençperin kulübesine girmektedirler, ürünlerini çalmak için; dul kadının ve yetimlerin evine sızmaktadırlar, yataklarındaki örtülere ve yırtık eski giysilerine zorla el koymak için..."

Yukarıdaki metin aşırı muhalif bir tutum içeriyorsa da, o dönemin Ortodoks Kilisesi liderlerinin dünyevî uğraşları konusunda kabaca bir görüntü vermekten de geri kalmıyor. Bunlar, Bizans'ın sömürücü vergi düzeninin ve halk aleyhtarı poli-

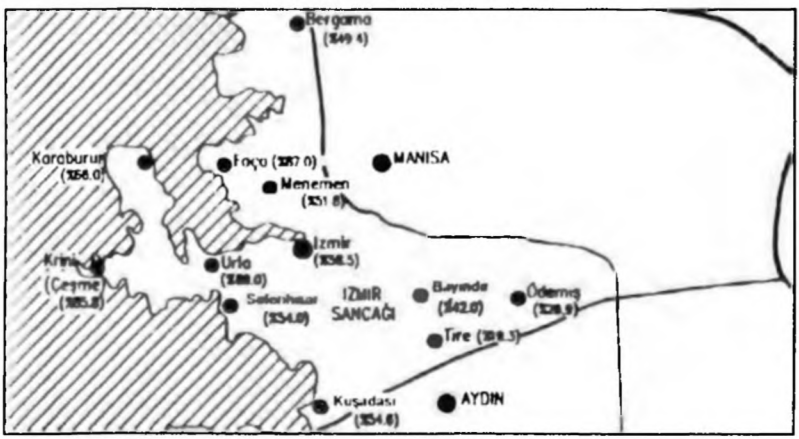

Harita 17: İzmir sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

(*) Protosyggelos: Ortodoks Kilisesinde başpapaz vekili.

tikasının kısmî bir yansımasından başka bir şey değildi. Bizans'ı toplumsal çökkünlüğe ve sonunda kendi kendini yok etmeye sürükleyen bu politikaydı.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde İzmir sancağı yönetsel bakımdan on iki kazaya ayrılıyordu (Harita 17). Ayrıntılı olarak, İzmir sancağının kuzey kesiminde Bergama, Foça ve Menemen kazaları; orta kesiminde İzmir, Urla, Karaburun, Çeşme (Krini) ve Seferihisar kazaları; ve son olarak güney kesiminde kıyı kazası Kuşadası ile anakara kazaları Bayındır, Ödemiş ve Tire bulunuyordu.

Sotiriadis'e göre 1912'de İzmir sancağında 754.046 kişilik toplam nüfus içinde 449.044 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %59,5'ine tekabül ediyorlardı. Ayrıca şunu da söylemeye değer ki, İzmir sancağının toplam 12 kazasındaki bu 449.044 Hellenden 395.559'u, yani %88'i, 6 kıyı kazasına, yani Bergama, Foça, İzmir, Urla, Karaburun ve Çeşme (Krini) kazalarına yerleşikti [70]. Bu kazalarda Hellenler çoğunluk nüfusunu oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, yukarıda sözü edilen verileri kabul etmeyerek, İzmir sancağında Sotiriadis'in bize verdiği sayıdan 130.000 daha az Rumun yaşadığını yazmaktadır. Yani yazar, Rum sayısını 449.044 yerine 319.679 olarak göstermektedir.

Kazaların ayrıntılı nüfus yapısı aşağıdaki bölümde anlatılmaktadır.

70. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 9:
Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of SMYRNA. 1912.

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Bulgarians	Jews	Others	Totaal
Smyrna	1 Smyrna & Nymphaeon	96.250	243.879	7.628	415	16.450	51.872	416.494
	2. Vourla	4.445	40.670		....	15	260	45.390
	3. Krini	7.780	50.709		....	50	500	59.039
	4 Karabourna	8.000	15.510		....			23.510
	5. Seferi-hissar	9.800	11.667		....	40	100	21.607
	6. Palaea-phoca	2.100	19.514	350	....	250	100	22.314
	7. Menemen	10.309	11.216	508	....	100	1.500	21.633
	8. Kousadasi	8.775	11.052	59	....	140	200	20.226
	9. Baindir	9.300	6.850	150	....	25		16.325
	10. Thira	20.500	5.000		....	10	300	25.810
	11. Odemission	19.500	7.700	1.200	....	50	150	28.600
	12. Pergamos	22.735	25.277	1.500	....	1.000	586	51.098
		219.494	449.044	11.395	415	18.130	55.568	754.046

İZMİR SANCAĞININ ORTA KESİMİ

İzmir kazası

İzmir sancağının orta kesiminde merkezi İzmir kenti olan ve aynı adı taşıyan kaza bulunuyordu. İzmir kenti, 1912'de Anadolu'daki Hellen nüfusun en yoğun olduğu yerdi ve bu özelliği onun Gâvur İzmir diye adlandırılmasına neden olmuştu.

İzmir'in Hıristiyan nüfusu, bilindiği gibi, 1402 yılında Moğol Hanı Timurlenk tarafından kılıçtan geçirilmişti ve bu olaydan sonra geriye kalan nüfus tümüyle Müslümanlardan oluşuyordu. 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarında Anadolu'ya Ortodoks Hıristiyan göçlerinin gerçekleşmiş olması gerek; ancak bu Ortodoksların hiç olmazsa Aydın vilayetinde nerelere yerleştikleri bilinmemektedir. İzmir'in Ortodoks nüfusu, 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında artmaya başladı. Aynı dönemde kent önemli bir limana dönüşüyordu. Hıristiyan nüfusun artışı, daha çok Ege adalarından, kısmen de Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinden gelen Rumlarla olmuştur. O dönemde İzmir nüfusunun özellikle Müslümanlardan oluştuğu bir başka olaydan daha ortaya çıkmaktadır. 1717'de kentte 19 cami, 18 sinagog ve yalnızca 2 Ortodoks kilisesi vardı[71].

18. ve 19. yüzyıllarda Ortodoks öğenin artışı patlayıcı bir nitelik kazandı. O dönemde İzmir ve çevresine, yani Kordelio *(Kaşıyaka)*, Koklıca, Bornova, Buca, Nymphaion *(Nif)* ve Seydiköy'e Rum göçmenler yerleşti. Bu göçmenler, adalardan ve Yunanistan anakarasından geliyorlardı. Bibliyografyada Karşıyaka ve Buca sakinlerinin Mora'dan, Sakız, Andros ve İkarya adalarından, Mani'den ve İzmir kentinden geldikleri anlatılmaktadır[72] [73].

71. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος ακών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 243: "41. Ο ορθόδοξος πληθυσμός της Σμύρνης αρχίζει να αυξάνει σιγά σιγα από τις αρχές του 17ου αιώνα, όταν η πόλη γίνεται σημαντικό λιμάνι. Μαζί με τους Ευρωπαίους αρχίζει να έρχεται στη Σμύρνη και ένας σημαντικός αριθμός ορθοδόξων. Ήδη στα 1717, στη Σμύρνη οι Ρωμιοί έχουν δύο μεγάλες εκκλησίες, ενώ οι μουσουλμάνοι 19 τζαμιά. οι Αρμένιοι μία εκκλησία και οι Εβραίοι 18 συναγωγές"

72. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος ακών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 248: "97. Οι κάτοικοι του Μπουτζά έρχονται από την Πελοπόννησο, τη Χίο, και την Άνδρο σε δύο μεταναστευτικά κύματα, το πρώτο το 1770 λόγω των Ορλωφικών και το δεύτερο το 1821. Είναι κυρίως γεωργοί στα τσιφλίκια, ιδιαίτερα αυτά που ανηκουν στους ξένους".

73. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος ακών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 248: "100. Το χωριό Καρσίγιακα, η καλύτερα προάστιο της Σμύρνης, πολύ γνωστό στους Έλληνες με το όνομα Κορδελιό, με πολύ σημαντικό ρωμέικο πληθυσμό (4.500 Ρωμιοί απέναντι σε 1.000 Τούρκους και 300 ξένους), οφείλει τη δημιουργία του καθαρά στο μεταναστευτικό κύμα που γνωρίζει η περιοχή, εκτός από μια μικρή μειονότητα αυτοχθόνων, οι Ρωμιοί έρχονται από τη Μάνη, τη Χίο και την Ικαρία, αλλά και τη Σμύρνη".

Sotiriadis istatistiğine göre 1912'de İzmir kazasında 416.494 kişilik toplam nüfus içinde 243.879 Hellen vardı ve Hellenler toplam nüfusun %58,5'ine tekabül ediyorlardı.

Anagnostopulu, İzmir kazasıyla ilgili olarak, o dönemde kazada Sotiriadis'in bize verdiği sayıdan 56.449 daha az Rum yaşadığını bildirmektedir. Kesin olarak, yazar, Rum sayısını 243.879 yerine 187.430 olarak göstermektedir. Bu Rumlardan önemli bir bölümü varoşlarda ve İzmir bölgesindeki kasabalarda ikamet ediyordu.

Kordelyo'da (Karşıyaka) Rumca konuşan 642 Rum aile, 170 Türk aile ve başka dinlere mensup 335 aile ikamet ediyorlardı. Karşıyaka Rumları, oraya 1874'ten sonra Mani ile Sakız ve İkaria adalarından gelerek mali göçmen olarak yerleşmişlerdi.

Koklıca sakinleri tümüyle Rumca konuşan Rumlardı ve sayıları 4.000'e ulaşıyordu. Bunlardan 2.500'ü Yunan uyrukluydu, geriye kalanlar da adalardan gelmişlerdi.

Bornova Rumları İzmir kentinden ve adalardan gelmişlerdi. 1912'de bu kasabanın nüfusu, oraya 1821'den sonra yerleşmiş Rumca konuşan 4.000 Rum ve 4.300 Türk içeriyordu. Kasabadaki Türklerin çoğu Girit Türkleriydi.

Buca'da eskiden beri yalnızca Rumca konuşan Rumlar ikamet ediyorlardı. 1905 tarihinde Mora ile Sakız ve Andros adalarından gelmiş 5.800 sakinden söz edilmektedir.

Nymfaion'da (Nif) adalardan gelmiş Rumca konuşan 2.500 Rum ve 2.000 Türk vardı. Nif, Sotiriadis istatistiğinde İzmir kentine dahil edilmiştir.

Seydiköy (İmerion) de salt Rumca konuşulan bir kasabaydı. Bu kasabada adalardan ve Mora'dan gelmiş 25.000 Rum vardı.

Bayraklı, Papaskala, Kricalya ve Parsi köylerinde önemli sayıda Rumlar vardı.

Mirakti (Kokaryalı), Mersinli, Karantina, Gökağaç, İkiköy (Yeniköy), Tomarca, Enopi (Göztepe), Çiğli, Narlıtepe, Yakaköy ve Lucakio (Ulucak) köylerinde az sayıda Ortodoks Hıristiyanlar vardı. Bunların nereden geldikleri konusunda ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır.

İzmir'de, varoşlarında ve dolayındaki kimi köylerde çok sayıda Rumların ikamet etmekte oluşu, tüm Anadolu'nun "Hellenliği" yanılsamasına yol açtı. İzmir sancağı konusunda şunlara işaret etmemiz gerek: Sotiriadis'in verilerine göre, İzmir kazasında *Rumların egemen olduğu bölgeler,* %58,5 Rum oranıyla İzmir kentini, %100 Rum oranıyla Koklıca'yı, %100 Rum oranıyla Buca'yı ve %100 Rum oranıyla Seydiköy'ü kapsıyordu.

İzmir kazası dışında Rumların egemen olduğu bölgeler, Sotiriadis'e göre,

%87,5 Rum oranıyla Foça kazasını, %89,5 Rum oranıyla Urla kazasını, %66 Rum oranıyla Karaburun kazasını ve %86 Rum oranıyla Çeşme kazasını kapsıyordu. İzmir sancağının geriye kalan bölgelerinde Rumlar önemli veya orta büyüklükte bir azınlık oluşturuyorlardı.

İzmir'deki toplumsal gerçeklik konusunda çağdaş Yunanlı yazarların büyük bir bölümü, genellikle milliyetçi görüşe sahip olanlar, olayları söylenceleştirme veya çarpıtma eğilimi içinde Türkü hep barbar bir işgalci, Helleni ise ezelî bir kurban olarak göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı toplumundaki toplumsal olguları ayrıntılı olarak incelemek değil. Anagnostopulu'nun bu yakınlarda yayımlanmış olan "Anadolu ve Rum Ortodoks Cemaatleri" başlıklı yapıtı bu konuda yetkin bir çalışmadır.

Kısaca şu olaya değineceğiz: İzmir'de güçsüz toplumsal sınıflara mensup olanlar, Rumlar ve Türkler, Rum ve Türk orta ve büyük kentsoylu sınıfın hizmetinde insanlıkdışı koşullar altında çalışıyorlardı. Bu çalışma koşullarının tabiî istisna oluşturmayıp, tüm Avrupa ülkelerinde geçerli olduğunu söylemek gerek.

Ortodoks Rumların egemen olduğu banker ve tüccar kentsoylu sınıfının davranışı karakteristiktir. Militer ve feodal bir toplumun temsilcisi olan egemen Osmanlı sınıfı, bankacılığı ve ticareti herhalde şerefli meslekler olarak kabul etmediği için, ekonominin ilgili kesimlerini Hıristiyanlara terkederek büyük bir hata işlemiş oldu.

Bazı Rum tüccarların cahil Türk köylüleri karşısındaki soyguncu davranışlarını, "Kanlı Topraklar"(*) başlıklı tarihî romanında Sotiriu güzel anlatır. Konya Yunan Konsolosluğunun Konya'nın Sille kasabasındaki Rum tüccarlarla ilgili bir diplomatik belgesi, Rum tüccarların benzeri davranışlarını aşağıdaki metinle resmen doğrulamaktadır:

"Silleli soydaşlar, bölgenin belki de en mutlu insanlarıdır; zira daha baştan bu uçsuz bucaksız ildeki Müslümanların saflıklarından yararlanarak, olağanüstü faaliyet ve marifetleri sayesinde, onların çalışma ürünlerini tefecilik yöntemleriyle önceden satın almakta ve onları maddî ve manevî boyunduruk altında tutmaktadırlar."

(*) **"Kanlı Topraklar"**: Dido Sotiriu'nun bu romanı, Türkçeye **"Benden Selam Söyle Anadolu'ya"** başlığı altında çevrilmiştir.

Bu davranış, bazı çağdaş Yunanlı yazarlar tarafından Yunan gençliğine anlatıldığı gibi, mağlup Rumun *barbar Türk* önündeki davranışına hiç te benzememektedir.

Benzeri davranışa ikinci bir örnek te, 10 Nisan 1904 tarihinde İzmir Yunan Konsolosluğunun çıkardığı olaydır. Bu olay, Anagnostopulu'nun kitabında anlatılmaktadır.

1855'teki bir antlaşmayla Osmanlı Türkiye'si, yabancı uyruklulara, Avrupalı ve Yunanlılara, kapitülasyon uygulamasına müsaade etmek zorunda bırakıldı. Böylelikle, Türkiye'de ikamet edip te Osmanlı uyruğundan olmayan kimselere geniş ölçüde vergiden bağışıklık ayrıcalığı tanındı. Bu bağışıklıklar, Kantariye vergisi (ithal edilen mallar üzerindeki gümrük vergisi) ile Temettü vergisini (gelir vergisi) kapsıyordu. Osmanlı uyruklu Rumlardan binlercesi, kısa bir süre Yunanistan'da kaldıktan sonra, bugün de uygulanan yöntemle, Yunan uyruğuna geçiyor ve Türkiye'ye geri dönerek Osmanlı uyruklu olarak verecekleri vergiden kurtulmuş oluyorlardı. Benzeri bir davranış günümüzde vergi cinayeti olarak nitelendirilmektedir.

Yukarıda sözü edilen tarihte Türk polisleri Temettü vergisini ödemeyi reddeden bir Yunan uyruklunun mağazasını kapatmak isterler. Derhal müdahale eden Yunan Konsolosluğu sekreteri, yanında Konsolosluğun dört kavasıyla birlikte Türk polisleriyle çatıştıktan sonra mağazayı zorla açar[74]. Bu olay, yabancı bir ülkenin içişlerine açıkça karışmak olarak nitelendirilebilir.

Birinci Dünya Savaşından sonra Türkiye mağlup devletler safında yer aldı ve böylelikle galip İtilaf Devletleri Anadolu'nun büyük bölümlerini işgal bölgelerine dönüştürdüler.

Bu ittifak politikası çerçevesinde ve Büyük Devletlerin direktifiyle Yunan ordusu Aydın vilayetinin orta ve kuzey bölümlerini işgal etmek üzere İzmir'e çıktı. Vilayetin güney bölümü daha önce İtalyan işgali altına girmişti.

Bu Yunan çıkarması, Anadolu Hellenizminin yok olmasının yanı sıra, Yunan ordusunun geçtiği yerlerdeki Türk nüfusta ciddi boyutlarda mal ve can kaybıyla sonuçlanan bir tragedyanın başlangıcı oldu.

Yunan vahşetinin ilk örneği, Yunan ordusu İzmir'e çıktıktan hemen birkaç saat sonra vuku buldu. Bunu özellikle Aydın, Menemen ve Bergama'daki katliamlar izledi.

Resmî Yunan tarihi İzmir olaylarını önemsiz çatışmalar olarak anlatır ve ayrın-

74. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 391.

ılarına girmez. Fakat Türk kaynaklarından bibliyografik bilgiler, bize bir başka tablo sergilemektedir. İzmir olaylarının ayrıntıları İzmir 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşanın Türk Harbiye Nezaretine sunduğu raporda anlatılmaktadır. Aşağıda Türk paşasının raporundan bazı bölümlere yer verilmiştir:

"III. 15 Mayıs 1919 günü Yunan müfrezesi karaya çıktıktan sonra saat tam 11'de kışlalara doğru yürüdü... Tören alayı kışlaların yanından tramvay yoluna geçmişti ki, o sırada bir el ateş edildiği duyuldu; muhtemelen nümayişçi bir Yunanlı tarafından. Yunan askerleri derhal kışlaların karşısında mevkilendiler ve yaylım ateşine başladılar... Ani ateş ve şiddetinden şaşıran subaylar binanın koridorlarında toplandılar, çünkü orada silah ateşi o kadar etkili değildi... Son çare olarak büyük bir göndere beyaz bir bayrak asıp, Yunan askerlerine doğru yürüdüm... Üstelik silah ateşine bizim hiçbir şekilde karşılık vermediğimizi göstermek ve hiçbir şüphe uyandırmamak için, ben ve maiyetimdekiler silahsızdık.. Hiçbir sıra ve rütbe farkı gözetilmeksizin, ben de dahil, silahsız subaylar saldırılara ve kaba küfürlere hedef oldular. Ardı kesilmeyen süngü ve dipçik darbeleri altında Yunanlı askerler subaylarımızın üstlerini aradılar ve ne bulduysalar çaldılar; mendil, saat, cüzdan, enfiye kutusu, yüzük, para v.s.... Subaylar elleri havada "Zitos" diye bağırmak zorunda bırakıldılar. Onlardan birçoğu, ayrıca birçok asker, darbeler altında can verdi veya ateşli silahlarla öldürüldü veya yaralandı... Verdiğimiz kayıpların tespiti tam olarak yapılmamış olmasına rağmen, 40 ölü ve 60 yaralıdan çok olduğu hesap edilebilir[75]." (*)

75. *Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna*, (1919), σελ. 18:

"3. The 15/5/1919 the Greek detachment having landed marched to the barracks at 11 o'clock... The procession had already passed and turned round the barracks by the tramway street when a shot went off, fired very likely by a Greek manifester. The Greek troops then immediately took up their position against the barracks and opened a steady fire;... The officers surprised by the suddenness and energy of the attack assembled in the corridors of the building where the firing did not take much effect... As a last resource I had a white flag fastened to a long pole and following it, I proceeded in person towards the Greek troops... Moreover to prove that we had absolutely not returned fire and to leave no room for doubt I and my followers were unarmed... Without any distinction of rank or grade, myself included, the disarmed officers were attacked with the grossest insults. Under a rain of blows from bayonets and butt ends of guns, they were searched, everything found on them was stolen, handkerchiefs, watches, pocketbooks, snuff-boxes, rings, money etc... Officers with their hands up were forced to cry "Zitos", Many of them as well as of the soldiers succumbed beneth the blows or were killed or wounded by the firearms... Although our losses have not been entirely determined one may count more than 40 killed and 60 wounded".

(*) Raporun Türkçe aslını bulamadığımız için, onu buraya Yunanca çevirisinden aktardık.

Türk paşası raporun devamında Yunan askerleri tarafından silahsız oldukları halde katledilen veya yaralanan yüksek rütbeli Türk subaylarının adlarına ayrıntılı olarak yer vermektedir.

Bu olayları, o dönemin Yunan Genel Kurmay Başkan Yardımcısı general Ks. Stratigos, gelişmelerin tarihini özetlediği kitabında şöyle doğrulamaktadır:

"Yunan birlikleri Karargâha yaklaştıklarında kendilerine ateş açıldı. Bu yüzden genel bir çatışma oldu, kargaşa ve yağmalama eylemleri vuku buldu, 163 asker ve sivil öldürüldü veya yaralandı, bunlardan 47'si Yunanlı subay ve askerlerdi[76]*."*

H. Trintafilidis, aynı olaylarda Yunan tarafının verdiği kayıpları 2 ölü ve 34 yaralı, Türk tarafının kayıplarını ise 5 ölü ve 16 yaralı olarak göstermektedir[77]. Milliyetçi genç tarihçi Akçoğlu, bu yakınlarda yayımlanan kitabında, bilinçli olarak veya tarih bilgileri eksik olduğundan, Türk tarafının kayıplarına hiç yer vememektedir[78]. Triandafilidis, dönemin başbakanı Elefterios Venizelos'un 22 Haziran 1919 tarihinde korgeneral Paraskevopulos'a şu aşağıdaki telgrafı gönderdiğini yazmaktadır:

"Çıkarmanın ilk günü ordumuzun refakat ettiği tutsaklara karşı katliam eylemlerine giriştiği İngiliz Meclisinde iki kez dile getirildi... Buyruğu altındaki erlerin teslim olan tutsaklara eziyet etmelerini veya onları katletmelerini hoş karşılayan subayların ordudan azledilmek üzere ilgili kurula sevkedilmeleri gerekir..." Ayrıca aynı yazar, Venizelos'un, *iki albay, Zafiriu ile Stavriyanopulos, hakkında general Leonardopulos'un önerdiği disiplin önlemlerinin uygulanmasını ve gerek askerî bakımdan yetersiz görünmüş gerekse İşgal Ordusuna düşen görevleri kavrayamamış olanların yerine başkalarının getirilmesini* tavsiye ettiğini yazmaktadır[77].

Yukarıda sözü edilen kanıtlar, ayrıca Yunan Olağanüstü Askerî Mahkemesinin bir evzon eri ile bir Yunan vatandaşını idama mahkum etmesi ve kararın infazı, Türk generali tarafından anlatılanların gerçek olduğunu doğrulamaktadır. Bu saptama, Yunan resmî tarihinin öğrettiklerinin tersine, 1919-1922 yıllarında yalnız Türklerin değil de Yunanlıların da insanlık suçu işledikleri sonucuna götürmektedir bizi.

76. Στρατηγός, Ξ., (1999): *Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία*, σελ. 52.
77. Τριανταφυλλίδης, Χ., (1984): *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, σελ. 27.
78. Ακτσόγλου, Ι., (1998): *Χρονικό Μικρασιατικού Πολέμου*, σελ. 57.

Urla ve Seferihisar kazaları

Urla kazası, İzmir'in güneybatısındadır. Bu kazada 18. yüzyılın başlarından önce Ortodoks nüfus yoktu. Evliya Çelebi, 17. yüzyılda tümüyle Türk olan bir bölgeden söz etmektedir[79]. Daha sonraları gerek Urla kenti gerekse Urla kazası Rum Ortodoks cemaaatlerinin önemli bir merkezi oldu.

Sotiriadis'e göre 1912'de Urla kazasında 45.390 kişilik toplam nüfus içinde 40.670 Hellen ikamet ediyordu ve Hellenler nüfusun %89,5'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Urla kazasında Sotiriadis'in bize verdiği sayıdan 10.345 daha az Rum yaşadığını yazmaktadır. Yazar, Rum sayısını 40.670 yerine 30.325 olarak göstermektedir. Bunlardan 23.000'i Urla kentinde ikamet ediyor ve adalardan ve Yunanistan'ın daha başka bölgelerinden gelmiş olan bu Rumlar orada 5.000 Türkle birlikte yaşıyorlardı.

Urla kazasının 13 köyüne gelince; aynı yazara göre, önemli sayıda Rumun yaşadığı yalnızca üç köy vardı. Bunların arasında sivrilmiş olanı Gülbahçe (Rodonas) köyü idi. Bu köy, Karistos, Erythraia *(Erithrea, Urla Yarımadası)* ve Kiklad Takımadaları ile daha başka adalardan gelmiş olan 2.500 Rum sakiniyle gerçekte bir kasabaydı.

Gülbahçe Rumları, kendileri Osmanlı uyruklu oldukları halde, Birinci Dünya Savaşı başlarında yaşadıkları ülkenin savaş halinde olduğu İngiltere lehine çalışan bir casusluk ağı kurdular köylerinde. Milionis, konuyla ilgili bize şunları anlatmaktadır:

"İlk safhada, Urla Yarımadasındaki öbür Rum bölgelerinin uğradığı tenkil ve sürgünden Urla gibi o da kurtuldu. Birinci Avrupa Savaşının ilanıyla birlikte, İngiliz casusluk faaliyetlerinin önemli bir merkezi oldu Gülbahçe. Bu Anadolu Rum kasabasında 1821 döneminden beri gerçekten bir palikaryalık ve yüksek ulusal duygu geleneği vardı.

79. Αναγνωσταπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ 275. "43. Οι Έλληνες οδηγήθηκαν στα Βουρλά για δουλειά από τους αγάδες, ιδιοκτήτες γης. Ήρθαν από τη Νάξο... Πάντως τόσο εδώ όσο και στον Τσεσμέ ή το Σεφεριχισαρ, δεν υπήρχε ορθόδοξος πληθυσμός μάλλον πριν από τις αρχές του 18ου αιωνα. Άλλωστε ο Εβλιά Τσελεμπί δεν μιλάει παρά για περιοχή εξ ολοκλήρου τουρκική, ενώ οι περιηγητές, ακόμα και τον 19ο αιώνα που ο τουρκικός πληθυσμός είναι ελάχιστος πια, αναφέρονται στο μουσουλμανικό παρελθόν της περιοχής, υπενθυμίζοντας την ευχάριστη θέα των μιναρέδων."

O talihsiz 1897 savaşında bile 120 palikaryanın Gülbahçe'den gizlice kaçıktan sonra gidip Yunan ordusunda gönüllü asker oldukları söylenir.

Ancak İngiliz Casusluk Servisinde çalışma olayını Gülbahçeliler çabuk ödediler. 1915'te kasaba sakinleri Anadolu içine, Filadelfiya (Alaşehir) bölgesine sürgüne gönderildiler[80]."

Yazar, en küçük bir toplumsal özeleştiriye baş vurmaksızın, milliyetçi düşünüş yöntemini niteleyen bir tutumla, 1915'te Gülbahçelilerin İngiliz casusu olarak faaliyet göstermiş olmalarını ülküleştirmektedir. İngiltere ki, vatandaş oldukları ülkeyle savaş halindeydi. İkinci Dünya Savaşında Bulgar ve İtalyan işgali döneminde Yunanistan'da Yunan uyrukluların benzeri davranışları yüzünden Yunan askerî mahkemeleri, düşmanla işbirliği ettikleri için suçluları vatana ihanet suçlamasıyla ölüm cezasına çarptırıyordu.

Rumca konuşan salt Rum nüfus içeren ikinci önemli köy, Yağcılar idi. Köyün 750 Rum sakini, 19. yüzyıl başlarında oraya Urla, Gülbahçe, Çeşme ve Samos Adasından gelerek yerleşmişlerdi. Şunu da söylemek gerekir ki, Ortodoks Hıristiyanlar gelmezden önce köy bir Türk mahallesiydi. Milioris'in yazdığına göre, Türkler bu köyün sakinlerini Urla'ya sürdüler, ancak üç ay sonra geri dönmelerine müsaade ettiler; besbelli İngilizlerle işbirliği etmemişlerdi.

Rumca konuşan Rumlardan oluşan üçüncü büyük köy, Tolos idi. Bu köyün 1.500 sakini, Çeşme ve Kythera Adasından gelerek oraya yeni yerleşmişlerdi.

Geriye kalan 10 köyün Rumca konuşan nüfusları, önemsiz sayılacak ölçüde azdı. Boşaltılmış veya Türkler tarafından kısa süre önce terkedilmiş olan bu köyler şunlardı: Menteşe köyü; burada Sakız ve Tinos adaları ile Rumeli'den(*) gelen 100 Rum vardı. Kolicas köyü; 19. yüzyıldan önce kimsenin oturmadığı bu köyde çevredeki bölgelerden ve adalardan gelen 150 Rum vardı. Ortaca köyü; burada 20-25 Rum hane vardı ve köy sakinleri oraya 19. yüzyıl sonlarında çevredeki köylerden gelip yerleşmişlerdi. Yukarı Demircili köyü; burada çevredeki bölgelerden gelen 200 Rum vardı-1877'ye dek bu köyde kimse oturmuyordu. Aşağı Demircili köyü; burada çevredeki bölgelerden ve Samos Adasından gelen 340 Rum ile 25 Türk vardı-1800'lere dek bu köyde de kimse oturmuyodu. Söğüt köyü; burada 60 Rum hane vardı ve köy sakinleri Alaçatı'dan gelmişlerdi. Günepsi köyü; burada 23 Rum

80. Μηλιώρης, N., (199), *Τα Ελληνικά Χωριά της Περιοχής των Βούρλων Μ.Ασίας*, σελ 214

(*) Rumeli (veya Sterea Hellada): Yunanistan'da Epir ve Tesalya'nın güneyindeki bölge bugüne dek böyle adlandırılmaktadır.

hane vardı ve köy sakinleri Alaçatı ve Karistos'tan gelmişlerdi. Kilismani köyü; burada Paros ve Naksos adaları ile Urla Yarımadasından gelen 400 Rum ile 890 Türk vardı. Kiliseli köyü (Hekim Adası); burada 35 Rum vardı. Aya Paraskevi (Çiftlik) köyü; burada 100 Rum hane vardı. Skala köyü; bu köyde Urla ve adalardan gelip te oraya kısa süre önce yerleşmiş 400 Rum ile 50 Türk vardı.

1912'den önce bu bölgeye İzmir'in ve Urla'nın ünlü okulları kurulmuştu. Örnek olarak Monemvasiyah Hacinikolis Hrisoyanis'in kurduğu okullar gösterilebilir. 1740 yılında İzmir'e tüccar olarak yerleşen Hrisoyanis, Urla'da ilk açılan okulu inşa ettirmişti. Bu okul, ünlü "Anaksagoria Skoli" olarak gelişmiştir. 1745'te Hrisoyanis'ten Evangeliki Skoli'nin bağışçısı ve mütevellisi olarak ta söz edilmektedir[81].

İzmir sancağının orta kesimindeki kazalardan en güneyde olanı Seferihisar kazasıydı. Sotiriadis, bu kazada 21.607 kişilik toplam nüfus içinde 11.667 Hellen bulunduğunu yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %54'ünü oluşturuyorlardı.

Sotiriadis'in tersine, Anagnostopulu, Seferihisar kazasına değinirken, bölgede çok az sayıda Rum ikamet ettiğini bildirmektedir.

Sonuç olarak bir kez daha şu söylenebilir: *Hellenizmin egemen olduğu* belli başlı bu bölgedeki Hellenler, oraya nispeten yakın bir tarihte daha iyi bir talih aramak üzere yerleşmiş mali göçmenlerden ibaret kişilerdi. Bu tarihî saptama, kendi çapında, İonya Hellenizminin 3.000 yıldan beri zaman içinde sürekliliğiyle ilgili milliyetçi söylenceyi çürütmektedir.

İZMİR SANCAĞININ KUZEY KESİMİ

Bergama kazası

Bergama kazasındaki Rumların neredeyse tümü Rumca konuşan göçmenler

81. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 245: "54. Οι περισσότεροι προέρχονται από τα νησιά του Αιγαίου, αλλά και από άλλες περιοχές του σημερινού ελληνικού χώρου. Αυτοί συμβάλλουν και στην ανάπτυξη, οικονομική και πολιτιστική, που γνωρίζει η ορθόδοξη κοινότητα της Σμύρνης. Τα μεγάλα σχολεία της Σμύρνης χρονολογούνται κυρίως από τον 18ο αιώνα. Και δεν είναι μόνο η περίφημη Ευαγγελική **Σχολή**, αλλά και άλλα σχολεία, και όχι μόνο στην Σμύρνη, που χρονολογούνται από τότε. Για παράδειγμα, ο Χατζηνικολής Χρυσογιάννης, από την Μονεμβασιά, ο οποίος εγκαθίσταται ως έμπορος στη Σμύρνη από το 1740, θα συμβάλει στην ίδρυση του πρώτου σχολείου των Βουλγάρων, τα οποία θα εξελιχθεί στην περιώνυμη Αναξαγόρειο **Σχολή**. Ο ίδιος αναφέρεται και ως δωρητής και επίτροπος το 1745 της Ευαγγελικής Σχολής".

olup, göç hareketlerinin ilk döneminde Midilli'den gelerek Ayvalık'a ve bölgedeki Çandarlı ve Dikili gibi komşu limanlara cemaatler kurmayı yeğlemişlerdi.

Sotiriadis'e göre 1912'de Bergama kazasında 51.098 kişilik toplam nüfus içinde 25.277 Hellen vardı ve Hellenler tümün %49,4'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, yukarıda sözü edilen demografik verileri kabul etmeyerek, Bergama kazasında Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 10.077 daha az Rum yaşadığını yazmaktadır. Kesin olarak, yazar, Rumların sayısını 25.277 yerine 15.200 olarak göstermektedir. Bu Rumlar, Bergama kenti ile Çandarlı, Dikili ve Ayazkent kasabalarına yerleşiktiler.

Aynı yazara göre Bergama kentine Rumca konuşan 8.000 Rum yerleşmiş bulunuyordu ve bu Rumlar nüfusun %40'ını oluşturuyorlardı. Komşu liman Dikili'de ise 4.000 Rum 3.000 Türkle birlikte yaşıyordu. Çandarlı limanında da Rumca konuşan 1.200 Rum, nüfusun %37,5'ini oluşturuyordu. Bu kasaba, Ayazkent (Ayazmation) kasabası ve önemsiz sayılacak ölçüde Rum oranı içeren iki köy daha bulunmasaydı, bölgede Ortodoks nüfusu olan son yerleşim yeri olacaktı[82].

Bölgenin Yunan ordusu tarafından işgali, oradaki Türk nüfus üzerinde ve üç yıl sonra Rum nüfus üzerinde feleaketli sonuçlara yol açtı.

Yunan kaynaklarına göre, 30 Mayıs 1919 tarihinde 8. Giritliler Alayının 1. Taburu, beraberinde bir topçu bir de süvari takımı olduğu halde, Bergama kentini işgal etti. 2 Haziran günü Yunan taburu daha üstün Türk kuvvetleri tarafından kuşatıldı ve büyük kayıplar vererek Menemen'e çekildi[83]. Türk bibliyografya kaynaklarına göre, Bergama'nın Türk nüfusu kentin işgal edildiği sırada hiçbir direniş göstermedi. Ancak sonraki üç gün içinde Yunan ordusunun giriştiği hırsızlık, Türk vatandaşlarını katletme, kadınlara tecavüz gibi eylemleri, Türk ahalinin silahlı ayaklanmasına yol açtı ve Yunan taburu kentten kovuldu.

Türklerin bu direnişinin devamı, *Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna* başlıklı Türk yayınında şöyle anlatılmaktadır:

"Bu olaylardan sonra, hayatı ve şerefi tehdit edilen Bergama nüfusu, yek vücut halinde ayaklandı ve sayısının azlığına ve silahlarının kötü kalitesine rağmen

82. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 179: "31. Η κωμόπολη-λιμάνι του Ντικιλί, με συνολικό πληθυσμό επτά χιλιάδων κατοίκων, είχε τέσσερις χιλιάδες Ρωμιούς. Η κωμόπολη του Τσανταρλί, επίσης με σημαντικό ρωμέικο πληθυσμό, θα αποτελούσε πραγματικά το τελευταίο χωριό της περιοχής με ρωμέικο πληθυσμό, αφού τα γυρω χωριά δεν έχουν καθόλου ελληνορθόδοξο πληθυσμό, αν δεν υπήρχε η κωμόπολη Αγιαζμέντ (Αγιασμάπον), καθως και δύο άλλα χωριά με ασήμαντο ωστόσο ποσοστό ρωμέικου πληθυσμού"

83. Τριανταφυλλίδης, Χ., (1984): *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, σελ. 32.

Yunan taburunu kovmayı başardı ve tabur telaş ve karışıklık içinde geriledi. Şanlı Yunan askerleri, geriledikleri sırada karşılaştıkları masum vatandaşları katlederek ve Türk köylerini tahrip ederek öç aldılar. İki binden çok Müslüman öldürüldü. Yunanlıların Bergama'dan geri çekilişlerinden bir gün sonra Midilli'den Dikili'ye dört bin kişilik bir eşkiya kuvveti çıktı ve önce orada birkaç yüz Müslümanı katletti... Bu askerî kuvvet, Bergama'ya doğru yürürken yolda karşılaştığı herşeyi yağmaladı ve herkesi kılıçtan geçirdi. Kırıklar, Sahancı, Şakköy, Kalarga, Çamköy, Alacalar, Tekeli ve Sendel köyleri yerleri tanınmayacak derecede tahrip edildi ve kundaktaki bebeklerine kadar sakinlerinin tümü katledildi.

Silahlı Yunanlılar yaklaşınca Bregama nüfusu kaçıp Soma'ya sığındı. Zamanında kaçamayan ihtiyar ve hastalar insafsızca kılıçtan geçirildi [84]*."*

Türk yayınında bu anlatılanlar kısmen de olsa gerçeği yansıtıyorsa, o zaman Yunan ordusunun sivil halka reva gördüğü vahşetin tek gerekçesi, bu halkın veya silahlı Türk gerillacılarının vatanlarının yabancı ordular tarafından işgali karşısında gösterdikleri direniş olabilir. ELAS ve EDES(*) gerilla grupları, Alman işgal ordularına karşı aynı eylemlere baş vurmuşlardı ve tabiî bu olay, Hortiatis ve Distomo'da(**) vuku bulan vahşeti haklı gösteremez. Ne de Bergama'da sivil halka karşı reva görülen vahşet haklı gösterilebilir.

84. *Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna*, (1919), σελ. 49:

"Following on these events the population of Bergamo, whose lives and honour were threatened, rose in a body and in spite of inferior numbers and the precarious state of its arms succeeded in driving out the greek battalion, which had to leave hurriedly in confusion. The glorious hellenic soldiers then took revenge by massacring the innocent inhabitants, by destroying the Turkish villages, on their line of retreat. More than two thousand Mousoulmans were thus assassinated.

The day after the greek retreat from bergamo a force of four thousand bandits landed from Metelin, at Dikili where it first killed several hundred Musoulmans... This force marched on Bergamo pillaging, sacking, massacring al on its way. Thus the villages Kiriklar, Saghandji, Sakkeuy, Kalarhga, Tcham-keuy, Aladjalar, Tekely, Sendel were devastated to such a poimt that even their sites were undiscoverable and all their inhabitants, even to the babies in the cradles, were put to the sword. The population of Bergamo, on their approach fled to Soma; the old and infirm who could not leave in time were massacred without pity".

(*) **ELAS** (Yunan Halk Kurtuluş Ordusu) ve **EDES** (Yunan Millî Demokratik Birliği): İkinci Dünya Savaşında Alman işgali döneminde Yunanistan'da faaliyet göstermiş gerilla örgütlerinden en önemlileri. ELAS sol, EDES ise sağ bir örgüttü.

(**) **Hortiatis ve Distomo:** Yunan gerilla örgütlerinin Alman ordularına karşı düzenledikleri saldırılara misilleme olarak Almanların sivil halkı katlettikleri iki köy. Bunlardan ilki Selanik, ikincisi Levadya kenti yakınlarında bulunmaktadır.

1913'te, yani daha altı yıl önce, Yunan ordusunun Kılkış ilinde Slavca konuşan nüfusun %90'ına gaddarca bir ulusal arındırma eylemi uygulamış olması ve onlarca köyü ateşe vermesi[85], Türk yayınının doğruluğunu muhtemel kılmaktadır.

Palaia Fokaia *(Foça)* kazası

Sotiriadis'e göre 1912'de Palaia Fokaia *(Foça)* kazasında 22.314 kişilik toplam nüfus içinde 19.514 Hellen vardı ve Hellenler sakinlerin %87,5'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, yukarıda sözü edilen demografik verileri kabul etmeyerek, o dönemde Foça kazasında Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 9.500 kadar daha az Rum yaşadığını yazmaktadır. Kesin olarak, yazar, Rumların sayısını 6.935 kişi ve 315 hane olarak göstermektedir; bunlar da yaklaşık olarak 10.000 kişiye eşdeğerdir. Rumlar arasında Rumca konuşanlar ve Türkçe konuşanlar vardı. Türkçe konuşanlar yerli sakinlerdi; Rumca konuşanlar ise Midilli ve Sakız adaları gibi çeşitli Ege adaları ile İzmir'den gelmişlerdi.

Yazar, sözü edilen Rumlardan 4.376'sının Palaia Fokaia (Foça) kentinde yaşadığını ve kent sakinlerinin %71,3'ünü oluşturduğunu; 3.559'unun ise Nea Fokaia (Yeni Foça) kasabasında 844 Türkle birlikte yaşadığını yazmaktadır.

Foça kazasının taşra kesimindeki Soğucak, Görenköy, Çakmalı, Arap Çiftliği, Aliağa Çiftliği ve Kuşbeyli köylerinde bazıları Rumca bazıları da Türkçe konuşan birkaç Ortodoks Hıristiyan aile yaşıyordu.

Menemen kazası

Menemen kazası, İzmir sancağının kuzey kesimindeki kazalardan en güneyde olanıydı. Sotiriadis'e göre 1912'de orada 21.633 kişilik toplam nüfus içinde 11.216 Hellen yaşıyordu ve Hellenler sakinlerin %51,8'ine tekabül ediyorlardı.

Anagnostopulu, yukarıda sözü edilen demografik verileri kabul etmeyerek, o dönemde Menemen kazasında Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 4.616 daha az Rum yaşadığım yazmaktadır. Kesin olarak, yazar, Rumların sayısını 11.216 yerine 6.600

85. Νακρατζάς, Γ., (1998): *Τα Εγκλήματα γενοκτονίας του Βουλγαρικού Στρατού στο Δοξάτο και του Ελληνικού στο Κιλκίς το 1913.*

olarak göstermektedir. Bunlardan 5.200'ü 7.000 Türkle birlikte Menemen kentinde, 980'i Sereköy'de, 140 Rum 20 Türkle birlikte Kızbeyli köyünde ve 280 Rum 20 Türkle birlikte Çamaklı köyünde yaşıyorlardı. Rumca konuşan bu Rumların nereden geldikleri konusunda bibliyografik bilgiler bulunmamaktadır.

17 Haziran 1919 tarihinde 8. Giritliler Alayının 1. Taburu Bergama'dan geri çekilerek Menemen'e girdi ve o gün, Türk bibliyografya kaynaklarına göre, kentin Türk nüfusunun katliam gününe dönüştü. Aynı kaynağa göre, Rum izciler, katliamdan önce akşamdan kentteki Türk evlerine özel işaretler koydular ve aynı gece Yunan birliğinin erleri kaymakamlık binasını ele geçirerek kaymakam Kemal Beyi ve 6 jandarmayı öldürdüler. Olayın ayrıntıları, *İzmir Vilayetindeki Yunan Vahşeti* başlıklı Türk yayınında anlatılmaktadır. Buradaki bilgiler, katliamdan kurtulanların İzmir'deki müttefik kuvvetlere sundukları yazıya ve müttefik kuvvetlere ait soruşturma kurulunca Menemen'de aynı gün yapılan incelemelerden sonra hazırlanan rapora dayanmaktadır. Metnin bazı bölümleri şöyledir:

"Geçtiğimiz Mayıs ayının 22'sinde Kaza Kaymakamı Kemal Bey, Menemen'in Yunan orduları tarafından işgal edileceğini halka haber verdi ve bizi sakin olmaya çağırdı. İşgal tam bir sakinlik içinde gerçekleşti... 17 Haziran Salı gününden itibaren Yunan askerleri ve yerliler tarafından Menemen Müslüman ahalisine karşı girişilen katliamları şikayet etmek üzere Ekselanslarınıza hitap ediyoruz... 3. Cinayetten bir önceki gece Kaymakamlık Konağını ele geçiren güçlü bir Yunan müfrezesi Kaymakamı ve orada bulunan altı jandarmayı katletti... Menemen'de yapılan katliam ve zorbalıkları haber almış olarak, biz, aşağıda imzası bulunan Vali Izzet Bey, İngiliz Subayları Yüzbaşı Charns ve Teğmen Lorimer, İngiliz ve İtalyan Konsolosluklarından tıbbî delegeler, 17 Haziran 1919 Salı günü burada vuku bulan olaylar hakkında soruşturma yapmaya geldik... Yunanlı işgal komutanı, Yunan askerlerine arkadan ateş açıldığını ve bunu izleyen çatışmada Kaymakam Kemal Bey ve daha birkaç kişinin yanlışlıkla öldürüldüğünü iddia etti... Türklerden bin kurbana karşılık Yunanlılardan sivil veya asker yaralıların bulunmayışı, tanıklıkların gerçek olduğunu doğrulamaktadır [86]."

Büyük bir olasılıkla, 1. Giritliler Taburuna mensup askerler, üç gün önce

86. *Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna*, (1919), p. 56:
"On the 22nd of last Mai, the deputy Governor of the Caza Kemal Bey had warned the population of the imminent occupation of Menemen by the Hellenic troops and had exhorted us to calm and tranquillity.

uğradıkları yenilginin öcünü almak veya Menemen Türk nüfusunun ayaklanmasını önlemek istemişlerdi. Fakat kent sakinleri silahlarını teslim etmiş bulunuyorlardı. Yunan makamları ise bu silahları yerli Rumlara vermişlerdi, felaketli sonuçlara yol açarak. Yunan bibliyografya kaynakları, aşağıdaki metinde görüldüğü gibi, sivil Türk ahalinin katliamını kent Rumlarına yüklemektedirler:

"Menemen'de karışıklıklar çıktı, yerli Hıristiyanlar tarafından bazı insanlar öldürüldü, kentin Kaymakamı da öldürüldü... Genel Vali, başbakanın telgrafına cevaben gizli bir telgrafla, Menemen'e geri çekilen taburun kente girişi sırasında evlerinden ve Kaymakamlık Konağından ateş eden Müslümanların bir onbaşıyı öldürdüklerini ve bazı erleri yaraladıklarını bildirdi. Bu olayı izleyen çarpışmalarda, Askerî savcının saptadığına göre, 40 Türk öldürüldü, 30'u da yaralandı[81]."

Yunan tarafının da doğruladığı Menemen katliamı, Yunan ordusuna karşı Türk nüfusun kinini son derece artırdı.

ÇEŞME (KRİNİ) YARIMADASI KESİMİ

Çeşme (Krini) kazası

Ortodoks Hıristiyanlar Anadolu'ya göç etmezden önce Çeşme (Krini) kazası bölgesinin nüfusu tümüyle Müslümandı. Bunu, 1670'te Çeşme'nin katışıksız bir Türk bölgesi olduğunu yazan Evliya Çelebi'den de öğreniyoruz[79]. Bu demografik gerçek, neredeyse 18. yüzyılın başlarına dek değişmedi.

This occupation was effected in the most absolute calm... We address to your Excellency our protestation on the massacres perpetrated on Tuesday 17th 1919 instant by the Hellenic troops and native Greeks upon the Mussulman population of Menemen... 3. The night preceding the crime the Konak of the Government was occupied by a strong Greek detachment which assassinated the Deputy-Governor and six gendarmes who were there... Having been informed of the massacres and the extortion's committed at Menemen we the undersigned Governor-general Yzzet Bey, the English Officers Captain Chams and Lieute-nant Lorimer and the medical delegates of the English and Italian Consulates, went on Thusday the 17th of June 1919 to carry out the inquiry into the events which took place there... The Greek commandant of occupation state that the Greek troops had been fired upon and that in the scuffle which followed the Governor Kemal Bey and some other persons were killed by mistake... The non-existence of Greek wounded, either civilians or military, as against a thousand Turkish victims, confirms the veracity of the evidence..."

Daha sonraları Çeşme kazasında Ortodoks toplulukların birikimi öylesi bir yoğunluk kazandı ki; Sotiriadis, 1912'de oradaki 59.039 kişilik toplam nüfus içinde Hellen sayısını 50.709 olarak göstermektedir. Bu Hellenler, nüfusun %86'sını oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, yukarıda sözü edilen demografik verileri kabul etmeyerek, o dönemde Çeşme (Krini) kazasında Sotiriadis'in bize bildirdiği sayıdan 8.849 daha az Rum yaşadığını yazmaktadır. Kesin olarak, yazar, Rum sayısını 50.079 yerine 41.860 olarak göstermektedir. Bunlardan 15.000 kişisi 3.000 Türkle birlikte Çeşme (Krini) kentinde yaşıyordu. Rumca konuşan Hıristiyanlar, Ege adalarından gelerek, Çeşme kentine daha eskiden mali göçmen olarak yerleşmişlerdi. Çeşme'ye en yoğun Hellen göçü, 19. yüzyıl başlarından sonra gerçekleşti. Bu göçmenler çeşitli kent mesleklerinde çalışıyorlardı veya denizciydiler.

Aynı yazara göre, kazanın taşra kesiminde salt Rumca konuşan nüfusu olan şu dört kasaba veya köy vardı: 15.000 Rum sakini olan Alaçatı, 6.000 sakini olan Kato Panaya, 3.000 sakini olan Reisdere ve 1.535 sakini olan Litri (Palies Eritres, *Ildır*). Bu Rumlar özellikle adalardan gelmişlerdi. Geriye kalan köylerde az sayıda Rumca konuşan Hıristiyanlar vardı; onların nereden geldikleri konusunda bibliyografik bilgiler bulunmamaktadır. Bu köyler şunlardı: Agrelya, Pirgi, Arıca, Çuralanı, Nohutalanı, Uzunkoyun ve Kemeryaylası. Başka kayanaklara göre son beş köyün nüfusu Türktü.

Karaburun kazası

Sotiriadis, 1912'de Karaburun kazasında yoğun Hellen öğesinin bulunduğunu ve 23.510 kişilik toplam nüfus içinde Rum sayısının 15.510 olduğunu yazmaktadır; bu Rumlar, nüfusun %66'sını oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, bu kazadaki Rumların tümünün Türkçe konuştuklarını ve Sotiriadis'in bize bildirdiği sayıdan 5.790 kişi daha az, yani 15.510 değil de 9.720

87. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 179:

"27. Σύμφωνα με τουρκικά στοιχεία ο τουρκικός πληθυσμός παρουσιάζει τα κάτωθι ποσοστά·

ΕΤΟΣ	ΤΣΕΣΜΕΣ	ΒΟΥΡΛΑ	ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΟΥ	ΣΕΦΕΡΙΧΙΣΑΡ
1887	12,0%	34,7%	49,2%	81,2 %
1897	12,6%	30,5%	50,9%	79,8%
1908	10,9%	24,7%	41,3%	74,0%

kişi olduklarını yazmaktadır"[88]. Türkçe konuşan bu Rumların çoğunluğu, şu köylere yerleşikti: Ahırlı (Karaburun), Murdovani (Büyük Mordoğan), Mikro Murdoni (Küçük Mordoğan), Teke, Sahip ve Meli. Az sayıda Hıristiyan nüfusu olan köyler şunlardı: Manastır, Yeniliman, Boynak, Denizgiren, Küçükbahçe, Salman, Eğriliman, Sazak, Tepeboz, Skala Mordoğan, Haseki ve Sarpıncık. Bu köylerde ikamet edenlerin tümü rençperdi ve nereden geldikleri konusunda bibliyografyada herhangi bir kayıt bulunmamaktadır"

İZMİR SANCAĞININ GÜNEY KESİMİ

İzmir sancağının güney kesiminde kıyıda Kuşadası kazası ve daha içte Bayındır, Tire ve Ödemiş kazaları vardır.

Kuşadası kazası

Kıyıdaki Kuşadası kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, 1912'de orada 20.226 kişilik toplam nüfus içinde 11.052 Hellen bulunduğunu yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %54,6'sını oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, aynı kazayla ilgili olarak, adalardan gelmiş ve tümü Rumca konuşan kaza Rumların Sotiriadis'in yazdığından 4.863 kişi daha az, yani 11.052 değil de 6.189 kişi olduklarını bize bildirmektedir.

Yukarıda sözü edilen Rumlardan 2.751 kişisi 3.751 Türkle birlikte kıyı kenti Skala Nuova'da; 656'sı Hıristiyançamlığı *(Çamlık)* köyünde; ve geriye kalan 2.782 Rum 11 Türkle birlikte Efes'te (Ayasuluğ, *Selçuk*) yaşıyorlardı.

Bayındır, Ödemiş ve Tire kazaları

İzmir sancağının içine doğru Küçük Menderes (Kaystros) Irmağı boyunca ilerledikçe, bu bölgede Rum Ortodoks topluluklarına daha az rastlanmaktadır. Bu

88. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ 620

topluluklar, Küçük Menderes ovasındaki ticaret merkezlerine ve demir yolu boyuna yerleşmişlerdi.

Bayındır kazasında, Sotiriadis'e göre, 16.325 kişilik toplam nüfus içinde 6.850 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %42'sini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Bayındır kazası konusunda Sotiriadis'in demografik verileriyle uyuşarak, 6.890 Rumdan söz etmektedir. Bu Rumlardan 4.500'ü 5.000 Türkle birlikte Bayındır kentinde yaşıyordu. Öbürleri ise çevredeki Türk köylerine dağılmışlardı. Yazar, köylerin adları ve bu Rumların nereden geldikleri konusunda ayrıntılı bilgi vermemektedir[89].

Ödemiş kazasında Sotiriadis'e göre 28.600 kişilik toplam nüfus içinde 7.700 Hellen yaşıyordu ve Hellenler nüfusun %26,9'unu oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Sotiriadis'in verileriyle uyuşarak, bu kazada 7.700 Rumun bulunduğunu yazmaktadır. Ancak kıyılardan uzakta olan bu kazada bunca yüksek oranda Rum bulunuşu bize biraz gerçekdışı görünmektedir. Yazar, bu Rumlardan 3.000'inin 4.000 Türkle birlikte Ödemiş kentinde, 2.800'ünün Ligda *(Adagide)* kasabasında ve 1.900'ünün Pirgion (Birgi) köyünde yaşadıklarını yazmaktadır. Bu Rumların nereden geldikleri saptanamamıştır.

Son olarak Tire kazasında Sotiriadis'e göre 25.810 kişilik toplam nüfus içinde Hellen sayısı 5.000'e ulaşıyordu ve Hellenler nüfusun %19,3'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, bu 5.000 Rumun neredeyse tümünün kazanın aynı adı taşıyan merkezine yerleşik olduklarını bize bildirmektedir. Kazanın taşra kesiminde muhtemelen yaşayan Rumlarla ilgili bilgiler bulunmamaktadır.

MANİSA (SARUHAN) SANCAĞI

Manisa (Saruhan) sancağının bitişiğindeki kıyı şeridi, yani Bergama bölgesi, yönetsel bakımdan daha güneyde bulunan İzmir sancağına bağlıydı ve bu nedenle ayrıntılı olarak ilgili bölümde incelendi.

Manisa sancağında, özellikle sancak merkezi bölgesinde Rum Ortodoks toplulukların büyük birikimine 18. yüzyıldan çok 19. yüzyılda rastlanır. Bu Hellenlerin

89. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919. οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 180: "36. Ο ρωμέικος πληθυσμός, του οποίου το ποσοστό ανέρχεται σε 26,4% και 26,02% επί του συνολικού πληθυσμού των καζάδων Tire και Οντεμίς αντιστοίχως, συγκεντρώνεται σχεδόν αποκλειστικά στις πρωτεύουσες των δύο καζάδων".

çoğunluğu adalardan, Mora'dan ve Yunanistan anakarasından gelmiş mali göçmenlerdi ve oraya önceki 150 yıl içinde iş aramak üzere gitmişlerdi. 1520 yılında Aydın vilayetindeki Ortodoks Hıristiyanların toplam nüfusun %0,89'unu oluşturduklarına dair kanıtlanmış tarihî bilgi[89], İngiliz gezginlerinin 1673'te Manisa çevresindeki köyleri "Türk bölgeleri" olarak tanımlamalarıyla da doğrulanmaktadır. Örneğin Akhisar (Thyateira), Horozköy, Muradiye, Çavuşoğlu ve Kasaba'dan Türk köyleri olarak söz edilmektedir[90].

Manisa sancağında 333.925 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 83.625 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %24,7'sini oluşturuyorlardı[91]

Anagnostopulu, Manisa sancağıyla ilgili olarak, orada Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 25.375 daha az Rum bulunduğunu yazmaktadır. Yazar, 83.625 yerine 58.250 Rumdan söz etmektedir.

Yukarıda sözü edilen demografik verilerden hangisinin gerçeğe uygun olduğunu kabul edersek edelim, bu veriler sancak Rumlarınınbir azınlık olduklarını kanıtlamaktadır (Harita 18).

Manisa sancağı, Harita 18'de görüldüğü gibi, yönetsel bakımdan on bir kaza-

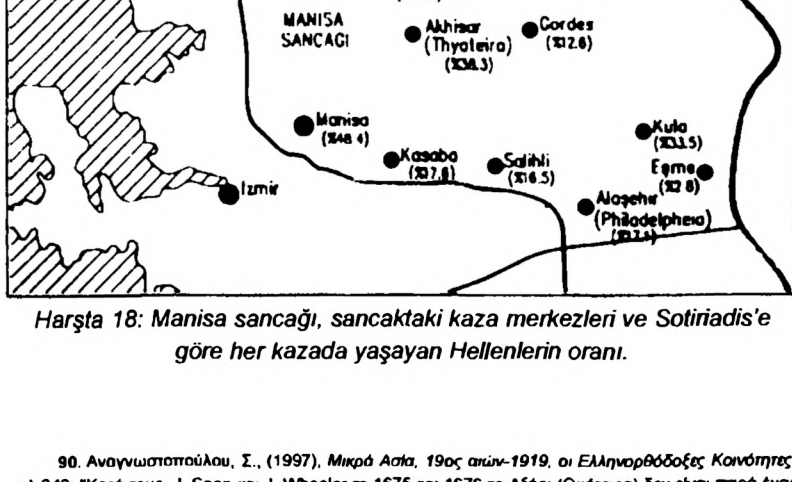

Harşta 18: Manisa sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

90. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ 243: "Κατά τους J. Spon και J. Wheeler το 1675 και 1676 το Αξάρι (Θυάτειρα) δεν είναι παρά ένας τουρκότοπος την εποχή που το επισκέπτονται... Τέτοια χωριά είναι το Χορόσκιοϊ, το Μουραντέ, το Τσατούσαγλου, αλλά και ο Κασαμπάς και άλλα."

ya ayrılıyordu. Ayrıntlı olarak, Manisa sancağının güneybatısında Manisa, Kasaba (Turgutlu), ve Salihli kazaları; güneydoğusunda Kula, Eşme ve Philadelpheia (Alaşehir) kazaları vardı. Devamla, kuzeybatısında Soma, Nakrasa (Kırkağaç) ve Thyateira (Akhisar) kazaları; kuzeydoğusunda Demirci ve Gördes kazaları vardı.

MANİSA SANCAĞININ GÜNEYBATI KESİMİ

Manisa kazası

Manisa sancağının güneybatı kesimindeki üç kazadan Hellen nüfus yoğunluğu bakımından en önemlisi Manisa kazasıydı. Zira söz konusu sancaktaki Rumların yaklaşık olarak yarısı buraya yerleşmiş bulunuyordu.

Sotiriadis istatistiğine göre Manisa kazasında 80.426 kişilik toplam nüfus içinde 38.926 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %48,4'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Manisa kazasıyla ilgili olarak, orada Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 7.456 daha az Rum bulunduğunu yazmaktadır. Yazar, 38.926 yerine 31.470 Rumdan söz etmektedir. Bunlardan 10.400'ü 21.000 Türkle birlikte Manisa kentine yerleşikti.

Yukarıda sözü edilen verilerin tersine, *Ksenofanis* dergisi, 1904 yılında Manisa

91. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 9:
Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of MAGNISIA. 1912.

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Bulgarians	Jews	Others nationalities	Totaal
Magnisia	1. Magnisia	37.900	38.960	2.000	....	1.000	600	30.426
	2. Soma	5.000	1.890		....		....	6.890
	3. Kirka-gach	35.373	5.173		....		....	40.546
	4. Ak-hissar	14.500	9.586	882	....		....	24.968
	5. Kassaba	26.900	6.090	1.000	....	600	....	34.590
	6. Giordes	18.040	2.600	....	....		....	20.640
	7. Esmeh	26.128	750	....	....		....	26.878
	8. Demidji	21.362	1.640	....	....		....	23.002
	9. Salihli	21.318	4.220	....	....		....	25.538
	10. Kula	13.747	6.950	....	....		....	20.697
	11. Alashehir	27.510	5.800	78	....	27	335	33.750
		247.776	83.625	3.960	...	1.627	935	337.925

kentinde 12.000 Rum ile 50.000 Türkün yaşadıklarını yazmaktadır[92]. Bu sayılar, Ortodoks Hıristiyanların oranını hissedilir ölçüde azaltmaktadır.

Manisa kazasının taşra kesimiyle ilgili olarak, Anagnostopulu, Rumların 17 köyde ikamet ettiklerini yazmaktadır. Bunlardan 300 ailenin yaşadığı Gâvurköy, sakinleri Türkçe konuşan tek Ortodoks köyüydü ve bu Rumların çoğunluğu yerli sakinlerdi.

Rum sakinleri yerli ve göçmen karışımı olan şu köyler vardı: Horozköy; burada bazıları Türkçe bazıları Rumca konuşan 4.500 Rum vardı. Papazlı köyü; burada bazıları Türkçe bazıları Rumca konuşan 2.000 Rum ve 3.000 Türk vardı. Koldere köyü; burada bazıları Türkçe bazıları Rumca konuşan 1.460 Rum ve 250 Türk vardı. Hacılar köyü; burada bazıları Türkçe bazıları Rumca konuşan 1.050 Rum ve 1.200 Türk vardı[93]. Çavuşoğlu köyündeki Rumca konuşan 500 Rumun tümü, Mora, Epir, ve Midilli'den gelmiş göçmenlerdi. Son olarak, geriye kalan 11 köyde yaşayan Rumların konuştukları dil, bazılarının Türkçe bazılarının Rumcaydı ve bu Rumların nereden geldikleri konusunda bilgiler bulunmamaktadır. Bu köyler şunlardı: Çobanisya, Karaçiftlik, Harmandalı, Çolu, Karaoğlanlı, Karağaçlı, Yüksekköy, Hamidiye, Mütevelli, Filyo ve Eğriköy.

Kasaba (Turgutlu) ve Salihli kazaları

Sotiriadis'e göre 1912'de Kasaba kazasında 34.590 kişilik toplam nüfus içinde 6.090 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %17,6'sını oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Kasaba (Turgutlu) kazasında Sotiriadis'in verdiği sayıdan 2.590 daha az Rum bulunduğunu bize bildirmektedir. Kesin olarak, yazar, 6.090 yerine 3.500 Rumdan söz etmektedir. Bu Rumlar, 14.000 Türkle birlikte Kasaba kentine yerleşiktiler.

Aynı yazar, kazanın taşra kesimindeki köyler konusunda bizi bilgilendirmemektedir. Böyle bilgiler *Ksenofanis* dergisinde var. Dergi, 1904 tarihinde sakinleri 600 Rum ile 450 Türkten oluşan Hamzabeyli köyünden söz etmektedir. Bu çalışmayı yazanın annesinin köyü olan Hamzabeyli, Anadolulların büyük bir

92. Ξενοφάνης, (1904): Τόμος 2, *Επαρχία Εφέσου*, σελ 496.

93. Αναγνωστοπούλου Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, Πίνακες σελ. 611.

bölümünün yerli sakinler değil de mali göçmenler olduğu yolunda kişisel bir tanıklık olarak gösterilebilir. Yazarın annesinin soyu, anne tarafından 1775'te Mani'den, baba tarafından ise Midilli'den gelip oraya yerleşmişti. Sonradan yapılan bu saptama, yazarın gençlik yıllarında inandığı atalarının 3.000 yıldan beri İonya'da yaşadıkları söylencesini de yıkmıştır.

1912'de Salihli kazasında 25.538 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 4.220 Hellen vardı ve Hellenler kaza nüfusunun %16,5'ine ulaşıyorlardı. Anagnostopulu, Salihli kazasında Sotiriadis'in yazdığından 1.300 daha az Rumun yaşadığını bize bildirmektedir. Yazar, 4.220 yerine 2.950 Rumdan söz etmektedir. Bu Rumlardan 2.439'u, aynı adı taşıyan kaza merkezinde ikamet ediyor ve kent sakinlerinin %23,5'ini oluşturuyordu. Yazar, kazadaki 93 köyden yalnızca dördünde az sayıda Rumun ikamet ettiğini yazmaktadır; bu Rumların tümü Rumca konuşuyordu. Buna göre Bargam köyünde 197 Rum, Tatar köyünde 117 Rum, Tepecik ile Piçirli köylerinde 197 Rum ve 77 Türk vardı.

Arundel, 1833 yılında bu kazada yalnız bir tek Rum ailenin varlığından söz etmektedir.

MANİSA SANCAĞININ GÜNEYDOĞU KESİMİ

Kula, Eşme ve Alaşehir (Philadelpheia) kazaları

Manisa sancağının güneydoğu bölümündeki üç kazada 86.166 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 13.500 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %16,6'sına tekabül ediyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre bu üç kazadaki Rumlar Sotiriadis'in yazdığından 4.482 kişi daha azdılar; yani 13.500 değil de 9.018 kişiydiler. Hangi sayının gerçek olduğu bir yana, sözü edilen kazalardan Hellen nüfus bakımından ilgi çeken yalnızca Kula ve Alaşehir (Philadelpheia, Filadelfiya) kazalarıydı.

Kula kazasında 20.697 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 6.950 Hellen vardı ve Hellenler sakinlerin %33,5'ini oluşturuyorlardı.

Bu kazaya değinirken, Anagnostopulu, Sotiriadis'in yazdığından 3.700 daha az Rumdan, yani 6.950 yerine Rumca konuşan 3.250 Rumdan söz etmektedir. Bu Rumlar bölgeye 19. yüzyıl sonlarına doğru gelmişlerdi. Bunlardan 2.800'ü kaza merkezine, 350'si Gölde köyüne, 100'ü de Mentahora köyüne yerleşiktiler.

1833 yılında Arundel'e göre bu kazadaki Rumlar nüfusun %10'unu oluştu-

ruyorlardı.

Filadelfiya (Alaşehir) kazasında 33.750 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 5.800 Hellen vardı ve bu Hellenler rençperlikle uğraşıyorlardı. Anagnostopulu'ya göre bu kazanın Türkçe konuşan Rumları 5.800 değil de 5.000 kişiydiler.

Eşme kazasında kayda değer sayıda Hellen yoktu. Zira 26.878 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre yalnızca 750 Rum vardı. Anagnostopulu da bu kadar nüfus bulunduğunu kabul etmektedir.

MANİSA SANCAĞININ KUZEYBATI KESİMİ

Soma, Nakrasa (Kırkağaç) ve Thyateira (Akhisar) kazaları

Manisa sancağının kuzeybatı bölümünde Soma, Nakrasa (Kırkağaç) ve Thyateira (Akhisar) kazaları vardı.

Soma kazasında 6.890 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 1.890 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %27,3'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Rum sayısını daha çok göstermekteyse de, Sotiriadisin verileriyle esasta uyuşmaktadır. Yazar, Soma kazasında Rumca konuşan 2.000 Rumun yaşadığını bize bildirmektedir; bunların tümü aynı adı taşıyan kaza merkezine yerleşikti.

Nakrasa (Kırkağaç) kazasında 40.546 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 5.173 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %12,7'sini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, bu kazayla ilgili olarak, orada Sotiriadis'in bize verdiği sayıdan 1.873 daha az Rum bulunduğunu yazmaktadır. Kesin olarak, yazar, 5.173 yerine 3.300 Rumdan söz etmektedir. Tümü Rumca konuşan bu Hıristiyan Rumlardan 2.000'i kaza merkezine, 1.000'i Kelebos köyüne, 300'ü de Bakır köyüne yerleşiktiler.

Nakrasa yeradı ile bu çalışmayı yazanın soyadı arasındaki benzerlik konusunda okuyucuda doğabilecek soruyu yanıtlamak, kesin sözlü bilgiler bulunmadığı için mümkün olmayacaktır.

Son olarak, Akhisar kazasında 24.968 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre sayısı 9.586'ya ulaşan en kalabalık Hellen topluluğu vardı ve Hellenler nüfusun %38,4'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Akhisar kazasıyla ilgili olarak, orada Sotiriadis'in bize verdiği sayıdan 6.468 daha az Rum bulunduğunu yazmaktadır. Yazar, 9.586 yerine Rumca

konuşan 3.118 Rumdan söz etmektedir; bu Rumlar, yalnızca kaza merkezine yerleşiktiler.

MANİSA SANCAĞININ KUZEYDOĞU KESİMİ

Demirci ve Gördes kazaları

Manisa sancağının kuzeydoğu bölümü, Demirci ve Gördes kazalarını kapsıyordu. Bu kazalarda Sotiriadis'e göre 43.642 kişilik toplam nüfus içinde 4.240 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %9,7'sini oluşturuyorlardı.

Bu demografik verilerin tersine, Anagnostopulu, bu kazalara değinirken, oraya 4.240 yerine, çok daha az, yani 2.894 Rum yerleşik olduğunu bize bildirmektedir.

AYDIN SANCAĞI

14. yüzyıl başlarında Aydın sancağı, yani Maiandros (Büyük Menderes) Irmağı koyağı, neredeyse ıssız bir yerdi[94].

Bu bölgeye, özellikle kıyılara ve Maiandros (Büyük Menderes) Irmağı koyağının kuzey bölümüne, 19. yüzyılda çok sayıda Rum yerleşmiş bulunuyordu. Anakara kazalarında ise Rum sayısı çok daha azdı.

Sotiriadis'e göre 1912'de Aydın sancağında 219.959 kişilik toplam nüfus içinde 54.633 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %24,8'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, yukarıda sözü edilen verileri kabul etmeyerek, Aydın san-

94. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 240: "10. Ήδη από τις αρχές του 12ου αιωνα οι πεδιάδες του Κάικου, του Ερμού, του Κάυστρου, και του Μαίανδρου δέχονται τις επιθέσεις τουρκικών φύλων και λεηλατούνται. Όπως αναφέρει ο Νικήτας Χωνιάτης, μεγάλες αγροπικές εκτάσεις της περιοχής του Κάικου απογυμνώνονται από τον πληθυσμό τους... Στους πίνακες που παρατίθενται από τον Βρυωνη, αναφέρονται 53 πόλεις και χωριά της Δυτικής Μικρής Ασίας που λεηλατούνται, καταστρεφονται ή ερημώνονται αυτή την εποχή.. Στους 13ο και 14ο αιώνες οι τουρκικές επιδρομές φτάνουν μέχρι την Έφεσο και την Καρία, ενώ οι περιοχές ανάμεσα στον Κάυστρο και τον Κάικο είναι το 1304 ακόμη στο χέρια των Τουρκμένων. Σ'αυτούς τους αιώνες, απ'όλες τις περιοχές της Δυτικής Μικράς Ασίας, οι κάτοικοι της υπαίθρου και των πόλεων μεταναστεύουν στα νησια ή την Κωνσταντινούπολη. Οι περιοχες του Μαίανδρου είναι σχεδόν ακατοίκητες. Ο Ιμπν Μπαττούτα αναφέρει ότι ακόμη και η Σμύρνη είναι μία πόλη ερειπίων".

cağında Sotiriadis'in yazdığından 16.733 daha az Rum ikamet ettiğini bildirmektedir. Yazara göre Rumlar, 54.633 değil de, 38.900 kişiydiler.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Aydın sancağı yönetsel bakımdan batıdan doğuya doğru şu beş kazaya ayrılıyordu: Söke, Aydın, Çine, Bozdoğan ve Nazilli (Harita 19).

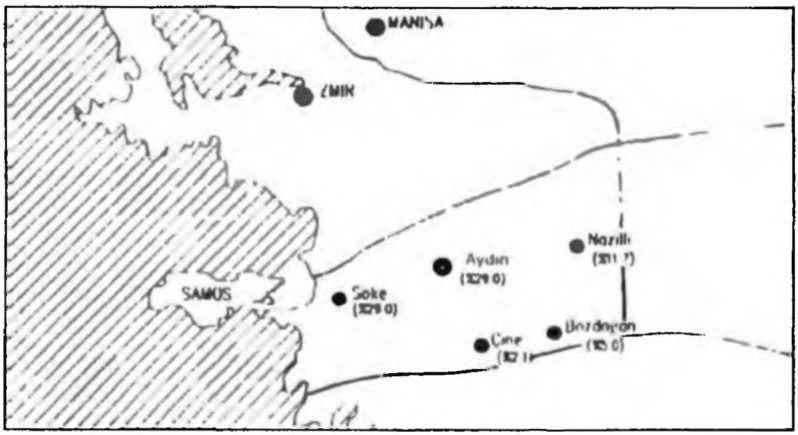

Harita 19 Aydın sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellelerin oranı.

1919'da Aydın sancağının kuzey kesimi Yunan ordusu tarafından işgal edildi. Yunan işgali döneminde Türk bibliyografya kaynaklarına göre Aydın ve Nazilli kazalarında katliamlar oldu. Bu katliamlar konusunda Yunan tarihi susmayı yeğlemektedir. Resmî Yunan tarihçileri bugün bile yalnızca Türklerin yaptıkları katliamları anlatırlar. Aydın ve Nazilli kazalarında Yunanlıların yaptıkları katliamlara ilgili bölümde yeniden değineceğiz.

Söke kazası

Sotiriadis'e göre 1912'de en çok sayıda Hellen içeren kaza, Söke kıyı kazasıydı. Orada 38.847 kişilik toplam nüfus içinde 25.801 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %66,4'ünü oluşturuyorlardı[95].

Anagnostopulu, Sotiriadis'in verileriyle uyuşmakta, ancak 5.400 kişi ve 2.628 aileden söz ederek, Söke kazasında ikamet eden Rumların kesin sayısını vermemektedir. Bu verilere göre Hellen nüfus yaklaşık olarak 20-25 bin kişiye ulaşıyor olmalıydı.

Neredeyse tümü Rumca konuşan bu Rumlar, adalardan gelmişlerdi ve bölgeye mali göçmen olarak yerleşerek rençperlik, işçilik, balıkçılık veya küçük ticaretle uğraşıyorlardı.

Söke kentine 5.000 Rum yerleşmiş bulunuyordu. Kazanın taşra kesimiyle ilgili olarak yazar şu demografik verileri sıralamaktadır: Neohorio'da (Yeniköy) 500 Rum aile ikamet ediyordu; adalardan gelen bu Rumlar oraya son zamanlarda yerleşmişlerdi. Bağarası köyünde 300 Rum aile vardı; bu Rumlar oraya adalardan son zamanlarda göç etmişlerdi. Keles köyünde 500 Rum aile vardı; Söke, Gerontas ve Samos'tan gelen bu Rumlar da yeni göçmenlerdi. Domatia (Doğanbey veya Dimaca) köyüne 600 Rum aile yerleşmiş bulunuyordu; bunların nereden geldikleri bilinmiyordu. Bıyıklı köyünde 400 göçmen Rum aile vardı; adalardan gelen bu Rumlar oraya 1840 ile 1860 arasında yerleşmişlerdi. Akköy'de 400 Rum aile vardı. Abuki köyünde Samos'tan gelen 128 Ortodoks Hıristiyan aile vardı. Gerontas köyünde 300 Rum aile vardı; oraya 1821'den sonra yerleşen bu Rumlar da adalardan gelemişlerdi.

Aydın kazası

Sotiriadis, 1912'lerde Aydın kazasının Hellen sayısı bakımından ikinci sırada yer aldığını yazmaktadır. Orada 68.864 kişilik toplam nüfus içinde 19.982 Hellen

95. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 9: **Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of AIDIN. 1912.**

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Arnaoutians	Bulgarians	Jews	Others	Totaal
Aidin	1. Aidin	46.578	19.982	300	.	1890	114	68.864
	2. Sokia	12.987	25.801	59	.			38.847
	3. Tsina	24.975	550	1	.			25.526
	4. Bozdogan	27.945	1.500		.	14		29.459
	5. Nazilli	50.069	6.800	274	.	120		57.863
		165.554	54.633	634	.	2.024	114	219.959

vardı ve Hellenler nüfusun %29'unu oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, yukarıda sözü edilen verileri kabul etmeyerek, Aydın kazasında Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 7.574 daha az Rum yaşadığını yazmaktadır. Kesin olarak, yazar, 19.982 yerine 12.408 Rumdan söz etmektedir. Bu Rumlar, özellikle demiryolu boyundaki kentlere yerleşiktiler. Bu 12.408 kişiden 6.500'ü 25.000 Türkle birlikte Aydın kentinde yaşıyordu.

Kazanın taşra kesimindeki köylere gelince; önemli sayıda Rumun yerleşik olduğu başlıca şu üç köy vardı: Karapınar köyü; orada Epir, adalar ve Kythera'dan gelmiş 924 Rum ile 500 Türk ikamet ediyorlardı. Mürselli köyü; bu köyün 1.400 sakini de Rumdu -bu Ortodoks Hıristiyanlar, adalardan ve Mora'dan gelerek, oraya 1825'ten sonra yerleşmişlerdi. Son olarak Koçarlı köyü; orada 1.000 Rum ile 2.000 Türk vardı ve Rumlar, yerli sakinler olmayıp, adalaradan gelmişlerdi.

Aydın kazasının öbür sakinleri Türklerle birlikte daha küçük köylere yerleşiktiler. Ayrıntılı olarak: Demircik köyünde 224 Rum vardı; Epir ve Onikiadalar'dan gelen bu Rumlar, orada 1.000 Türkle birlikte yaşıyorlardı. Umurlu köyündeki 400 Rum, adalar, Epir ve Aydın'dan gelmiş ve orada 150 Türkle birlikte yaşıyordu. Köşk köyündeki 50 Rum aile, Rodos ve Samos adaları ile Epir'den gelmiş ve orada 200 Türk aileyle birlikte yaşıyordu. Erbeyli köyünde 20 Rum aile 530 Türkle birlikte yaşıyordu. Balatçık (Ortaklar) köyündeki 520 Rum, Onikiadalar'dan gelerek, oraya çok kısa süre önce yerleşmiş ve 695 Türkle birlikte yaşıyordu. Aziziye köyünde 520 Rum 200 Türkle birlikte yaşıyordu. Karacasu köyünde 350 Rum vardı. Yenipazar köyündeki 250 Rum, Epir ve Onikiadalar'dan gelerek, oraya yeni yerleşmişti; bu köyde çok sayıda Türk te vardı.

Bu bölgedeki Hellenlerin yaşamı, 1919'a dek Türklerle barış ve tam bir ahenk içinde geçiyordu. Aydın kentindeki Hellenlerin büyük bir bölümü zengindi ve özellikle ticaretle uğraşıyordu. Yazar Dido Sotiriu, *Kanlı Topraklar* başlıklı tarihî romanında Aydın Hellenlerinin yaşamını edebî bir dille anlatmaktadır.

1919 yılı, Yunan ordusunun gelişiyle, Aydın bölgesindeki hem Hellenler hem de Türkler için felaket yılı oldu.

27 Mayıs 1919 tarihinde Yunan ordusu direnişle karşılaşmadan Aydın kentini işgal etti. Yunan işgalinin ilk yedi günü boyunca askerler barışçı davrandılar. Ancak daha sonra davranış değiştirerek hırsızlık, insan öldürme ve kadınlara tecavüz gibi cinayetler işlemeye başladılar. Aydın Türklerinin büyük katliamı, 28 ve 29 Haziran tarihlerinde Yunan ve Türk askerlerinin Aydın kentinin dışında bulunan Büyük Menderes Irmağı köprüsünde çarpıştıkları sırada vuku buldu. Aydın Mutasarrıfı, Aydın Türklerinin katliamını şöyle anlatmaktadır:

"Yunanlılar, gereken keşifleri yapmış olarak, iğrenç eyleme girişmek için uygun zamanı bekliyorlardı. Türk kuvvetlerinin Yunanlılar üzerine karşı saldırılarında Büyük Menderes Irmağı köprüsüne başarıyla yaklaşmaları, beklenen sinyali vermiş oldu. Yunanlılar, önce Türk mahallesinin dört bir yanını ateşe verdiler ve devamla sokak başlarına, yüksek binalara ve minarelere makinalı tüfekler ve silahlı asker ve siviller yerleştirdiler. Ondan sonra yanmakta olan evlerinden korku içinde dışarı çıkmaya çalışan siviller üzerine ateş açtılar. Yaralanıp yola yıkılan sivilleri, ateş ederek yanmakta olan evlerine geri dönmeye zorluyorlardı. Evlerinde birçok zavallı insan, ihtiyar, kadın ve çocuk diri diri yandılar[96]*."*

Aynı metinde Aydın'daki can kaybının 4.400'e ulaştığı, bunlardan 4.000'den çoğunun Müslüman ve yalnızca 400'ünün gayrimüslim olduğu, maddî zararların 12 milyon Türk lirasına ulaştığı ve bu tutarın 250 milyon frangı aştığı anlatılmaktadır. Aydın Türk mutasarrıfı, raporunda, Yunan ordusunun koyaktaki 77 köyü tümüyle yaktığını ve 80.500 Müslümanı öldürdüğünü bildirmektedir.

Aydın Rum Ortodoks hakimi Stamatis, müttefik kuvvetlerine pek sert bir muhtıra sunmuştu. Bu muhtıranın bazı bölümleri şöyledir:

"Savaştan dönenler ve özellikle Evzon adını taşıyan o insan kılığından çıkmış harbarlar, o kana susamış dağlılar, rastladıkları fesli herkesi Türk diye adlandırıp öldürdüler veya ölümden beter yaraladılar. Köyleri yağmalıyor ve öküzleri, atları, bütün hayvanları ve servetleri kapıp, şehirde onları yok pahasına satıyorlardı... Evlere binlerce kurşun sıktılar ve Müslüman mahallesini ateşe verdiler, o sırada orada yaşayan ahaliye ateş ediyorlardı. O ahali ki yok edildi, anaların kucağındaki bebekler bile... STAMATİS[97]*."*

96. *Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna*, (1919), p. 73: "6. Having thus taken the necessary measures, they only awaited the propitious moment to perpetrate the horrible deed. The approach of the Turkish forces when they made their counter-offensive against the Greek advance towards the bridge of the Meandre was the expected signal. They first of all set fire to the four corners of the Turkish quarters and by machine guns, or armed Greek soldiers and civilians, posted at corns of the streets, on high buildings and minarets they opened fire on the Turkish civilians who terrified tried to flee from the flames. The dead and wounded, who fell thus in the streets were thrown back into their burning dwellings and many poor people, old men, women, children of tender years were burnt alive".

97. *Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna*, (1919), p. 81: "Those who returning from the battle and especially those inhuman barbarians, those blood thirsty mountaineers and nomads bearing the name of Evzones, killed or inflicted injuries worse than death on all whom they met wearing fez and whom they called 'Turks', pillaged villages, carrying off the cattle, horses all the animals and all the property which sold in town for next to nothing... cast thousands of projectiles on the houses and setting fire to the quarters of the Mussulmans, fire with machine guns on the population living there, which was thus wiped out even to the infants in the arms of their mothers... STAMATH"

Denizli kenti Rum metropoliti Hrisostomos ta benzeri bir metin yayımlamıştır [98].

Yunan Genel Kurmay Başkanlığı, Aydın'daki Türk zulümleriyle ilgili İngilizce bir yayında -böyle zulümler kuşkusuz vuku bulmuştur- Yunan ordusunun daha önce yaptığı katliamlardan hiç söz etmemektedir. Her iki tarafın yayınlarında abartmalar varsa da, Aydın'da Yunan ordusu tarafından yapılan katliam inkâr edilemez. Aydın'da Türk ahalinin katliamıyla ilgili bilgiler doğruysa, o zaman bu olay Distomo ve Hortiatis (*) sakinlerinin katliamıyla karşılaştırılabilir; şu farkla ki, Almanların kurbanları binlerce değildi ve Almanlar kadın ve çocukları yakmamışlardı.

Yunan Genel Kurmay Başkanlığının resmî yazarları, yukarıda sözü edilen bilgileri keşke yalanlayabilecek durumda olsalardı.

Çine, Bozdoğan ve Nazilli kazaları

Çine ve Bozdoğan kazalarında 54.985 kişilik toplam nüfus içinde önemsiz sayılacak ölçüde az Ortodoks nüfus vardı. Bu nüfus, sırasıyla 550 ve 1.500 kişiye ulaşıyordu. Rumca konuşan bu Rumlar, yalnızca kaza merkezlerine yerleşiktiler [99] ve Epir, Makedonya, adalar ve Rumeli'den gelmişlerdi. Bu iki kazaya 1919'da Yunan ordusu girmedi, çünkü bu bölgeler İtalyan ordusunun işgali altındaydı.

Son olarak, demiryolu boyunda bulunan Nazilli kazası, 57.683 kişilik toplam nüfus içinde, Sotiriadis'e göre daha çok sayıda Hellen içeriyordu; Hellenler, 6.800 kişiye ulaşıyor ve nüfusun %11,7'sini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Nazilli kazası konusunda Sotiriadis'in bize bildirdiği demografik verileri kabul etmeyerek, 2.300 daha az Rumdan söz etmektedir. Yazara

98. *Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna*, (1919), p. 110: "The offences committed by the Hellenic occupying forces in the region of Aidin and its neighborhood constitute crimes of an atrocity inconceivable and without parallel in history. Villages and towns of considerable importance, immense riches and thousands of innocents human beings have been given without mercy as a prey to the flames. . The Prelate, HRISSOSTOMOS".

99. Αναγνωστοπούλου, Σ. (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ 180: "44. Ο ρωμέικος πληθυσμός στον καζά του Μποζντογάν δεν ξεπερνάει τους 1.000 κατοίκους, ενώ σ' αυτόν του Τσίνε φτάνει μόλις τους 600. Η ίδια η πόλη με συνολικό πληθυσμό 8.000 κατοίκων δεν περιλαμβάνει παρά 150 Ρωμιούς".

(*) Distomo ve Hortiatis için bkz s. 93

göre Rumca konuşan bu Ortodoks Hıristiyanların sayısı 4.500 idi ve bunlardan 3.900'ü Nazilli kentine, geriye kalan 600'ü de Atça kasabasına yerleşiktiler.

Yunan ordusu 1919'da Nazilli'ye girmişti, ancak Yunan silahlı kuvvetlerinin işgali yalnız 17 gün sürdü. 19 Haziran 1919 tarihinde ordu güvenlik nedenleriyle bölgeyi terketmek zorunda kaldı.

Yunan ordusu geri çekilirken ileri gelen 40 Türkü rehine aldı. Türk bibliyografya kaynaklarına göre bu rehineler Aydın'a varmazdan önce katledildiler.

DENİZLİ (LAODİKEİA) SANCAĞI

Kıyı bölgelerinin tersine, Aydın vilayetinin anakara kesiminde Rumlar çok daha az ve dağınıktılar. Denizli sancağı yönetsel bakımdan altı kazaya ayrılıyordu. Kuzey kesiminde Buldan, Sarayköy ve Çal kazaları ve güney kesiminde Karacasu, Denizli ve Talas kazaları vardı (Harita 20).

Sotiriadis istatistiğine göre 1912'de Denizli sancağında 205.457 kişilik toplam nüfus içinde 7.710 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %3,7'sini oluşturuyorlardı[100].

Anagnostopulu, bu sancakla ilgili olarak, Sotiriadis'in bize bildirdiği verileri kabul etmeyerek, beş kazanın tümünde 4.710 daha az Rum bulunduğunu yazmaktadır. Yazara göre beş kazadaki Ortodoks Hıristiyanların toplamı 3.000 kişiden daha azdı.

1919'da Denizli kazasında zulüm olayları olmadı, çünkü bölgeye Yunan ordusu girmedi.

100. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 9: **Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of DENIZLI. 1912.**

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Bulgarians	Jews	Others nationalities	Totaal
Denizli	1 Denizli	33 316	3 580	430	..	..	...	37.326
	2 Sarai-kio	12 200	3 000		...	..	...	15.200
	3. Buladan	22 481	400		...	..	...	22.881
	4 Tsala	40 882	320		...	..	...	41.202
	5. Karatza-sou	36 062	220		...	..	...	36.282
	6 Talas	52 376	190		...	..	...	52 566
		197.317	7.710	430				205.457

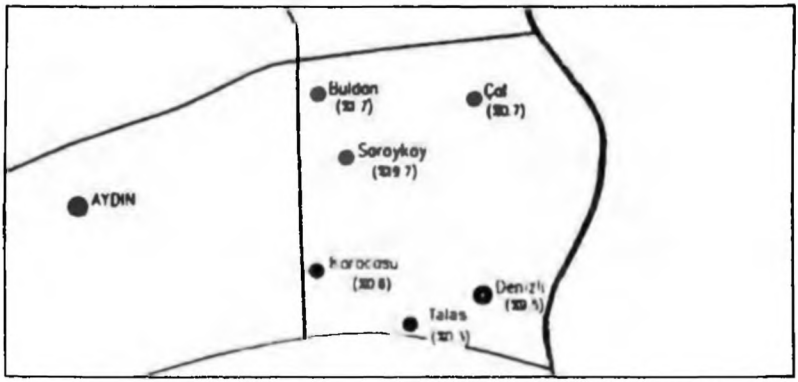

Harita 20: Denizli sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her sancakta yaşayan Hellenlerin oranı.

MENTEŞE (BODRUM, MARMARİS) SANCAĞI

Aydın vilayetinin en güney bölgesini Menteşe sancağı oluşturuyordu. Bu sancak şu altı kazaya ayrılıyordu: Muğla, Bodrum (Halikarnassos), Marmaris, Köyceğiz ve Makri (Fethiye) (Harita 21).

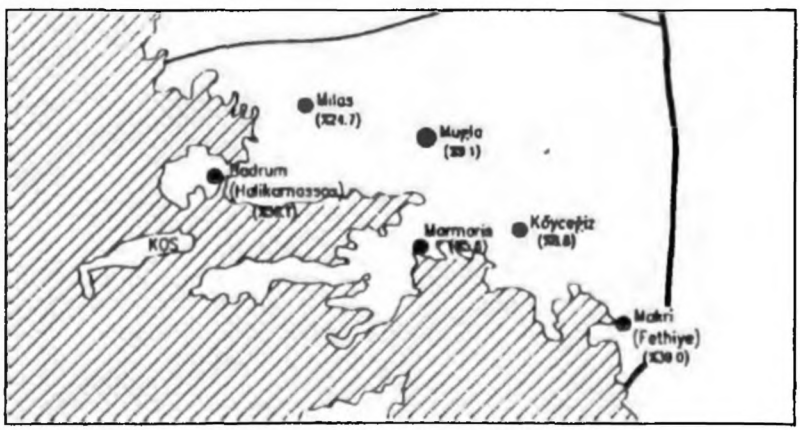

Harita 21: Menteşe sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

Sotiriadis istatistiğine göre 1912'de Menteşe sancağında 142.142 kişilik toplam nüfus içinde 27.798 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %19,5'ini oluşturuyorlardı [101]. Bu 27.798 Hellenden 21.348'i üç kıyı kazasına yeleşikti.

Sotiriadis'in tersine, Anagnostopulu, bu sancakta 12.229 daha az Rum bulunduğunu yazmaktadır. Kesin olarak, yazar, 27.798 yerine 15.569 Rumdan söz etmektedir.

Milas kazası

Milas kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, orada 7.071 Rumun varlığından söz etmektedir; Rumlar, nüfusun %24,7'sini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, bu kazada da Sotiriadis'in bildirdiğinden 3.761 daha az Rum bulunduğunu yazmaktadır. Kesin olarak, yazar, 7.071 yerine, adalardan gelmiş ve Rumca konuşan 3.310 Rumdan söz etmektedir. Bunlardan 2.700'ü 9.000 Türkle birlikte Milas kentine yeleşikti; 60'ı Alabahçe köyünde ve 550'si 2.100 Türkle birlikte Madenler köyünde yaşıyorlardı.

Bodrum (Halikarnassos) kazası

Bodrum (Halikarnassos) kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, orada 14.008 kişi-

101. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 9: **Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of MENTESE. 1912.**

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Bulgarians	Jews	Others nationalities	Total
Mentese	1. Mugla	35.757	3.930	...	...	..	114	42.801
	2. Marmaris	12.128	720	...	...	..		12.848
	3. Bodrum	8.817	5.060	...	...	..	131	14.008
	4. Milas	21.187	7.071	...	...	..	336	28.594
	5. Koitze	18.569	1.800	...	...	..		20.369
	6. Makri	14.242	9.217	...	...	..	63	23.522
		113.700	27.798	...	...	...	644	142.142

lik toplam nüfus içinde 5.060 Hellen bulunduğunu yazmaktadır; Hellenler, sakinlerin %36,1'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Sotiriadis'in verileriyle neredeyse uyuşmakta olup, 4.450 kişiye ulaşan Rumların tümünün Rumca konuştuğunu ve adalardan geldiğini yazmaktadır. Bu Rumlardan 4.000'i 6.000 Türkle birlikte Bodrum (Halikarnassos) kentinde, 250 kişi Kuyucak köyünde ve 32 aile Bağlar köyünde ikamet ediyorlardı.

Makri (Fethiye) kazası

Fethiye kazasında daha çok Hellen vardı; Hellen sayısı, 23.522 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 9.217'e ulaşıyor ve nüfusun %39,1'ini oluşturuyordu.

Anagnostopulu, Fethiye kazasından söz ederken, bu kazada Sotiriadis'in yazdığından 3.217 daha az Rum yaşadığını bize bildirmektedir. Yazar, 9.217 yerine 6.000 kişiden söz etmektedir. Bunlardan 1.500'ü 800 Türkle birlikte Makri (Fethiye) kentinde ve 4.500'ü Leibision'da *(İlpiz)* ikamet ediyorlardı. Tüm Rumlar, Rumca konuşan mali göçmenlerdi ve Rodos'tan gelmişlerdi.

Marmaris, Muğla ve Köyceğiz kazaları

Bu kazalarda Rum sayısı çok daha azdı. Ayrıntılı olarak, Marmaris kazasında Sotiriadis'e göre 1912'de 12.848 kişilik toplam nüfus içinde 720 Hellen vardı. Muğla kazasında ise 42.801 kişilik toplam nüfus içinde 3.930 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %9,1'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Marmaris kazası konusunda Sotiriádis'in demografik verilerini kabul ederek, yalnızca kaza merkezine yerleşik 640 Rumdan söz etmektedir. Fakat Muğla kazası konusunda, orada Sotiriadis'in yazdığından 2.530 daha az Rum olduğunu bidirmekte ve 3.930 yerine 1.400 Rumdan söz etmektedir. Aynı adı taşıyan kaza merkezine yerleşmiş olan bu Rumlar, Onikiadalar ve Girit kökenliydiler.

Son olarak, Köyceğiz kazasına değinirken, Sotiriadis, oradaki 20.369 kişilik toplam nüfus içinde 1.800 Hellenden söz etmektedir. Bu Hellenler, toplam nüfusun %8,8'ini oluşturuyorlardı.

ANADOLU'NUN KUZEYBATI KIYI BÖLGELERİ

DARDANEL *(ÇANAKKALE)* BAĞIMSIZ SANCAĞI

İ.Ö. ikinci binyıl boyunca Dardanel *(Çanakkale)* bölgesinde Mys *(Mis)* adıyla bilinen Thraklar ikamet ediyorlardı yalnızca. Misler, Homeros'un İlyada'da anlattığı gibi, Truva Savaşında Eski Yunanlılarla çarpıştılar. Bu çarpışma, İ.Ö. 1300 ile 1200 arasında vuku buldu. İlyada, kuşaktan kuşağa sözlü olarak muhafaza edilmiştir. Uzmanlara göre bu şiirsel yapıt İ.Ö. 800 dolaylarında yazılı hale getirilmiş olmalı. Zira Yunanlılar, Fenike alfabesini benimseyerek, yazıya o dönemde kavuşmuşlardı. Bu alfabe bugüne dek kullanılmaktadır.

İ.Ö. 1000 dolaylarında Dor'ların inişi, İonya kıyılarına Yunan kolonizasyonunu hızlandırdı. Böylelikle kıyı bölgesindeki nüfusun budunsal yapısında köklü değişmeler oldu.

Daha sonraki yüzyıllarda Çanakkale kıyı bölgesi Yunanlı kolonistler tarafından yönetildi. İç bölgelerde ise sırasıyla Lidler, Persler, Makedonlar, Romalılar, Bizanslılar ve son olarak Osmanlı Türkleri egemen oldu.

İstanbul Latin İmparatorluğu döneminde Çanakkale bölgesine çok sayıda Ermeni yerleşmişti. Ermenilerin askerî kuvvetleri Bizanslılar tarafından Trakya'da yok edildi.

Türkler tarafından fethedildikten sonra 16. yüzyıla dek Çanakkale bölgesinde gerek kıyılarında gerekse iç bölgelerinde Ortodoks Hıristiyan nüfusu olan köylerden söz edilmemektedir. Anagnostopulu'ya göre 1750'den önce sakinleri Türkçe konuşan Rum olan köylere yalnız kuzey kesimde rastlanmaktadır. Örneğin

Biga kentinde; kent Rumlarının bir bölümü orada daha eskiden beri yaşıyor olmalıydı [102]

Yukarıdaki bilgiler, gezginlerin anlattıklarıyla da doğrulanmaktadır. Gezginler ki, 19. yüzyıl başlarında Çanakkale kıyı köylerinde Rum bulunmadığını bize bildirmektedirler. Bosporos'un *(Boğaziçi)* bazı köyleri, Panteikhion *(Pendik)*, Gebze ve daha başka köyler, istisna teşkil ediyordu. O köylerde 18. yüzyıl başlarından beri, hatta daha önceleri, önemli sayıda Rum nüfus vardı [103].

Boğazı nedeniyle önemli sayılan Çanakkale bağımsız sancağı, yönetsel bakımdan şu beş kazaya ayrılıyordu: Kuzeyde Biga ve Dardanel *(Çanakkale)* ile güneyde Bayramiç, Ezine ve Ayvacık (Harita 22)

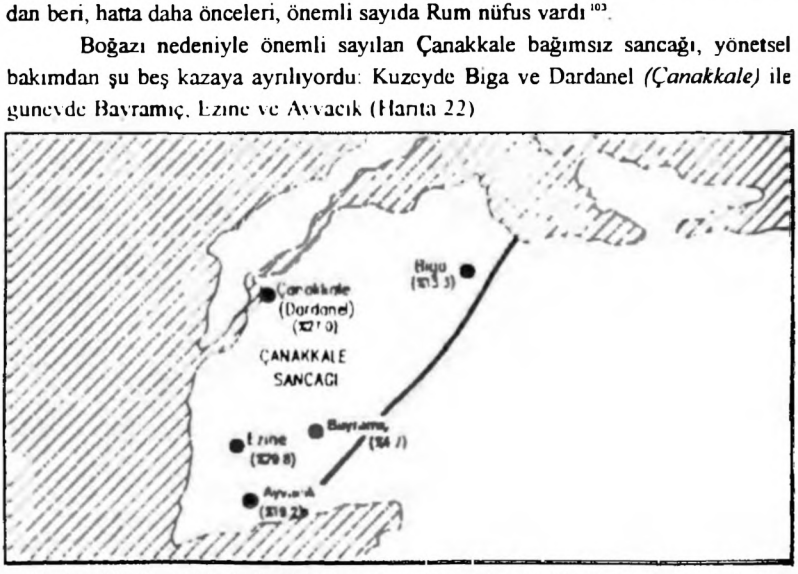

Harita 22: Çanakkale bağımsız sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

Sotiriadis istatistiğine göre 1912'de Çanakkale sancağında 177.489 kişilik toplam nüfus içinde Hellenler 38.830 kişiydiler ve nüfusun %21,8'ini oluşturuyor-

102. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997). *Μικρά Ασία. 19ος αιών-1919. οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 217: "Και οι δικές μας πηγές για τον 19ο αιώνα δεν αναφέρουν την ύπαρξη χωριών των οποίων ο ρωμέικος πληθυσμός μπορεί να ήταν προγενέστερης των μέσων του 18ου αιώνα. Εκτός από την πόλη Μπίγα, της οποίας ένα μέρος του ρωμέικου πληθυσμού της, τουρκόφωνος, χαρακτηρίζεται ότι ήταν κάποτε βασικοί και ραγιάδες των Τούρκων."

103. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997). *Μικρά Ασία. 19ος αιών-1919. οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 253: "152. Δεν εννοούμε παντώς χωριά στην άχθη του Βοσπόρου, όπως το Πανιείχιο, το Γκεμπτσε και άλλα, και τα οποία έχαιν σημαντικό ρωμέικο πληθυσμό ήδη από τον 18ο αιώνα ή και νωρίτερα".

lardı. Bu Hellenlerden 27.500'ü Çanakkale, Ezine ve Biga kazalarında ikamet ediyordu[104].

Anagnostopulu, 19. yüzyıl boyunca Çanakkale kıyı bölgesinde önemli bir Ortodoks nüfus birikimi vuku bulduğunu yazmaktadır. O dönemde toplam nüfusu 20.000 kişi olan bu bölgede 7.000 Rum vardı. Başka Yunan bibliyografya kaynaklarına göre Hellenlerin sayısı 5.000'i aşmıyordu[105].

Biga kazası

Biga kazasında 68.184 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 1912'de 9.100 Hellen vardı ve Hellenler tüm sakinlerin %13,3'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre Biga kazasındaki Rumlar, Sotiriadis'in bize bildirdiği gibi 9.100 kişi değil de, 5.770 kişi ile 60 aileden ibarettiler. Bunlardan 30 aile, daha 350 kişiyle birlikte, İskenderköy'de ikamet ediyor ve Bulgarca konuşuyordu. Onlar daha sonra Bulgaristan'a göç etmişlerdir.

Toplam 5.770 Rumdan bazıları Rumca ve bazıları Türkçe konuşan 2.500 kişi, kazanın aynı adı taşıyan merkezine yerleşikti; bu Rumlar, nüfusun %33,3'ünü oluşturuyor ve orada 5.000 Türkle birlikte yaşıyorlardı. Geriye kalan Rumlar kazanın taşra kesimine yerleşiktiler. Ayrıntılı olarak, Rumca konuşan 750 Ortodoks Hıristiyan, Aksaz köyüne yerleşikti; bu Hıristiyanlar oraya Trakya'dan gelmiş ve

104. Soteriades, G., (1919), Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor, page 9: Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of DARDANELLES. 1912.

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Bulgarians	Jews	Others nationalities	Totaal
Dardanelles	Dardanelles	26.875	11.500	1284	...	2825	66	42.550
	Ezine	15.434	6.900	681	...	165	6	23.126
	Bairamitsi	19.889	1.000	25	...	251	9	21.174
	Biga	58.588	9.100	398	...	98		68.184
	Aivadjik	18.116	4.330	8	...	1		22.455
		138.902	38.830	2.336		3.340	81	177.486

105. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 181: " 47. ..Όμως σύμφωνα με την επιθεώρηση *Ξενοφάνης*, 3 (1906), σελ. 94 ή σύμφωνα με τον Ι. Κ. Μοκρή, *Κύζικος-Αρτάκη*, Αθήνα 1953, σελ 607-610, ο ρωμέικος πληθυσμός δεν ξεπερνάει τους 5.000 κατοίκους".

balıkçılıkla uğraşıyorlardı. Rumca konuşan 200 Rum İnceköy'de, 750 Rum Karadağ köyünde, yine Rumca konuşan 1.000 Rum da Demirciköy'de yaşıyorlardı.

Çanakkale, Ezine ve Ayvacık kazaları

Sotiriadis'e göre 1912'de bu üç kazada 88.131 kişilik toplam nüfus içinde 22.730 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %25,8'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, yaklaşık olarak aynı sayıda Rumdan söz etmektedir; bu Rumların tümü Rumca konuşuyordu. Bunlardan 7.000'i Çanakkale'de ikamet ediyordu; Çanakkale Rumları Trakya'dan gelmişlerdi. 5.500'ü Erenköy'de; bunların nereden geldikleri belirlenememiştir. 800'ü Bayramiç köyünde; bunlar Trakya, Lapseki ve Edremit'ten gelmişlerdi. 3.500'ü Yenişehir köyünde; bunlar İmroz *(Gökçeada)*, Tenedos *(Bozcaada)*, Taşoz ve Semadirek'ten gelmişlerdi. Ve 650'si Adatepe'de; bunlar Midilli'den gelmişlerdi[106].

Geriye kalan Rumlar ise Papazlı, Narh, Megalo Karvunohori *(Büyük Kömürcü)* ve Mikro Karvunohori *(Küçük Kömürcü)* köylerine yeleşiktiler; bunların nereden geldikleri belirlenememiştir. Bunlardan başka, Trakya kökenli Rumca konuşan daha 1.100 Rum Lapseki'ye (Lampsakos) yerleşikti; Lapseki'nin çevresi ise tümüyle Türktü.

BURSA VİLAYETİ

İ.Ö. ikinci binyılda Prusa *(Bursa)* vilayetinin ne kıyılarında ne de iç bölgelerinde Yunanlı vardı. Bölge nüfusu, bir Thrak boyu olan Mislerden oluşuyordu yalnızca. İ.Ö. 1200 dolaylarında güney Bithinya'ya uygarlık bakımından önemli bir Thrak boyu Frigler yerleşti. Frigler, bugünkü Yugoslavya'nın Belgrad bölgesinden geliyorlardı. Truva Savaşı da Frig göçleri döneminde vuku buldu.

Bursa vilayetinin kuzey kıyılarına Yunan kolonizasyonu 400 yıl sonra, yani İ.Ö. 750'den sonra, başladı ve çok sayıda Yunanlı kolonistler, Artake *(Erdek)*, Kios

106. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 181: "49. Στην κωμόπολη Μπαϊραμίτς που βρίσκεται ανατολικα του Τσανακαλέ δεν υπάρχουν παρά 800 Ρωμιοί, ενώ οι Τούρκοι φτάνουν τους 4.500. Το χωριό Καλαφατλί, με 280 Ρωμιούς, δεν συγκρίνεται με το Ερένκιοϊ, σημαντική κωμόπολη στα νότια του Τσανακαλέ με εξ ολοκλήρου ρωμέικο πληθυσμό που φτάνει τους 5.500 κατοίκους".

(Gemlik) gibi çeşitli kent-koloniler kurdular. Yunan kent-kolonileri bölgenin kıyı şeridinde bulunuyordu yalnızca.

Yaklaşık olarak aynı dönemde, yani İ.Ö. 800 dolaylarında, Makedonya'dan gelen Brigler, Bithinya'nın güneyine göç ettiler ve orada soydaşları Friglerle birleşip, tarihte belirlenmiş olan Frig Krallığını kurdular. Hellenistik dönemde Frigler aristokrat sınıfı önemli ölçüde Hellenleşti; halk tabakaları ise, Hellen dilini 600 yıl sonra, yani ancak İ.S. 6. yüzyılda, Hıristiyanlaşma yoluyla benimsediler.

Bursa vilayetinin güney kesimi, yani Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar kentlerinin dolaylarındaki bölgeler, Batı Frigya'ya tekabül ediyordu ve o bölgelere İ.S. 382'lerde çok sayıda Visigot yerleşti. Bu Visigotların sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Bilinen, İ.S. 399'da Bizans'a karşı bir ayaklanma sırasında Batı Frigya'dan 35.000 Got askerinin İstanbul'a yürüdüğüdür. Bu kadar büyük bir askerî güç, 100-200.000 kişilik bir nüfusa tekabül ediyordu en azından.

Zamanla Got askerî aristokrasisinin üst tabakaları nisbeten çabuk Bizanslılaştılar. Got halk tabakaları ise, İ.S. 8. yüzyıla dek Yunancayla birlikte Almancayı da konuşmaya devam ettiler. Tarihte Grek Gotları olarak bilinen bu Gotlar, profesyonel asker olarak Bizans imparatorlarının veya Thomas Slavos gibi tahtı ele geçirmek isteyenlerin hizmetinde çalıştılar.

Anadolu'nun bu bölgelerinde Türk egemenliği kurulduktan sonra, Thrak-Frig-Got kökenli Hıristiyanların ya Osmanlılar tarafından yok edilmiş ya da İslamlaşmış olmaları gerekir. Şunu ayrıca söylemek gerekir ki, bugün bile kökenleri söz konusu bölgelerden olan Türklerden veya Rum göçmenlerden pek çoğu, sarışın ve mavi gözlü fizyonomileriyle bilinmektedir; bu antropolojik özellikler, onların muhtemelen Got soyundan geldiklerini belirtmektedir.

Bursa vilayeti, yönetsel bakımdan şu sancaklara ayrılıyordu: İki kıyı sancağı, Balıkesir ve Bursa, ile üç kıyı sancağı, Bilecik, Kütahya ve Afyonkarahisar (Harita 23).

Sotiriadis istatistiğine göre, Bursa vilayetinde 1.570.124 kişilik toplam nüfus içinde Ortodoks Hıristiyanlar 278.421 kişiydiler ve nüfusun %17,7'sini oluşturuyorlardı. Ayrıca söylemeye değer ki, bu Rumlardan 100.830 kişi Ayvalık kentinde ve Erdek yarımadasında ikamet ediyordu.

Önceki bölümde işaret edildiği gibi, Sotiriadis istatistiğinin benimsenmiş olması, oradaki demografik verilerin abartılı olmadığı anlamına gelmez. Buna rağmen benimsenmiş olması, kötü niyetli eleştiricilerden gelebilecek itirazları savmak içindir. Bu istatistikte 1912'de Serez, Selanik, Kılkış, Edesa ve Florina bölgelerinde yaşayan Hellen topluluklarının tanıtımında apaçık abartılar vardır. Bursa vilayetinde yaşayan

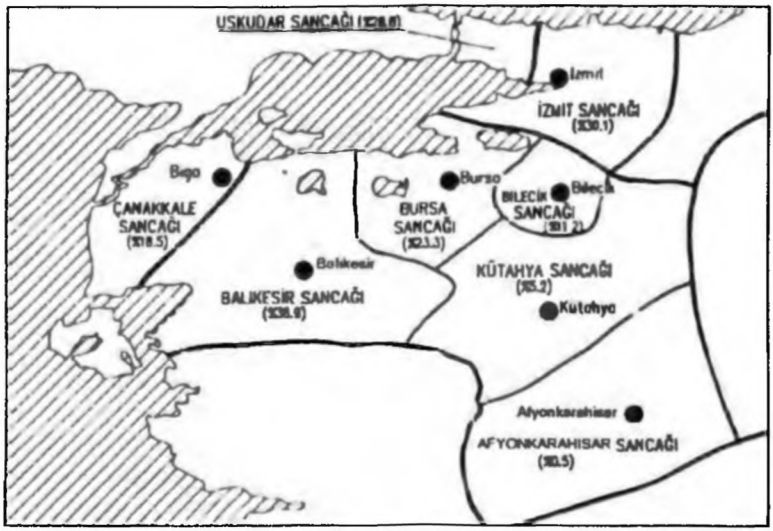

Harita 23: Bursa vilayeti, sancak merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her sancakta yaşayan Hellenlerin oranı.

Hellen nüfusun sayısı konusunda Sotiriadis istatistiğinin demografik verilerindeki abartıları göstermek üzere, bu istatistiğin sayıları ile Anagnostopulu'nun yeni bilimsel çalışmasında içerilen veriler aşağıdaki çizelgede karşılaştırmalı olarak sıralanmaktadır.

Çizelge 4
Sotiriadis ve Anagnostopulu'ya göre 1912'de Bursa vilayetindeki Hellen nüfus sayıları

Bursa vilayeti	*Sotiriadis'e göre*	*Anagnostopulu'ya göre*
Balıkesir sancağı	150.946	69.934
Bursa sancağı	82.505	56.233
Bilecik sancağı	26.970	22.299
Kütahya sancağı	16.800	19.134
Afyonkarahisar sancağı	1.200	25
TOPLAM	278.421 (%17,7)	167.625 (%10,6)

Yukarıdaki çizelgede görüldüğü gibi, Anagnostopulu, Bursa vilayetindeki

Rum nüfusu, Sotiriadis'in yazdığından 110.796 kişi daha az olarak göstermektedir. Kesin olarak, yazar, Sotiriadis'in 278.421'i yerine 167.625 kişilik Rum nüfustan söz etmektedir.

Ortodoks Hıristiyan yerleşimi, özellikle Bursa ve Balıkesir sancaklarında yoğundu; üç anakara sancağında ise çok azdı. Kesin olarak, yine Sotiriadis'e göre, Bilecik, Kütahya ve Afyonkarahisar sancaklarında 807.191 kişilik toplam nüfus içinde 44.970 Rum vardı ve Rumlar nüfusun %5,5'ini oluşturuyorlardı. Ayrıntılarını aşağıdaki bölümlerde anlatacağız.

BALIKESİR SANCAĞI

Balıkesir sancağı dokuz kazadan oluşuyordu. Ayrıntılı olarak, sancağın kuzey kesiminde Erdek (Artake), Bandırma (Panormos) ve Gönen kazaları; güney-doğu kesiminde Balıkesir, Bigadiç ve Sındırgı kazaları; ve son olarak güneybatı kıyı kesiminde Edremit (Adramition), Kemer ve Ayvalık (Kidoniye) kazaları vardı (Harita 24).

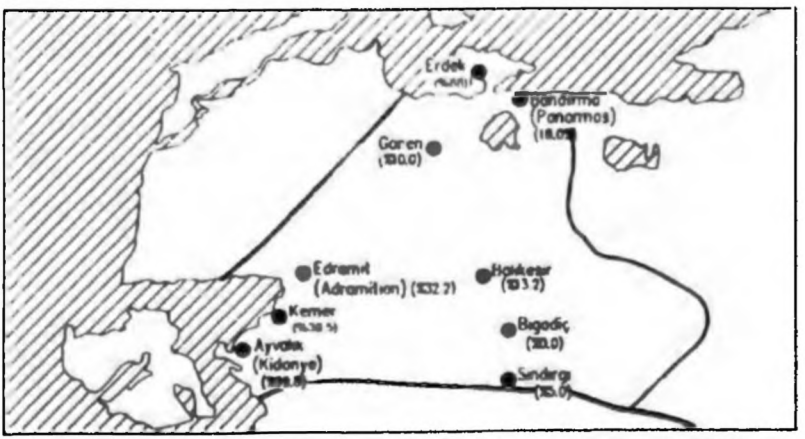

Harita 24: Balıkesir sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

1912'de Balıkesir sancağına 408.957 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 150.946 Hellen yerleşikti ve bu Hellenler toplam nüfusun

%36,9'unu oluşturuyorlardı[107].

Anagnostopulu, aynı sancakla ilgili olarak, orada Sotiriadis'in bize verdiği sayıdan 81.012 kişilik daha az bir nüfus bulunduğunu yazmaktadır. Kesin olarak, yazar, 150.946 yerine 69.934 Rumdan söz etmektedir.

Sotiriadis'e göre Balıkesir sancağına Ortodoks Hıristiyanlar çok düzensiz bir biçimde dağılmışlardı. Nitekim tüm sancaktaki 150.946 Rumdan 108.830'u, yüzölçümü küçük iki kıyı kazasına yerleşikti. Daha ayrıntılı olarak, tüm Balıkesir sancağındaki 150.946 Rumdan 54.700'ü, Marmara adalarıyla birlikte kuzeydeki Erdek kazasında; 46.130'u da güneydeki Ayvalık (Kidoniye) kazasında ikamet ediyorlardı. Geriye kalan 42.116 Rum, toplam nüfusu 300.585 kişi olan öbür altı kazaya dağılmıştı. Bu kazalarda Rumlar, küçük, önemsiz veya hiçe yakın bir azınlık oluşturuyorlardı.

BALIKESİR SANCAĞININ KUZEY KESİMİ

Erdek (Artake) kazası

Balıkesir sancağının kuzey kıyı şeridinde önemli ölçüde Hellen Ortodoks nüfus birikimi oldu. Kyzikos *(Kapıdağı)* Yarımadasında Rum birikimi 19. yüzyılda pek yoğundu ve yarımadadaki Ortodoks nüfus, anakara Yunanistan'ından ve adalar-

107. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 9: **Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of BALIKESIR. 1912.**

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Bulgarians	Others nationalities	Totaal
Balikesir	Balikesir	103.624	16.184	2.574			122.382
	Aivali	89	46.130				46.219
	Kemer	12.549	7.239	9			19.797
	Adramiti	27.393	13.033			32	40.458
	Artaki	5.418	54.700	952		1083	62.153
	Gionen	25.601	2.850	44			28.495
	Panormos	36.976	9.610	3.879	1635	915	53.015
	Pigadhtsi	12.771		29			12.800
	Sindirdji	22.430	1.200	8			23.638
		246.851	150.946	7.495	1.635	2.030	408.957

dan gelen göç akımı sayesinde iki katına, hatta üç katına çıkmıştı.

1912'de Erdek (Artake) kazasında 62.153 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 54.700 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %88'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre Erdek kazasının Rum nüfusu, Sotiriadis'in yazdığından 19.388 kişi daha azdı; kesin olarak, 54.700 değil de, 35.312 idi. Yarımadanın 24 köyünde ve Marmara adalarında ise Rumlar sakinlerin ezici çoğunluğunu oluşturuyorlardı. Bölgenin merkezi Panormos (Bandırma) kentiydi, ancak kent nüfusunun çoğunluğu Türktü [108].

Anagnostopulu'nun yazdığına göre, sayıları 35.312 olan Erdek (Artake) kazası Hellenlerinden 6.500'ü, Erdek kentinde ikamet ediyordu ve bu Hellenler Girit, Kıbrıs, Rodos ve Istanköy'den gelmişlerdi.

Erdek kazasındaki bazı köylerin adları, sakinlerinin nereden geldiklerini de gösteriyordu. Örnek olarak 1.000 Rumun ikamet ettiği Ano Horyo (Yukarı Yapıcıköy) gösterilebilir. Bu köy eskiydi ve yöresel bir söylentiye göre, 1700'lerde Makedonya'dan gelen yapıcılar tarafından kurulmuştu. Yeri gelmişken, Makedonya'daki yapı ustalarının çoğunun Arnavut olduğunu da söyleyelim. İkinci bir örnek te, Kato Horyo (Aşağı Yapıcıköy) idi; 400 Rum nüfusu olan bu köy, 1825'ten sonra Ano Horyo sakinleri tarafından kurulmuştu ve onlar da yapı ustasıydılar [109].

Anagnostopulu'ya göre, Erdek kazasının taşra kesimindeki öbür Rumlardan 612'si, Roda (Narlı) köyünde ikamet ediyordu; bu Rumlar, Sakız ve Rodos adalarından gelmişlerdi. 1.158'i, Harakli (İlhan) köyünde; bunların kökenleri Ege adalarındandı. 1.500'ü, Goniya (Ocaklar) köyünde; bunlar, büyük bir olasılıkla Girit'ten gelmişlerdi. Drakunta (Doğanlar) köyünün 588 Rum sakini, Bati (Turan) köyünün 745 Rum sakini, Langada (Kocapmar) köyünün 762 Rum sakini de Girit'ten gelmişlerdi.

108. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 154: "Είκοσι τέσσερα χωριά, στην πλειοψηφία τους ρωμέικα, στη Χερσόνησο και στα νησιά του Μαρμαρά, συγκροτούν την ομάδα των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων της Κυζίκου... Έτσι ενώ η Ιδια η Πάνορμος, η οποία κατοικείται στην πλειοψηφία της από μουσουλμάνους ...".

109. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 220: "Οι ονομασίες των χωριων είναι σε πολλές περιπτωσεις ενδεικτικές της προέλευσης των κατοίκων τους: τα χωριά Άνω και Κάτω της περιοχής της Αρτάκης κατοικούνται από καινουργιοχωρίτες, κι ενώ το χωριό Άνω υπάρχει αρκετά καιρό πριν -σύμφωνα με μία τοπική εκδοχή ιδρύθηκε γύρω στο 1700 από οικοδόμους που ήλθαν από τη Μακεδονία, όπου άλλωστε οφείλει και την τουρκική του ονομασία Γιαπτζί κιόι- το Κάτω δημιουργείται μόνο μετά το 1825".

Rum sakinlerinin nereden geldikleri saptanamayan ve nüfusları neredeyse tümüyle Rum olan Erdek köyleri aşağıda sıralanmıştır: 560 nüfuslu Katatopos (Ormanlık), 715 nüfuslu Bori *(Poyrazlı)*, 870 nüfuslu Afisya *(Avşa, Türkeli)*, 3.560 nüfuslu Marmara, 1.000 nüfuslu Paşalimanı, 1.100 nüfuslu Aloni *(Harmanlı)*, 970 nüfuslu Skopiya, 610 nüfuslu Hukliya, 160 nüfuslu Klapsaki, 2.607 nüfuslu Kutali *(Koyun Adası)*, 2.030 nüfuslu Aftoni, 2.145 nüfuslu Galimi, 2.600 nüfuslu Proastiyo ve 3.000 nüfuslu Palatiya *(Saraylı)*. Yukarıda sözü edilen köylerden Türk sakinleri olan yalnızca şu ikisiydi: 75 Türkün yaşadığı Bori *(Poyrazlı)* köyü ile 280 Türkün yaşadığı Marmara köyü.

Erdek bölgesinin Ege adalarıyla olan ilişkisi, ters yönde bir göç hareketine de yol açtı. 1771 tarihinde Mikonos adasındaki ileri gelenlerin Erdek kökenli oldukları ve Girit'te ve daha başka Ege adalarında Erdek'teki mahalle adlarına rastlandığı bilinmektedir [110]

Bandırma (Panormos) ve Gönen kazaları

Erdek'in tersine, Bandırma (Panormos) kazası, kıyı şeridinde bulunmasına karşın, Sotiriadis'e göre, 53.015 kişilik toplam nüfus içinde 9.610 kişilik nispeten az bir Hellen nüfus içeriyordu ve Hellenler sakinlerin %18'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Panormos (Bandırma) kazasında Sotiriadis'in yazdığından daha çok sayıda, yani 13.440 kişiye ulaşan Rum nüfus bulunduğunu bize bildirmektedir. Panormos'un kendisiyle ilgili olarak, yazar, kentin 21.717 kişilik toplam nüfusu içinde Hellenlerin 5.500 kişi olduklarını yazmaktadır; bu Hellenler, nüfusun %25,3'ünü oluşturuyorlardı. Bandırma kazasının taşra kesimindeki Rum nüfus, çevredeki köylere yerleşikti. Ayrıntılı olarak, Peramos (Karşıyaka) köyüne, adalardan yeni gelmiş 3.500 mali göçmen; Mihaniona (Çakılköy) köyüne, muhtemelen Girit'ten yeni gelmiş 1.600 mali göçmen; Skamniyes ve Yece köylerine, nereden geldikleri saptanamayan sırasıyla 800 ve 1.200 Rum; Kasteli (Kestanelik) ve Diavatis (Şahinburgaz) köylerine, adalardan gelmiş sırasıyla 750 ve 90 Rum yerleşikti.

110. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997). *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 154: "Η κοινότητα της Μυκόνου της οποιας οι προύχοντες το 1771 προέρχονταν από την Αρτάκη ή τα ονόματα συνοικιών της Αρτάκης που συναντώνται στην Κρήτη και σε άλλα νησιά του Αιγαίου Πελάγους".

Daha güneyde bulunan Gönen kazasında Hellenlerin sayısı daha azdı; Sotiriadis'e göre, 28.495 kişilik toplam nufus içinde Hellenler 2.850 kişiydiler ve nüfusun %10'unu oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre, Gönen kazasına 3.168 Rum yerleşikti. Bunlardan 600'ü, 3.400 Türkle birlikte kaza merkezinde; 321 Rum, 321 Türkle birlikte Çakmak ve Erikli köylerinde; 379 Rum, 2.732 Türkle birlikte Sarıköy'de; 817 Rum, 817 Türkle birlikte Gündoğan köyünde; ve salt 1.051 Rum, Elekçi köyünde yaşıyorlardı.

İyice güneyde kalan Balya bölgesindeki 120 köy arasında Rum nüfus, bölgedeki maden ocakları yüzünden, tek bir İvrindi köyünde vardı.[111].

BALIKESİR SANCAĞININ GÜNEYDOĞU KESİMİ

Balıkesir, Bigadiç ve Sındırgı kazaları

Balıkesir kazasındaki Hellenlerin sayısıyla ilgili bilgiler çelişkilidir. Sotiriadis'e ait resmî Yunan istatistiğinde, 122.382 kişilik toplam nüfus içinde Hellenler 16.814 kişiydiler ve nüfusun %13,2'sini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, aynı kazayla ilgili olarak, orada Sotiriadis'in yazdığından 14.992 daha az Rum bulunduğunu bildirmektedir. Yazar, 16.814 Hellen yerine, bazıları Türkçe ve bazıları Rumca konuşan 1.822 Rumdan söz etmektedir. Bu Rumlardan 1.266 kişi 9.875 Türkle birlikte Balıkesir kentinde, 466 kişi 11.481 Türkle birlikte İvrindi'de, 15 kişi 10.348 Türkle birlikte Balya kentinde, 51 Rum 14.158 Türkle birlikte Kepsut kentinde ve 45 Rum 15.535 Türkle birlikte Fırt kentinde ikamet ediyorlardı. Bu veriler, pratikte bu kazanın iç kesimlerinde Ortodoks Hıristiyan bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Toplam nüfusu 12.800 kişi olan Bigadiç kazasında Sotiriadis'e göre Hellen yoktu. Sındırgı kazasına ise 36.438 kişilik toplam nüfus içinde yalnızca 1.200 Rum yerleşikti. Bu veriler konusunda adı geçen iki yazar aralarında uyuşmaktadırlar.

111. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 155: "Το υπόλοιπο του σαντζάκ, δηλαδή η ενδοχώρα, δεν παρουσιάζει κανένα ενδιαφέρον από την άποψη ρωμέικου πληθυσμού, ο οποίος είναι ιδιαίτερα ασήμαντος. Ο καζάς του Μπαλίκεσιρ, που είναι μάλιστα και ο καζά-μερκεζί του σαντζάκ, δεν περιλαμβάνει παρά ένα πολύ μικρό ποσοστό Ρωμιών, κανένα δε ρωμέικο χωριό... Ο καζάς Μπάλια χάρη στα μεταλλεία του έχει έναν αρκετά σημαντικό για την περιοχή αριθμό Ρωμιών. Ωστόσο από τα 120 χωριά του καζά, κανένα δεν είναι ρωμέικο, ενώ με ρωμέικο πληθυσμό είναι το Ιβριντί".

BALIKESİR SANCAĞININ GÜNEYBATI KESİMİ

Ayvalık (Kidoniye) ve Adramition (Edremit) kazaları

Ayvalık kazasının kıyı şeridinde Rumlar pek kalabalıktılar. Midilli'nin karşısında bulunan Ayvalık (Kidoniye) kenti ve çevresi ise, tipik bir *Rumlaşmış* bölge örneği idi. Bir bölge ki, sakinlerinin %99'u Rumlardan oluşuyordu [112].

Ayvalık Rumları antik İonların torunları değildirler, *Kurtarılmamış Vatanlar* ideolojisi yandaşlarının inanmak istedikleri gibi. Onlar, adalardan ve anakara Yunanistan'ından gelerek, bölgeye iş aramak üzere yerleşmiş mali göçmenlerdi. 1773 tarihinde padişah fermanıyla Ayvalık cemaatine büyük ayrıcalıklar tanındığı bilinmektedir. Bunlar arasında cemaatin sınırları içinde Müslüman bulunmaması ayrıcalığı da vardı. Bu ayrıcalıklı davranış, padişahın orasını zeytin üretilen bölgeye dönüştürmek istemesinden kaynaklanıyordu; nitekim öyle de olmuştur [113].

Sotiriadis, 1912'de Ayvalık Hellenlerinin 46.212 kişi, Türklerinin ise yalnızca 89 kişi olduklarını bize bildirmektedir.

Anagnostopulu, 1919 yılından söz ederken, kentte 3.500 Rum bulunduğunu yazmaktadır. Oysa 1830'dan önce 40.000 sakin vardı ve bunlar oraya Midilli ve Sakız adaları ile Epir, Tesalya ve Mora'dan gelmişlerdi.

1914'te Birinci Dünya Savaşı ve bitişikteki Çanakkale'de sürdürülen savaş eylemleri yüzünden Türk yöneticilerin, savaşan orduları için aldıkları güvenlik önlemleri çerçevesinde, Ayvalık sakinlerini Anadolu içine sürdüklerini söylemek gerek burada. Bu sürgünün uygulanış biçimi, Osmanlı devletindeki uygarlık açığını ve insancıllık eksikliğini göstermektedir. Bugüne dek tüm Balkan ülkelerine özgü

112. Αναγνωστοπούλου, Σ , (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 152: "Οι τρείς καζάδες της περιοχής του Αϊβαλιού, του Κεμέρ και του Αδραμυτίου περικλείουν ελληνορθόδοξες κοινότητες των οποίων ο πληθυσμός φτάνει τους 60.000, ενώ ο συνολικός μουσουλμανικός πληθυσμός δεν ξεπερνάει τους 44.031 κατοίκους... Η πόλη του Αϊβαλιού και ο περιγυρος της αποτελούν τυπικό παράδειγμα "ελληνοποίησης" της περιοχής: κατά 99,8% ή κατά 93,1%, συμφωνα με τις μετριοπαθείς στατιστικές, κατοικούνται από Ρωμιούς".

113. Αναγνωστοπουλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 182: "153. Είναι γνωστό ότι το 1773 δόθηκαν στην κοινότητα του Αϊβαλιού με αυτοκρατορικό φιρμάνι μεγάλες αυτονομίες και το προνόμιο να μην έχουν μουσουλμάνους μέσα στα όρια της κοινότητάς τους. Αυτή την περίοδο εγκαθίστανται στο Αϊβαλί Ρωμιοί από την Πελοπόννησο και τα νησιά... να σημειωθεί ότι η περιοχή του Αιβαλιού μπορεί σε χρονιά καλής σοδειάς να φτάνει τις 24.000.000 οκάδες ελαιοπαραγωγής, τη στιγμή που η Ελλάδα με τη Λέσβο μέσα παράγει το 1912, χρονιά καλής παραγωγής 33.000.000 οκάδες".

bir durumdur bu. Bu barbarca zihniyet bu yakınlarda Kosova'daki Müslüman Arnavutlara karşı yöneldi.

Resmî Yunan tarihi, bu çeşit ve benzeri barbarlıkları ilk yapanların hep Türkler olduğu konusunda Yunan gençliğini ustaca inandırmaya çalışsa da, tarihî tanıklıklar ayrıntılı olarak incelenince, sık sık bunun tersinin geçerli olduğu ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak, 1821'de Tripoli'de 30.000 sivil Türkün katliamı ve 1913'te Kılkış'ta Slavca konuşan nüfusun tümünü kapsayan ulusal arıtım hareketi gösterilebilir.

Ulusal bakımdan kendilerinden kuşku duyulan toplulukları, İkinci Dünya Savaşından önce Yunanistan'da Metaksas hukümeti de sürgüne göndermiştir. O dönemde Çamurya Müslüman Arnavutlarından ve Slavca konuşan Makedonyalılardan pek çok kişiler, Sakız ve Midilli adalarına ve daha başka yerlere sürülmüşlerdi. Krapsitis'in konuyla ilgili aşağıdaki metni ilginçtir:

"O zaman, Kuzey Epir'de savaşmakta olan ordumuzun gerisinde güvenliği sağlamak amacıyla, Yunan Devleti, önlem olarak, Çamurya bölgesinden çok sayıda Arnavut erkeğini Sakız ve Midilli adalarına sürgüne gönderdi. Özel olarak bu olayla ilgili Spiros Muselimis şunları yazmıştır: Savaşın başından beri Çamuryalı Türk Arnavutları, giriştikleri ihanet ve casusluk eylemleriyle kendilerinden kuşku duymaya yol açan davranışlarda bulundular. Bu yüzden askerî mercilerce Ege adalarına sürgüne gönderildiler ve Arnavutluk cephesinin düşüşüne ve Alman sürülerinin inişine dek orada kaldılar. Sürgünden döndükten sonra Hıristiyanlar aleyhinde soygun ve adam öldürme eylemlerine giriştiler[114]."

Ayvalıklıların Türk devletine karşı casusluk suçu işledikleri yolunda bibliyografyada bir kayıt yoktur. Fakat daha güneyde bulunan Gülbahçelilerin böyle bir suç işledikleri bilinmektedir. Burada sorun, aradan 80 yıl geçtikten sonra bu gibi eylemleri eleştirmek değil; sorun, çağdaş Yunanlı yazarların, aynı eylemleri Yunan devleti aleyhinde olunca ihanet, Türk devleti aleyhinde olunca ise kahramanlık olarak nitelendirmeleridir.

Yaygın olan inancın tersine, Yunan tarafı da, toplu sürgünlerden başka, ulusal arıtım suçları da işlemiştir. Somut olarak, 1913 tarihinde İkinci Balkan Savaşında Makedonya'nın Türklerden kurtarılışından sonra, Yunan ordusu,

114. Κραψίτης, Β., (1986), *Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας*, σελ. 59.

Kılkış'ta Slavca konuşan bölge nüfusunun %90'ını, yani neredeyse tümünü, kapsayan bir ulusal arıtım eylemi gerçekleştirdi; binlerce evi yakarak, esir edilmiş silahlı silahsız pek çok Slavca konuşan Makedonu kurşuna dizerek ve sağ kalanları zorla Bulgaristan'a kovarak, ve bunları en küçük bir maddî tazminat ödemeden yaptı[115].

Makedonya'nın Yunan devletine ilhakından önce Kılkış nüfusunun tümü Slavca konuşan Makedonlardan oluşuyordu. Aynı zamanda bu bölge, eski bir Bulgar subayı olan Makedon hareketinin kuramcısı Goçe Delçef'in önderliğinde çağdaş Makedon ulusal bilincinin merkeziydi.

Tarihten bu örneklerle güdülen amaç, o dönemde Türkler veya Yunanlılar tarafından yapılan eylemleri kınamak değil; uyduruk tarihçiliğe ait çeşitli milliyetçi veya devletten destekli yayınların nice gerçekdışı ve asılsız olduklarını göstermek yalnızca. Bu yayınlar ki, günümüzde bile Yunan gençliğine yalnız Türklerin veya Bulgarların katliam yaptıklarını öğretmeye çalışmaktadır.

Selanik'teki Britanya konsolos muavininin 1914 tarihli bir yazısı ilginçtir (bu yazı, Selanik Makedonya Mücadelesi Müzesinde çalışan tarihçiler tarafından bu yakınlarda yeniden yayımlandı):

"Balkan halklarından her biri, kendi devleti içinde bulunan komşularının yandaşlarını telkin eder ve dünya önünde haklı çıkmaya çalışır, kendisi için Avrupa'nın sempatisini kazanmayı ve komşularının Avrupalılar tarafından kınanmasını amaçlar ve bunu, Avrupalıların dikkatini yüksek sesle komşularının eylemlerine çekerek ve kendi eylemlerini gizleyerek yapar"[116]."

Sotiriadis, 1912'de Adramition (Edremit) kazasında 13.033 Hellen bulunduğunu yazmaktadır; bu Hellenler, nüfusun %32,2'sini oluşturuyorlardı. Türk ve Yunan bibliyografyasından başka bilgiler, 1.240 ile 7.000 arasında çok değişik sayılardan söz etmektedir.

Anagnostopulu, Ayvalık ile Edremit kazalarında toplam olarak 18.022 Rum bulunduğunu yazmaktadır. Bunlardan 3.500'ü Ayvalık'ta ikamet ediyordu. 3.000'i Yeniçeri köyünde; bu Rumlar oraya adalardan, Ayvalık'tan ve Mora'dan 1821'den sonra gelerek yerleşmişlerdi. 5.500'ü Edremit kentinde; bu Rumlar Midilli'den

115. Νακρατζάς, Γ., (1999), *Η Εθνοκεντρική Εγωπάθεια της Νεοελληνικής Κοινωνίας* σελ. 85
116. Γούναρης, Β., Μιχαηλίδης, Ι., Αγγελόπουλος, Γ., (1997), *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, σελ. 48.

gelmişlerdi. 350 Rum 1.500 Türkle birlikte Dereköy'de, 250 Rum 700 Türkle birlikte Karaağaç'ta, 950 Rum 1.300 Türkle birlikte Yayaköy'de, 379 Rum 538 Türkle birlikte Avcılar'da, 1.400 Rum 1.616 Türkle birlikte Zeytinli'de, 401 Rum 193 Türkle birlikte Karaaydın'da, 342 Rum 684 Türkle birlikte Güres'te ve 1.950 Rum 4.527 Türkle birlikte Fenerli'de ikamet ediyorlardı; bu köylerdeki Rumların nereden geldikleri saptanamamıştır.

Kemer kazası

Kemer kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, orada 19.797 kişilik toplam nüfus içinde 7.239 Hellen bulunduğundan söz etmektedir; bu Hellenler, nüfusun %36,5'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Sotiriadis'in tersine, bu kazada 5.039 daha az Rum bulunduğunu yazmaktadır. Kesin olarak, 7.239 yerine 2.200 Rumdan söz etmektedir. Bunlardan 1.757'si 4.356 Türkle birlikte Kemer kasabasına, 341'i 1.346 Türkle birlikte Büyük Dereköy'e ve 102'si 517 Türkle birlikte Çuru köyüne yerleşiktiler. İki yazarın sayıları arasındaki büyük fark, Çanakkale Boğazı ve komşu Gelibolu bölgesindeki savaş yüzünden 1914'te yapılan sürgünlerden ileri gelmiş olabilir.

BURSA SANCAĞI

Prusa *(Bursa)* sancağı bölgesi antik çağda Bithinya'nın batı bölümüne tekabül ediyor ve bölge nüfusu salt Thrak kökenli sakinlerden oluşuyordu. Bithinya'nın güneyinde ise Frig Krallığı vardı. Bölgenin kıyı şeridindeki budunsal yapı, ancak İ.Ö. 750'den sonra, Kios (bugünkü Gemlik) gibi kent-kolonilerin kurulmasıyla yavaş yavaş değişmeye başladı. Makedonlar, Pers egemenliğine son verdikten sonra, İ.Ö. 297'de Bithinya'yı kral Zipoites'in hükümdarlığı altında bağımsız krallık olarak tanıdılar. Bithinya'nın bağımsızlığına Romalılar son verdi, onların yerini de Bizanslılar aldı.

Bursa kenti Orhan'a erken Osmanlı döneminde, kesin olarak 1326 tarihinde, teslim oldu. O zaman sakinlerinin bir bölümü kenti terketti, bir bölümü de İslamlaştı. Küçük bir bölümü de Hıristiyan dinini muhafaza etti, ancak dilini muhafaza edemeyip Türkçe konuşan Hıristiyanlara dönüştü.

1402'de Timurlenk'in Moğolları Bursa nüfusunu kılıçtan geçirdiler.

1466'da Bursalılar yeni bir felaket yaşadılar, bu kez veba yüzünden. 1522 tarihinde Bursa'da Hıristiyan sayısı, Ermeniler de dahil, 359 olarak saptanmıştır. 1603'te ise, Hıristiyanların Mani'den zorunlu veya imparatorluğun başka bölgelerinden gönüllü göçleri sayesinde Hıristiyan nüfus 2.136 kişiye ulaştı [117].

1912'de Bursa sancağında 353.976 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 82.505 Hellen vardı; bu Hellenler, tüm sakinlerin %23,3'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Bursa sancağındaki Hellen nüfusun Sotiriadis'in yazdığından 26.272 kişi daha az olduğunu bildirmektedir. Yani yazara göre Rumlar, 82.505 değil de, 56.233 kişiydiler.

Bursa sancağı, coğrafi bakımdan Misya (Balıkesir sancağı) ile Doğu Bithinya (İzmit sancağı) arasında bağ halkasını oluşturur. Yönetsel bakımdan şu altı kazaya ayrılıyordu: Mihalıç (Karacabey), Mudanya ve Gemlik (Kios) olmak üzere, üç kıyı kazası ile; Bursa, Adranos (Orhaneli) ve Kremasti *(Kirmasti,*

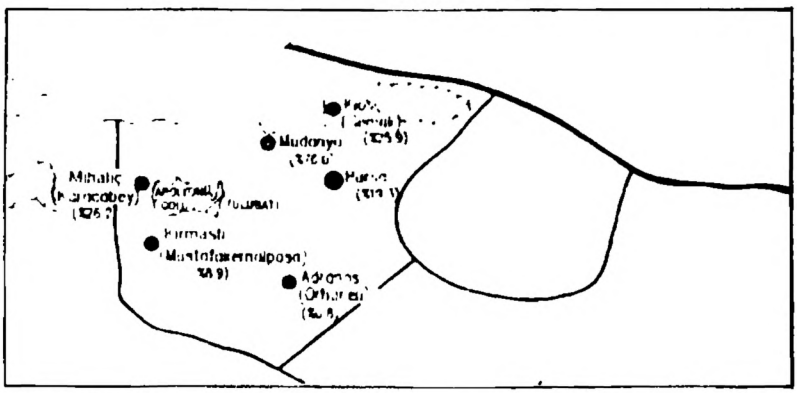

Harita 25: Bursa sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

117. Πατρινέλης, Χ., Γ., (1988-1989): *Ειδήσεις για την ελληνική κοινότητα της Προύσας*, σελ. 13: Ένα δείγμα του τάπου προελεύσεως τέτοιων μετανοστών μας δινει, όπως θα δούμε το αγιογραφικό κατάστιχο του 1565/67.

Θρησκευτικές Ομάδες	Α' 1487 hane	άτομο	Β 1522 hane	εργέ	άτομα	Γ' 1595/1603 hane	εργέ	άτομα
Μουσουλμάνοι	(6.178)	(30.890)	6.004	1799	31.819	12.097	59	60.544
Χριστιανοί	(276)	(1.380)	69	14	359	427	1	2.136
Εβραίοι	(3)	(15)	117	-	585	308	-	1.540

Mustafakemalpaşa) olmak üzere, üç anakara kazası (Harita 25).

Bursa sancağının Rum nüfusu, kıyı şeridinde pek kalabalık olup, 41 köye yerleşikti. Bu köylerin nüfusu, tamamen veya kısmen Ortodoks Hıristiyanlardan oluşuyordu. Bunlardan 22'si Mihalıç (Karacabey) kazasında, 9'u Mudanya kazasında, 5'i Bursa kazasında, 5'i de Gemlik (Kios) kazasında bulunuyordu.

BURSA SANCAĞININ KUZEY KESİMİ

Mihalıç (Karacabey) kazası

Mihalıç kazasındaki Rum nüfusun büyük bir bölümü, oraya çeşitli dönemlerde yerleşmiş göçmenlerden oluşuyordu. Barkan, 16. yüzyılda Mihalıç (Karacabey) kenti ve Apollonia *(Apolyoni, Ulubat)* gölünün güneyindeki dağların yamaçlarında Hıristiyan kulak (köle) çobanların yaşadığı 23 küçük köyün bulunduğunu bize bildirmektedir. Bunların çoğunluğu zamanla İslamlaşmıştır. Padişah, bu Hıristiyan kulakları vakıf topraklarındaki tarım işlerinde kullanıyordu. Feodal köleci Osmanlı toplumunun bir özelliğiydi bu. Ancak bu toplumsal gerçeklik yeni bir olay olmayıp, Bizans gerçekliğinin devamıydı. Buna göre Bizanslılar, kilise toprak kölelerini "hierodoulos" *(kutsal kul)* olarak adlandırıyorlardı. Bizans köleci düzeninin tarihte saptanmış bir olayı, Patra'nın kırsal kesiminde yaşayan Slavların öyküsüdür. İmparator Nikephoros, ordu gücüyle bu özgür Slavları Bizans egemenliğine boyun eğdirdikten sonra, İ.S. 805'te onları "kutsal kul" olarak Ayos Andreas Kilisesine bağışladı.

Sotiriadis'e göre 1912'de Mihalıç (Karacabey) kazasında 63.736 kişilik toplam nüfus içinde 16.745 Hellen vardı ve Hellenler tüm nüfusun %26,2'sini oluş-

118. Soteriades, G., (1919), Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor, page 8:
Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of BRUSSA. 1912.

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Bulgarians	Jews	Others nationalities	Totaal
Brussa	1. Brussa	72.993	21.850	11.584	.	2.548	1.251	113.228
	2 Kios	12.354	13.000	23.895	.	. .	777	50.026
	3. Mihalitsi	43.259	16.745	3.218	.	73	441	63.736
	4. Mudania	8.404	26.710		.	. .		35.114
	5 Kremasti	33.777	3.800	4.887	.	80		42.544
	6 Adranos	44.705	400	4.225	.	.		49.330
		215.492	82.505	50.809		2.701	2.469	353.976

turuyorlardı, yani bir azınlıktılar[118].

Anagnostopulu, Mihalıç (Karacabey) kazasında Sotiriadis'ten daha çok sayıda, yani 22.101, Rum bulunduğunu yazmaktadır. Bunlardan Trakya göçmeni olan 6.781 Rum, Mihalıç kentinde 600 Türk ve 400 Ermeni ile birlikte yaşıyordu[93].

Yazar, kazanın taşra kesiminde Barkan'ın anlattığı 23 köyle ilgili araştırmasında, 19. yüzyılda Rum nüfus içeren çok az sayıda köyün varlığını doğrulayabilmiştir. Fakat bu Rumlar, Bizanslıların torunları olmayıp, daha sonraki mali göçmenlerdi; bunların nereden geldikleri saptanamamıştır. Sakinleri Rumca veya Türkçe konuşan ve salt Ortodoks olan bu köyler şunlardı: 396 nüfuslu Primikiri, 230 nüfuslu Siriyani (Sığırman) ve 362 nüfuslu Konstantinati (Çatalağıl)[119].

Bu son üç köyden başka, Anagnostopulu, 19. yüzyılda Apollonia *(Apolyoni, Ulubat)* gölü çevresinden söz ederken, "Pistikohoria" *(Çobanköyler)* diye adlandırılan ve Rum nüfusu olan 9 köyü daha anlatmaktadır. İlk sakinlerini Mani'den getirilmiş çobanların oluşturduğu bu köyler şunlardır: Bulgarati (Başköy) köyü; burada Rumca konuşan 821 Rum ile 2.000 Türk yaşıyordu. Horuda (Karacaova) köyü; burada Rumca konuşan 357 Rum yaşıyordu. Kamariotati veya Aya Kiriaki (Kemeren) köyü; burada Rumca konuşan 715 Rum yaşıyordu. Aginati veya Saginati (İkice) köyü; burada Rumca konuşan 823 Rum yaşıyordu. Kidya (Karakoca) köyü; burada Rumca konuşan 1.040 Rum yaşıyordu. Ve Peladati veya Apeladati (Subaşı) köyü; burada bazıları Rumca ve bazıları Türkçe konuşan 786 Rum yaşıyordu[120].

Kazanın taşra kesimindeki öbür bölgelere gelince: Apolonyas köyünde

119. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 216: "Το Πριμικίρι (Πρεμικιούρ στα τουρκικά) με εξίσου αημαντικό, ελληνικό και τουρκικό πληθυσμό στο 19ο αι., οριθμεί στο 16ο αι. 16 βοσκούς , 70 χανέ κογιουνσουζλάρ (σπίτια ονθρωπων χωρίς πράβατα), όλοι τους κιοφίρ, βοσκοί του Σουλτάνου. Το Σιριγιάννη (Σιγιρμάν στο τουρκικά) που αριθμεί 58 ρωμέικες οικογένειες στο 19ο αιώνα, αναφέρεται στο 16ο αι. ως ένας μικρός συναικισμός στον οποίο κατοικουν ακπα όπιστοι βοσκοί. Το χωριό Κωνσταντινότοι, του οποίου η ταύτιση με το χωριό Σαρούτζα του 16ου αι. δεν θα ήταν δυνατή, εάν δεν γνωρίζαμε και τη δεύτερη ονομασία -τα Τσατόλ Αγιλ - κοινή τόσο στο 16ο όσο και στο 19ο αιώνα, αναφέρεται και αυτό ως χωριό κουλούκ"

120. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 252: "Εννέα τέτοια χωριά αναφέροντοι στην περιοχή της Απολλωνίας, τα οποία εκτός από τα παραπάνω τέσσερα που ήδη αναφέρθηκαν, είναι τα: Βουλγαράτοι (Μπάσκιάι), Χωρούδα (Καρατζάβα), Καμαριωτάτοι ή Αγία Κυριακή (Κεμερέν). Αγινάται ή Σογινάτοι (Ικίζτζε), Κύδια (Καράκοτζα) και Πελαδάτοι ή Απελοδάτοι (Σουμποσί). Οι Μ. Κλεώνυμος και Χρ. Παπαδόπουλος αναφέρουν αναγκαστικές μετακινήσεις βοσκών της Μάνης γύρω στα μέσα του 16ου αιώνα στην περιοχή της Ρυνδακίας και Απολλωνίας. Μάλιστα ότι η ονομασία Πιστικοχωρια της περιοχής προήλθε από αυτούς τους ποιμένες "πιστικούς".

Rumca konuşan 2.311 Rum ikamet ediyordu ve Trakya'dan gelmiş olan bu Rumlar özellikle balıkçılıkla uğraşıyorlardı. Kuvukliya köyüne Rumca konuşan 2.250 Rum yeleşikti ve Trakya ve Epir'den gelmiş olan bu Rumlar ipekçilik ve bağcılıkla uğraşıyorlardı. Daha eskilerden bu köyde oraya Mora'nın Kinuria bölgesinden getirilmiş Hıristiyanlar ikamet etmişlerdi[121]. Dansar, Tahtalı, Aynaz ve Cambaz köylerinin nüfusu, çeşitli bölgelerden gelmiş göçmenlerden oluşuyor ve bazıları Rumca ve bazıları Türkçe konuşan 800-1.000 Rum içeriyordu. Bu Rumlar, çiftçilik ve ipekçilikle uğraşıyorlardı. Bunlardan hiç olmazsa Türkçe konuşanları oraya eskiden yerleşmiş olmalıydılar. Anahori (Anakire) köyünde Türkçe konuşan 193 Rumun, Çamlıca köyünde Rumca konuşan 673 sakinin ve Çeşneyir köyünde Rumca konuşan 593 Rumun kökenleri konusunda bilgiler bulunmamaktadır.

19. yüzyılda Mihalıç kazasındaki Rum köylerinden 6'sında Türkçe konuşan, öbürlerinde bazıları Türkçe bazıları Rumca konuşan Ortodokslar ikamet ediyorlardı. İkinci gruba ait Kilyos (Gulyos) köyü, 16. yüzyılda Orhan Gazi vakfı olarak tanımlanmaktadır.

Gulyos adı, Gulyelmos *(William)* İngiliz adını anımsattığı için, Bizans'ta imparatorun Varag(*) muhafız gücünden bir İngiliz asılzadesine ait olabilir. Varaglar, o yakınlardaki Bithinya kenti Kibotos'a yerleşmişlerdi.

Yukarıdaki bilgilerden şöyle bir sonuç çıkarılabilir: 19. yüzyılda Mihalıç kazasındaki Türklerin önemli bir bölümü (bunun ne kadar olduğunu kesin olarak saptamak mümkün değil) Bizans kökenliydi. Rumların bir bölümü ise Mani göçmeniydi, bu Rumlar da büyük bir olasılıkla Slav kokenliydiler. Bu varsayım yönünde tek gösterge, Çobanköyler'den Başköy'ün Bulgarati diye adlandırılmasıdır. Zira Zigoslu Manililerin 1418'e dek Bulgarca, yani Slavca konuştukları ve Tayigetos bölgesindeki Melig Slavlarının torunları oldukları bilinmektedir. Gerçek olan, Ortodoks

121. Αναγνωστοπουλου, Σ. (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 215 "... το χωριό Ντεμίρντεσι, για παράδειγμα, το οποίο βρίσκεται σε απόσταση 12 χιλιομέτρων από την Προύσα, κατοικείται γύρω στα 1550 από πληθυσμούς, οι οποίοι μεταφέρονται από την Θεσσαλία και την Πελοπόννησο Καινούργιος εποικισμός, με πληθυσμό που μεταφέρεται στο χωριό από τα Άγραφα της Θεσσαλίας γίνεται πιθανως γύρω στα 1640... Τα χωριά Κουβούκλια και Μυσέπολις (Μεσέμπολού στα τουρκικά), για τα οποία τα στοιχεία μας είναι πενιχρά, μπορούν να θεωρηθούν ίδιας κατηγορίας με το προηγούμενο. Το πρώτο . κατοικήθηκε πολλά χρόνια πριν από χριστιανούς, οι οποίοι μεταφέρονται από την Κυνουρία της Πελοποννήσου. Το δεύτερο, 5 χιλιόμετρα από τα Μουδανιά, κατοικείται γύρω στα 1500 από πληθυσμό που μεταφέρεται από την Θεσσαλία".

(*) Varaglar: Bizans'ta paralı asker olarak kullanılmış Skandinavyalılar ve İngilizler.

Hıristiyanların en büyük bölümünün Anadolu'nun yerlisi değil de, göçmen olduğudur.

Mudanya kazası

Mudanya kazasının kıyı bölgelerinde önemli sayıda Ortodoks Hıristiyan göçmenlere ancak 18. yüzyıl ortalarından itibaren rastlanır. Zira Osmanlı İmparatorluğunun başka bölgelerinden Hıristiyanların büyük göçleri o zaman başlamıştır.

1912'de Mudanya kazasında Rumlar, Sotiriadis'e göre pek kalabalık olup, 35.114 kişilik toplam nüfus içinde 26.710 kişiydiler ve toplam nüfusun %76'sını oluşturuyorlardı[121]

Sotiriadis'in verilerinin tersine, Anagnostopulu'nun iyi kanıtlanmış çalışmasında 14.550 daha az Rumdan söz edilmektedir. Buna göre söz konusu çalışmada Hellen nufus 26.710 yerine 12.160 kişi olarak gösterilmektedir[93]. Bu sayı, bölgedeki Ortodoks Hıristiyan oranını önemli ölçüde azaltmaktadır.

Mudanya kasabası, aynı adı taşıyan kazanın merkeziydi. 1454'te orada o döneme ait bir kayda göre bağcılıkla uğraşan 191 çiftçi yaşıyordu. Triglia *(Tirilye)* ve Sığı sakinleri de bağcılıkla uğraşıyorlardı[122]. Dikkati çeken bir nokta, yazarın, 19. yüzyılda Mudanya kasabasında Trakya'dan, adalardan ve daha başka bölgelerden gelmiş 3.908 Hellen ile 1.992 Türkün; komşu Tirilye'de ise, 3.680 Müslümana karşılık, özellikle Trakya'dan gelmiş yalnızca 180 Ortodoks Hıristiyanın ikamet ettiğinden söz etmesidir. Bu bilgiler itiraza açık kabul edilmelidir.

Mudanya kasabasında Hellen öğesinin nüfus üstünlüğü, orada millî ve milliyetçi görüşlerin aşırı ölçüde gelişmesine yardımcı oldu. Bu gibi görüşlerin yayılmasında orta kentsoylu sınıf mensupları, özellikle tüccarlar, doktorlar ve eczacılar, öncülük ediyorlardı. Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte, devlet yetkilileri, düşmana ait denizaltı gemilerinin kıyılardaki Rumlar tarafından ikmalinden korktukları için, İngiliz casusluk merkezine dönüşmüş olan Urla'nın Gülbahçe

122. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 216: "Η ίδια η πόλη των Μουδανιων καταγράφεται στο κατάστοιχο του 1454-1455 με πληθυομό εξ ολοκλήρου χριστιανικό, 191 κατοίκους, όλοι αμπελουργοί. Την ίδια ασχολία πρέπει να είχαν και οι χριστιανοί της Τρίγλιας και της Συκής η Συγκης, αλλά και της Κίου, αν και δεν έχουμε αρκετά στοιχεία για τον πληθυσμό τους".

kasabasındaki deneyimleri yüzünden belki, kıyılardaki Rum köylerinin sakinlerini oralardan uzaklaştırdılar. Mudanya bu önlemden istisna edildi.

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra, Mudanya halkının milliyetçi eğitimi ürünlerini verdi. Adamandiadis bir çalışmasında şunları anlatmaktadır:

"...Amiral Culthrop buyruğundaki İngiliz filosunun Gemlik Körfezinde dolaştığı öğrenildi. İngilizlerin amacı, Türk milliyetçi kuvvetlerine karşı saşırtma hareketlerine girişmekti. Mudanya'ya yanaşan filodan bahriye birlikleri karaya çıktı. Bunlar, bizimkilerin ihbarından sonra, ileri gelen bazı Kemalistleri tutukladılar ve Malta'ya götürmek üzere onları gemilere bindirdiler. İhtiyatlı davranmayan kıyı şeridindeki soydaşlar arasında Türk aleyhtarı gösteriler patlak verdi. Yalnızca birkaç saat kaldıktan sonra Kemalistleri de alarak gemiler uzaklaştı, kıyı şeridindeki soydaşları Türk makamlarının emrine terk ederek. Bu garip taktik tek bir Gemlik'te uygulanmadı... amiral ikna olup, orada çıkarma hareketine girişmedi ve böylelikle Gemlikliler sıkıntı çekmediler Tersine, Mudanya'da, İngiliz filosu uzaklaştıktan sonra, ileri gelenlerin ve ateşli göstericilerin yakalanıp Bursa'ya sevkedilmeleri emredildi. Orada acımasızca dövülerek bir hapishaneye kapatıldılar [123]."

Rumların Türk mercileri tarafından dövülme olayını yorumlamazdan önce, benzeri bir durumda Yunan makamlarının nasıl davranacağını bir düşünelim. Örneğin, İkinci Dünya Savaşında Drama veya Serez'de Slavca konuşan Makedonlar, Bulgar ordusunu coşkuyla karşılayıp aynı zamanda Yunan aleyhtarı gösterilerde bulunsalardı ve ihbar ettikleri bazı Yunanlılar yakalanıp esir olarak Bulgaristan'a sevkedilselerdi, savaş sonrasında Yunan mercilerinin davranışı acaba nasıl olacaktı?

19. yüzyılda Mudanya kazasındaki dokuz Rum köyünden bazıları Mudanya kentinin çevresinde, hem de kentten beş kilometreden daha az bir uzaklıkta bulunuyor ve çoğu, komşu Tirilye istisna, katışıksız Ortodoks nüfus içeriyordu. Mudanya ve Tirilye ile öbür köylere yerleşik Rumca konuşan Rumlar, özellikle Trakya'dan gelmiş göçmenlerdi ve ipekböcekçiliğiyle uğraşıyorlardı. Bu uğraş ve

123. Αδαμαντιάδης, Β., (1977), *Τα τελευταία έτη της ελληνικής κοινότητας Προύσης*, σελ. 107.

124. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ 216: "Τα δύο μοναδικά χωριά της περιοχής των Μουδανιών με τουρκόφωνο πληθυσμό στο 19ο αιώνα είναι το Ντερέκιοϊ και το Βελετλερ, και τα δύο αναφέρονται από το Μπαρκάν ως χωριά καυλούκ στο 16ο αιώνα".

ipekçilik, Dimoteka kenti merkez olmak üzere Batı Trakya'da bugün bile geçerlidir.

Dereköy ve Veletler köylerinin nüfusu Türkçe konuşuyor ve sırasıyla 1.671 ve 401 Ortodoks Hıristiyandan oluşuyordu [124]. Bu köylerin salt Türkçe konuşan Rumları, besbelli erken Osmanlı döneminin Bizanslılarından geliyor ve tümüyle dilsel asimilasyona uğramışlardı.

Rumca konuşan ve Rumları Trakya kökenli olan bölge köyleri sunlardı: 100 Rum içeren Arvanitohori (Yeniköy), 140 Türk ve 1.800 Rum içeren Sığı ve 700 Hıristiyan içeren Neohori (Burgaz).

Başka bir karma köy Mysepolis (Meşebolu) idi ve Trakya'dan ve başka bölgelerden gelmiş bazıları Rumca ve bazıları Türkçe konuşan 1.500 Rum içeriyordu.

Yalıçiftlik köyünde kökenleri saptanamayan 1.671 sakin vardı; [121] [125].

Gemlik (Kios) kazası

Gemlik (Kios) kazasında Sotiriadis'e göre 1912'de 50.026 kişilik toplam nüfus içinde 13.000 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %25,9'unu oluşturuyorlardı. Bu kazada çok sayıda Ermeni vardı ve Ermeni nüfusu 23.895 kişiye ulaşıyordu.

Anagnostopulu da eşit sayıda Rum nüfustan söz etmektedir. Bunlardan

125. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1974), τόμος Ι', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε, σελ. 178: "Στην περιοχή του Αδά Παζάρ και Γκέυβε οι αρμενόφωνοι ήταν ορθόδοξοι και είχαν συνειδηση ελληνική. Ηταν οι λεγόμενοι Χαϊχουρούμ (Ελληνοαρμένιοι)... Χωριά με Αλβανούς εποίκους ήταν τα Αρβανιτοχωρι και το Κίζ Δερβέντ... μιλούσαν ένα αλβανοβουλγαρικό ιδίωμα. Ας σημειωθεί ότι και των δύο αυτών χωριων οι κάτοικοι αφομοιώθηκαν από το ελληνικό στοιχείο και είχαν ελληνική εθνική συνειδηση, όπως το ίδιο άλλωστε συνέβη και με όλους τους απογόνους των Αλβανων ή Αρβανιτοβλάχων εποίκων στις ελληνικές χωρες".

126. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919. οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 214: "Τεπετζίκ: Το χωριό, που το 16ο αιωνα ανήκει μαζί με άλλα πέντε χωριά στο βακούφι του Σουλτάνου Ορχάν με πληθυσμό που αποτελείται από σκλάβους μπαγμπάν, σε απόσταση 7 χλμ. από την Προύσα, πόντω στον δρόμο που την συνδέει με την Κίο. Ο ρωμέικος τουρκόφωνος πληθυσμός του στο 19ο αιώνα αποτελείται από 7.000 κατοίκους που επιδίδεται στο επάγγελμα του καλλιεργητή, κυρίως καπνών και εσπεριδοειδων. Φιλαντάρ (Παλλαδάρι): Το χωριό, που το 16ο αιώνα ανήκει όπως και το προηγουμενο στο βακούφι του Σουλτάνου Ορχόν και περιλαμβάνει σκλάβους χριστιανούς καλλιεργητές, οι οποίοι πληρώνουν κεσίμ, αποτελεί το 19ο αιώνα μια μικρή κωμόπολη που κατοικείται αποκλειστικό από τουρκόφωνους αλλά και πρόσφατα εγκαταστημένους ελληνόφωνους Ρωμιούς. Βρίσκεται πάνω σε ένα λόφο μεταξύ Προύσας και Ελιγμων (Κουρσουνλου) και έχει πληθυσμο 2.500 κατοίκους οι οποίοι ασχολούνται με τη σηροτροφία, τα αμπέλια και τις ελιές".

4.620'si, 242 Türkle birlikte Gemlik kentine yerleşikti. Kazanın taşra kesimiyle ilgili olarak, yazar, Filadar (Paladari) köyüne değinirken, orada 2.500 Rumun varlığından söz etmektedir; ipekböcekçiliğiyle uğraşan bu Rumlardan eskileri Türkçe, oraya Trakya'dan gelip yeni yerleşmiş olanları da Rumca konuşuyorlardı[126]. Eligmi (Kurşunlu) köyünde 200 Türk ve 1.600 Rum vardı. Bu köyün ilk sakinleri oraya 16. yüzyılda Rumeli'den, yenileri ise Trakya'dan getirilmişlerdi; bu köylüler de ipekböcekçiliğiyle uğraşıyorlardı[127].

Son olarak, yazar, Türkçe konuşan Ortodoks köylerinden 654 nüfuslu Arvanitohori, 920 nüfuslu Armutlu ve 1.105 nüfuslu Kalolimnos *(İmralı Adası)* ile ilgili olarak, Hıristiyan sakinlerinin o köylere 15. yüzyıldan beri yerleşik olduklarını bildirmektedir. Bu bilgi de, onların, mali göçmen değil de, büyük bir olasılıkla gerçekten yerli Bizanslıların torunları olan Anadolululer sınıfına ait olduklarını göstermektedir.

BURSA SANCAĞININ ORTA KESİMİ

Bursa kazası

Bursa sancağının iç bölgesine doğru ilerledikçe, Bursa vilayetindeki Rum nüfusun son önemli çekirdeğine Bursa kentinde ve kentin çevresinde rastlandığını görürüz.

İpekböcekçiliği ve ipekçilik ile ilişkili olan dut ağacı yetiştirme işi Bursa'da çok gelişmişti. Çünkü sakinlerinin büyük bir bölümü, ipekböcekciliği öteden beri gelişmiş olan Trakya'dan gelmiş mali göçmenlerdi.

1912'de Bursa kazasında 113.326 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre Hellenler 21.850 kişiydiler ve toplam nüfusun %19,3'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, aynı kazaya değinirken, Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 9.000 kişilik daha az bir nüfustan söz etmektedir; kesin olarak, yazar, 21.850 yerine 12. 850 Rumdan söz etmektedir.

127. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 216: " Ορισμένα από τα χωριά αυτής της πρωτης οθωμανικής περιόδου, τα οποία διαθέτουν και στο 19ο αιώνα ρωμέικο πληθυσμό είναι οι Ελιγμοί το οποίο αριθμεί το 19ο αιωνα 1.600 Ρωμιούς και 200 μουσουλμάνους, οι Ελιγμοί αναφέρονται στο 16ο αιωνα ως κιαφίρ του οποίου οι κάτοικοι μεταφέρθηκαν εκεί από την Ρουμελη".

Bursa kazasının önce taşra kesimindeki Rum köylerini incelerken, yazar, kuzeyde, yani Mudanya yönünde bulunan Tepecik köyünü anlatmaktadır. Bibliyografyadan bu köyün Orhan Gazi vakfına ait olduğunu öğreniyoruz. 19. yüzyılda ise, aynı köyün Trakya'dan gelmiş tütün ve narenciye üreticisi Türkçe konuşan 700 Rumdan ibaret bir nüfusu vardı. Aynı yönde Kalasani ve Platiyanos köyleri göze çarpıyordu; bu köylerde sırasıyla 1.500 ve 500 kişilik muhtemelen bölgenin yerlisi Türkçe konuşan Rum nüfus yaşıyordu. İkinci köyden 1455 tarihli bir vakıf mülkleri -yani İslamî kurumlara ait mülkler- listesinde Bladiyanos adıyla söz edilmektedir; bu köyün o zamanki 17 kişilik nüfusundan 16 kişisi Hıristiyanmış[128]. Demirtaş köyü, Bursa'nın kuzeyinde kentten 12 kilometre uzaklıkta bulunuyordu ve 19. yüzyılda Türkçe konuşan 2.500 Rum içeriyordu; 1500'lerde ise, Tesalya ve Mora'dan ve daha sonraları Tesalya'nın Agrafa bölgesinden getirilmiş topluluklar yaşıyordu orada[121]. Son olarak, Bursa'nın batısında, nüfusu Türkçe konuşan 2.500 Rumdan ibaret bölgedeki tek Rum köyü Susurluk'tan söz edilmektedir.1521'de bu köyde inekçilikle uğraşan Hıristiyanlar vardı, ancak bu Hıristiyanlar sonradan İslamlasmışlardır[129]. Dolayısıyla, Türkçe konuşan çağdaş Hıristiyanlar köye daha sonraki yüzyıllarda yerleşmiş olmalıdırlar.

Bursa kentiyle ilgili olarak, aynı yazar, orada 85.600 kişilik toplam nüfus içinde 5.100 Rum bulunduğunu bize bildirmektedir; bu sayı da, toplam nüfusun %5,9'una tekabül etmektedir. Şunu da söylemek gerekir ki, Bursa kentinde 70.000 Türkten başka 7.500 Ermeni ve 3.000 Yahudi vardı. Cuinet'in istatistiğine göre, Bursa kentindeki Rumlar nüfusun %6,75'ini oluşturuyorlardı[130]. Bursa kökenli yazar Adamandiyadis, Bursa'daki Rum nüfusun 6.000 kişi, Türk nüfusun ise 70.000 kişi olduğundan söz etmektedir[131]; bu veriler, Anagnostopulu'nun verileriyle

128. Αναγνωστοπούλου, Σ. (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 252: "137. Σε απόσταση 5 χιλιομέτρων από την Προύσα, αυτό το μικρό χωριό με τους 500 τουρκόφωνους Ρωμιούς αναφέρεται ως μη αναπτυγμένο ακόμα στα τέλη του 19ου αιώνα".

129. Αναγνωστοπουλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ 252: "135. Σύμφωνα με το κατάστιχο του 1521, όλοι οι όποτοι αγελαδοτρόφοι προσηλυτίζονται στο Ισλάμ".

130. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 183: "82. Σύμφωνα με τον Cuinet ο ρωμέϊκος πληθυσμός δεν αντιπροσωπεύει πορά τα 6,75% του συνολικού πληθυσμού της πόλης, ή το 17,12% σύμφωνα με ελληνικές στατιστικές του 1912"

131. Αδαμαντίδης, Β., (1977), *Τα τελευταία έτη της ελληνικής κοινότητος Προύσης*, σελ. 104: "Είχαμεν ήδη εκθέσει εις την προηγουμένην πραγματείαν πόσον η Ελληνική κοινότης Προύσης ήτο ολιγάριθμος (6 χιλ. κάτοικοι) μέσα εις πολυάριθμον τουρκικόν πληθυσμόν (70 χιλ)".

neredeyse uyuşmaktadır. Bursa'nın Rum nüfusu şu üç mahalleye yerleşikti: Rumca konuşan zengin Rumların yaşadıkları Bahkpazarı mahallesi ile neredeyse tümü Türkçe konuşan Ortodoks Hıristiyanların yaşadıkları Kayabaşı ve Demirkapı mahalleleri[132]. Çevredeki tüm köylerde ise Türkçe konuşuluyordu.

Kazadaki çok az sayıda Rum nüfusa rağmen, orta kentsoylu sınıf üyelerinin ulusal faaliyetleri sayesinde, Bursa kentinde şiddetli bir milliyetçilik egemen oldu. Bölgedeki Hellen topluluklarının ulusal uyanışını sağlamaya çalışan bu sınıfın başlıca temsilcileri, kentte yaşayan doktor, eczacı ve tüccarlar idi. Adamandiyadis bu konuya değinirken şunları yazmaktadır:

"Sonra birden hava açıldı. Asırlar boyu süren esaretin son bulmakta ve en cüretli düşlerimizin gerçekleşmekte olduğunu görüyorduk... 1913'ten itibaren Hellen öğesine artık hiç çekinmeden baskı yapılmaya başlamıştı. Önceleri Hellen bilim adamlarına baskı uygulanıyordu. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunun bütün bölgelerinde her ulusal hareketin kışkırtıcıları ve ulusal ülkünün temsilcileri onlardı ve yöneticilerin öfkesi onlara karşı yöneliyordu[133]*."*

Aynı yazar, kitabının bir başka yerinde Anadolu seferine değinirken şunları yazmaktadır:

"Nisan 1921'de Komutanlıkça bölgemizdeki soydaşların seferberlik çerçevesinde asker olmaları gerektiği bize bildirildi. Bir bölge toplantısı yapıp bu düşüncevi işledik ve yerli soydaş nüfusun askere çağrılması için bir dilekçe sunulmasını bu toplantıda kabul ettirdik. Sekiz yılın kuraları askere çağrıldı. Bu çağrıya herkes seve seve icabet etti... Temmuz 1921'deki savaş olayları umutlarımızı kanatlandırdı. Eskişehir'in ele geçirilişini bölgemizde yürüyüşler ve fener alayları düzenleyerek selamladık."

Simdi bu olayları Türk milliyetçiliği ve uluslararası hukuk açısından ele alırsak, şunları kabul etmek zorundayız: 1919'da Bursa'daki Yunan ordusu, yabancı

132. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 157: "Ο ρωμέικος πληθυσμός της πόλης, κατανεμημένος σε τρεις συνοικίες -του Μπαλικπαζάρ, του Καγιάμπασι και του Ντεμίρκαπι- είναι στην πλειοψηφία του τουρκόφωνος και μόνο οι κάτοικοι της πρώτης από τις συνοικίες αυτές, της πιο πλούσιας άλλωστε, είναι ελληνόφωνοι".

133. Αδαμαντιάδης, Β., (1977), *Τα τελευταία έτη της ελληνικής κοινότητας Προύσης*, σελ. 97.

bir işgal ordusundan başka bir şey değildi ve bu kentte yaşayan soydaşlar, Yunan ordusunun hizmetine girmekle, uyrukları oldukları ülkenin aleyhine yönelmişlerdi. Bu eylemin nasıl nitelendirilmesi gerektiği konusunda hüküm vermeyi, tarihî gerçek aşığı okurlara bırakıyoruz. Şunu da göz önünde bulundurmalıyız: İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkelerindeki işgal ordusunun üniformasını giyen Yunan uyruklulara, yani Yunanistan'daki Alman üniformalı Güvenlik Taburlarına(*) karşı Yunan halkının hangi duyguları beslediğini ve hangi tepkileri gösterdiğini.

Adamandiyadis, Bursa Hellenlerinin varsayımsal bir daimî kurtuluşundan sonra, bölgede ezici çoğunluğa sahip Türk nüfusun geleceğini nasıl gördüğünü hiç anlatmıyor tabiî. Hellenler ki, Sotiriadis'e göre, kentin 85.600 sakinden ibaret toplam nüfusunun ancak %6'sını, tüm kazada ise nüfusun %19,3'ünü oluşturuyorlardı; Anagnostopulu'ya göre ise çok daha azdılar. Aydınların farkedemedikleri şeyi, mantıklı düşünen insanlara özgü önseziyle basit halk farketmişti. Atina'ya gönderilen 1-2-1912 tarih ve 3255 B/38 sayılı resmî bir konsolosluk belgesinde Bursa halkının şu deyişlerine yer verilmektedir:

"Simdi bir parça ekmek yiyoruz. Bu Yunanlidesler gelirlerse, bizden onu da alacaklar... Merkez okulunun müdürü... derste öğrencilere Yunan tarihini ve özellikle Yunan İhtilalini anlattığınında, ertesi gün bazı anababalar ona, bu kadar açık konuşmayın müdür efendi, diyorlar" [134]

Nitekim "Yunanlidesler" geldiklerinde Anadolulular öyle bir ekmek yediler ki, tadını bugüne dek unutamadılar.

BURSA SANCAĞININ GÜNEY KESİMİ

Adranos *(Orhaneli)* ve Kremasti *(M.Kemalpaşa)* kazaları

Bursa sancağının kıyıdan en uzak kazaları, Adranos *(Orhaneli)* ve Kremasti *(Kirmasti, M.Kemalpaşa)* kazaları idi.

Sotiriadis'e göre 1912'de Adranos *(Orhaneli)* kazasında toplam 49.330 sakin içinde yalnızca 400 Hellen yaşıyordu.

134. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 577.

(*)Güvenlik Taburları: Alman işgali döneminde Yunanistan'da oluşturulan güvenlik güçleri; Almanlar tarafından Yunanlı yurtseverlere karşı kullanılmışlardır.

Kremasti *(M.Kemalpaşa)* kazasında ise Sotiriadis'e göre 1912'de Ortodoks Hıristiyanlar daha kalabalık olup, 42.544 kişilik toplam nüfus içinde 3.800 kişiydiler ve nüfusun %8,9'unu oluşturuyorlardı [91].

Bu bilgilerin tersine, Anagnostopulu, Orhaneli kazasından söz ederken, bu kazada Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 2.498 daha az Rum bulunduğunu açıklamaktadır. Kesin olarak, yazar, 3.800 yerine 1.302 Rumdan söz etmektedir. Bunlardan 716'sı 12.331 Türkle birlikte aynı adı taşıyan kaza merkezine, 316'sı Akçapmar köyüne, 170'i Kumsusağı köyüne, 100 Rum da Azatçı köyüne yerleşiktiler [93]. Hangi verilerin daha güvenilir olduğu bir yana, bu bölgelerdeki Rumlar önemsiz sayılacak bir azınlık oluşturuyorlardı.

BİLECİK SANCAĞI

Bilecik veya Ertuğrul sancağı, yüzölçümünün küçük olmasına karşın, muhtemelen bölgeyi şereflendirmek amacıyla, yönetsel bakımdan bağımsız bir sancak olarak biçimlendirilmişti. Zira bu bölge, Osmanlı hanedanının kurucusu Ertuğrul'un önderliğinde Osmanlı İmparatorluğunun çekiliş noktasını oluşturmuştu. Yörük Türklerinin Bithinya'ya yerleşimi, 1224 yılında gerçekleşmişti. O tarihte

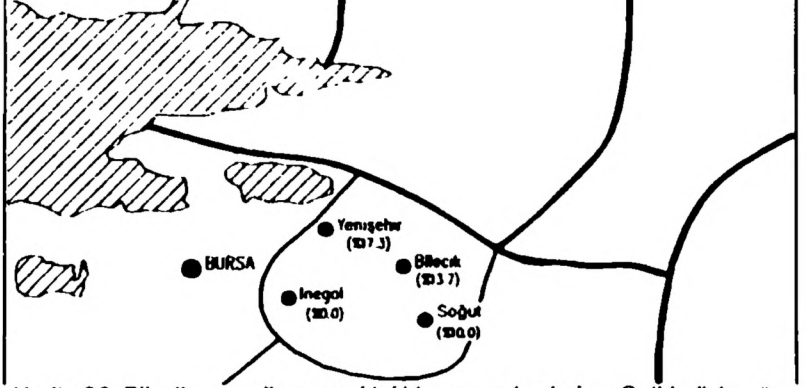

Harita 26: Bilecik sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

Selçuklu Türk sultanı Alaeddin I. Keykubat, Ertuğrul'un önderliğindeki 400 Yörük ailesinin Söğüt'e yerleşmesine izin verdi. Söğüt bölgesi, Domaniç köylerini ve "Ermeni dağlarını" kapsıyor ve o dönemde zamanın Bizans ile Selçuklu devletlerinin tam sınırları üzerinde bulunuyordu [54]. Demografik bakımdan önemsiz bir sayı olan 400 Yörük ailesinin yerleşiminin bugünkü Türk millî marşında da anıldığını ayrıca söylemeye değer.

Bilecik sancağı yönetsel bakımdan şu dört kazaya ayrılıyordu: Bilecik, Söğüt, İnegöl ve Yenişehir (Harita 26).

Sotiriadis'e göre 1912'de Bilecik sancağına 239.236 kişilik toplam nüfus içinde 26.970 Rum yerleşikti; Rumlar, toplam nüfusun %11,2'sini oluşturuyorlardı [135].

Anagnostopulu, Bilecik sancağında Sotiriadis'in yazdığından 4.671 daha az Rum bulunduğunu bize bildirmektedir. Kesin olarak, yazar, 26.970 yerine 22.299 Rumdan söz etmektedir.

Yenişehir kazası

Sancağın kuzeybatısında bulunan Yenişehir kazasına 55.974 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 9.750 Hellen yerleşikti ve Hellenler nüfusun %17,3'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, bu kazada Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 8.117 daha az Rum ikamet ettiğini yazmaktadır. Kesin olarak, yazar, 9.750 yerine 1.633 Rumdan söz etmektedir. Anagnostopulu'ya göre, bu nüfustan Rumca konuşan 360 Rum 868 Türkle birlikte Nikaia (İznik) kentinde ikamet ediyordu; kent dolayındaki nüfus ise katışıksız Müslümandı. Kazanın geriye kalan Rum nüfusu, bölgeye 19. yüzyıl son-

135. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 8:
Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of BILEDJIK. 1912.

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Bulgarians	Jews	Others nationalities	Totaal
Biledjik	1 Biledjik	74 465	13.250	3.552	..	6		96 273
	2. Souchout	32.142	4 000	3 651	..	47		39 840
	3. Inegiol	45.000		2.149	..			47 149
	4 Yeni-shehir	47 784	9.720	3.470	..			55.974
		194.391	26.970	17.822		53		239.236

larında yerleşmiş Pontuslu maden işçilerinden oluşuyordu. Ayrıntılı olarak, Hacıosman köyünde 418 Pontuslu, Ören köyünde 150, Sarısu köyünde 21 aile, Karpuzpınar köyünde 108 kişi ve Kırkharman köyünde 326 Rum vardı[136] [137].

Yunan ordusunun bu bölgelerden geçişi, Anadolu'nun öbür bölgelerinde, örneğin Aydın, Menemen ve Bergama'da olduğu gibi, sivil Türk toplulukları için bir felakete dönüştü.

Bazı çağdaş Yunanlı yazarlar, genellikle milliyetçilik ideolojisi yanlıları, Anadolu seferini pek böbürlenerek anlatırlar. Örneğin Solomonidis, 1964'te yayımlanmış kitabından alınan şu metinde olduğu gibi:

"Ve ordumuz, İzmirli orgeneralin yetenekli komutanlığı altında her gün başarılar ve zaferler kazanarak Anadolu'nun içine doğru ilerliyordu (...). Işıldayan Kıyamet kandillerinin neredeyse tümü özgür. Ve yenilmez Yunan ordusu, Büyük İskender'in zafer yolunu izliyor(...). Herkes her gün büyük bir ilahî armağan olan kurtuluşu kutluyordu. "

Ancak başka Yunanlı yazarlar ve Anadolu seferinin görgü tanıkları, olayları tamamen değişik bir biçimde anlatmaktadırlar. 1991 yılında Küçük Asya Araştırmalar Merkezi, seferin görgü tanığı Pliziotis adındaki bir erin güncesini yayımladı. Orada 18-10-1920 tarihindeki Yenişehir olayları şöyle anlatılmaktadır:

"Akşamleyin hareket emri geldi, çadırları derhal bozduk ve koşa koşa Yenişehir'e. Ne yazık ki bütün dükkânların yağma edildiğini öğrendik, raflarını bile alıp götürmüşlerdi... askerler şeytan çarpmış gibi sağa sola koşuşup duruyorlardı, kiminin elinde mum kiminde fener dükkânlara ve evlere giriyorlardı, Türk kadınlarının seslerinden ortalık inliyordu, çığlıklar, ağlayışlar, ama kulak veren kim. Neler olmuyordu ki. Ben de Pezaros'la birlikte dışarı çıktım, neler olduğunu görmek için, bir de ne görelim ki? Tarif edilmez şeyler oluyordu, bir katliam eksik-

136. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 184: "89. Τα πέντε χωριά που περιλαμβάνονται στο Μουντουρλούκ της Νίκαιας είναι: το Χατζι-Οσμάν με εβδομήντα ρωμέικες οικογένειες, το Όρεν με είκοσι οκτώ, το Σανσού με είκοσι μία, το Καρπουζπινάρ με δεκαοκτώ και το Κίρκ χαρμάν με τριάντα πέντε ρωμέικες οικογένειες"

137. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 223: "Οι Ρωμιοί του Πόντου δεν εγκαθίστανται αποκλειστικά σε περιοχές μεταλλείων, αλλά κάποιοι προωθούνται από το Αντιπαζάρ προς τα νότια της περιοχής. Αυτός είναι και ο λόγος που συναντούμε στον καζά της Νίκαιας χωριά τα οποία κατοικούνται από Πόντιους μετανάστες".

138. Αργυρόπουλος, Α., Κ., (1985), *Μνήμες Πολέμων 1917-1922*, σελ. 71.

ti... İki kilometre kadar yol almıştık ki, dönüp baktım, Yenişehir'in bir baca gibi tüttüğünü gördüm!! Saat 8'e doğru bir köye varıp oradan geçiyoruz, ancak az sonra o da tanrı Moloh'a kurban edildi[139]."

Seferin görgü tanığı olan Yunan askerlerinin anılarını okurken, insanın kendi kendine sorası geliyor: Nasıl olur da resmî Yunan yazarları ve iletişim araçları bugün bile 1922 İzmir yangınının Türk barbarlığının klasik bir örneği olarak gösterirler, bu dersin ilk hocası Yunan ordusuyken?

Bilecik kazası

Bilecik kazası sancağın ortasındadır. Bu kazada kalabalık olan Hellenler, Sotiriadis'e göre 92.273 kişilik toplam nüfus içinde 13.273 kişiydiler veya nüfusun %13,7'sini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, aynı dönemde bu kazaya Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 4.272 daha az Rum yerleşik olduğunu yazmaktadır.

Kesin olarak, yazar, 13.250 yerine 8.978 Rumdan söz etmektedir. Bunlardan yalnızca 128'i Bilecik kentine yerleşikti ve 7.230 Türk ve 3.161 Ermeni ile birlikte yaşıyordu. Kazanın taşra kesiminde oturan Rumlarla ilgili olarak, yazar, Küplü köyüne Türkçe konuşan 1.813 Rum yerleşik olduğunu yazmaktadır; bu Rumlar Kayseri, Sakız Adası ve Aydın kökenliydiler. Geriye kalan Rumlar Rumca konuşuyorlardı ve bunlardan 837'si Lefke köyüne, 2.000'i Peltas köyüne, 2.500'ü Aşağıköy'e ve 1.700'ü Başköy'e yerleşiktiler; bu Rumların nereden geldikleri belirlenememiştir.

İnegöl ve Söğüt kazaları

Toplam nüfusu 47.149 kişi olan İnegöl kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, 1912'de bu bölgede Hellen bulunmadığını yazmaktadır.

Anagnostopulu, 9.950 Rumdan söz etmekte, ancak bunların hangi köylere yerleşik olduklarını belirtmemektedir. Tabiî bilgilerinin yanlış olması muhtemeldir.

139. Πληζιώτης, Χ., (1991), *Αναμνήσεις του Μετώπου 1920-1921 Μικρά Ασία - Θράκη*, σελ. 96.

Söğüt kazasında 39.840 kişilik toplam nüfus içinde, Sotiriadis, 4.000 Hellen bulunduğunu yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %10'unu oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'nun verdiği bilgilerde burada da büyük farklar var. Yazar, 4.000 yerine 1.738 Rumca konuşan Rumdan söz etmektedir. Onlar oraya 15. yüzyıldan beri yerleşiktiler ve bağcılıkla uğraşıyorlardı. Bu bilgiler doğruysa, o zaman bu Rumlar besbelli Hellence konuşan Bizanslıların torunlarıydı.

KÜTAHYA SANCAĞI

Antik çağda Kütahya ve Afyonkarahisar sancaklarının bulunduğu bölgeye Yunanlı kolonist yerleşimi olmadı. Bu yerlerdeki topluluklar, İ.Ö. 1200'lerden sonra Friglerden ve çok sonraları Gotlardan oluşuyorlardı. Hellenleşen bu Gotlar, Grek Gotlarına dönüşmüşlerdir. Bölgenin daha sonraki yerli Hıristiyanları, önce Romalılaşmış, ardından Bizanslılaşmış ve yenice Hellenleşmiş olan bir zamanki Frigya'nın sakinleriydi ve Frig ve Got kökenliydiler.

Yakınçağda Kütahya sancağına çok sayıda Rum yerleşti. Eskişehir ve Kütahya kentleri demiryolu kavşaklarıydı ve Rumların buraya yerleşmelerinin nedeni de buydu. 1912'de Kütahya sancağına 315.017 kişilik toplam nüfus içinde

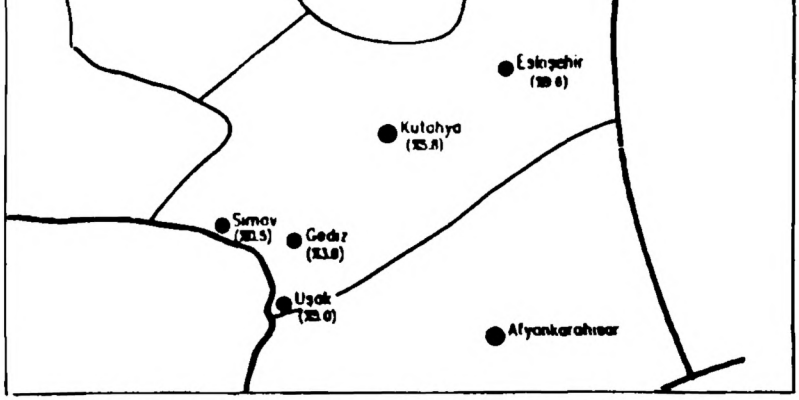

Harita 27: Kütahya sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı

Sotiriadis'e göre 16.800 Hellen yerleşikti ve Hellenler toplam nüfusun %5,2'sini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Kütahya sancağındaki Rum sayısını Sotiriadis'in yazdığından 2.334 kişi daha çok göstermektedir. Kesin olarak, yazar, 16.800 yerine 19.134 Rumdan söz etmektedir.

Osmanlı döneminde Kütahya sancağı yönetsel bakımdan şu beş kazaya ayrılıyordu: Kütahya, Eskişehir, Uşak, Gediz ve Simav (Harita 27).

Kütahya ve Eskişehir kazaları

Kütahya kazasına 116.283 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 6.800 Hellen yerleşikti[140].

Anagnostopulu'ya göre söz konusu kazada Sotiriadis'in yazdığından 2.750 daha az Rum vardı. Kesin olarak, yazar, 6.800 yerine 4.050 Rumdan söz etmektedir.

Eskişehir kazasına 46.874 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 4.500 Hellen yerleşikti ve Hellenler nüfusun %9,6'sını oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, bu ikinci kazada 12.700 kişi gibi aşırı yüksek sayıda Rumun varlığından söz etmektedir. Bunlardan 1.147'si kaza merkezinde, öbürleri de köylerde yaşıyorlardı. Bu Rumların dilleri, kökenleri ve meslekleri konusunda bilgiler bulunmamaktadır.

1922'de Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar kazalarının kapsadığı bölgelerde Küçük Asya Seferi olarak bilinen dramın son perdesi oynandı.

Psirukis, ilgili çalışmasında, 1914-18 Birinci Dünya Savaşının sömürgeleri

140. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 8: **Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of KUTAHIA. 1912.**

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Bulgarians	Jews	Others nationalities	Totaal
Kutahia	1. Kutahia	106.176	6.800	3.307			..	116.283
	2. Eskishehir	38.200	4.500	4.074		100	..	46.874
	3. Ushak	70.000	3.800	1.149			..	75.219
	4. Gediz	39.261	1.500				...	40.764
	5. Simav	37.677	200				...	37.877
		291.317	16.800	8.800		100		317.017

yeniden paylaşma savaşı olduğunu yazmakta, olaylar da bu savı doğrulamaktadır. Savaştan sonra Irak petrolleri ile Filistin ve Mısır İngilizlerin eline geçmişti, Suriye ile Fransızların. İngiltere'nin çıkarlarına hizmet ederek, Elefterios Venizelos başkanlığındaki Yunan hükümeti, İzmir bölgesindeki İngiliz politikasının vekilliğini üstlenmek gibi trajik bir hata işledi. Bahane, oradaki Hellen azınlık topluluklarının çıkarlarını korumaktı.

Elefterios Venizelos'tan sonraki Yunan hükümeti, seçim öncesinde Anadolu savaşını durduracağını vaat ettiği halde, işbaşına geldikten sonra, belki de Büyük İskender'in seferinden esinlenerek, öbürleri yanında Kütahya sancağını da istila etti ve oradan Sakarya seferini başlattı.

Sakarya seferi, Türkiye'nin içbölgesini sistemli olarak tahrip etme çabasıyla birlikte yürütüldü. Bu olay, Kemal Atatürk'ün kurtuluş ordusunda savaşan Türklerin öç duygularını daha da kabarttı. Türk bölgelerindeki korkunç tahribatı (bu bölgelerin stratejik bakımdan pek önemi olmadığını da vurgulamak gerek) 1921 Sakarya savaşlarına katılmış erlerin güncelerinden öğreniyoruz özellikle. Askerî mercilerimizin resmî belgelerinde açık bilgiler pek yoktur ve bunları kullanan tarihçiler genellikle geçeği güzelsemeye çalışmaktadırlar.

Vasilikos, Sakarya'ya doğru yürürken, 4 Eylül 1921 tarihinde şu olayların cereyan ettiğini bize bildirmektedir:

"Akşam saatlerinde her tarafa karanlık çöktüğünde, dev bir kayanın üzerinden vahşice görkemli bir manzarayı Neron'lar gibi hayran hayran seyrediyoruz. Ovanın bütün köyleri yanıyordu. Gerileyen Yunan askeri(*), oradan geçişini fırsat bilerek, uygarlığın...gerçek ışıklarını yakmıştı[141]."

Aynı yazar, bir başka bölümde, 14 Eylül 1921 tarihindeki olaylarla ilgili bize şunları anlatmaktadır:

"Düştüğümüz hali tartışarak, 5. Bölüğün komutanı Andreadis'le birlikte yürüyoruz. Bütün köyler yanıyor. Kurakağa da yanıyor, dumanlar ve alevler oradan geçişimizi engelliyor. Köy sakinleri evlerinden dışarı fırlıyorlar fareler gibi,...pişmemek için[142]."

141. Βασιλικός, Ν., (1992), *Ημερολόγιο της Μικρασιατικής Εκστρατείας*, σελ. 108.
142. Βασιλικός, Ν., (1992), *Ημερολόγιο της Μικρασιατικής Εκστρατείας*, σελ. 113.
(*) Yunan askeri: Metnin aslında Türkçe olarak geçmektedir

Anadolu seferinin görgü tanığı başka Yunanlı yazarlar da Yunan ordusunun bölgedeki sivil Türk topluluklarına yaptığı yıkımları doğrulamaktadırlar. Örneğin Argiropulos, 1985'te yayımlanan kitabında şunları yazmaktadır:

"Sabah saat 6'da Yenik tepelerine öncü kolları yerleştirdik. Orada duruyoruz. Tepelerin arasındaki geçitlerde çok sayıda kadın ve çocuklara rastlıyoruz, yanan köylerden gelmişler. Sayısız koyun ve başka hayvanlar, yiyecekler buluyoruz. Öbür bölüklerle birlikte tümüne el koyuyoruz (onları kurtarıyoruz!!!). Gece yarısından sonra saat 2'de çekilip, 8-9-1921 tarihinde bütün gün yürüyor ve birçok köylerden geçiyoruz (tümü ateşe veriliyor). Milyonlarca okka buğday harman yerlerinde yanıyor, son okkasına kadar. Kadın ve çocuklar köylerin dışına çıkmışlar ve bu hazin manzara karşısında ağlaşıyorlar (işte özgürlük!!!)[138]*."*

1922'de Kütahya ve Afyonkarahisar'dan Ankara'ya saldırı başlatıldı. Bir harekât ki, en basit bir askerî tahlilden sonra kolaylıkla bir intihar teşebbüsü olarak nitelendirilebilirdi. Bu askerî harekâtın altında yatan ihtiras, Ankara'ya dek ilerledikten sonra, Büyük Yunanistan ideolojisi çerçevesinde Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırmaktı. Ankara'ya saldırıyla ilgili Psirukis'in aşağıdaki yorumu ilginçtir·

"Atina'daki yöneticiler ve kral Konstantin, Mart saldırıları başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, derhal Ankara harekâtını hazırlamaya koyuldular. Yunan ordusunun liderlerinden biri olan prens Andreas, "Ankara savaşında Yunan ordusu galip gelseydi bile, Türk devleti yok olmayacaktı. Er geç çıkmazla karşılaşacaktık." diye yazmaktadır. Dünya tarihinde en büyük maceracı savaş harekâtlarından biri olarak nitelendirilebilecek bu eylem o halde niçin gerçekleştirildi?[143]*"*

Resmî tarihçiler, Yunan ordusunun kimleri kimlerden kurtarmak istediğini Yunan gençliğine yeterince açıklamamışlardır. Bu bölgelerde yalnızca Türk nüfus bulunduğu göz önüne alınacak olursa, gerçekte izlenmekte olan, emperyalist, milliyetçi ve yayılmacı bir politikaydı; üstelik ekonomisi zayıf ve teknik bakımdan geri kalmış bir devlet tarafından. Bu devletin politikacıları, Doğu Roma İmparatorluğunu kısmen yeniden kurmak gibi sivri bir hayalcilikten mustariptiler.

143. Ψυρούκης, Ν., (1974), *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, σελ. 164.

Yunan ve Türk savaşçılarının morallerine gelince, o zamanki Yunan Kara Kuvvetleri Komutanı bu konuda, *"Yunanlıların istenci ve etkinliği, Kemal'in istenci ve etkinliğinden çok daha düşüktü."* diye yazmaktadır[144].

Yunanlı politikacı ve subaylar bir şeyi anlamadılar veya anlamak istemediler. Türk savaşçılar, korkunç bir tehdit altında bulunan yurtlarını savunuyor, "vatan ve millet uğruna" mücadele ediyorlardı. Aynen Eski Yunanlıların Maraton ve Salamis'te yaptıkları gibi. Türklerin rakipleri olan Yunanlı savaşçılar ise, en basit bir askerî planlamadan yoksun olduklarından başka, stratejik bakımdan olanaklarının çok üstünde bir fetih seferini üstlenmiş ordunun mesuplarıydı. Fetih ve emperyalizm idealleri, basit erler için onları hayatlarını feda etmeye özendirecek yeterli nedenler değildir. Erler, yalnızca hayatta kalmak için mücadele ederler.

Yunanlı askerlerde ciddi bir ideolojik teşvikin bulunmayışı, Yunanistan'da asker kaçağı veya yoklama kaçağı ilan edilenlerin sayısındaki büyük artıştan da anlaşılmaktadır. Katimerini gazetesi, kaçakları 90.000 kişi olarak hesap ediyordu. 16-7-1921 tarihinde (eski takvim) Harbiye Bakanı Stais şunları söylüyordu: *"Eşkiyanın önünü almanın tek çıkar yolu var. Evzon askerlerinden müfrezeler oluşturup oralara göndermek. Ancak Anadolu'daki milli mücadele devam ederken bugün bunu yapmak mümkün görünmüyor. Fakat bu eşkıyanın çoğu o zaman (y.n. : yani sefer sona erdiğinde) zaten kendiliğinden ortadan kalkacak, çünkü neredeyse tümü asker kaçağı"*[145]*."*

Yeni Yunan toplumundaki bu megaloideacı zihniyet, sonunda Anadolu Hellenizminin feci bir biçimde yok olmasına yol açtı. Yunan kara kuvvetlerinin ve o zamanki çok güçlü Yunan filosunun savaşçıları ise, 1922'de göçmenlerin İzmir rıhtımından uzaklaşmalarını destekleyecekleri yerde, kendilerini kurtarma çabası içinde onları terkettiler.

Bu tür olayların en fecisi, 25 Ağustos 1922 tarihinde İzmir limanında vuku buldu. Olayın görgü tanığı er Argiropulos anılarında şunları anlatmaktadır:

"Limandaki yabancı buharlı gemilerden birçoğu Hellenleri almayı kabul etmiyor. İtalyan gemileri İtalyanları, İngiliz gemileri İngilizleri v.s. alıyor yalnızca. Punta'ya vardığımızda Trakya'dan gelen üç buharlı gemi görüyorum, gemilerde 56. ve 25. alaylar General Polimenakos, Platis, Sariyanis ve daha başka subaylar, erlerin inip bir

144. Ψυρούκης, Ν., (1974), *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, σελ. 173.
145. Ψυρούκης, Ν., (1974), *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, σελ. 162.

savunma hattı oluşturmalarını söylüyorlar. Fakat asker derhal yuha çekmeye ve aera(*) diye bağırmaya başlıyor. Bu umutsuz durum karşısında general Polimenakos ve öbür generaller, limanda bulunan gemilerin yanaşmasını ve asker alıp Sakız ve Midilli adalarına hareket etmesini emrediyor ve ağlayarak Karargâha dönüyorlar[146]."

Yunanlı savaşçılar kendilerini kurtarmak için İzmir Limanını terkettiklerinde, kentin sahiline yığılmış yüz binlerce göçmen Türk ordularını bekliyordu. O Türklerin ki, köyleri ve malları kaçmakta olan Yunan ordusu tarafından iki hafta önce yakılıp yıkılmıştı. Bu savunmasız göçmenlerin arasında yazarın dedesi, annesi ve çocuklarıyla birlikte teyzeleri de vardı.

Uşak, Gediz ve Simav kazaları

Sotiriadis'e göre yukarıda adı geçen kazalarda 153.860 kişilik toplam nüfus içinde 5.500 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %3,5'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, yalnızca Uşak kazasına değinmekte ve burada 2.384 Rum ile 72.466 Türkün ikamet ettiklerini yazmaktadır.

AFYONKARAHİSAR SANCAĞI

Bursa vilayetinin en güneyindeki sancak, Afyonkarahisar sancağı, nüfusu bakımından katışıksız bir Türk bölgesiydi.

Sotiriadis'e göre toplam nüfusu 250.928 kişi olan bu sancaktaki Hellenlerin sayısı yalnızca 1.200 idi. Buna göre bu bölgede Ortodoks Hıristiyan bulunmadığı söylenebilir. Bu nedenle bölgenin demografisini ayrıntılı olarak incelemeyeceğiz.

Ağustos 1922'de Afyonkarahisar bölgesi Ankara savaşının cereyan ettiği en önemli savaş meydanlarından birini oluşturmuştur. Burada büyük bir karşı saldırıya geçen Türk ordusu, Yunan ordusunu tam bir hezimete uğrattı. 13 Ağustos 1922 tarihinde Kemal Atatürk önderliğindeki Türk kurtuluş ordusunun giriştiği korkunç bir saldırıyla, Ankara savaşının son evresi başlamış oldu. Vasilikos olayı bize şöyle anlatmaktadır:

146. Αργυρόπουλος, Α., Κ., (1985), *Μνήμες Πολέμων 1917-1922*, σελ. 92.
(*) Aera: Yunan ordusunda kullanılan savaş çığlığı.

"Sabahın saat 4'ü. Seher vakti. Tanyeri yeni ağarmaya ve günün ilk gülümseyişleri karanlıkları dağıtmaya başlamıştı. Ve birdenbire, ortalığı sarsarak, beklemediğimiz bir anda ağır toplardan "barrage" ateşi her şeyi altüst ediyor. Bin tane şeytan birden aynı anda her yöne çelik yağdırıyor, şetanî ve kulakları sağır edici bir gürültüyle. Çevredeki bütün arazivi çelik ve dumana boğan düşman toplarının korkunç homurtusu Kalecik geçitlerinde tüyler ürpertici yankılar yapıyor. Topçu birliklerimizin mevkileri aralıksız bombardıman ediliyor. Siperler dağılıyor, tel örgülerde kocaman delikler açılıyor, patlayan düşman mermilerinden "abris"ler çöküyor. Topçumuz, düşman topçusunun görülmedik nişancılığı karşısında susmak zorunda kalıyor, büyük kayıplar vererek... Sabah saat 4.10. Düşman topçusu bir-denbire susuyor, ve ardından mevkilerimize düşman saldırısı başlıyor Türkler nara atarak saldırıyorlar, toplarının ateşiyle korunarak. Piyadenin hızlı ve tarayıcı ateşiyle savunuyoruz kendimizi yalnızca, zira Dağ Topçusu mevkı değiştirmekle meşgul. İlk düşman dalgaları tarafımızdan biçiliyor Fakat hemen ardından yenileri geliyor, arka arkaya, aralıksız, kararlı ve coşkulu. On dakikalık bir mücadeleden sonra Bölüğümüzün 5. Karakolu sarsılıyor, tüm Taburun gerilemesiyle birlikte o da verini terkediyor. Karakol komutanı kıdemli başçavuş Papadakis ve erlerin çoğu şehit düşüyorlar. Sırasıyla 4. ve 3. karakollar gerilivor İkinci savunma hattına geçinceye dek karışıklık ve düzensizlik... Türkler görülmedik bir şiddet ve kararlılıkla saldırıyorlar. Hurraa dive haykırarak, sık dalgalar halinde engel tanımaksızın üstümüze yürüyorlar. Uğradıkları korkunç kayıplara rağmen durmak bilmi-yorlar, ta siperlerimizin önüne, ileriye doğru uzattığımız süngülerimizin ucuna gelinceye dek[147]."

Cephe bozulduktan sonra Yunan ordusunun gerilemesi düzensiz bir hal alıyor. Dumlupınar'dan geri çekilirken cereyan eden bazı olayları Vasilikos şöyle anlatıyor:

"Neredeyse kuşatılmış durumdayız.... Saflarımızda panik. Herkes boğazın ateşe tutulan çıkışından bir an önce geçmek için koşuyordu. Taşımacılar ise yüklerini atıp, bindikleri hayvanları dörtnala sürüyorlardı, meydana gelen paniğin ilk semptomlarını böylelikle şiddetlendirerek. Hazin ve aynı zamanda insanı umutsuzluğa iten bir manzara. 300 Türk, 10.000 askeri kaçırtıyordu. Ağır makinalı tüfeklerin çoğu ve dağ topları, yükletilemedikleri için düşmanın eline düştü[148]."

147. Βασιλικός, Ν., (1992), *Ημερολόγιο της Μικρασιατικής Εκστρατείας*, σελ. 169.
148. Βασιλικός, Ν., (1992), *Ημερολόγιο της Μικρασιατικής Εκστρατείας*, σελ. 176.

Bu savaş olayı, yenilmiş bir istilacı ordunun moralini yansıtmaktadır; aynen Napoleon'un Moskova önündeki büyük ordusunda olduğu gibi. Yunan ordusu bozguna uğramıştı, ancak geri çekilirken Türk topraklarını ateşe vermeye ve silahsız Türk köylüleri karşısında kıyıcı davranmaya devam ediyordu. Bu tür bir davranışı aynı yazar şöyle anlatmaktadır:

"Sabah saat 10'a doğru demiryolu boyunca yürüyerek geri çekilmeye devam ediyoruz. Uşak yanıyor Çevredeki bütün köyler ateşe veriliyor. Ateş, her yerde ateş... Uşak yolunun iki yanında terkedilmiş çok miktarda cephane. Birçok Türk köylüleri kullandıkları öküz arabalarını tahrip ediyorlar, onlara el koymamızı engellemek için.

Çok kişiler yolda öldürülüyor. Önümde bizim birlikten bir taşımacı, silahının namlusunu bir Türkün boğazına dayıyor, ateş edip barut gazlarının gücüyle başını on beş metre uzağa uçuruyor Ne vahşet!! Boşanmış ne yabani içgüdüler!! Ormanlardaki canavarlar gibi"[149].

Yunan ordusunun bu davranışı, Türk kuvvetlerinin şiddetli tepkisine yol açtı ve öç duygularını artırdı. Türkler, gerileyen Yunan askerlerine uçakla içeriği aşağıdaki gibi bildiriler atıyorlardı:

"Ey korkak ve alçak Yunanlılar. Köyleri yakmayınız, çünkü onları esir olan arkadaşlarınıza kurdurtacağız"

Herhangi bir ordunun kitlesel davranışı, ne tesadüfî ne de anlık bir olaydır. Bu davranış, her ulusun daha önce aldığı toplumsal eğitimden kaynaklanmaktadır.

Alman ordusunun Yahudiler karşısındaki davranışı, İkinci Dünya Savaşı sırasında biçimlenmemiş, çok daha önceleri Hitler rejimi,tarafından sistemli olarak işlenmiştir. Bazı Yunanlı askerlerin insanlıkdışı davranışları da öyle hiç yoktan ortaya çıkmadı. Yunan milliyetçi eğitim sistemi, ordu ve kilise tarafından verilmiş ve verilmekte olan terbiye yoluyla sistemli olarak işlenmiştir. Bu kurumlar bugüne dek Yunan gençliğine farklı olan her şeyden nefret etmeyi öğretiyorlar. Günümüzde parlak bir örnek, Yunan Kilisesinin yeni lideri Hristodulos. Hristodulos, Veria'daki *(Karafere)* Panagiya Sümela kutlamalarında, yanında Yunan Cumhuriyeti Devlet Başkanı olduğu halde, halk önünde konuşurken, Türkleri kastederek Doğunun barbarlarından söz etmiştir.

149. Βασιλικός, N., (1992), *Ημερολόγιο της Μικρασιατικής Εκστρατείας*, σελ. 181.

1919-22 dönemi zihniyeti, 14 Nisan 1921 tarihli (eski takvim) Protevusa gazetesinde yayımlanam makalenin bir bölümünde pek güzel yansıtılmaktadır:

"*Verilen bu savaş, Yunanistan'ın asi Kemal'e karşı verdiği bir savaş değildir; Yunan ırkının Türk ulusuna karşı verdiği bir savaştır. Üstelik çetin bir savaştır, rakiplerden birinin yok olmasına dek sürecek olan. Ya o, ya biz. Ortası yok*[150]."

Uşak'ta talihsiz Türk köylüsünün boğazına kurşun sıkan er, bu cinayetin baş sorumlusu değildir. Baş sorumulular kilometrelerce uzaktaydılar.

Türk kurtuluş orduları, Ankara savaşının başlangıcından itibaren iki hafta içinde vatan topraklarından işgalci Yunan ordusunu kovmayı ve İzmir'i yeniden ele geçirmeyi başardı. Savaşlarda binlerce arkadaşlarını yitiren, Yunan ordusu tarafından sayısız Türk köylerinin yakıldığını, yurttaşlarının geçim kaynaklarının yok edildiğini, hayvanlarının çalındığını ve silahsız köylülerin hiç sebepsiz öldürüldüğünü gören bu askerler, İzmir'i yaktılar(*).

Aynı Türk askerleri, Yunan ordusuna karşı besledikleri müthiş bir kin duygusu altında (o Yunan ordusu ki, kadın ve çocukları ve silahsız Rum göçmenleri İzmir rıhtımında kaderlerine terkederek, kendisi güvenlik içinde Sakız ve Midilli adalarına sığınmıştı) öç almak için birçok göçmeni, bunların arasında yazarın ataları da var, öldürdüler.

Bu eylemlerinden dolayı Türkleri haklı olarak barbar diye suçluyoruz, fakat daha önce biz ne kadar barbarlık ettik diye biraz olsun kendi kendimize hiç sormuyoruz.

İZMİT (NİKOMEDEİA) BAĞIMSIZ SANCAĞI

İzmit (Nikomedeia) bağımsız sancağı, yönetsel bakımdan şu altı kazaya ayrılıyordu: İzmit, Karamürsel ve Yalova olmak üzere üç kıyı kazası ile Kandıra, Adapazarı ve Geyve olmak üzere üç anakara kazası (Harita 28).

Osmanlı İmparatorluğunun başka bölgelerinden gelen Rumlar, özellikle Bithinya kıyılarına yerleşmeyi yeğliyorlardı. Bu kıyılar bölgenin sayfiye yerleriydi.

150. Ψυρουκης, N., (1974), *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, σελ. 166.

(*) Yazar, 1922'de İzmir'i Türklerin yaktığını savunan Yunan tezini benimsemektedir.

1912'de İzmit sancağında 242.333 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 73.134 Hellen ikamet ediyordu ve Hellenler nüfusun %30,1'ini oluşturuyorlardı[151].

Anagnostopulu, Rum sayısını Sotiriadis'in yazdığından 22.900 kişi daha az olarak göstermektedir. Kesin olarak, yazar, İzmit (Nikomedeia) sancağındaki Rumların 73.134 kişi yerine 50.224 kişi ve 365 aileden ibaret olduklarını yazmaktadır.

İZMİT SANCAĞININ KIYI KESİMİ

İzmit (Nikomedeia) kazası

Sotiriadis'e göre 1912'de İzmit (Nikomedeia) kazasında 42.876 kişilik toplam nüfus içinde sayıları az olan Hellenler 3.603 kişiydiler ve nüfusun %8,4'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, bu kazayla ilgili olarak, 5.290 kişiye ulaşan daha büyük bir Rum sayısından söz etmektedir. Bu Rumlardan 1.200'ü sancağın aynı adı taşıyan merkezinde ikamet ediyordu; bunların anadilleri Rumca ve Ermenice idi. Kazanın geriye kalan tüm Rumları Rumca konuşuyorlardı. Bunlardan 1.020'si Neohorio köyünde, 1.500'ü Karatepe köyünde, 900'ü Eşme köyünde ve Bursa sancağının Mihaliç (Karacabey) köyünden gelmiş olan 1.300'ü Mihaliçion köyünde ikamet ediyorlardı. Öbür Rumların nereden geldikleri saptanamamıştır. Yazar, İzmit ve dolaylarındaki Rumlardan bir bölümünün Ermenice konuştuğunu ve Protestan olduğunu yazmaktadır. Burada büyük bir olasılıkla Hayhurumlar kastedilmektedir. Ancak Protestanlıkla Ortodoks Rum kavramının dışına çıkılmaktadır.

151. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 6: **Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of ISMID. 1912.**

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Jews	Gipsis	Totaal
Ismid	1. Ismid	18.223	3.608	18.550	2.500	.....	42.876
	2. Karamoursel	5.000	19.732	2.875			27.607
	3. Yalova	5.000	14.894	1.000			20.894
	4. Adapazar	32.374	14.333	14.220		1.007	61.934
	5. Khandra	37.452	7.689	5.101			50.242
	6. Gheive	18.900	12.88	6.889		108	38.780
		116.949	73.134	48.635	2.500	1.115	242.333

Karamürsel kazası

1912'de Karamürsel kazasında 27.607 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre çok kalabalık olan Hellenler 19.732 kişiye ulaşıyor ve nüfusun %71,4'ünü oluşturuyorlardı.

Bu kazadaki Hellen sayısı konusunda Sotiriadis ile Anagnostopulu'nun bilgileri arasında çok büyük fark var. İkinci yazar, Sotiriadis'e bakışla, 13.362 daha az Rumdan; kesin olarak, 19.732 yerine 6.370 kişiden söz etmektedir.

Bu fark, Birinci Dünya Savaşında Ayvalık sakinleri gibi Karamürsel sakinlerinin de muhtemelen yerlerinden uzaklaştırılmalarıyla meydana gelen nüfus azalmasından kaynaklanmaktadır belki. Anagnostopulu, Karamürsel kentinde Rum varlığından söz etmemektedir. Rumlar, kent dolaylarındaki dört köyde ikamet ediyorlardı. Salt Ortodoks Hıristiyanların yaşadıkları bu köyler şunlardı: Rumca konuşan 950 Rumun bulunduğu kıyı köyü Konçes, Türkçe konuşan 1.800 Rumun bulunduğu kıyıdan az uzaklıktaki Filaciki köyü, Rumca konuşan 1.120 nüfuslu Tepeköy (Herakleion) ve Rumca konuşan 2.500 Rumun bulunduğu Kızderbent köyü [152, 125].

Yukarıda adı geçen köylerin sakinlerinden Kızderbentlilerin Rumca konuştuklarından söz edilmektedir ki, bu doğru değildir. Çünkü başka kaynaklardan bilindiği gibi, bu köyün sakinleri Arnavutça konuşan Ortodokslardı ki, daha sonraları Hellenleşmişlerdir.

Yalova kazası

Yalova kazasında 20.894 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 1912'de 14.894 Hellen yaşıyordu ve Hellenler nüfusun %71,1'ini oluşturuyorlardı.

Sotiriadis'in tersine, Anagnostopulu, 5.000 kadar daha az Rumdan; kesin olarak, 14.894 kişi yerine 8.933 kişi ve 277 aileden söz etmektedir. Bunlar da yak-

152. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ 184. "91. Οκτώ χωριά, από τα οποία τέσσερα βρίσκονται σε απόσταση μιας ώρας από τη θάλασσα (Ελμαλί, Σαφράνι, Άγιος Χαράλαμπος και Καντίκιοι) και τα άλλα τέσσερα στην ακτή (Κουρί, Τσινάρ, Αγία Κυριακή και Κατιρλί), συγκροτούν τα περίχωρα της Γιάλοβας, ενώ τέσσερα ακόμη, το Κοντσές στην ακτή, το Φυλατζίκιο σε κάποια απόσταση απ'αυτήν, το Τεπέκιοϊ σε ένα λόφο και το Κίζντερβεντ στο εσωτερικό αποτελούν τα περίχωρα του Καραμουρσέλ".

laşık olarak toplam 10.000 kişiye eşdeğerdi. Yalova kentinde çok az sayıda Rum vardı. Kent dolaylarında ise tüm sakinleri Rumca konuşan sekiz köy bulunuyordu. Bunlardan dördü kıyı köyleriydi, öbürleri ise kıyıdan bir saatlik uzaklıkta bulunuyordu. Bu köylerdeki Rumların nereden geldikleri saptanamamıştır. Kıyı köylerinden Kuri köyünde 2.080 Rum, Çınar köyünde 92 Rum aile ve 100 Türk aile, Aya Kiryaki köyünde 1.350 Rum ve Katırlı köyünde 2.663 Rum vardı. Anakara köylerinden Elmalık köyünde 1.630 sakin, Safran köyünde 563 sakin, Ayos Haralambos köyünde 657 sakin ve Kadıköy'de 185 aile vardı.

İZMİT SANCAĞININ ANAKARA KESİMİ

Geyve, Adapazarı ve Kandıra kazaları

Geyve kazasına Sotiriadis'e göre 1912'de 38.780 kişilik toplam nüfus içinde 12.883 Hellen yerleşikti ve Hellenler toplam nüfusun %33,2'sini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Geyve kazasıyla ilgili olarak, orada Sotiriadis'in yazdığından 6.402 daha az Rum bulunduğundan söz etmektedir. Kesin olarak, 12.883 yerine 6.481 kişiden söz etmekte ve Ortodoks Hıristiyanların eskiden nüfusun %18,4'ünü oluşturduklarına, bu oranın da yapılan demiryolu nedeniyle daha sonraları %33,2'ye yükseldiğine işaret etmektedir [153]. Yazar, bu gözlemleriyle Sotiriadis'in 1912'ye ilişkin verilerini kabul etmektedir. İki yazarın nüfus verileri arasındaki büyük fark, sultanlık rejiminin gerek Ortodoks gerekse Monofizit Ermenilere karşı uyguladığı tenkil nedeniyle meydana gelen nüfus kaybından kaynaklanmaktadır belki.

Geyve ve Adapazarı bölgesindeki Rum nüfusun yapısını daha dikkatli incelediğimizde, bu Rumların oraya 1608 tarihinde yerleşmiş Hayhurum adıyla bilinen Ortodoks Ermenilerden ibaret olduklarını görürüz. Hayhurum sözcüğü, Hayh (Ermeni) ve Urum sözcüklerinden oluşmaktadır [125]. Bu Ortodoks Ermeniler 19. yüzyılda 15.000 kişiyi aşkın bir nüfusa sahiptiler ve özellikle Hudi

153. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 159: "Ο καζάς του Γκέυβε, για παράδειγμα, αν και πολύ μακρια από τη θάλασσα, κατοικείτα κατά το 33,2% από Ρωμιούς, ενώ μερικά χρόνια πριν από την εγκατάσταση της σιδηροδρομικής γραμμής, οι Ρωμιοί δεν αντιπροσωπευαν παρά μόνο το 18,4% του πληθυσμού".

(Saraçlıüstü), Ortaköy ve Fındıklı köylerinde ikamet ediyorlardı[154]. Çok azı da Sazlı ve Küp köylerine yerleşikti. Çağdaş Yunan bibliyografya kaynaklarına göre, Hellenleşmiş bu Ermenilerin büyük bir bölümü Nisan 1920 tarihinde Kemalistler tarafından yok edilmiştir[155].

Söylentiye göre 1608'den önce Hayhurumlar, Erzincan kentinin güneyinde Fırat Irmağı boyunca Egin diye bilinen bir bölgedeki 12 köyde yaşıyorlarmış. Bunlardan en bilinenleri Bag, Zorak, Musaga ve Sirzu köyleridir. Hayhurumlara Egin bölgesinin doğusunda bulunan Hogus ve Mamsa köylerinde de rastlanırmış. Bu son köy, Çemişgezek yöresinde bulunmaktadır ve Ermeni kökenli Bizans imparatoru İoannes Çemiskes bu yöredendir. Zorunlu nüfus mübadelesinden sonra (mübadeleyi öneren Elefterios Venizelos hükümeti olmuştur), Mamsa sakinleri Kılkış'ın Zaharatos mahallesine yerleştiler. Hogus köyünden 50 Ortodoks Ermeni ailesi Selanik'in Diabata köyüne yerleşti. Egin bölgesinden 70 Hayhurum ailesi de kuzey Eboia'daki *(Eğriboz)* Kastaniotisa çiftliğine yerleşip, oraya Yeni Egin'i kurdu. Bu Ortodoks Ermenilere ait değerli kilise eşyaları Atina'daki Benaki Müzesinde bulunmaktadır. Ortodoksluğa bağlı kalan bu Hayhurumlar, bugün bile Ermenice konuşmaya devam ettikleri halde, Hellenleşmiş bulunmaktadırlar.

Hayhurumların "Ermenileşmiş Hellenler" olduklarına dair çağdaş Yunanlı yazarların iddialarını, Yeni Yunan milliyetçilik söylencesinin alışılagelmiş konularından biri olarak değerlendirmek gerek. Tarihten bilinen bir şey varsa, Kuzey Kapadokya bölgesine ve Egin kasabasının bulunduğu yöreye Yunanlı kolonistlerin hiçbir zaman yerleşmedikleridir.

Adapazarı kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, 1912'de 61.934 kişilik toplam nüfus içinde bu kazada 14.333 Hellen bulunduğunu yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %23,1'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre, Adapazarı kazasında Sotiriadis'in yazdığından 2.729 daha az Rum vardı. Kesin olarak, yazar, Adapazarı kazasında 11.604 Ortodoks Hıristiyanın yaşadığını bize bildirmektedir. Bunlardan 5.000 kişi 12.000 Türkle bir-

154. Βογιατζίδης, Ι., Κ., (1891), *Αρμενόφωνοι Έλληνες εν Χουδίω της Μ.Ασίας*, σελ. 2: "Γλώσσα λαλουμένη είναι των μεν Τούρκων η Τουρκική, των δε Χριστιανών η Αρμενική καλούνται Χαϊχορούρηδες ήτοι Αρμενο-Έλληνες, ευρίσκονται δε εν τη επαρχία Εγίν της Αρμενίας, πλήν του Χουδίου, Ορτάκιοι και του Φουντουκλή κειμένων εν Βιθυνία "

155. Αναστασιάδου, Γ., Ι., (1948), *Χαϊχ-Χουρούμ (Αρμενόγλωσσοι Έλληνες)*, σελ. 44: "Ολόκληρος ο ελληνισμός Γκέιβε, Ορτάκιοι, ανθών εις εμπόριον, εις βιομηχανίαν, εις πλούτον, περιλαμβάνων τα χωρία Γκέιβε, Ορτάκιοι, Μπουρχανιέ, Σασλί, Χουδί, Κιούτη με 15 και πλέον χιλιάδες κατοίκους".

likte kazanın aynı adı taşıyan merkezinde ikamet ediyordu. Kazanın taşra kesiminde ise, Sapanca köyünde Rumca konuşan 178 Rum, Sarıdoğan köyünde Rumca konuşan 1.387 sakin ve Eskice köyünde Rumca konuşan 187 Rum yaşıyordu.

19. yüzyıl sonlarında Adapazarı kentinin kuzeydoğusuna, Karadeniz kıyılarına doğru ve Sakarya Irmağının doğu yakası boyunca 14 köye Pontuslu maden işçileri yerleşti. Bunlar, 4.452 kişi ile 356 aileden oluşuyorlardı. Ayrıntılı olarak, Pontuslu bu maden işçilerinden 788 kişi Yaşlıgeçit köyünde, 365 kişi Paralı köyünde, 130 kişi Çatalova köyünde, 356 aile Karapelit köyünde, 712 kişi Kirazlı köyünde, 248 kişi Subatağı köyünde, 275 kişi Aktaş köyünde, 311 kişi Kestanepınarı köyünde, 561 kişi Kurupınar köyünde, 751 kişi Çobanyatağı köyünde, 256 kişi Ardıçpelit köyünde, 177 kişi Yukarı Yenidağ köyünde ve 139 kişi Aşağı Yenidağ köyünde ikamet ediyorlardı[156].

Kandıra kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, 1912'de bu bölgede 50.242 kişilik toplam nüfus içinde 7.689 Hellen bulunduğunu yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %15,3'ünü oluşturuyorlardı.

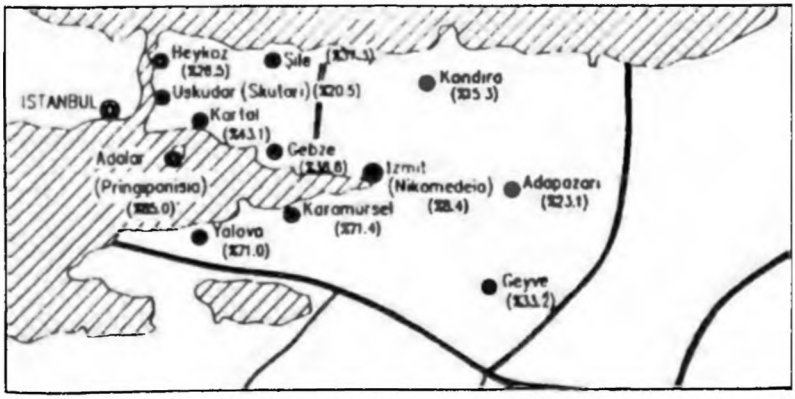

Harita 28: İzmit ve Üsküdar sancakları, bu sancaklardaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

156. Αναγνωστοπουλου, Σ., (1997). *Μικρά Ασία 19ος αιων-1919. οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ 184 "92. Η πόλη Ανιάπαζαρι, με κοινότητα 5.000 κατοίκων, περιβάλλεται από δέκα περίπου χωριά -Γιοσαλί, Κεισίρι, Παρσαλί, Τσατάλοβα, Καράπιλιτ, Κιουρεσαλί, Σουμπασκί, Ακιάζ, Κεστανέπιναρ, Καυρούνιερε, Τσαμπάνγιατακ, Αρνίτσπλιτ-, τα οποία όλα κατοικούνται από Ρωμιούς του Πόντου"

Anagnostopulu, 1.413 daha az Rumdan, kesin olarak 6.276 kişiden söz etmekte, ancak bu Ortodoks Hıristiyanlarla ilgili başka ayrıntılara yer vermemektedir.

ÜSKÜDAR (SKUTARİ) SANCAĞI

Osmanlı egemenliğinin ilk yıllarında Üsküdar sancağı bölgesi, Hıristiyan nüfus bakımından boşalmıştı. Oraya Rumların yerleşimi, İstanbul'daki Hıristiyan nüfusun artışı sayesinde çok daha sonraları ve gitgide gerçekleşti.

Üsküdar sancağı, İstanbul vilayetinin Asya bölümünü oluşturuyor ve güneyde Üsküdar (Skutari), Kartal, Gebze ve Adalar (Pringiponisia) kazaları ile kuzeybatıda Beykoz ve Şile kazalarına ayrılıyordu (Harita 28).

1912'de Üsküdar (Skutari) sancağında 258.490 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 74.457 Hellen ikamet ediyor ve Hellenler nüfusun %28,8'ini oluşturuyorlardı [157].

Anagnostopulu, 57.734 Rumdan söz etmektedir. Bu Rumlar, Sotiriadis'in söz ettiği Beykoz kazasındaki 2.597 Hellen de katılırsa, 59.951 kişiye ulaşmaktadırlar.

ÜSKÜDAR (SKUTARİ) SANCAĞININ GÜNEY KESİMİ

Üsküdar (Skutari veya Hrisoupolis) kazası

Üsküdar kazasında Sotiriadis'e göre 1912'de 168.787 kişilik toplam nüfus içinde 34.640 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %21,7'sini oluşturuyorlardı.

157. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 6: **Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of SKUTARI (USKUNDAR) 1912.**

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Jews	Gipsis	Totaal
Skutari	1. Skutari	81.117	34.640	50.360	5.670	...	168.787
	2. Khartalimi	10.500	9.670	2.200	25	...	22.395
	3. Guebize	12.300	8.000			...	20.600
	4. Princes Isds	670	10.250	300		...	12.020
	5. Beikoz	4.894	2.597	1.900		...	9.788
	6. Chili	14.80	9.300	800		...	24.900
		124.281	74.457	35.560	5.695		258.490

Anagnostopulu, aynı kazayla ilgili olarak, Sotiriadis'in yazdığından 9.080 daha az Rumdan söz etmektedir. Kesin olarak, yazar, Rumların sayısını 34.640 yerine 25.560 olarak göstermektedir. Tümü Rumca konuşan bu Rumlardan 12.000'i Kadıköy'de (Khalkidon), 3.560'ı Üsküdar'da (Skutari), 5.000'i Kuzguncuk'ta, 4.000'i Çengelköy'de, 1.300'ü Kandilli'de, 1.200'ü Paşabahçe'de, 500'ü Beyköy'de ve 2.000'i Arvanitohori'de (Arnavutköy)(*) ikamet ediyorlardı. Sözü edilen bu Rumların nereden geldikleri saptanamamıştır.

Kartal kazası

1912'de Kartal kazasındaki Hellen nüfus, 22.395 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 9.670 kişiye ulaşıyordu ve Hellenler kaza nüfusunun %43,1'ini oluşturuyorlardı[*].

Anagnostopulu, Sotiriadis'in yazdığından 3.170 daha az Rumdan söz etmektedir. Kesin olarak, yazar, 9.670 yerine 6.500 Rumca konuşan Rumdan söz etmektedir. Bunlardan 1.220 kişi Hartalimi'de (Kartal), 1.000 kişi Malköy'de, 2.800 kişi Panteikhion (Pendik) köyünde ve 500 kişi Tuzla köyünde ikamet ediyorlardı. Rision *(Darıca)* köyündeki Rumların sayısından söz edilmemektedir.

Adalar ve Gebze kazaları

Marmara Denizine doğru kıyı şeridi boyunca sıralanan Pringiponisia (Adalar), neredeyse tüm olarak Rum nüfus içeriyordu[*].

Sotiriadis, 1912'de 12.020 kişilik toplam nüfus içinde Adalar (Pringiponisia) kazasında 10.250 Hellen bulunduğunu yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %85,2'sini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, daha büyük bir sayı vererek, Rumları 16.854 kişi olarak göstermektedir. Bunlardan 5.000 kişi Pringipos adasında (Büyükada), 3.000 kişi Halki'de (Heybeliada), 3.000 kişi Antigoni'de (Burgaz Adası), 354 kişi Proti'de (Kınalıada), 1.000 kişi Büyük Bakkalköy'de, 1.500 kişi Küçük Bakkalköy'de ve 3.000 kişi Paşaköy'de ikamet ediyorlardı. Adalarda her zaman Rumlar vardı. Gebze kazasında 20.600 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis 1912'de 8.000 Hellenin ikamet ettiğini yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %38,8'ini oluşturuyorlardı.

(*) Arnavutköy burada besbelli yanlışlıkla zikredilmektedir.

ÜSKÜDAR (SKUTARİ) SANCAĞININ KUZEYBATI KESİMİ

Şile ve Beykoz kazaları

Kuzeydeki Şile kazasına 24.900 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 1912'de 9.300 Hellen yerleşikti ve Hellenler nüfusun %37,3'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Rumca konuşan 8.500 Rumdan söz etmektedir. Bunlardan 2.500 kişi Şile'de, 2.500 kişi Ano Neohorion'da ve 3.500 kişi Kato Neohorion'da ikamet ediyorlardı. Bu Rumların nereden geldikleri saptanamamıştır.

Sancağın batısında ve İstanbul Boğazı üzerinde Beykoz kazası bulunuyordu. Buraya Sotiriadis'e göre 1912'de 9.788 kişilik toplam nüfus içinde 2.597 Hellen yerleşikti ve Hellenler nüfusun %26,5'ini oluşturuyorlardı. Anagnostopulu bu Rumlarla ilgili bilgi vermemektedir.

ANADOLU'NUN İÇ BÖLGELERİ

KONYA VİLAYETİ

Anadolu'nun içi, alanı pek geniş bir bölgeydi ve nüfusu, kıyı şeritlerinin nüfusuyla karşılaştırıldığında, belirgin bir ekonomik ve kültürel farklılık gösteriyordu.

Bu uçsuz bucaksız bölgenin doğuluları, soy bakımından kimlikleri zor belirlenen bir halklar okyanusu izlenimini veriyorlardı.

İkonion *(Konya)* vilayeti, yönetsel bakımdan şu beş sancağa ayrılıyordu: Ortada Konya sancağı, doğuda Niğde sancağı ve batıda Isparta, Burdur ve Antalya sancakları (Harita 29).

Konya vilayetindeki Ortodoks Hıristiyanların sayısı, önemsiz sayılacak

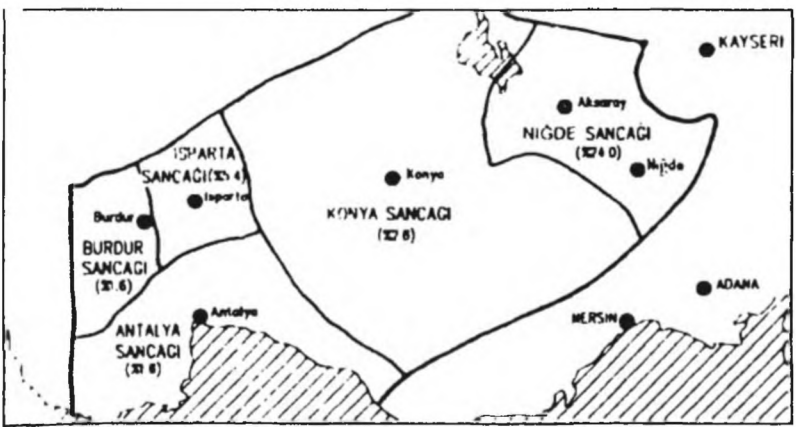

Harita 29 Konya vilayeti, vilayetteki sancak merkezleri ve Sotiradis'e göre 1912'de her sancakta yaşayan Hellenlerin oranı.

ölçüde azdı. Sotiriadis'in verilerine göre, bu vilayette 1.101.549 kişilik toplam nüfus içinde 87.021 Rum vardı ve Rumlar tümün %7,9'una tekabül ediyorlardı.

Rum sayısının en düşük olduğu yerler, Konya vilayetinin üç batı sancağıydı; yani Isparta, Burdur ve Antalya sancakları. Burada 545.879 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 22.914 Hellen vardı ve Hellenler tümün %4,1'ini oluşturuyorlardı. Başka araştırıcıların verileriyle karşılaştırıldığında, Sotiriadis'in bu verilerinin abartılı olduğu görülmektedir. Gerçekte bu bölgelerdeki Rumlar çok daha azdılar. Anagnostopulu, bu üç sancaktan hiç söz etmemektedir. Önemsiz sayılacak ölçüde Ortodoks Hıristiyan içerdikleri için son üç batı sancağıyla ilgilenmeyeceğiz. En çok Ortodoks Hıristiyan içeren sancaklar, Niğde ve Kayseri sancaklarıydı; bunlardan ikincisi, yönetsel bakımdan Ankara vilayetine bağlıydı.

KONYA SANCAĞI

Selçuklu Türkleri Anadolu'yu 1071'de istila ettiler. Selçuklu istilası döneminde Konya ve Kapadokya nufusu, Monofizit Ermenilerden, Ortodoks olmayan Süryanilerden ve Romalılardan oluşuyordu. Bu son öğeye Hayhurum adıyla bilinen ve Ermenice konuşan az sayıdaki Ortodokslar da dahildiler.

Romalılar, özellikle Ortodoks Kapadokyalılar ile Ortodoks İsauriyalı Süryanilerden oluşuyorlardı. Onlar, geçmişte ulusal dillerini terkederek, Hıristiyanlaşma yoluyla Yunancayı benimsemişlerdi. Bu amaçla, ilk olarak Aramî (İbrani) dilinde yazılmış olan Eski ve Yeni Ahit'in Yunanca çevirileri kullanılmıştı.

İ.S. 620 tarihinde, o zamana dek yalnızca kilise dili olan Yunanca, imparator iradesiyle Doğu Roma İmparatorluğunun resmî dili olarak kabul edilerek Latincenin yerini aldı. İmparatorluğun Ortodoks nufusu, Romaîos *(Romalı)* adıyla anılırken, daha sonraları Romios *(Rum)* ve son yüzyıllarda Bizanslı adını aldı; kilise örgütü olarak ise İstanbul Ortodoks patriğine bağlıydı.

Selçuklu istilasından sonra Konya'daki Ortodoks Hıristiyanlar arasında İslamlaşma önemli boyutlara ulaştı. 13. ve 14. yüzyıllarda ise, Celâleddin Rumî tarafından kurulan İslamî Mevlevî tarikatının etkisi sayesinde kitlesel bir biçim aldı. Tarihten bilinen kitlesel bir İslamlaşma, Rumî'nin torunu Amir Arif'in cenaze töreninde 1320'de vuku buldu.

19. yüzyılda Konya sancağının çok az kent ve köylerinde Ortodoks Hıristiyan nüfus vardı. Ayrıntılı olarak, sancakta yalnızca on Rum cemaati vardı ki, bunlardan birçoğu Kapadokya'dan gelen göçmenlerce kısa bir süre önce kurulmuştu.

Konya sancağı yönetsel bakımdan on bir kazaya ayrılıyordu. Kuzey kesiminde Akşehir (Philomelion) ve Ilgın kazaları; orta kesiminde Konya kazası; güneybatı kesiminde Beyşehir, Seydişehir, Bozkır ve Hadım kazaları; ve son olarak güneydoğu kesiminde Karapınar, Karaman, Ereğli ve Espiasan *(Halkapınar)* kazaları vardı (Harita 30).

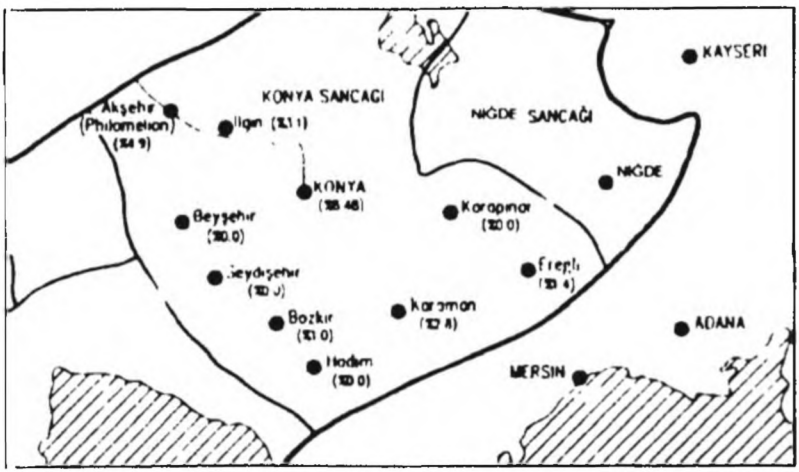

Harita 30 Konya sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

Konya sancağındaki Ortodoks Hıristiyanları incelerken, Sotiriadis ve Anagnostopulu'nun verilerinden başka, ayrıca 1916 tarihinde Yunanistan Dışişleri Bakanlığına iletilmiş Konya Yunan Konsolosluğuna ait resmî bir belgede içerilen demografik bilgileri de kullanacağız[158]. Söz konusu belgenin yazarı, özentili bir kibir ve milliyetçilik havası içinde -bu kavramlar birbirine sıkı sıkıya bağlıdır- bazı köylerdeki Ortodoks Hıristiyanlar hakkında pek küçümseyici ifadelere baş vurmaktadır.

Sotiriadis istatistiğine göre Konya sancağında 325.180 kişilik toplam nüfus

158. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997). *Μικρά Ασία 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, τμ Α' 581: " Παράρτημα. Προξενική Αναφορά για την Καππαδοκία (ΙΑΥΕ, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 1916, Β/59) Γενικόν Βασιλικόν Προξενείον Αρ. 17 "

içinde 8.559 Hellen vardı ve Hellenler tümün %2,6'sını oluşturuyorlardı.

Yukarıdaki verilerin tersine, Anagnostopulu, Konya sancağında toplam 6.974 Rum ile 30 Rum ailenin varlığından söz etmektedir.

KONYA SANCAĞININ KUZEY KESİMİ

Akşehir (Philomelion) kazası

Toplam nüfusu 37.911 kişi olan Akşehir (Philomelion) kazasına 1912'de Sotiriadis'e göre 1.860 Hellen yerleşikti ve Hellenler toplam nüfusun %4,9'unu oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu da aynı Rum sayısını vermektedir. Bu Rumlardan 30 aile, Akşehir Ortodoks cemaatini meydana getiriyordu; bu aileler oraya Permata ve Ilgın köylerinden yakında gelmişlerdi. Bu Rumlar, kasabada yaşayan 2.000 Müslüman ve 300 Ermeninin yanında küçük bir azınlıktılar[159]. Kazanın Türkçe konuşan öbür Rumları, komşu Permata (Bermede veya Gâvurköy) köyüne yerleşik olup, 800 Müslüman ile birlikte yaşayan 1.800 kişilik bir Ortodoks cemaat oluşturuyorlardı. %80'i çömlekçilikle uğraşan bu Rumlar, Karamanlıca diye adlandırılan bir dil, yani Türkçe konuşuyorlardı.

Bu köy sakinlerinin ulusal kimliğiyle ilgili olarak 1916 tarihli konsolosluk raporunda şöyle denilmektedir:

"... Yeterli sayıda genç yetiştirildi; onlar, elverişli millî-dinî himaye ortamından yararlanılarak, önce Samos, İzmir, Kayseri ve Atina'daki yüksek okullara alındı ve o okullarda millî bakımdan gerektiği gibi eğitilip, ardından burada uyku halindeki millî duyguyu yeniden ateşlemekte gerekli kıvılcımlar olarak kullanılmaya yaradılar"

Anadoludaki Ortodoks Hıristiyanların *uyku halindeki millî duygularını* ateşlemek ifadesiyle ilgili olarak, buradaki görüşün, Yunan ulusal kimliğinin zaman içindeki sürekliliğine dair milliyetçi söylenceyi de açıkladığına işaret etmek gerek.

159. Αναγνωστοπουλου, Σ., (1997). *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 173: "Προσεγγίζοντας το σαντζάκ του Ικονίου από το βόρεια, ο πρωτος μας σταθμός είναι το Άκσεχίρ, το οποίο διαθέτει ελληνορθόδοξη κοινότητα από εικοσιπέντε με τριάντα οικογένειες".

Son yüzyıllarda Anadolu'da, ve özellikle iç bölgesinde, bugün anladığımız biçimiyle Yunan ulusal bilinci veya başkacası yoktu. Ulusal bilinçler ilk kez Batı Avrupa'da Aydınlanma döneminde ve Fransız İhtilalinden sonra biçimlenmeye başladı. Yüz yıl sonra, yeni açılan eğitim kurumları aracılığıyla, Anadolu bölgesinde de ortaya çıktı. Rum eğitim kurumları, bölgedeki Ortodoks topluluklarına önce ulusal ideolojiyi ve daha sonraları, eğitimciler aracılığıyla, milliyetçi ve aynı zamanda emperyalist bir saplantı olan Megali İdea'yı aşıladı; bilinen felaketlere yol açarak.

Ilgın kazası

Ilgın kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, 1912'de orada 22.415 kişilik toplam nüfus içinde 690 Hellen bulunduğunu yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %3,1'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, bu kazada 400 Rumun varlığından söz etmektedir. Bu Rumlar tümüyle Ilgın kentinde oturuyorlardı ve oraya Kapadokya'dan yakında gelmişlerdi [160]

KONYA SANCAĞININ ORTA KESİMİ

Konya kazası

İkonion *(Konya)* kenti, aynı adı taşıyan vilayetin merkezi ve eskiden Selçuklu sultanlarının başkenti, kayda değer sayıda Ortodoks nüfus içermiyordu. Kesin olarak, 1886'da Konya'da Ortodoks Rumlar 60 aileydiler. 1916'da ise, bölgenin imparatorluktaki büyük kentlerle demiryolu bağlantısı sayesinde komşu Hıristiyan toplulukları celpeden kentte bazıları Türkçe ve bazıları Rumca konuşan Rumlar 1.024 kişiye ulaşmışlardı. Aynı tarihte Müslümanlar 41.969, Ermeniler de 1.822 kişiydiler.

160. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 174: " μέχρι να φτάσουμε στο Ιλγκίν Πενήντα μόλις οικογένειες οι οποίες πρόσφατα μετανάστευσαν από την περιοχή της Καππαδοκίας αποτελούν τον ορθόδοξο πληθυσμό της πόλης".

Sotiriadis, Konya kazasına değinirken, bu kazanın 1912'de 74.308 kişilik toplam nufus içinde 4.822 Hellen içerdiğini bize bildirmektedir; Hellenler, tümün %6,5'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, 4.024 Rumun varlığından söz etmektedir. Bunlardan bazıları Türkçe ve bazıları Rumca konuşan 1.024 Ortodoks, Konya kentinde yaşıyordu. Onlar oraya Sille'den ve Kapadokya'nın daha başka bölgelerinden gelmişlerdi. Kazanın taşra kesimine gelince, Sille kasabasında 3.000 Hellen 4.000 Türkle birlikte yaşıyordu. Kasabanın Epir ve Lakonia'dan gelmiş olan nüfusu bir zamanlar tümüyle Ortodoks idi [161]. Sille nüfusu, 19. yüzyıl başlarında 1.500 Ortodoks aile ile 50 Müslüman aile içeriyordu. 1916'da ise, 1.000 Müslüman aileye karşılık, Ortodoks nüfus 400 aileye düşmüştü. Aynı döneme ait konsolosluk raporu, 3.000 Ortodoks ile *çoğunlukla fakir fukara* 4.000 Müslümandan söz etmektedir. Yunan konsolosunun Sille sakinleriyle ilgili yorumu ilginçtir:

"Silleli soydaşlar, bölgenin belki de en mutlu insanlarıdır. Zira bu uçsuz bucaksız ildeki Müslümanların saflıklarından yararlanarak, olağanüstü faaliyet ve marifetleri sayesinde, onların çalışma ürünlerini tefecilik yöntemiyle önceden satın almakta ve onları maddi ve manevi boyunduruk altında tutmaktadırlar... Bu büyük refah ve ilerleme içinde ne yazık ki hiçbir ciddi millî mesele üzerinde kafa yormadılar ve uygunsuz yollarla kazandıkları bütün paralarını, oradaki tepeler arasına gösteriş için kendilerine çok masraflı konaklar inşa etmek gibi boş işlerde, her çeşit şehvet peşinde, kötü yolda ve ahlaksızlık işlerinde harcadılar."

Yunan konsolosu, cahil Türk köylülerini tefecilikle sömüren Sille sakinlerini mutlu insanlar olarak nitelendirirken, millî amaçlar için para vermediklerinden dolayı onları en ağır sözlerle suçlamaktadır. Bu konsolosluk belgesi aynı zamanda istilacı Türklerin Rumlara zulmettikleri kuramını da çürütmektedir. Bizans İmparatorluğunda özgür üreticilere nice ağır vergiler konulduğu ve vergilerin çoğu kez üretimin %90'ına varan bir oranı kapsadığı, derebeylerinin ve manastırların ise vergiden bağışık oldukları bilinen bir gerçektir. Yunan konsolosunun yurtseverce öfkesi,

161. Αναγνωστοπούλου, Σ. (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919. οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 174: "Ο πληθυσμός της, κάποτε εξ ολοκλήρου ορθόδοξος, διατηρεί ακόμη αυτή την εποχή μια ισορροπία ανάμεσα στους χριστιανους και τους μουσουλμάνους με σαφή τάση μείωσης του χριστιανικού πληθυσμού. Παρ'όλα αυτά η ελληνορθόδοξη κοινότητα. της οποίας ο πληθυσμός, σύμφωνα με κάποιες μαρτυρίες, έχει τις ρίζες του στην Ήπειρο και στη Λακωνία...".

kasabanın zengin Rumlarına yaptırım uygulayamadığından ileri gelebilir. Benzeri yaptırımlara tarihî bir örnek, Yunan Genel Kurmay Başkanlığının tarih kitabında var. Buna göre, Selanik Yunan Konsolosluğunca yönlendirilen Selanik İnfaz Birliği, 1906'da, öbür eylemleri yanında, konsolosun direktiflerine uymayı kabul etmediği için Papazahariu adındaki soydaşı katletmiştir. Desteklenmesi için konsolosun maddi yardım istediği Megali İdea saplantısı, 8 yıl sonra binlerce Rumu ve Türkü göçe, ekonomik yıkıma, hatta ölüme sürükleyecekti.

KONYA SANCAĞININ GÜNEYBATI KESİMİ

Beyşehir, Seydişehir, Hadım ve Bozkır kazaları

Bozkır kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, orada 32.417 kişilik toplam nüfus içinde 310 Hellen bulunduğunu yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %1'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Türkçe konuşan bu Rumların Kayseri'den geldiklerini ve bölgedeki maden ocakları nedeniyle oraya yerleştiklerini yazmaktadır[162].

Üç güneybatı kazası, yani Beyşehir, Seydişehir ve Hadım kazaları ile ilgili olarak, Sotiriadis, 75.575 kişilik toplam nüfus içinde bu kazalarda hiç Rum bulunmadığını yazmaktadır.

KONYA SANCAĞININ GÜNEYDOĞU KESİMİ

Karaman ve Ereğli kazaları

Bu bölge, Osmanlı İmparatorluğuna ilhak edildikten hemen sonra, merkezkaç bir göçe de tanık oldu. 1477 tarihinde padişah, sakinleri çok azalmış olan yeni Osmanlı başkentinin nüfusunu artırmak amacıyla, Kapadokya'dan İstan-

162. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997). *Μικρά Ασία, 19ος αών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 175: "Το πρωτο, το Μπεισεχίρ, υποδέχεται γύρω στα τέλη του 19ου αιώνα δεκαπέντε περίπου οικογένειες που ήρθαν από τη Σύλλη εξαιτίας της ενασχόλησής τους με το εμπόριο. Το δεύτερο, το Σεϊντισεχίρ, διαθέτει για τους ίδιους λόγους μια κοινότητα δεκαπέντε περίπου οικογενειών. Μόνο το Μπόζκιρ διαθέτει, λόγω των μεταλλείων του, ρωμέικο πληθυσμό σαράντα με πενήντα οικογένειες, του οποίου η εγκατάσταση τοποθετείται έναν αιώνα πριν από την εγκατάσταση του πληθυσμού των προηγουμένων".

bul'a insan getirtti. O dönemde İstanbul'daki Hıristiyan nüfusun, Karaman'dan gelmiş Ortodoks Hıristiyanlar ile Monofizit Ermenilerden oluştuğu ve %2,7'ye ulaşan bir oranla toplam 384 hane içerdiği kaydedilmektedir[163].

Karaman kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, 20.917 kişilik toplam nüfus içinde 1912'de orada 601 Hellenin ikamet ettiğini yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %2,8'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, bu kazada Türkçe konuşan 250 Rumdan söz etmektedir. Bu Rumlar, Karaman kentinde 4.950 Türkle birlikte ikamet ediyorlardı.

Ereğli kazasıyla ilgili olarak, Sotiriadis, 22.055 kişilik toplam nüfus içinde 1912'de orada 601 Hellenin varlığından söz etmektedir; Hellenler, nüfusun %1,4'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, aynı sayıyı kabul ederek, Türkçe konuşan bu Rumların Niğde'nin Bor (Poros) kentinden gelmiş olduklarını yazmaktadır.

NİĞDE SANCAĞI

15. yüzyıldan 17. yüzyıla dek Osmanlı bibliyografya kaynaklarında ayrı ayrı dinî veya ulusal kimliklerden söz edilmemektedir. Çünkü böyle kimlikler zaten yoktu.

Anagnostopulu bu konuya şöyle değinmektedir:

"Gerek cemaat kurumunun doğuşu konusunda zaman zaman yapılan yorumlardan, gerekse Hellenizmin cemaatleri aracılığıyla sağladığı sürekliliğ konusunda yapılan efsaneleştirmelerden ortaya çıkan..."

Yazar, söz konusu metinde, erken Osmanlı dönemi belgelerinde belirli bir Hıristiyan cemaatinden söz edilirken "Millet" teriminin kullanılmadığını belirtmek tedir. Hıristiyanlar için 15. yüzyılda "Nasara" terimi, 16. ve 17. yüzyıllarda ise "Kefere" terimi kullanılıyordu.

163. Αναγνωστοπούλου Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητ* σελ. 231: "Μεταξύ 1448 και 1474 πολλοί μουσουλμάνοι και χριστιανοί, κάτοικοι του Ικονίου, του Ακσ ράι και του Ερεγλί μεταφέρονται εκεί με διαταγή του σουλτάνου. Στην απογραφή της πρωτεύουσας απ 1477 το 2,7% του πληθυσμού, δηλαδή 384 απίτια είναι ορθόδοξος και αρμενικός και κατάγεται από τη περιοχή του Καραμάν".

"Rum" ve "Millet" terimlerinin kullanımı ilk kez ancak 18. yüzyılda başladı. Böylelikle Ortodoks Hıristiyanlar ayrı bir dinî cemaatin üyeleri olarak belirleniyordu ve İstanbul Ortodoks patriği bu cemaatin başıydı. Ortodoks cemaati, Ortodoks Hıristiyan Milletini oluşturuyordu ve bunun önderi, Genarkhes *(Milletbaşı)* sıfatıyla anılan İstanbul Ortodoks patriği idi.

O dönemde dinî cemaat, ulusal kimlik niteliklerini haiz değildi. Unutmamak gerekir ki, çağdaş ulusal kimlikler, Avrupa Aydınlanma Hareketinin bir ürünü olup, Fransız İhtilalinin siyasî sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak 19. yüzyılda, daha doğrusu imparatorlukta özgürleşmenin başlangıcı sayılan Tanzimat fermanının padişah tarafından ilan edildiği 1839'dan sonra, Rum, Ermeni, Yahudi ve Müslüman gibi imparatorluktaki çeşitli ulusal-dinî cemaatlerin ayrı ayrı belirlenmesinde Millet terimi kullanılmaya başladı.

19. yüzyılda Anadolu'nun içinde Ortodoks Hıristiyanları (Rumları) belirlemek kolay bir iş değildi. Çünkü bu Hıristiyanların ezici çoğunluğu Türkçe konuşuyordu ve Yeni Yunan devletiyle kesinlikle hiçbir ilişkileri yoktu.

Yeni Yunan bibliyografyasının bir bölümü, özellikle aşırı milliyetçi kanadı, bugün bile, Yunan soyunun zaman içinde sürekliliğini ve dolayısıyla Niğde ve Kaisareia *(Kayseri)* sancaklarından oluşan majör Kapadokya'daki Ortodoks cemaatlerin *Hellenliğini* de kanıtlamaya çalışmaktadır. "Süreklilik" söylencesi, ta-

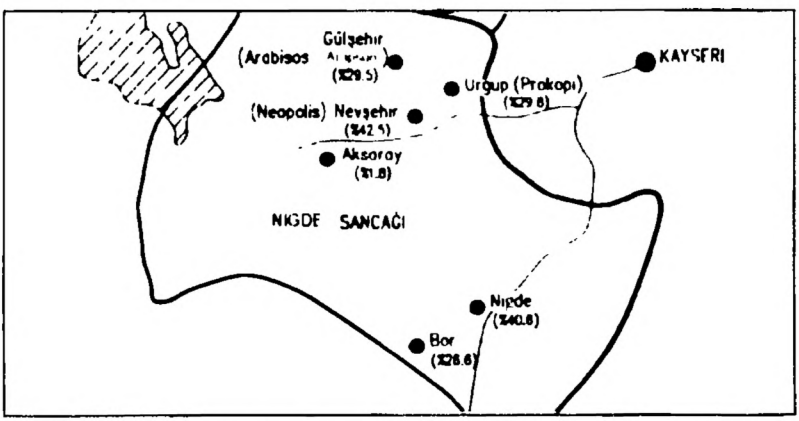

Harita 31: Niğde sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı

rihî kaynaklardaki bilgilerle çelişkiye düşmektedir. Şimdi bu çalışmada Kapadokya'daki Hellen soyunun sürekliliğine ilişkin olabildiğince çok bilgi verilerek, okurların konu üzerinde daha kapsamlı bir görüş elde etmelerine çalışılacaktır.

Majör Kapadokya (Niğde ve Kayseri sancakları), 19. yüzyılda Ortodoks Hıristiyanlar açısından üniter bir kültürel ve ekonomik bölge oluşturuyordu. Bu bölge, yönetsel bakımdan Konya vilayetine bağlı ve Niğde sancağı olarak bilinen bir batı kesimi ile yönetsel bakımdan Ankara vilayetine bağlı ve Kayseri sancağı olarak bilinen bir doğu kesimine ayrılıyordu (Harita 31).

Sotiriadis, 1912'de Niğde sancağında 230.490 kişilik toplam nüfus içinde 55.518 Rum yaşadığını yazmaktadır; Rumlar, toplam nüfusun %24'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre Niğde sancağındaki Rum nüfus 4.745 aile ile 1.862 kişiden oluşuyor ve, her aile altı veya yedi üyeli olarak hesap edilirse, yaklaşık olarak 30-40.000 kişiye ulaşıyordu.

Niğde sancağı şu yedi kazaya ayrılıyordu: Kuzey kesiminde Arapsun (Arabisos, *Gülşehir*), Ürgüp (Prokopi) ve Nevşehir (Neapolis) kazaları; batı kesiminde Aksaray kazası ve güneydoğu kesiminde Niğde, Bor (Poros) ve Hamit kazaları.

NİĞDE SANCAĞININ GÜNEYDOĞU KESİMİ

Bor (Poros) ve Hamit kazaları

Niğde sancağının en güneydeki kazası, Bor (Poros) kazasıdır. Burada 11.989 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 1912'de 3.189 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %26,5'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre, kaza Rumları, Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 2.005 kişi daha azdılar. Kesin olarak, yazar, 3.189 yerine Türkçe konuşan 1.184 Ortodoks Hıristiyandan söz etmektedir. Bunların tümü, 6.907 Müslüman ve 600 Ermeni ile birlikte zengin bir kasaba olan Bor'da ikamet ediyordu. Ortodoks Hıristiyanlar özellikle İstanbul'a göç ettiler ve bunlardan birçoğu büyük varlık sahibi oldu. Başlıca örnek, çok zengin bir kişi olan Bodosakis-Atanasiadis'tir.

Son olarak, Bor (Poros) kazasının güneydoğusunda, Kilikya'nın girişinde yükselen Toros dağlarının yamaçlarında 32 köyüyle Hamit kazası bulunmaktadır.

Kaza sakinleri, özellikle Boğamaden maden ocaklarında çalışıyorlardı.

Sotiriadis'e göre Hamit kazasında 16.800 kişilik toplam nüfus içinde 1.200 Hellen vardı ve Hellenler tümün %9,5'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre, bu kazadaki Rum sayısı, Sotiriadis'in verdiğinden daha yüksek olup, 4.000 kişi ile 185 aileye ulaşıyordu. Bu Ortodoks Hıristiyanlardan 4.000'i, kaza merkezi Boğamaden kasabasında ikamet ediyordu.

185 aile Yukarı Ovacık, Kavuklu, Karacaviran ve Eminik köylerine yerleşikti. Sözü edilen köylerin neredeyse tümünün sakinleri salt Ortodoks Hıristiyan olup, Pontus'un Gümüşhane (Argirupolis) bölgesinden gelmişlerdi. Padişah fermanıyla Pontuslu bir Ruma komşu bölgedeki maden ocaklarını işletme hakkı verilince, 1826'da bu Hıristiyanlar önce Boğamaden kasabasına yerleşmişlerdi [164]. Eminik köyünün sakinleri de Pontuslu maden işçileriydi; bunların sayısıyla ilgili demografik bilgiler bulunmamaktadır. Bu köylerden bir tek Karacaviran köyündeki 20 aile Pontuslu olmayıp, Misli ve Niğde'den gelmiş ve rençperlikle uğraşıyordu.

Niğde kazası

Niğde kazasında 79.335 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 1912'de 32.203 Hellen vardı ve Hellenler toplam nüfusun %40,6'sını oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre kazanın Rum nüfusu, 4.745 aile ile 678 kişiden oluşuyor ve yaklaşık olarak 34.000 kişiye ulaşıyordu.

Kaza merkezi olan Niğde kenti, Konya metropolitinin merkezi olmasına rağmen, Türkçe konuşan 150 aileden ibaret sayısal bakımdan önemsiz sayılacak ölçüde az Ortodoks nüfus içeriyordu. Çünkü neredeyse tüm aileler İstanbul'a göç etmişlerdi. Niğde'den on beş dakika uzaklıkta Kayabaşı mahallesi vardı ve burada Türkçe konuşan daha 300 Ortodoks aile ikamet ediyordu. Megali İdea ideolojisini desteklemek üzere hiçbir ekonomik yardımda bulunmadıkları için bu aileler de Yunan konsolosunun öfkesine maruz kalmışlardı.

164. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 172: "Η μικρή κωμόπολη Μπογά ή Μπουλγκάρ (παραφθορά ενδεχομένως του Μπογα) Μαντέν, η οποία αποτελεί και το κέντρο των κοινοτήτων της περιοχής, με πληθυσμό εξ ολοκλήρου ρωμέικο, οι οποίοι προέρχονταν από την τερριοχη της Αργυρούπολης (Γκιουμούσανε) του Πόντου, όταν ο σουλτάνος παραχώρησε με αυτοκρατορικό φιρμάνι το δικαίωμα της εκμετάλλευσης των μεταλλείων σε ένα Ρωμιό του Ποντου και σε πενήντα οικογένειες που τον ακολούθησαν"

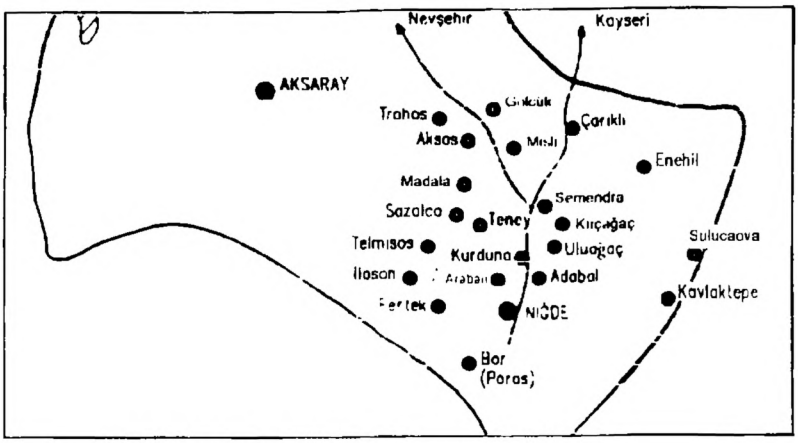

Harita 32: Niğde kazası ve kazadaki köyler.

Niğde çevresinde ve değişik uzaklıklarda nüfusları Ortodoks olan üç grup köy vardı; biri doğuda, biri batıda, biri de kuzeyde. Sakinlerini sürekli göçe zorlayan büyük yoksulluk, bu köylerin ortak özelliğiydi (Harita 32).

Sakinleri Ortodoks olan doğu grubu köyleri, Niğde ile Kayseri'yi birleştiren yolun doğusunda bulunuyordu. Niğde'den nispeten kısa uzaklıkta bulunan bu grup, şu köylerden oluşuyordu: Adabal köyü; burada Türkçe konuşan 400 Rum aile vardı ve bu aileler iyi bir refah düzeyiyle dikkati çekiyorlardı. Yunan konsolosunun taleplerini geri çevirdikleri için, raporunda konsolos onları alışılmış sövgülere boyamaktadır. Devamla, Uluağaç köyü; burada Türkçe konuşan 180 Rum aile ile 60 Türk aile vardı. Kırçağaç köyü; burada Türkçe konuşan 30 Rum aile ile 30 Türk aile vardı. Semendra (Dasmendron) köyü; burada Rumca konuşan 250 Ortodoks Hıristiyan aile ile 250 Türk aile vardı[165].

Niğde'nin doğusunda, uzak bir bölgede ve 2.814 m. yükseklikte üç dağ

165. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 187: "136. Τα χωριά που συνθέτουν την ομάδα αυτή είναι τα: Φερτέκι (Φερτέκ, σημερινό Ουζουμλού), Ιλοσσόν (σημερινό Κιουτσιούκ κιόι), Τελμισσός (Ντελμισσάν ή Ντουλμουτζούν), Αραβανί (Αραβάν), Σαζάλτζα (Σαζαλίγ σύμφωνα με την απογραφή του 1476), Κούρδουνα ή Κάρδονα (Γκόρντον), Τύανα ή Τένειεν στα καραμανλίδικα (Ντενεγί ή Ενεγί, Γεσίλ Μπούρτς), Αντιβαλί (Αντοβάλ), Ουλουσγάτς (Ουλί Αγάγ αναφέρεται στην απογραφή της περιοχής της Νίγδης επί εποχής Βαγιαζήτ Β'), Κιτσαγάτς (Κιτσί Αγάγ), Σεμέντρα (το παλαιό Δάσμενδρον), Μάντολα (Μέλεντος κατά την απογραφή της εποχής του Βαγιαζήτ Β').

köyü vardı ki, Faraşa sakinleri Niğde'ye gitmek için buradan geçiyorlardı. Bunlar, Enehil *(Evnelli)*, Sulucaova ve Kavlaktepe köyleri idi[166]. Bu köylerden yalnızca Eynelli köyüyle ilgili demografik bilgiler bulunmaktadır; burada Türkçe konuşan 200 Ortodoks aile ile 80 Müslüman aile ikamet ediyorlardı.

Ortodoks cemaatleri olan batı grubu köyleri, Niğde-Kayseri yolunun batısında bulunuyor ve iki küçük gruptan oluşuyordu; biri Niğde'nin yakınındaki, öbürü daha uzağındaki bir bölgedeydi. İlk küçük gruba ait olan köyler şunlardır: Araban köyü; burada Rumca konuşan 180 Hıristiyan aile vardı. Gordon (Kurduna veya Kardona) köyü; burada Rumca konuşan 250 Hıristiyan aile vardı. Teney veya Ilyana (Eneyi veya Yeşilburç) köyü; burada Türkçe konuşan 320 Rum aile vardı. Bu köyden Samsun, Drama, Ksanthi *(İskeçe)* ve İstanbul'a giden birçok gurbetçi, oralarda tütün ticaretiyle uğraştı. Teney'in gurbetçi sakinlerinden çok zengin olanları, köylerine pek büyük konaklar inşa ettiler. Ancak oraya Toros köylerinin Ortodoks sakinleri göç etmemiş olsalardı, bu konaklar boş kalacaktı. Niğde'nin 5 kilometre uzağında bulunan söz konusu Teney (Yeşilburç) köyüne 1924'te Yunanca konuşan 750 Müslüman yerleşti. Bu Müslümanlar, Grevena bölgesinden 12.000 nüfuslu Ulah kökenli Valaah topluluğunun bir bölümüydü. Valaahlar nüfus mübadelesinde Anadolu'ya taşındılar; bugün bunlardan Yunan dilini ancak 40 yaşından büyük olanlar konuşabilmektedir[167].

Niğde-Nevşehir yolunun batısında ve Niğde'nin daha uzağında bulunan ikinci küçük grubun Ortodoks cemaat içeren köyleri şunlardır: Üzümlü (Fertek) köyü; burada Türkçe konuşan 200 Rum aile ile 400 Türk aile vardı. Küçükköy (İlosson); burada Türkçe konuşan 50 Rum aile ile 20 Türk aile vardı. Delmison veya Dulmucun (Telmisos) köyü; burada Rumca konuşan 250 aile vardı ve Rumlar köy sakinlerinin %80'ini oluşturuyorlardı. Bu köyün sakinleri konusunda Yunan konsolosu onların çok hırçın insanlar olduklarını yazmaktadır. Köydeşleri ünlü ulusal bağışçı Ioannis Şişmanoğlu'nun tersine, muhtemelen onlar Megali İdea hayallerinin

166. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 171: "Τα χωριά αυτά, το Ενεχίλ, η Σουλούτζοβα και το Καβλάκ-τεπέ εντελως ορεινά, βρίσκονται πάνω στο Αλά-νταγι σε υψόμετρο 2.814 μ. και συνιστούν περάσματα για τους κατοίκους των Φαράσων, στον πηγεμό τους για τη Νίγδη".

167. Svanberg, J., (1980), *Greek-speaking Moslems in Central Anatolia*, page 207: "During a stay in Turkey in the autumn of 1979, we rediscovered a small group of this lost Greek-speaking group of refugees in a small village about 5 km from the central Anatolian town Nigde. The village, its name Yeshilburch, was before the population exchange inhabited with Greek-Orthodox Christians (probably Turkish-speaking)... The number of the villagers of Greek-Moslem descent is about 750".

gerçekleşmesi için maddi yardımda bulunmamışlardı. Bu grubun öbür köyleri, Türkçe konuşan 45 Rum aile ile 25 Türk ailenin yaşadığı Sazalca ve Türkçe konuşan 60 Rum ailenin yaşadığı Madala veya Ballı (Meledos) idi[168].

Kuzey grubuna ait Niğde'nin beş köyüne, Semendra (Dasmendron) köyü ile Nevşehir (Neapolis) kasabası arasındaki yolun ortalarına doğru rastlanır. Bu köyler, coğrafî konumları bakımından Nevşehir bölgesine ait oldukları halde, yönelimleri bakımından Niğde bölgesine dahil edilmektedir. Bu grubun köyleri şunlardır: Misti *(Misli)* köyü; burada Rumca konuşan 800 Ortodoks Hıristiyan aile vardı. Hasanköy (Naksos veya Aksos); burada Rumca konuşan 600 Ortodoks Hıristiyan vardı. Gölcük (Limni) köyü; burada Türkçe konuşan 400 Rum aile ile 100 Türk aile vardı. Çarıklı (Çariki) köyü; burada 678 Rum vardı ve bu Rumlar çok bozuk bir Rumca konuşuyorlardı. Tırhan (Trohos) köyü; burada Rumca konuşan 100 Ortodoks aile vardı.

NİĞDE SANCAĞININ KUZEYBATI KESİMİ

Ürgüp (Prokopi) ve Nevşehir (Neapolis) kazaları

Niğde sancağının kuzey bölümünde Ürgüp (Prokopi), Nevşehir (Neapolis) ve Sinasun kentleri bulunuyordu. Buralarda volkanik kayalar içine yontulmuş çok sayıda garip Bizans kilise ve manastırlarının varlığı, bölgenin bir özelliğini oluşturuyordu.

Sotiriadis'e göre 1912de Ürgüp (Prokopi) kazasında 14.930 kişilik toplam nüfus içinde 4.430 Ortodoks Hıristiyan vardı ve bu Hıristiyanlar nüfusun %29,6'sını oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre Ürgüp (Prokopi) kazasındaki Rumlar, Sotiriadis'in yazdığından 3.770 kişi daha çoktular. Kesin olarak, yazar, 4.430 yerine 8.200 Rumdan söz etmektedir. Bu Ortodoks Hıristiyanlardan 4.000'i kaza merkezi Ürgüp (Prokopi) kentine yerleşikti ve nüfusun %40'ını oluşturan Hıristiyanlar 10.000 Müslümanla birlikte yaşıyorlardı. Ürgüp Ortodoks cemaatinin nüfusu, İstanbul'a yoğun göç yüzünden 1916'da 2.450 kişiye düştü (Harita 33).

168. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες* σελ. 187: "134. Τα χωριά αυτά είναι: το Μιστί, η Ναξός ή Αξός (Χασάνκιοϊ), αι Λίμναι (Γκιαλτασούκ), το Τσα κιρλί (Τσακίρι), και ο Τραχός (Τιρχάν)".

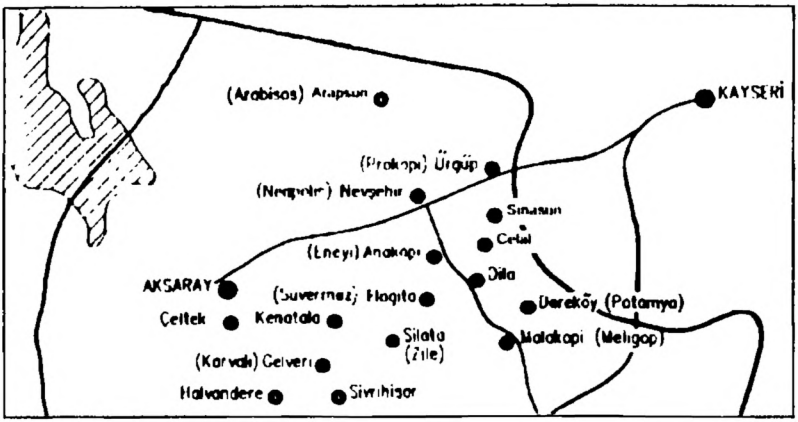

Harita 33: Ürgüp, Nevşehir ve Aksaray kazaları ve bu kazaların köyleri.

Ürgüp kazasının taşra kesiminde küçük kasabaların çevresine yerleşmiş çok sayıda Ortodoks cemaatler vardı. Bölgede Ortodoksluğun gerçek merkezi Sinasun idi. Rumca konuşan 3.000 Rum içeren buradaki Ortodoks cemaat, nüfusun 2/3'sini oluşturuyordu. Bu nüfus, yine İstanbul'a göç yüzünden 1916'da 1.980 kişiye düştü. Bu Ortodoks cemaat, arı bir Rumca konuşuyordu. Biraz daha güneyde 300 Müslüman ile Rumca konuşan 600 Rum içeren Celal köyü ve az ileride Rumca konuşan 600 Rumun yaşadığı Dereköy (Potamya) vardı.

Ürgüp kazasısın batısında Aksaray yönünde Nevşehir (Neapolis) kazası bulunuyordu. Sotiriadis, 1912'de burada 25.330 kişilik toplam nüfus içinde 10.790 Hellen olduğunu yazmaktadır; Hellenler, nüfusun %42,5'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre, Ürgüp'ten ancak 16 kilometre uzaklıkta bulunan Nevşehir (Neapolis) kazası, 10.790 değil de, 18.000 Rum içeriyordu. Bunlardan bazıları Türkçe ve bazıları Rumca konuşan 10.000 Rum, 14.000 Türk ve 1.000 Ermeni ile birlikte Nevşehir (Neapolis) kentinde yaşıyordu. Rumlar, İstanbul'a yoğun göç yüzünden 1916'ya dek 4.500 kişiye düştüler.

Nevşehir (Neapolis) kazasının çevre şeridinde Ortodoks cemaatleri olan altı köy vardı. Ayrıntılı olarak, kaza merkezinin kuzeyinde tek bir Arapsun (Arabisos, *Gülşehir*) kasabasının varlığından söz edilmektedir. Kasabanın 4.000 kişilik nüfusundan 2.500'ü Rumca konuşan Rumdu. Arapsun *(Gülşehir)* bölgesi, ayrı bir kaza olduğu halde, Niğde bölgesinin Ankara bölgesindeki Ortodoks köylerle

bağlantısını sağladığı için burada ele alınmaktadır. Nevşehir'in güneyinde Ortodoks cemaatleri olan öbür beş köy şunlardı: Suvermez (Flogita) köyü; burada Rumca konuşan 2.000 Rum ile 800 Müslüman vardı. Meligop (Malakopi, *Derinkuyu*) köyü; burada 800 Müslüman ile 1.770 Rum vardı. Ancak Rumlar, İstanbul'a göç yüzünden 1916'ya dek 850 kişiye düşmüşlerdi. Zile (Silata) köyü; burada Rumca konuşan 800 Rum ile 300 Müslüman vardı. Dila (Anaksos) köyü; burada komşu Misli'den gelmiş Türkçe konuşan 150 Rum vardı. Eneyi (Anakopi, *Anaku*) köyü; burada 1.550 Müslüman ile 1.250 Ortodoks Hıristiyan vardı. Hıristiyanlar, İstanbul'a göç yüzünden 1916'da 800 kişiye düşmüşlerdi. Onlar, ailelerinin geçimini sağlamak için İstanbul'da hamal olarak çalışıyorlardı. Eneyi (Anakopi) Rumlarıyla ilgili Yunan konsolosunun yorumları terbiye sınırlarını çok aştığından onları buraya aktarmakta güçlük çekiyoruz [169].

Aksaray kazası

Kayseri ile Aksara'yı bağlayan yukarıda sözünü ettiğimiz yol boyunca ilerlediğimizde, Niğde sancağının batı kesimine varırız. Bu bölgenin yönetim merkezi Aksaray kentiydi (Harita 33). Burası, Gregorios Nazianzenos'un(*) doğum yeri olup, "Aksaray cemaatleri" diye anılan birçok Ortodoks cemaatlerin varlığıyla bilinmektedir. Müslümanlar bu bölgeyi, orada pek çok kiliselerin bulunuşu nedeniyle, "Binbirkilise" diye adlandırmışlardır.

Aksaray kazasında çok az Rum vardı. Sotiriadis, 1912'de 74.356 kişilik toplam nüfus içinde 1.356 Ortodoks Hıristiyandan söz etmektedir; bu Hıristiyanlar, nüfusun ancak %1,8'ini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre Aksaray kazasında Sotiriadis'in yazdığından daha çok Rum vardı ve Rum sayısı 5.200'e ulaşıyordu. Bunlardan 500 Rum, 10.000 Müslüman ve 2.000 Ermeni ile birlikte Aksaray kentinde yaşıyordu; bu Rumlar oraya bölgedeki köylerden gelmişlerdi. 18 Aralık 1476 tarihli bir tahrirde Aksaray

169. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919 οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 186: "132. Τα άλλα πέντε χωριά είναι: τα Φλογητά ή Φλοιτά (Σουβέρμες), η Μαλακοπή (Μελιγκόπ), τα Σίλατα ή Σύλατα (Ζήλε), τα Δήλα ή Δήλος (Τιλ ή Ανακσός) και η Ανακού ή Ανοκοπή (Ενεγί)".

(*) **Gregorios Nazianzenos** (Nazianslı) (326-390): Ortodoks Kilisesinin Babası, aziz ve İstanbul patriği.

kentinin salt Müslüman nüfus içerdiği yazılıdır [170].

Bu bölgede Ortodoksluğun gerçek merkezi Gelveri (Karvali, *Güzelyurt*) idi; orada Türkçe konuşan 3.500 Rum ile 250 Müslüman vardı. Bu kasaba ve Ortodoks cemaat içeren daha iki köy, komşu dağın yamaçlarında bulunuyordu. Gelveri (Karvali, *Güzelyurt*) nispeten müreffeh bir kasabaydı; öbür iki Hıristiyan köyü ise, pek yoksuldu. Bu köyler, her biri Türkçe konuşan 100'er Rum içeren Halvandere ile Kenatala köyleriydi. Rumlar, bu köylerde yaklaşık olarak nüfusun %50'sini oluşturuyorlardı. Kenatala Hıristiyanları yerli olmayıp, oraya nispeten yakınlarda göç etmişlerdi.

Yunan konsolosu Halvandere sakinlerini şöyle anlatmaktadır:

"...bizimkilerden 50 kadar Türkçe konuşan rençper ailesi, ne yazık ki her çeşit insanî duygudan yoksun ve tamamıyle hayvanî bir halde, bir o kadar Müslüman aile ile..."

Yunan devletinin resmî bir belgesine konsolosun böyle ifadeler kaydetmiş olması, köy sakinlerinin milliyetçi propagandaya boyun eğmeyip, onu başlarından savmış olmalarına bağlanabilir. Yakın bir uzaklıkta Türkçe konuşan 600 Rum içeren katışıksız bir Ortodoks köyü Sivrihisar vardı. Batı Kapadokya bölgesinin son katışıksız Ortodoks köyü Çeltek idi; Rumca konuşan 500 Rum içeren bu köy, gerçekte Kapadokya ile Lykaonia (Konya) sınırında bulunuyordu.

KAYSERİ SANCAĞI

Erken antik çağda majör Kapadokya, yani Niğde ve Kaisareia *(Kayseri)* sancaklarını içine alan bölge, İ.Ö. 1700'den 1200'e dek Hitit Krallığının bir bölümüydü ve bölge sakinleri genellikle Hitit kökenliydiler. Bu konuyla ilgili bibliyografyada kesin bilgiler yok. Kapadokya sakinleri, büyük bir olasılıkla istilacı Hititlerin İran ve Sami kökenli halklarla karıştığı bir soy mozaiği oluşturuyorlardı.

Hitit Krallığı İ.Ö. 1200'de Frigler tarafından yıkılınca, Kapadokyalılar

170. Αναγνωστοπουλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ 187: "140. 141. Το Ακασαράι αναφέρεται με αποκλειστικά μουσουλμανικό πληθυσμό ήδη στο κατάστιχο της 18ης Δεκεμβρίου 1476... σε συνολικό πληθυσμό 6.500 κατοίκων περίπου, η ορθόδοξη κοινότητα δεν περιλαμβάνει παρά 500 άτομα".

Kapadokya ve Kilikya bölgelerinde kurulan Yeni Hitit Krallığına tabi oldular. Pontus ve Ankara'dan kovulan Hititler de buraya sığınmışlardı.

İ.Ö. 800'de Kapadokya'da üçüncü bir öğe-Frigler kendini gösterdi. O dönemde siyasî güçlerinin doruğuna ulaşan Frigler, Yeni Hitit Krallığına boyun eğdirdiler. Krallığın güney kıyılarına Yunanlı kolonistler daha gelmemişlerdi.

Kimmer ve Perslerden sonra Anadolu'ya Büyük İskender'in Makedonları geldiler. Ancak onlar Kapadokya'dan geçmedi ve bölgeyi fethetmediler. Kapadokya, İ.Ö. 322'de Perdikas tarafından fethedildi. Perdikas, Kapadokya kralı Ariarathes'i yenerek, ülkenin güney bölümünü Selefkos Krallığına ilhak etti.

Hitit, Frig ve İran kökenli bir halk olan Kapadoklar, o döneme dek Yunan kolonizasyonuyla tanışmamışlardı [*] ve Kapadok kültürel kimliklerini Kapadok kralı V. Ariarathes'in hüküm sürdüğü döneme dek -İ.Ö. 163- korudular.

V. Ariarathes döneminden sonra kent topluluklarında dilsel Hellenleşme ciddi boyutlara ulaştı. Kırsal kesimdeki topluluklar ise, Kapadok dilini 500 yıl daha korudu ve Hıristiyan dini sayesinde ancak İ.S. 4. yüzyılda tümüyle dilsel Hellenleşme evresine geçtiler. Kapadokya'yı önemli bir Hıristiyanlık merkezine dönüştüren başlıca kişiler arasında Kilise Babaları Aksaraylı Gregorios Nazianzenos ile Kayserili Ayos Basileios[*] sayılabilir.

Osmanlı fethinden 50 yıl sonra, yani 1500 tarihinde, Kayseri kentinde 1.961 Müslüman, 266 Ermeni ve 60 Ortodoks Hıristiyan vardı. Hıristiyan sayısı 1580'e dek neredeyse üç katına çıktı. Osmanlı fethinin bölgede sağladığı siyasî istikrar sayesinde çevredeki köylerden çok sayıda Hıristiyanlar kente dönmeye başlamışlardı [171].

Kayseri sancağı yönetsel bakımdan Kaisareia *(Kayseri)*, İncesu ve Develi (Everek) kazalarına ayrılıyordu (Harita 34).

Sotiriadis'e göre 1912'de Kayseri sancağında 194.281 kişilik toplam nüfus içinde 23.201 Rum vardı ve Rumlar nüfusun %11,9'unu oluşturuyorlardı.

171. Αναγνωσταπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιων-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 228 "Πρωτεύουσα της ομωνυμης μητρόπολης, η Καισάρεια διατηρεί πάντα ένα πασαστά ορθόδοξου πληθυσμού, έτσι και αν σε ορισμένες περιόδους αυτό δεν αντιστοιχεί παρά σε κάποιες δεκάδες ορθοδόξων. Στα 1500, για παράδειγμα, η πόλη αριθμεί 1.961 μουσουλμάνους, 266 Αρμενίους και μόλις 60 ορθοδόξους. Λίγο αργότερα, ανάμεσα στα 1500 και 1584, ο ορθόδοξος πληθυσμός της πόλης αυξάνει κατά 240%...".

(*) **G. Nazianzenos** için bkz s. 178. **Ayos (Büyük) Basileios** (330-379): Ortodoks Kilisesinin Babası ve aziz; Ortodoksların Noel Babası

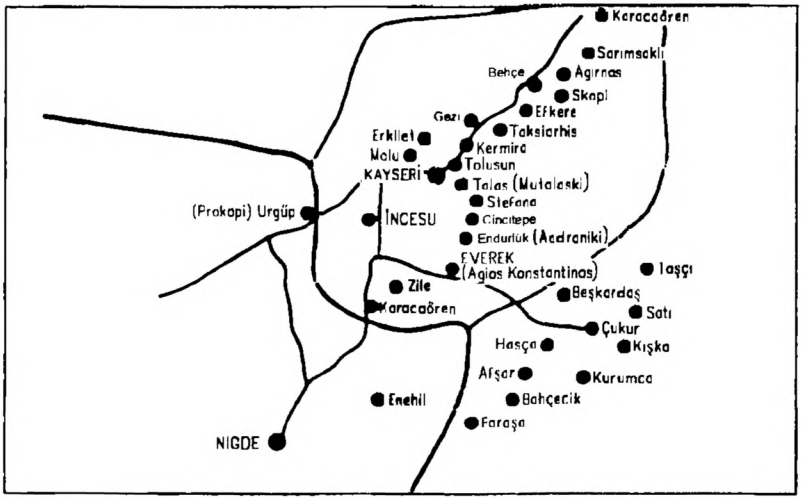

Harita 34. Rum Ortodoks cemaatleri olan Kayseri sancağı köyleri.

Anagnostopulu'ya göre sancak Rumları 25.070 kişi ile 125 aileden ibarettiler. Bu demografik bilgiler, Sotiriadis'inkilerle uyuşmaktadır. Bu veriler, Kayseri sancağındaki Karamanlıların küçük bir azınlık olduklarını doğrulamakta ve Kayseri ilinin Hellenliğiyle ilgili milliyetçi görüşleri yalanlamaktadır.

1919'da Kayseri bölgesinde Türk Ortodoks Kilisesi kurmayı amaçlayan bir hareket oldu. Bu hareket, Aleksandris'in çalışmasında ayrıntılı olarak anlatılmaktadır[172].

Osmanlı İmparatorluğu kentlerine göç etmiş Kapadokyalıların zengin tabakaları, 20. yüzyıl başlarında irredantizm ve Megali İdea ideolojisini benimsediler. Kapadokya Ortodoks Hıristiyanlarının Müslüman Türk nüfusun ezici çoğunluğu içinde küçük bir azınlık oluşturdukları göz ardı ediliyordu. Bu politikaya karşı halk tabakalarının itirazı, özellikle Pavlos Karahisaridis'in eylemleriyle dile getirildi. Karahisaridis, 1915'te Kayseri metropoliti tarafından papaz ilan edildikten sonra, Papa Eftim adıyla tanındı. 1918'de Papa Eftim Yozgat'ın Keskin kasabasına papaz oldu. Kendisi de o bölgedendi. 1920'de Papa Eftim'in görevli olduğu kiliseye bağlı Hıristiyanları Laz Topal Osman'ın çetelerinden kurtardığı söylenir. Daha sonra soydaşlarının sürgünden dönmelerini sağlamıştır. Papa Eftim'in tutumundaki

172. Αλεξανδρής, Α., (1983): *Η απόπειρα δημιουργίας της Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921-1923*, σελ 172.

değişiklik, İstanbul Ekümenik Patrikhanesinin politikasındaki değişikliğe bağlanmaktadır. Aleksandris olayı şöyle anlatmaktadır:

"Bu arada, Ekim 1918'den itibaren Ekümenik Patrikhane, I. Dünya Savaşı sırasında Jön Türk hükümetinin Hellenlere uyguladığı baskılardan ve Ortodoks Kilisesinin ayrıcalıklarına karşı aldığı sıkı önlemlerden etkilenerek, ulusal merkeze dönüşmüş ve esir Hellenlerin kurtuluşunu açıkça desteklemeye başlamıştı. 1919'da Patrikhane, Babıali'yle ilişkilerini kestiğini resmen açıkladı ve Osmanlı İmparatorluğundaki Hellen cemaatinin tüm sorumluluğunu üstlendiğini ilan etti. Aynı amaçla, Patrikhane, Eylül-Aralık 1919 Osmanlı seçimlerine Hellenlerin katılmalarını yasakladı[172]*."*

Patrikhane bir şeyi açıklamamıştı: Anadolu Ortodoks Hıristiyanlarını Kemal Atatürk'ün ordularından ve gayrinizami çetelerden nasıl koruyacağını. Yumuşak ve ılımlı geleneksel Fener politikasının iptali, Anadolu'nun derinliklerinde kendileriyle bağlantı kurulamayan Kapadokyalılar arasında olumsuz izlenimlere yol açtı.

1921'de Venizelosçu ve Megali İdea'nın ateşli savunucusu baspapaz Meletios Metaksakis'in İstanbul patriklik tahtına çıkışı, durumu daha da kötüleştirdi. Bunun üzerine Papa Eftim, Türk Ortodoks Kilisesi kurma çabalarını daha da hızlandırdı. Papa Eftim'in bu çabalarına Saframbolu kasabasındaki Pontuslu Ortodoks Hıristiyanların destek oldukları söylenir. Bu kasabanın ileri gelenlerinden on bir kişi -bunların arasında bölge papazı Germanos ta vardır- 1 Mayıs 1921 tarihinde kiliselerine bağlı 2.749 Ortodoks Hıristiyan adına Ankara'ya bir muhtıra sunarak, bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kurulmasını istediler. Kendilerini Hellenleştirmeye çalışmakla suçladıkları Ekümenik Patrikhaneden bağımsız olacaktı bu Türk Patrikhanesi[173].

Kurulacak Türk Ortodoks Kilisesinin tüzüğünü hazırlamak üzere, 28 Mayıs

173. Άλεξανδρής, Α., (1983): *Η απόπειρα δημιουργίας της Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921-1923*, σελ 177: "Το πρώτο όμως έγγραφο που αναφέρεται ειδικά στη δημιουργία μιας ανεξάρτητης Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας εμφανίστηκε στην κεμαλική εφημερίδα της Άγκυρας, τη Hakimiyeti Milliye την 1 Μαΐου 1921. Γράφοντας εκ μέρους των 2.749 ορθοδόξων κατοίκων του Σαφράμπολου στον Πόντο, έντεκα πρόκριτοι, συμπεριλαμβανομένου και του ντόπιου παπά Γερμανού, έκαναν μιαν αίτηση στην Άγκυρα για την ίδρυση ενός Τουρκορθόδοξου Πατριαρχείου (bir Türk Ortodoks Patrikliği) σε έναν κατάλληλο τόπο της Ανατολής (Anadolu'nun münasib bir mahallinde). Στην αίτησή τους οι αντιπρόσωποι της κοινότητος ζητούσαν την ανεξαρτητοποίησή τους από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο κατηγορούσαν πως προσπαθούσε να τους εξελληνίσει."

1922 tarihinde, Kayseri'de, Anadolu'nun çeşitli bölgelerini temsilen ileri gelen Karamanlılardan 80 kişi, yerel 16 papaz ve sürgündeki 8 papazdan ibaret bir kurul oluşturuldu. Kurul tarafından Hıristiyanlara yapılan baskıların kaldırılması koşulu öne sürülmüştü. Türk Ortodoks Kilisesinin kurulmasına metropolitler karşı çıkıyor ve gelişmeleri geciktiriyorlardı. Ayrıca önemli bir olay, metropolitleri geriletmek amacıyla, Kayseri metropolitlik konağı önünde on gün boyunca kalabalık halk gösterilerinin düzenlenmiş olmasıdır. Yazar, göstericilerin Ortodoks Hıristiyan mı yoksa Müslüman mı olduklarını belirtmemektedir.

Sonunda Kapadokyalılar 1924'te göçmenlik yazgısını engelleyemediler. Yunan ordusu, çareyi kaçmakta bularak, kendini kurtarmaya çalışırken hem silahlarını hem de göçmenleri terk etti. Patriğin himayesine gelince, 1919'da gerçekdışı bir böbürlenmeyle ilan edilen bu himaye tabiî ki gerçekleşmedi. Başta Bodosakis-Atanasiadis olmak üzere, kentsoylu zengin Kapadokyalılar mal varlıklarını kurtararak Yunanistan'a sığındılar. Sıradan Kapadokyalılar ise, Elefterios Venizelos başkanlığındaki Yunan hükümetince perişan bir halde Yunanistan'a sığınmak zorunda bırakıldılar.

Kayseri kazası

Toplam nüfusu 135.048 kişi olan Kaisareia *(Kayseri)* kazasında Sotiriadis'e göre 1912'de 14.152 Rum vardı ve Rumlar nüfusun %10,4'ünü oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu'ya göre, Kayseri kazası, sayısı 18.310'a ulaşan sancaktaki en kalabalık Rum topluluğunu içeriyordu. Bu Rumlardan 3.000'i, 19. yüzyıl sonlarında 40.000 Türk ve 12.000 Ermeni ile birlikte Kaisareia *(Kayseri)* kentinde ikamet ediyorlardı. İstanbul'a, Pontus'a ve daha başka yerlere yoğun göç yüzünden Ortodoks Hıristiyanların sayısı 1916'da 1.100 kişiye düştü[174].

Kazanın taşra kesimindeki 17 köyde ve merkezin yakın çevresinde kentin kendisinden daha çok Ortodoks Hıristiyan vardı.

Talas (Mutalaski) kasabası, kazanın güneydoğusunda bulunuyordu. 1500

174. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 184: "99. Στην Καισάρεια, με συνολικό πληθυσμό που φθάνει τις 45.000 κατοίκους, οι Ρωμιοί δεν ξεπερνούν τις 2.500. Ο ρωμέικος πληθυσμός ελαττωνεται συνεχως μέχρι που φθάνει το 1916 σε 160 ελληνόφωνους και 940 τουρκόφωνους κατοίκους".

yılındaki bir sayım tahririne göre, bu kasabada salt Ortodoks Hıristiyanlar ikamet ediyordu. 20. yüzyıl başlarında kasabada Türkçe konuşan 5.000 Ortodoks Hıristiyan, 4.000 Ermeni ve 4.000 Müslüman vardı[175]. 1916'da ise, Talas Rumları yoğun göç yüzünden 2.000 kişiye düştüler. Yeri gelmişken, İzmir'e yerleşen Talaslı Rumlar arasında çok zengin tütün tüccarı Sokratis Onasis'in de bulunduğunu açıklayalım.

Devamla, biraz daha güneyde, Türkçe konuşan 200 Rum ile 500 Türkün yaşadıkları Stefana (İstefana veya Reşadiye) köyü ve 300 Müslüman ile Türkçe konuşan 2.300 Ortodoks Hıristiyanın yaşadıkları Cincitepe köyü vardı. Cincitepe Rumları 1916'da 800 kişiye düştüler. Son olarak, bu kesimdeki son köy Endürlük (Andronikí) idi. Bu köy aynı dönemde 150 Müslüman ile Türkçe konuşan 2.300 Hıristiyan içeriyordu[176]. Kayseri kentinin batısında, Erkilet (Arkelais) köyü dışında, Ortodoks nüfusu olan köyler yoktu; bu köyde 600 Türk ile Türkçe konuşan 590 Rum vardı. Rumlar, yoğun göç yüzünden 1916'da 100 kişiye düştüler. Batı bölgesindeki ikinci köy olan Molu'ya gelince, buradaki Rumlarla ilgili demografik bilgiler bulunmamaktadır.

Kayseri kentinin kuzeydoğusunda Tolusun veya Tablusun ile Kermira köyleri vardı. Bunlardan birincisinde Türkçe konuşan 450 Rum, 1.500 Türk ve 300 Ermeni vardı. İkincisinde 2.500 Rum, 1.000 Türk ve 2.000 Ermeni vardı; bu köydeki Rumlar, yoğun göç yüzünden 1916'da 450 kişiye düştüler. Ayrıca şu köyler vardı: Türkçe konuşan 120 Rum ile 300 Türk içeren Gezi köyü. Türkçe konuşan 300 Rum ile 1.000 Türk içeren Taksiarhis (Darşıyak) köyü. Kendisiyle ilgili demografik bilgiler bulunmayan Efkere köyü. Türkçe konuşan 150 Rum ile 300 Türk içeren Behçe köyü. Türkçe konuşan 250 Rum ile 1.200 Türk içeren Agirnas köyü. Türkçe konuşan 750 Rum ile 2.250 Türk içeren Sarımsaklı köyü.

175. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997). *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ 257: "185 Η Μουταλάσκη ή Τάλας, ήδη από τις αρχές της οθωμανικής κατάκτησης, και σύμφωνα με λεπτομερές κατάστιχο απογραφής του 906 (28 Ιουλίου 1500), αναφέρεται ως κωμόπολη με μη-μουσουλμανικά πληθυσμό, εκτός από τέσσερις φορολογούμενους μουσουλμάνους. Στα τέλη του 16ου αιώνα το 95% του πληθυσμού της ήταν χριστιανοί και μόνο το 5%, ήτοι 32 κάτοικοι, είναι μουσουλμάνοι. Στις αρχές του 20ου αιώνα ο πληθυσμός της κατανέμεται ως εξής : 5.000 ορθόδοξοι, 4.000 Αρμένιοι και 4.000 μουσουλμάνοι".

176. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997). *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 257: "187 Το Ανδρονίκι ή Εντουρλούκ αργότερα, που αναφέρεται τόσο στο κατάστιχο της απογραφής της 28ης Ιουλίου 1500 όσο και σ αυτό της 20ης Νοεμβρίου 1522, έχει πληθυσμό στην πλειοψηφία του χριστιανικό. Στις αρχές του 20ου αιώνα αριθμεί 2.300 χριστιανούς ορθοδόξους και μόλις 150 μουσουλμάνους".

İncesu ve Everek (Develi) kazaları

İncesu ve Everek (Develi) kazalarında 59.233 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 1912'de 9.049 Rum vardı ve Rumlar nüfusun %15,2'sini oluşturuyorlardı.

Anagnostopulu, Sotiriadis'in bize bildirdiğinden 4.289 daha az Rumdan söz etmektedir. Yazar, 9.049 yerine 4.760 Rum ile 125 Rum aileden söz etmektedir. Bunlardan Türkçe konuşan 4.000 Ortodoks Hıristiyan, kaza merkezi İncesu kentinde ikamet ediyordu. Kayseri'nin güneybatısında 30 kilometre uzaklıkta bulunan kentte Rumlardan başka 6.000 Türk te vardı. Bu kentin Rumları, İstanbul'a veya daha başka yerlere göç yüzünden 1916'da 1.000 kişiye düşmüşlerdi[177].

İncesu'dan daha güneyde Ortodoks topluluklarına Zile köyünde rastlanırdı; bu köyde Türkçe konuşan 70 Rum aile ile 450 Müslüman aile vardı. Komşu Karacaören'de Türkçe konuşan 50 Ortodoks Hıristiyan aile ile 50 Ermeni aile ikamet ediyorlardı[178]. Ortodoks cemaat içeren ikinci kent, Everek (Ayos Konstantinos, Develi) idi. Burada 4.000 Türk, 4.000 Ermeni ve Ayos Konstantinos mahallesine yerleşik Türkçe konuşan yalnızca 760 Ortodoks Hıristiyan ikamet ediyorlardı[179].

Faraşa bölgesi

Kayseri'nin tam güneyinde ve sancak sınırlarının dışında Ortodoks sakinleri olan tek köy Faraşa vardı. Köy sakinleri bölgedeki maden ocaklarında çalışıyorlardı. Maden ocakları 1878'de kapanınca, Faraşa sakinleri oradan göç edip, kuzeyde Afşar ve güneyde Fkozi koyleri gibi, Faraşa "kolonileri" olarak bilinen çeşitli küçük köyler kurdular. Bunlardan "Faraşa torunları" diye adlandırılan başka köyler de kuruldu.

177. Αναγνωστοπούλου Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 186: "125 Η ρωμέικη κοινότητα του Ιντζέσου, αν και έχασε πολύ από τον πληθυσμό της τα 1916, υπήρξε άλλοτε μία σημαντική κοινότητα με πληθυσμό που έφθανε τα 3.800 άτομα".

178. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 165: "Νότια του Εβερεκ και σε απόσταση δύο ωρων βρίσκεται το χωριό Ζήλα, του οποίου η ελληνορθόδαξη κοινότητα είναι λιγότερο σημοντική από την αντίστοιχη τουρκική και δεν περιέχει παρά εβδομήντα ρωμέικες οικογένειες. Αντιθέτως το χωριό Καράτζορεν, που βρίσκεται στα ΝΔ και σε απόσταση τριών ωρων από τη Ζήλα, διαθέτει δύο κοινότητες εξίσου σημαντικές: μία αρμενική με πενήντα οικογένειες και μία ρωμέικη με σαράντα πέντε οικογένειες".

179. Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997), *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες*, σελ. 185: "109. Σε συνολικό πληθυσμό 10.000 ατόμων οι Αρμένιαι φτάνουν τις 5.000... η μείωση του ρωμέικου πληθυσμού είναι αρκετά σημοντική: από τις 125 οικογένειες ήτοι 625 κάτοικοι, στις αρχές του 20ου αιώνα το 1918 δεν έχουν μείνει παρά πεντακόσιοι κάτοικοι".

ANADOLU'NUN KUZEY BÖLGELERİ

PONTUS VİLAYETLERİ

Pontus, erken antik çağda, Hitit dönemi (İ.Ö. 1700-1200) ve Frig dönemi (İ.Ö. 1200-676) olmak üzere, iki tarihî dönem yaşadı. Bu dönemlerde nüfusu Hitit, Frig, Kolkh ve Kaldeli kökenliydi.

İ.Ö. 676'da Kafkasya'dan gelen Kimmerler, Anadolu'yu istila etti ve Frig Krallığını egemenlikleri altına alıp, İ.Ö. 546'ya dek Orta Anadolu ve Pontus'u kapsayan bölgeye yerleştiler.

Pontus'a Yunan kolonizasyonu Kimmer egemenliği döneminde başlamış olsa gerek. Bu olay, kıyı şeridindeki soy mozaiğini Yunan öğesiyle zenginleştirmiş oldu. Pontus kıyılarına Yunan kent-kolonilerinin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Tarihî kaynaklar, Miletosluların Sinop, Amisos (Samsun) ve Trabzon'u İ.Ö. 8. yüzyıl ortalarında kurduklarını kaydetmektedir. Tarihî bilgilerin tersine, bu bölgelerde yapılan arkeolojik araştırmalar, İ.Ö. 600 öncesine ait bulgular çıkarmış değil. Miletosluların Propontis'te *(Marmara Denizi)* Artake'yi *(Erdek)* ve daha başka kent-kolonileri ancak İ.Ö. 750'de kurdukları bilinmektedir. Bu olay, arkeolojik bulgularla birlikte ele alındığında, Pontus'taki en uzak Yunan kent-kolonilerinin İ.Ö. 600'den sonra kurulmuş olmaları gerektiğini varsaymamıza müsaade etmektedir.

İ.Ö. 546'da İran kökenli Medler, Kimmer egemenliğini yıkıp, bölgeye kendi yönetimlerini kurdular. Daha sonraları Perslerle birleşerek tüm Anadolu'ya yayıldılar. Pers egemenliğine İ.Ö. 334'te Büyük İskender tarafından son verildi.

Pers dönemlerinde bile Pontus eyaletinin budunsal yapısı kesin olarak bilinmemektedir. *Yunan Ulusunun Tarihi*'nde şunlar anlatılmaktadır:

Harita 35 Pontus un vilayetlere bölünüşü ve Solnadis'e gore 1912'de her vilayette yaşayan Hellenlerin oranı.

"Yunan öğesinin egemen olduğu kentler dışında, Pontus devletinin budunsal yapısı ve kültürel durumu ile ilgili yeterli tanıklıklar bulunmamaktadır. Taşra nüfusu belli ki İran kökenliydi, zengin soyluların da çoğu öyleydi. Bu nüfus, önceki dönemlere ait birçok kültürel özellikleri (yani Pers, hatta Hitit özelliklerini) korumuştu[180]."

Kesinlikle bilinen bir şey varsa, o da, Yunanlı kolonistlerin yalnızca kıyılardaki kent-kolonilere yerleştikleridir. Bu olay, İ.Ö. 546'ya dek taşra nüfusunun Asya kökenli olduğu sonucuna vardırmaktadır bizi.

Bağımsız ilk Pontus devleti, ancak İ.Ö. 280'de, Büyük İskender'in ölümünden yaklaşık olarak 50 yıl sonra, I. Mithradates tarafından kuruldu. Büyük İskender Pontus'tan geçmemişti. İranlı bir soylu olan I. Mithradates, Pontus kralı olarak

180 *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1973), τόμος Δ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε. σελ. 400: "Για την εθνολογική σύνθεση και την πολιτιστική κατάσταση του πληθυσμού του κράτους του Πόντου, εκτός από τις πόλεις όπου επικρατούσε το ελληνικό στοιχείο, δεν υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες. Ο πληθυσμός της υπαίθρου φαίνεται ότι ήταν ιρανικής καταγωγής, όπως επίσης και οι περισσότεροι από τους πλουσίους ευγενείς. Ο πληθυσμός αυτός διατήρησε πολλά πολιτιστικά στοιχεία των προηγούμενων εποχών (δηλαδή περσικά, ακόμη και χεττιτικά). Έτσι π.χ. λατρευόταν, και ήταν μάλιστα προστάτης της δυναστείας, ο θεός των Περσών Αχουραμάσδα".

tanındıktan sonra, Sinop, Amisos (Samsun) ve Trabzon gibi düşman Yunan kent-kolonilerine yayılmayı ilk amaç olarak seçti. 223 yıl bağımsızlığını koruyan Pontus devleti, en büyük gelişimini destanî kral VI. Mithradates'in hüküm sürdüğü dönemde yaşadı (Harita 6). VI. Mithridates, Romalılara karşı 25 yıl savaştıktan sonra, İ.Ö. 63'te Roma İmparatorluğunun egemenliğini tanımak zorunda kaldı. Daha önce düzenlediği çeşitli akınlarla Makedonya'yı amansızca yağmalamıştı. Mithradates döneminde Pontus kıyılarındaki sakinlerin soy kökeni konusunda, Philostratos, İ.Ö. 2. yüzyıla değinirken, Pontus'un Herakleia *(Ereğli)* kenti sakinlerinin Yunan uygarlığına hayranlık duyduklarını, ancak Pontusluların genelde barbar bir ulus olduklarını yazmaktadır.

İ.Ö. 63'ten itibaren Pontus bir Roma eyaleti oldu (Harita 8) ve ardından Bizans eyaleti. Bu dönemlerde Pontus'un belirleyici özelliklerinden biri, nüfusunun çoksoylu yapısı idi. Roma döneminde Hıristiyanlığın ilk üç yüzyılı boyunca Pontusluların kökeniyle ilgili olarak, Kirtatas, İncil'in öğretiminde Yunancadan başka bir dil kullanıldığı yolunda en küçük bir işaret bulunmadığı halde, bu dönemde kentlerin dışındaki Pontus sakinlerinin tamamen Hellenleşmedikleri anlaşılmaktadır diye yazmaktadır[181]. Bu bilginin tersine, daha kesin bilgiler veren tarihçi Prokopios, İ.S. 6. yüzyılda Trabzon'un az uzağındaki Pontusluların bile Hıristiyanlaşmayıp barbar kalmaya devam ettiklerini yazmaktadır[182]. Orta Bizans döneminde Pontus'un çoksoyluluğu, tarihî bir olay olan Thomas Slavos'un isyanıyla da kanıtlanmaktadır. Tahtı ele geçirmeye çalışan bu kişi, İ.S. 820'de Bizans imparotoruna karşı Pontus'un Kaldia bölgesinde isyan başlatarak, o bölgeden topladığı Kaldeli, Paulusçu (Ermeni), Med, Vandal, Get, Alan, Sarazen, Mısırlı, Asurlu ve Çingenelerden oluşan bir isyan ordusu kurmuştu.

Pontus'taki Bizans egmenliğini Osmanlı egemenliği izledi. Bu dönemde

181. Κυρτάτας, Δ., (1984-5), *Ο Εκχριστιανισμός του Πόντου*, σελ. 67: "...δτι δεν υπάρχει η παραμικρή ένδειξη για διάδοση του χριστιανισμού σε άλλη γλώσσα από την ελληνική. Και ωστόσο φαίνεται ότι, ακόμα και την περίοδο που μας ενδιαφέρει, οι κάτοικοι του Πόντου, έξω από τα αστικά κέντρα, δεν είχαν ολοκληρωτικά εξελληνιστεί. Γράφοντας το δεύτερο αιώνα ο Φιλόστρατος βεβαιώνει ότι, ενώ για παράδειγμα στην Ηράκλεια του Πόντου οι κάτοικοι θαύμαζαν τον ελληνικό πολιτισμό, οι Πόντιοι γενικό ήταν έθνος βαρβαρικό".

182. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 143: "Οι την μεσογειοτέραν ορεινήν της Τραπεζούντος χωραν οικούντες Τζάνοι, εις ους, ως ελέχθη περιελαμβάνοντο πάντα τα άγρια του Πορυάδρου και του Σκυδίσου φύλα, εξηκολούθουν έτι να παραμένουν άγριοι και βάρβαροι και ανυπότακται μέχρι των χρόνων του αυτοκράτορος Ιουστινιανού, όστις πρώτος υπέταξε τους Τζάνους, οπότε και επεστρόφησαν ούτοι εις Χριστόν, ημέρωσαν τα ήθη αυτών και ηρχισαν να προσλαβάνονται ως στρατιώται εις τα τάγματα του Βυζαντινού κράτους και να μετέχωσιν των πολέμων κατά των ποικίλων εχθρών του Βυζαντίου. Καθυπέταξε δε ο Ιουστινιανός τους Τζάνους δια του στρατηγού Σίττα ή Τζίττα".

bölge, yönetsel bakımdan vilayet diye a dlandırılan üç parçaya bölünüyordu. Anakara kesiminde Sıvas vilayeti, batı kıyılarında Kastamonu vilayeti ve doğu kıyılarında Trabzon vilayeti bulunuyordu. (Harita 35).

Kastamonu vilayetiyle hiç ilgilenmeyeceğiz; çünkü bu vilayette yaşayan Ortodoks Hıristiyanların (Rumların) sayısı önemsiz sayılacak ölçüde azdı ve profesör Sotiriadis'in budunsal çizelgesinde bile toplam nüfusun ancak %2,5'ine ulaşıyordu.

TRABZON VİLAYETİ

Fransız İhtilaline ve 19. yüzyıl ortalarına dek Trabzon vilayeti sakinlerinin ezici çoğunluğunda ulusal kimlik bilinci yoktu. O döneme dek Trabzon vilayetinde ve tüm Pontus'ta halk kitleleri, ya Müslüman dinî kimliğini ya da Ortodoks Hıristiyan (Rum) dinî kimliğini biliyordu. Anadolu'daki halk kitlelerinin ulusal kimliği, özellikle 1838 Tanzimat reform fermanı sonrası dönemin yapay bir ürünüdür.

Padişahın Tanzimat fermanı, Pontus nüfusunun budunsal ayrımlaşmasında katalizör olarak iş gördü. Yol açtığı ekonomik özgürleşme sayesinde, büyük toprak ağalarının köleci haklarını büyük ölçüde kısıtladı. Bu reformcu değişiklik, Hıristiyan ve Müslüman toprak kölelerini bir çiftliğe bağlı kalma zorunluğundan kurtarıp, onlara başka bölgelere göç etme özgürlüğünü sağladı. Daha önemlisi, Tanzimat fermanı ve onu izleyen reformlar, bundan sonra ulusallaşan çeşitli "milletlere" kendi başlarına okul kurmaya müsaade ediyordu. Rum eğitim kurumları, Rumların önemsiz bir azınlık oldukları bölgelerde bile, Yeni Yunan ulusal bilincini oluşturma ve irredantist milliyetçi ideolojiyi işleme odaklarına dönüştü. Bu eğitim politikası, Anadolu'daki Ortodoks toplumlar için felaketli sonuçlar doğuracaktı. Bu ulusal yoğrumların sonunda Pontus nüfusunun soy mozaiği, yapay olarak ulusal gruplara ayrıldı. Bunlardan başlıcaları Pontuslu Rumlar, Pontuslu Türkler ve Pontuslu Ermeniler idi.

Rum tarafında yeni oluşan orta kentsoylu sınıf, özellikle öğretmen, doktor ve tüccarların öncülüğünde, gerek kiliseyi gerekse yeni kurulan eğitim sistemini kullanarak, Ortodoks Hıristiyanlar (Rumlar) arasında milliyetçiliği yaydı. Bir Yeni Yunan soysal etnik grubunun yaratılışını tarihî bakımdan yasallaştırmak üzere özellikle eğitimciler seferber oldular. Eğitimciler, öbürleri yanında, soysal keşiflerde bulundular. Trabzon Dershanesi öğretmeni S. İoannidis'in 1870'te yayımladığı

kitap, bu çeşit görüşleri destekleyen karakteristik bir çalışmadır. İoannidis, Yeni Yunan ulusal bilincini yaratma çabası içinde, yazarlık nesnelliğinin tüm sınırlarını aşarak, *philhellen (Yunan dostu)* VI. Mithradates döneminde (İ.Ö. 63) Yunanistan'dan milyonlarca kişinin Anadolu'ya geldiklerini ve Pontus'a Yunan soyunu taşıdıklarını yazmaktadır. *Philhellen* olarak nitelendirilen VI. Mithradates'in Makedonya'ya yaptığı akınlarla orada korkunç bir can ve mal felaketine yol açtığı tarihten bilinen bir olaydır ki, *philhellen* niteliğiyle hiç te bağdaşmamaktadır. Öbür yandan yine tarihten bilinmektedir ki, Anadolu'ya milyonlarca Yunanlının varsayılan gelişlerinden birkaç yıl önce Güney Yunanistan insan sıkıntısı çekiyor ve Philosratos tarafından Yunanistan'ın en kalabalık kenti olarak tanımlanan Korinthos ise ancak 20.000 sakin içeriyordu. Bibliyografyada böylesine dev bir nüfus göçünden söz edilmemektedir[183]. Olay, yazar İoannidis'in hayal ürünüdür.

Aynı yazar, I. Mithradates'in Büyük İskender'in dostu olduğunu yazmaktadır. Bu bilginin gülünçlüğünü göstermek için, I. Mithradates Pontus kralı ilan edilmezden 50 yıl önce Büyük İskender'in ölmüş olduğunu söylemek yeterlidir[184].

Pontus'ta soysal ve ulusal Yunan kimliğinin zaman içinde sürekliliği söylencesini son yıllarda savunmaya çalışan bir başka yazar da, *Çağdaş Pontus Tarihi* başlıklı yapıtıyla G. Balabanis'tir. Söz konusu yazar, kitabına gerçekçi olmayan şu sözlerle başlamaktadır:

"Tecrit olmuş, yüzyıllar boyu, Soyunun esas gövdesinden yüzlerce mil uzakta, barbar ve gayrimedenî bir hakimin görülmedik baskısı altında, ulusal bilinç ve özyapısını böylesine belirgin bir biçimde, bu denli arı ve canlı tutmuş Pontus halkı gibi küçük bir halkın eşine dünya tarihinde az rastlanır"

Pontus sakinlerinin soy kökeniyle ilgilenen Skaliris te, 1922'de Trabzon

183. *Ιστορία του Ελληνικού Εθνους* (1981), τόμος ΣΤ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ. 166: "Η Αθήνα παραμένει μια από τις μεγαλύτερες πόλεις της Ελλάδος, μόνον η Κόρινθος, η έδρα του Ρωμαίου διοικητή, ήταν σε θέση να την συναγωνισθή. Την εποχή της τελέσεως των μυστηρίων ήταν, κατά τον Φιλόστρατο, η πολυπληθέστερη πόλη της Ελλάδας. Αλλά παρά τις 20 000 ως 25.000 ίσως κατοίκους της, παμέμεινε πόλη μετρίου μεγέθους σε σχέση με τις μεγάλες κωνικές μητροπόλεις, π.χ. τη Σμύρνη ή την Έφεσο".

184. Ιωαννίδης, Σ., (1870), *Ιστορία και Στατιστική της Τραπεζούντος και της Γύρω περιοχής*, σελ. 20: "Γιατί, ο Μιθριδάτης αυτός, που έγινε ο έκτος κατά σειρά βασιλιάς του Πόντου μετά τον πρώτο Μιθριδάτη, ο οποίος ήταν μεν Πέρσης στην καταγωγή αλλά στρατηγός και φίλος του Μ. Αλεξάνδρου...".

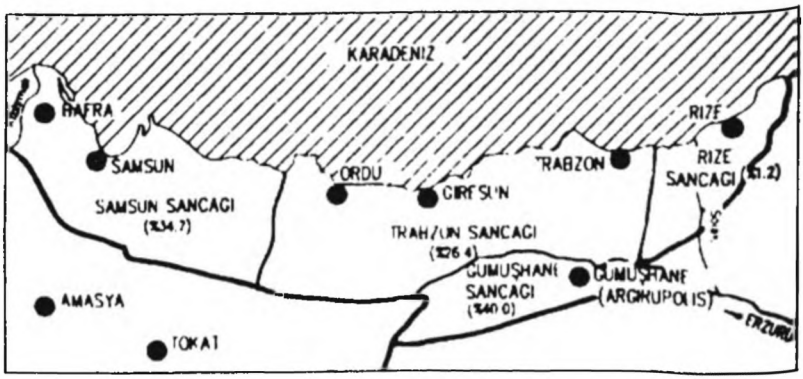

Harita 36: Trabzon vilayeti, vilayetteki sancak merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her sancakta yaşayan Hellenlerin oranı.

vilayetindeki Müslümanların, Osmanlı Türkleri, İslamlaşmış Sanniler (Tçaniler, Cahinitler veya Kafkasyalılar), İslamlaşmış Lazlar, İslamlaşmış Gürcüler, İslamlaşmış Kaldeliler, İslamlaşmış Çerkezler ve İslamlaşmış Kolhklar diye ayrıldıklarını bize bildirmektedir[185]. Türkler konusunda böyle bir ayrım yaparken, Ortodoks Hıristiyanlara gelince, yazar, Hellenleşmiş Gürcüleri, Hellenleşmiş Lazları v.s. anmayıp, yalnızca Hellenlerden söz ederek, onların antik çağın Yunanlı kolonistlerinin torunları olduklarını ima etmektedir. Böylelikle, Yeni Yunan eğitim sistemi çerçevesinde, Pontus'taki Yunan soyunun zaman içinde sürekliliğine dair gerçekçi olmayan kuramı desteklemeye çalışmaktadır.

Trabzon vilayetinin nüfus yapısıyla ilgili Türk ve Yunan bibliyografya kaynaklarındaki bilgilere göre, 19. ve 20. yüzyıllarda Hellenler nüfusun 1/4'üne tekabül eden bir azınlıktılar. 1903 tarihinde Pontus'u ziyaret eden Papamihalopulos, o dönemde Trabzon vilayetinde yaşayan Türklerin sayısını 900.000, Ortodoks Hıristiyanların (Rumların) sayısını da 225.000 olarak göstermektedir[186].

185. Σκαλιέρης, Γ. (1922): *Λαοί της Μικράς Ασίας*, σελ. 244

186. Παπαμιχαλόπουλος, Κ., (1903) *Περιήγησις εις τον Πόντον*, σελ. 210: "Τέλος δε πληθυσμόν έχει ο νομός ούτος 1.200.000 κατοίκων, ων οι μεν 900.00 εισί Τούρκοι, οι δε 225.000 Χριστιανοί ορθόδοξοι, 50.000 Αρμένιοι ... Και επί των αριθμών του πληθυσμού του νομού τούτου υπάρχουσιν αμφισβητήσεις. Κατά την στατιστικήν του "Φάρου της Ανατολής", τω 1902 υπήρχον ψυχαί 948.500, εν ω ο V.

Yunanistan'ın toprak taleplerini desteklemek amacıyla uluslararası görüşmelerde Elefterios Venizelos hükümeti tarafından kullanılan profesör Sotiriadis'e ait budunsal istatistikte, Trabzon vilayetindeki Hellenlerin 1912'de toplam nüfusun %25,9'unu oluşturduklarından söz edilmektedir. Daha kesin olarak, Türkler 957.866, Hellenler de 353.533 kişi idiler [187]. Sayıları 50.000'e varan Ermeniler ise önemsiz bir azınlık oluşturuyorlardı.

Trabzon vilayeti, güneydeki içbölgede Gümüşhane (Argirupolis) sancağı, doğu kıyılarında Lazistan sancağı, ortadaki kıyı bölgesinde Trabzon sancağı ve batı kıyılarında Canik veya Samsun sancağı olmak üzere, dört sancağa (yönetim bölgesine) ayrılıyordu (Harita 36).

TRABZON SANCAĞI

Daha önceki bölümlerde anlatıldığı gibi, Pontus'un gerek anakara bölgesi gerekse Trabzon vilayeti bölgesi, İ.Ö. 1700'den 1200'e dek Hitit Krallığının bir bölümünü oluşturmuştu. Hitit Krallığına ait arkeolojik bulgular ancak çağımızda keşfedildi ve arkeolojik araştırmalar Boğazköy yakınlarındaki büyük bir tepede Hitit Hattusha sarayının görkemli kalıntılarını ortaya çıkardı. Bu köy, Ankara'dan Amasya'ya çekilen imgesel bir çizginin ortasına rastlayan bölgede bulunmaktadır. 500 yıl süren Hitit egemenliği sırasında Trabzon sancağına tekabül eden bölgenin nüfusu Asya kökenli kişilerden oluşuyordu ve Pontus kıyılarında Yunan kolonizasyonu daha kendini göstermemişti.

Pontus'taki Hitit egemenliği, Yugoslavya'nın Belgrad bölgesinden gelerek Anadolu'yu istila eden Thrak kökenli Frigler tarafından İ.Ö. 1200'de yıkıldı.

Kafkasya'dan gelen Kimmerler, İ.Ö. 676'da Anadolu'ya akın ettiler ve İ.Ö.1200'den 676'ya dek Orta Anadolu ve Pontus'u yönetimi altında bulunduran Frig Krallığını ele geçirip topraklarına yerleştiler. Kimmer istilası nedeniyle başka bölgelerden kovulan Asyalı topluluklar, Pontus kıyılarının dağlık kesimine sığınmak zorunda kaldılar. İran yaylası sakinlerinin siyasî ve askerî yayılımına karşı

Cuinet ανέγραφε τω 1890 κατοίκους 1 047.700. Το νεώτατον των άλλων δημοσιευμάτων "Ημερολόγιον του Πάντου", έτους 1903, εν σελ. 115, αναβιβάζει τον πληθυσμόν εις 1.209 654 ψυχάς. Τούτον τον αριθμόν αποδέχομαι και εγώ απεστρογγυλωμένον, ως τον ακριβέστερον".

187. Σωτηριάδης, Γ., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 11.

koyacak güçte olmayan Kimmer Krallığı da sırasıyla İran kökenli Medler tarafından İ.Ö. 546'da ortadan kaldırıldı. Gariptir ki, Kimmerler, 115 yıl süren bir egemenlik kurdukları halde, kültür kalıntıları bırakmadan tarihten kayboldular. Pontus kıyılarına Yunan kolonizasyonu Kimmer egemenliği döneminde başladı.

İ.Ö. 546'da Trabzon sancağı bölgesi, 212 yıl boyunca önce İran kökenli Medlere ve ardından Perslere boyun eğdi. Persler, dünya çapında bir kuvvet olarak geliştiler. Pers devleti İ.Ö. 334'te Büyük İskender tarafından ortadan kaldırıldı.

Perslerin Pontus'tan ayrılışından sonra, Trabzon sancağı bölgesi, Yunan kent-kolonileri dışında, 50 yıl boyunca çeşitli yerli aşiret reisleri tarafından yönetilmiş olmalı. Zira I. Mithradates, Pontus kralı olarak ancak İ.Ö. 280'de tanındı. Mithradates hanedanının egemenliği İ.Ö. 63'te son buldu. Bu tarihte destanî kral VI. Mithradates, 25 yıl süreyle Romalılara karşı savaştıktan sonra, Roma İmparatorluğuna boyun eğmek zorunda kaldı ve böylece Pontus bir Roma eyaleti oldu. Roma döneminde Pontus kıyıları 300 yıldan çok sürekli barış içinde yaşadı. İ.S. ancak 257'de, Valerianus'un hüküm sürdüğü yıllarda (İ.S. 253-259), Pontus kıyılarına denizden saldıran Got ve Karplar Trabzon'u ele geçirdiler ve böylelikle bölgede barış ilk kez bozulmuş oldu.

Ardından gelen Bizans döneminde Trabzon bölgesi Araplara boyun eğmedi. Bizans sınırlarının savunucusu olarak bilinen Digenis Akritas, Arap-Ermeni

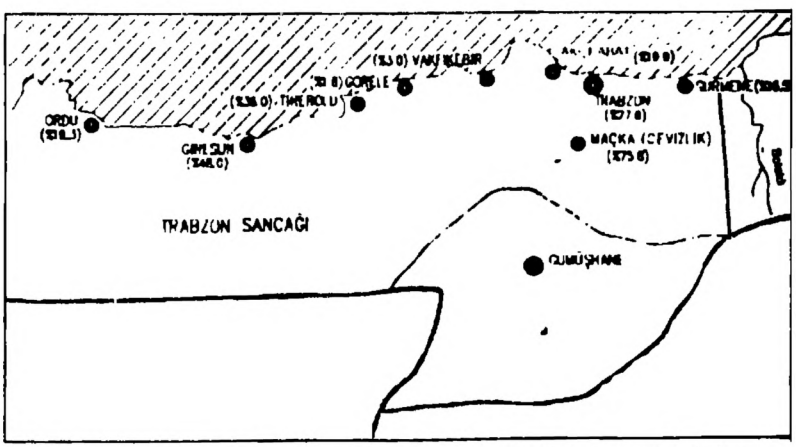

Harita 37: Trabzon sancağı, sancaktaki kaza mrkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

kökenli yerli bir derebeyi, daha doğuda yaşamış olmalı. Son olarak, İ.S. 1071'de vuku bulan Malazgirt savaşından sonra da Trabzon bölgesi özerkliğini korudu; bu durum, Selçuklu Türkleri tüm Anadolu'yu ele geçirdikleri dönemde bile devam etti.

1185 tarihinde İstanbul'daki bir halk ayaklanmasında imparator Andronikos Komnenos ve ailesinin büyük bir bölümü katledildi. Yalnızca kızı prenses Tamara kurtuldu. Tamara, kardeşi Manuel Komnenos'un çocukları Aleksios ve Davit adlarındaki iki yeğenini de yanına alarak, Pontus'a kaçtı. Başkentteki tahtı ise Aggelos'lar ele geçirdi. Tamara, yanına aldığı iki çocuk ve devlet hazinesiyle birlikte, Lazya olarak bilinen Rize bölgesindeki bir kaleye yerleşti önceleri. Bu nedenle, Komnenos'lara husumet besleyen Bizanslı yazarlar, alaylı olarak onları Laz prensleri, tiran ve barbar olarak adlandırıyorlardı[188]. Lazya'dan çekilen Komnenoslar, birkaç yıl sonra Trabzon İmparatorluğunu kurdular. Bu imparatorluk 210 yıl kadar yaşadı. 1462'de son Trabzon imparatoru Davit, kenti II. Mehmet'e savaşmadan teslim edip, ailesini ve devlet hazinesini kurtarmak amacıyla daha önce yaptığı anlaşma uyarınca İstanbul'a hareket etti. Komnenos geleneğini sürdürerek devlet hazinesini gaspetti ve halkı kaderiyle baş başa bıraktı.

Sonraki yüzyıllar içinde Trabzon İmparatorluğunun varlığı tamamen unutuldu ve tarihten silindi. Onu yeniden keşfeden, *Trabzon İmparatorluğuna Dair* ünlü yapıtıyla Fallmerayer'dir. Bu yazar, Trabzon İmparatorluğunun da her Bizans imparatorluğu gibi bir mutlak monarşi olduğunu, yönetim sistemi olarak hükmettiği toplumdaki çelişkili çıkarların ahenkli bir sentezini yapmaktan aciz olduğunu ve ülkesinin birbirinden farklı bölümlerini bağlı tutabilmek için kaba kuvvete baş vurmak zorunda kaldığını yazmaktadır. Bizans imparatorlarının bir özellikleri de şuydu: Sarayın ve başkentin nimet bolluğu içinde sefa sürmesini sağlıyorlardı. Bunun yanında taşra kesiminde ise, merkezî iktidarın halk aleyhtarı davranışı yüzünden, bir perişanlık, yoksulluk, zorbalık ve yağmacılık hali hüküm sürüyordu. Bizans'ın Yeni Yunan okul kitaplarında tarif edilen görkemi, yalnızca sarayın ve üst düzey papaz sınıfının yaşamındandır. Bizans toplumunu niteleyen şey, *saray* mensuplarının müthiş refah ve şatafatı ile *kulübe* mensuplarının ölçüsüz yoksulluğu arasındaki çelişkidir. Şunu da söylemek gerekir ki, *kulübelerde* oturanlar, Bizans rençper nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturuyorlardı.

188. Fallmerayer, J., Ph., *Ιστορία της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας*, σελ. 87: "Ο Νικήτας, ο Ακροπολίτης, ο Παχυρέρης, ο Νικηφόρος, ανήκουν σε αυτή την κατηγορία... ωστε αυτοί μιλούσαν μόνο με περιφρόνηση για τους αντιπάλους κυβερνήτες, τους ονόμαζαν συνήθως Λαζοπρίγκιπες, αλλά και τύραννους και βάρβαρους"

Osmanlı döneminin son yıllarında Trabzon sancağı yönetsel bakımdan şu dokuz kazaya ayrılıyordu: Doğudan batıya doğru, Sürmene kazası, Cevizlik (Maçka) kazası, Trabzon kazası, Akçeabat kazası, Vakfıkebir kazası, Görele kazası, Tripolis (Tirebolu) kazası, Giresun kazası ve Ordu kazası (Harita 37).

Sotiriadis'in resmî budunsal çizelgesine göre, 1912'de Trabzon sancağında 585.751 kişilik toplam nüfus içinde 154.774 Hellen vardı ve Hellenler toplam nüfusun %26,4'üne tekabül ediyorlardı. Türkler 404.656 kişi, Ermeniler de 26.321 kişiydiler[189].

Trabzon kazası

Trabzon kazası, aynı adı taşıyan sancağın en önemli kazasıydı, çünkü Pontus'un başkenti Trabzon orada bulunuyordu (Harita 38).

Antik çağda bu kaza bölgesi sakinlerinin soy yapısıyla ilgili olarak, tarihî kaynaklar Trabzon surları dışında Yunanlı bulunmadığını kaydetmektedir. İoannidis, Trabzon'la ilgili kitabında, İ.Ö. 400'de On Binler'in[*] Trabzon'a inişinin Ksenofon tarafından anlatımına şöyle değinmektedir:

189. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 11: **Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of TREBIZOND, 1912.**

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Totaal
Trebizond	1 Trebizond	89.225	38.625	11.915	139.765
	2 Sourmena	44.312	8.804	282	53.398
	3. Aktse-abat	40.265	11.081	4.204	55.550
	4. Vakfe-kebir	23.492	762	80	24.334
	5. Gorele	33.682	640	211	34.533
	6. Tripoli	30.999	17.821	708	49.528
	7. Kerassun	46.207	44.214	6.582	92.003
	8 Ordou	92.191	19.390	7.339	118.920
	9 Tzevizlik	4.283	13.437	.....	17.720
		404.656	157.774	26.321	585.751

(*) "On Binlerin İnişi" : İ.Ö. 401 yılında Pers tahtını ele geçirmeye çalışan iki kardeş Kyros ile Artakserkses arasında yapılan Kunaksa savaşı Artakserses ordularının galibiyetiyle sonuçlanınca, Kyros ordularında yer alan on bin kadar paralı Yunan askerinin Babil'den Trabzon'a dek on beş ay süren serüvenli yolculuğu böyle adlandırılmıştır. Bu yolculuk, savaşta bizzat yer alan Atinalı yazar ve asker Ksenofon tarafından kaleme alınmıştır.

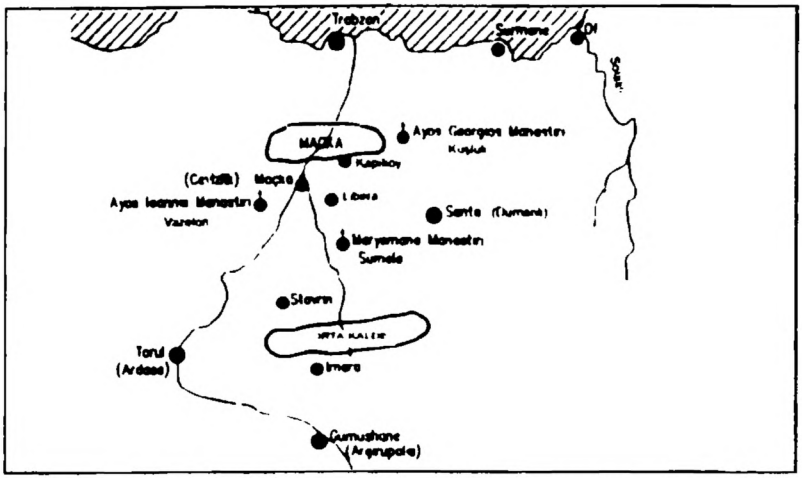

Harita 38 Trabzon, Maçka (Maçuka) ve Santa bölgeleri ile Pontus'taki büyük manastırların bulunduğu yerler.

"Oraya konaklamış olan Yunanlılar, Trabzonluların teşvikiyle, kendilerine ganimet sağlamak üzere, ordularının yarısıyla güneydeki dağlarda Dril'lere karşı sefere çıktılar. Driller Trabzonlulara her zaman düşmandılar. Yunanlıların nereye baskın yaptıklarını kesin olarak belirlemek zorsa da, bu bölgenin Kapıköy ile Libera arasında bulunduğunu tahmin ediyoruz[190]."

Trabzonlular On Binler'i erzak sağlamak üzere barbar Drillere saldırmaya ve yağmalama eylemlerine girişmeye teşvik ederken, 10.000 Yunan askerini kendileri yedirip içirmekten kurtulmayı amaçlıyorlardı. Görüldüğü gibi, antik çağda bile

190. Ιωαννίδης, Σ., (1870): *Ιστορία και Στατιστική της Τραπεζούντας και της Γύρω Περιοχής*, σελ. 17: "Καθως διέμεναν, μάλιστα, εκεί οι Έλληνες, ύστερα από προτροπή των Τραπεζουντίων και για να εξασφαλίσουν λεία για τον εαυτό τους, εκστράτευσαν με το μισό στράτευμά τους προς τα μεσημβρινά βουνά εναντίων των Δριλών, που πάντα ήταν εχθροί με τους Τραπεζούντιους, παρόπ είναι δύσκολο να προσδιορίσει κανείς ακριβώς το μέρος που έγινε η επιδρομή των Ελλήνων, υποθέτουμε ότι βρίσκονταν ανάμεσα στο Καπίκιοι και στη Λιβερά, και η μεταξή των δύο χωριών τοποθεσία, που λέγεται Λεκάνα, θα ήταν αυτή άπου οι Δρίλες φύλαγαν τα κοπάδια τους... ετσι οι βάρβαροι έφυγαν στσ ορεινά δαση, ενώ βρήκαν εκεί άφθονη και περιζήτητη λεία από βόδια και αλλα ζώα.. "

barbarlar, uygar diye geçinenlere her zaman yararlı olmuşlardır. Ksenofon Laz sınırlarının Trabzon surlarından hemen sonra başladığını yazarken, Arrianos Laz nüfusunun doğal sınırı olarak daha doğusunu, Sürmene'den hemen sonraki Ofis *(Solaklı)* Çayını göstermektedir (Harita 38) [191].

Önemli bir bölümü Yunan kökenli olan Trabzon kent nüfusu, yuzyılların akışı içinde soy yapısı bakımından köklü değişiklere uğradı. Bu yönde belirli bir örnek, Got ve Boranların İ.S. 257'de Pontus kıyılarına yaptıkları akındır; onlar, ani bir saldırıyla Trabzon'u ele geçirip yağmaladılar ve sakinlerini esir alıp kaçırdılar [192]. Bin yıl sonra uğradığı ikinci nüfus yıkımı da bir başka örnek olarak gösterilebilir; 1341'de Akkoyunlu Türkler, sarayı ve akropolü dışında Trabzon'u işgal edip "çok sayıda sakini" öldürdüler [193].

Trabzon kazasının en uzaklardaki dağlık bölgelerinde nüfus, Kaldeli, Pers, Kolhk (Laz), Tçani gibi salt Asyalılardan oluşuyordu. Pontus'un bu yerli toplulukları, bazı çağdaş yazarların iddia ettikleri gibi, antik çağda Hellenleşmemişlerdir. Pontus barbarlarınca Yunan dilinin benimsenmesi, onların ancak Hıristiyanlaşmaları sayesinde gerçekleşti. Prokopios, İ.S. 6. yüzyıla dek Trabzon kilisesinin etkisinin kentin dar sınırları içinde kaldığını ve kıyı bölgesinde Sürmene'ye dek uzandığını yazmaktadır. Güneyde Trabzon'un dağlık iç bölgesinde ise yazara göre Tçaniler vahşi, barbar ve özerk olmaya devam etmişlerdir. Harita 38'de gösterilen bu bölge, Trabzon'un güneyinde bulunan Maçka'yı içine almak-

191. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 41: "Τα όρια των Κόλχων ή Λαζών και των Σάννων ή Τζάνων δεν ήταν καθωρισμένα Δια τούτο ο μεν Ξενοφων επεκτείνει τα όρια των Κόλχων μέχρι Τραπεζούντος, ο δε Αρριανός τον Όφιν θέτει ως όριον της Κολχων χωρας και της Θιαννικής. Κατά τους νεωτέρους δε χρόνους το ανομα των Λαζών περιλαμβάνει και πάλιν τα δυτικώς της Κολχίδας μέχρι και του Όφεως ποταμού οικούντα φύλα, και η διοίκησις Ριζαίου και επί των ημερων ημών ελεγετο τουρκιστί Λαζιστάν μουτεσαριφλιγί, ήτοι διοίκησις Λαζικής".

192. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 50: "Εν έτει 257 μ.Χ. οι Γότθοι και οι Βορανοί ή Βοράδοι ορμηθέντες από της Κριμαίας κατέλαβον εν μια νυκτί την δυο τείχεσι περιειλημένην και υπό πολυαρίθμου φρουράς περιφρουρουμένην πόλιν, ελεηλάτησαν και ηρήμωσαν αυτήν και απηγαγον τους κατοικους αυτής εις αιχμαλωσίαν"

193. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 239: "Αλλά το επάμενον έτος 1341 Ιουλίου δ' ημέραν ήλθασιν πάλιν οι Αμιτιωται Τουρκοι και μετά επανειλλημένας αυτών επιθέσεις ο στρατός της βασιλίσσης Ειρήνης ετράπη εις φυγήν, χωρίς να συνάψει μάχην. Τοσαύτη δε ήτο η σύγχυσις εν τω παλατίω και η αδιαφορία των ισχυρων αρχόντων, ωστε αι ληστρικαί εκείναι των Τουρκαμάνων ορδαί κατέλαβον την Τραπεζούντα και επυρπόλησαν αυτήν εξαιρέσει του παλατίου και της ακροπόλεως, ής παρά την ασθενή άμυναν αυτής ανθίστατο κατά πάσης επιθέσεως των πολεμίων. Μέγα πλήθος κατοικων ιδία γυναίκες και παιδία και πλήθος ίππων και άλλων ζωων απώλοντο κατά την πυρκαϊάν ταύτην της Τραπεζούντος".

tadır. Hıristiyanlaşmış, Romalılaşmış ve daha sonra Bizanslılaşmış bu Tçanilerden gelmektedirler son iki yüzyıl içinde Rumlaşmış Maçka Pontusluları. Onlardan 1054'te imparator İsaakios Komnenos döneminde Kaldeli ve Koloneli taburlarının askerleri olarak söz edilmektedir[194].

1185'te İstanbul'da Komnenos hanedanının devrilişinden sonra, saray muhafızlarından birçok Bizanslılar Pontus'a sığındı ve orada Skolarios silahlı taburlarını muhafaza ederek kendi siyasî gruplarını kurdular. Prokopios, gizli anılarında Skolariosların soy kökenine değinirken, Skolarios taburlarına mensup kişilerin daha İ.S. 4. yüzyıldan beri Ermeni olduklarını yazmaktadır. Bölgenin iyice Bizanslılaşmamış yerli sakinlerinin 1185'te Amicarad taburları vardı. Fallmerayer, yerli derebeylerinin bu fraksiyonunu, üyelerinin soy kökenini göstermek için, Ortakaldeli veya Trabzonlu-Kolhk partisi, yani Laz partisi, diye adlandırmaktadır. Sözü edilen iki fraksiyon, 1333'te aralarında çarpışmaya başladı. Üç yıl süren çarpışma, pek çok Amicaradın kıyımı ve Skolariosların siyasî egmenliği ile son buldu[195]. Bu olay, yerli Pontus toplumunun Bizanslılaşmasını daha da hızlandırdı.

Pontus nüfusunun çoksoyluluğu, yalnızca halk tabakalarına özgü bir durum olmayıp, yüksek aristokrasi çevrelerini de kapsıyordu. Bu olay, Komnenos'ların İberya (Gürcistan) ve Lazya soylu aileleriyle olan karma evlilikleriyle de doğrulanmaktadır. Bu karma evlilikler pek çoktu ve Pontus aristokrasisinin tümü Gürcü ve Laz kökenli kabul ediliyordu. 15. yüzyılda bile Pontuslular Osmanlı arşivlerinde Bizanslılar, Gürcüler, Kavazitler, Canihitler, Doranitler ve Kamahinler olarak ayrılmaktadırlar[196].

194. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ 144: "Ούτως εκχριστιανισθέντες και εξελληνισθέντες οι Τζάνοι... Εκ των Τζάνων προήρχοντο τα υπό του Κεδρηνού εν έτει 1054 επί αυτοκράτορος Ισαακίου του Κομνηνού μνημονευόμενα "Χαλδίων και Κολωνειατών τάγματα".

195. Fallmerayer, J., Ph., *Istoria της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας*, σελ. 169: "Την φατρία των ντόπιων μπορούμε να την ονομάσουμε φατρία των Μεσοχαλδίων, από το όνομα της πιο γνωστής έδρας τους, η Τραπεζουντιο-Κολχικό Κόμμα, από την φυλετική καταγωγή των μελών της. Ενω την φατρία των νεοεγκαταστημένων ευγενών από το Βυζάντιο την ονομάζουμε φατρία των Σχολαρίων ή Τραπεζουντιο-Βυζαντινό Κόμμα Οι Σχολάριοι αυτοί ήσαν αρχικά παλατιανοί στρατιωτικοι του αυτοκράτορα της Κωνσταντινουπολης Η διαμόρφωσή τους σε σώμα-τάξη άρχισε από τον 4ο αιωνα μ.Χ., όπως μας πληροφορεί ο Προκόπιος στα ρυσπκά απομνημονεύματά του : Έτεροι στρατιώται ούχ ήσσους ή πεντακόσιοι και τρισχίλιοι, τα εξ αρχής επί φυλακή του παλατίου κατέστησαν ούσπερ Σχολαρίους καλουσιν. Και αυτοίς συντάξεις ανέκαθεν πλείους ή τοις άλλοις άπαν το δημόσιον αεί χορηγείν είωθε. Τουτους οι πρότερον μεν αριστίνδην απολέξαντες εξ Αρμενίων".

196. *Istoria του Ελληνικου Εθνους* (1981), τόμος Θ΄, Εκδοτική Αθηνών Α. Ε., σελ. 328: " Ο εμφύλιος πόλεμος που συντάραξε τον κόσμο της Τραπεζούντας στα μέσα του 14ου αιωνα είχε σίγουρα τη ρίζα του στον ανταγωνισμό των αυτοχθόνων οίκων της Τραπεζούντας, των Αμυτζαράντων, και των πιστών

Yüzyılımızın başlarında gerek Trabzon'da gerekse ona yakın bölgede, Bafra piskoposu Agritelis'in liderliği ve metropolit Germanos Karavangelis'in yönlendirmesi altında Bafra ve Samsun bölgesinde görülen o korkunç şiddet olayları vuku bulmadı. Metropolit Karavangelis ki, 1904'te Makedonya'da da kanlı faaliyetinin izlerini bırakmıştı. Karavangelis'in hiç te Hıristiyanca olmayan faaliyetinin tersine, Trabzon metropoliti Hrisantos Filipidis'in -daha sonra Yunanistan Başpiskoposu olmuştur- davranışı parlak bir insanlık örneği oluşturmuştur. Bu başpapazın insanî davranışı, Trabzon sakinlerinin yüksek kültür düzeyinden de büyük destek gördü. Balabanis, kitabında Trabzonluları şöyle tarif etmektedir:

"Trabzon Hellenleri, ticaret ve bilimle uğraşan insanlar, öbür Pontus Hellenleri gibi ölçüsüz bir coşku duygusunun etkisi altında değillerdi... Ermeniler aleyhindeki tüyler ürpertici bunca olayın anısıyla ve ulusal gösterilerde daha ölçülü olarak, Yunan Kızıl Haçını büyük gürültülere meydan vermeden karşılıyorlar ve bu sağduyulu tutumlarıyla daha baştan Türklerin kendilerine hoşgörülü davranmalarını sağlıyorlar "

Trabzonlular, bir yıl önce Erzurum'un güneyindeki Van kentinde cereyan eden ve kentin Türk ve Ermeni nüfusunun tümüyle yok edildiği inanılmaz olayları mutlaka göz önünde bulundurmuş olacaklardır. Birinci Dünya Savaşında Kafkasya'da Türk ve Rus orduları arasında çarpışmalar devam ederken, cephe hattının gerisinde ve Türk topraklarında bulunan Van Gölü çevresinde Şubat 1915'te bir Ermeni ayaklanması oldu. Ermeni isyancılar, küçük Türk muhafız birliğini kenti terketmek zorunda bıraktıktan sonra, 17 Mayıs 1915'te Van Ermeni Cumhuriyetini ilan etti ve Türk kesimini ateşe verip üç gün içinde sivil ve asker toplam olarak 30.000'e yakın Türkü katlettiler"[198]. 22 Temmuz 1915 tarihinde kenti yeniden ele

στην Κωνσταντινούπολη που είναι γνωστοί με το όνομα Σχολάριοι. Η νίκη των Σχολαρίων και η σφαγή των Αμυτζαράντων πνίγει στο αίμα κάθε αντικωνσταντινοπολιτική πολιτική της Τραπεζούντας... χωρίς υπερβολή η αριστοκρατία της Τραπεζούντος (Καβαζίτες, Τζανιχίτες, Δωρανίτες, Καμαχηνοί, κ.λπ.) να θεωρείται βυζαντινής λαζικής και γεωργιανής καταγωγής"

197. Βαλαβάνης, Γ., Κ., (1925), *Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου*. σελ. 77.

198. Feigl, E., (1986): *A Myth of Terror*. p. 77 "The mighty rock of Van its fortres, which dates back to Uratrian times. Beneath the citadel are the ruins of the former Islamic part of Van, which was totally leveled during the Armenian uprising. 30,000 Moslems died here in a period of just a few days. A 'Hiroshima" of terrorism: Only the foundation walls of the Islamic district of Van survived - and a few remains of once proud, mightly mosques. The Armenian uprising of Van began in February, 1915 and reached its first climax in April. The rebels set fire to the old Islamic city on May 17, the same day on which the small Ottoman garrison was forced to withdraw from the town. It was not until July 22, 1915 that the Ottomans were able to retake Van...".

geçiren Türk ordusu, intikam amacıyla 20-25.000 Ermeniyi öldürdü. Balabanis kitabında sivil Türk nüfusun katliamını sayı zikretmeden yalnızca Ermeniler tarafından Türkler tümüyle yok edildi ifadesiyle tarif ederken, Ermenilerin katliamını çok daha fazla ayrıntılarla yazmaktadır[199].

Ağırbaşlı bir Hıristiyan olan Trabzon metropoliti Hrisantos Filipidis, bölgesinde gerilla birlikleri kurmadığı gibi, 1916'da kent Ruslar tarafından işgal edildiğinde Türkleri Ermenilerin intikamcılığından ve Rumların taşkınlıklarından korudu ve yoksul Türk göçmenlere yiyecek dağıtımını örgütledi. Trabzon'da daha sonra yeniden kurulan Türk sultanlık yönetimi, Hrisantos'un hizmetlerini tanıdı ve ona nişan verdi[200].

Aşırı milliyetçi görüşlere sahip bir yazar olan Balabanis'in Trabzon Hellenlerine Türklerin ılımlı davrandıklarını doğrulayan tanıklığı, devlete karşı isyan etmedikleri bölgelerde Pontus Ortodoks Hıristiyanlarına 20. yüzyılda Türklerin hoşgörü göstermediklerine ilişkin egemen izlenimi kendi çapında yalanlamaktadır. Daha önceki yüzyıllarda, daha doğrusu bugünkü ulusların oluşmasının kuramsal ortamını hazırlayan Fransız İhtilalinden önce, Osmanlı İmparatorluğunda gelenek olarak pek gelişmiş bir dinî musamaha vardı. Bunun tersine, Bizans İmparatorluğu, farklı bütün dinleri, örneğin Monofisizmi, Manisaizmi, Paulusçuluğu ve Bogomilizmi, kan dökerek ve aşırı bir dinî kincilikle ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

199. Βαλαβάνης, Γ., Κ., (1925), *Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου*, σελ. 81: "Αι προστριβαί αύται εκατέρωθεν μοιρολως έφερον εις μιον γενικήν σύγκρουσιν τους Αρμενίους μετά των Τούρκων του Βάν, όπου οι τελευταίοι μετά τριημερον αγριον μαχην, εντός των αδών της πόλεως, μη λαβόντες ουδαμόθεν βοήθειαν, εξωλοθρεύθησαν τελείως.. Τα τί επηκολούθησεν τότε εναντίον των ταλαιπώρων Αρμενίων δεν περιγράφεται... Η πόλις μετεβλήθη εις απέραντον σφαγείαν, εκ των 20-25 χιλιάδων Αρμενίων του Βαν ελάχιστοι εσώθησαν όσοι επρόφθασαν προηγουμένως, προβλέπαντες αντεκδικήσεις, να εξέλθουν της πόλεως. Παιδία και γυναίκες σωρηδόν εσφάζοντο, ως αρνία επί τόπου"

208. Ανθεμίδης, Α., Σ., (1998): *Τα Απελευθερωτικά Στρατεύματα του Ποντιακού Ελληνισμού*, σελ. 169: "Ο Χρύσανθος Φιλιππίδης ήταν ο τελευταίος μητροπολίτης της Τραπεζούντος και κατόπιν Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος. Σ'αυτόν κατά τη ρωσική κατοχή είχε ανοτεθεί η πολιτική διοίκηση της πόλης... Ο Χρύσανθος με τη μεγαλοφυή, αμερόληπτη, συνετή και αληθινά χριστιανική του πολιτεία, κατόρθωσε να κατακτησει όχι μόνο τον απεριόριστο σεβασμό και τη φανατική λατρεία του παιμνίου του, αλλά και τη βαθύτερη εκτίμηση, και αυτών ακόμα των Τούρκων, για την αντικειμενικότητά του και την αμεροληψία του, προστάτεψε όλους όσους έμειναν στην Τραπεζούντα, κάτω από τη ρωσική κατοχή. Προστάτεψε τους Τούρκους από τις όγριες διοθέσεις των Αρμενίων και τις υπερβάσεις των Ελλήνων. Όταν αργότερα επανήλθαν οι Τούρκοι στην Τραπεζούντα αναγνωρισαν τις υπηρεσίες του Χρυσάνθου, τον παρασημοφόρησε η κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης και συμπεριφέρθηκαν γενικά οι Τούρκοι με ηπιότητα απέναντι των Ελλήνων της Τραπεζούντας, ενώ κατά την ιδίαν εποχή ο πληθυσμός άλλων παντιακων περιοχών δοκιμάζονταν σκληρά"

Çağımızda Trabzon kazası, kültürel ve ekonomik önemine rağmen, Samsun kazasıyla karşılaştırıldığında, %27,6'ya ulaşan çok daha az oranda Hellen nüfus içeriyordu. Hellenler, 139.763 kişilik toplam nüfus içinde 38.625 kişiydiler. İnanılanın veya söylenenin tersine, Rumlar, yalnız Trabzon kazasında değil, Trabzon kentinin kendisinde bile azınlıktaydılar. Bu görüş, Trabzon Yunan Konsolos Muavininin 9 Şubat 1850 tarih ve 738 sayılı yazısıyla da doğrulanmaktadır. Bu yazıda Trabzon kenti nüfusunun toplam olarak 28.065 kişi ve bunlardan ancak 3.900 kişinin Ortodoks Hıristiyan olduğundan söz edilmektedir [201]. Ortodokslar, kent nüfusunun %13,8'ini oluşturuyorlardı.

Sürmene kazası

Lazistan veya Rize sancağının sınırlarında ve Trabzon kentinin doğusunda Sürmene kazası bulunmaktadır. Antik çağda burada Kollıklar, yani Lazlar ikamet ediyorlardı.

1912'de Sürmene kazasında 53.398 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 8.804 Ortodoks Hıristiyan veya Rum ikamet ediyor ve Rumlar toplam nüfusun %16,5'ine tekabül ediyorlardı. Türkler ise 44.312 kişilik nüfusla ezici çoğunluğu oluşturuyorlardı.

Cevizlik (Maçka veya Maçuka) kazası

Trabzon kentinin güneyinde Maçka (Maçuka) veya Cevizlik kazası vardı. Bu bölge, Trabzon sancağında Hıristiyan öğenin Müslüman öğeyi sayıca kat kat

201. *Η αλληλογραφία του ελληνικου Υποπροξενείου της Τραπεζούντος*, σελ. 170:
Ο Γεωργιος Παπαθύμιος προς τον υπουργό των Εξωτερικών Αναστάσιο Λόντο
Τραπεζούντα, 4/16 Ιανουαρίου 1850

Η πόλις Τραπεζούς έχει 4 860 οίκους και κατοίκους	28.274.
Τουρκικάς ψυχάς	21.000
του Ανατολικού δόγματος	3.900
του Δυτικού	600
Αρμενίους	2.490
Διαμαρτυραμένους	75
	28.065

ışığı tek kazaydı. Sotiriadis istatistiğine göre, 1912'de Maçka (Maçuka) kazasında toplam olarak 17.720 kişi ikamet ediyordu ve bunlardan 13.437'si Hellendi. Hellenler, nüfusun %75,8'ini oluşturuyorlardı.

Maçka Ortodoks Hıristiyanlarının Müslümanlar karşısındaki nüfus üstünlüğü iki nedene dayanıyordu. Bir neden, bu bölgenin doğudan gelen ticaret mallarının Trabzon'a girdiği Pontus Kapısını oluşturmasıydı. Öbür neden, dağlık arazinin ve önemli üç Manastırın orada Hıristiyan dininin korunmasına katkıda bulunmuş olmasıydı. Bu Manastırlar, Sümela Meryem Ana Manastırı, Vazelon Ayos İoannes Manastırı ve Peristera *(Kuştul)* Ayos Georgios Manastırı idi (Harita 38). Ortodoks Hıristiyanların Manastırlarla komşulukları yüzünden Hıristiyanlık inancının muhafazası, büyük ölçüde çiftçilerin Manastırlara olan ekonomik bağımlılıklarından *destek bulmuştur*. Şunu ayrıca söylemek gerekir ki, Manastırlar kırsal arazinin büyük bir bölümünün sahipleriydi. Genel olarak Bizans döneminde Manastırlar ile rençperler arasındaki ekonomik ilişki bir çeşit kölecilik ilişkisiydi. Tarihte klasik bir örnek, Patra bölgesinin Slavlarıdır. Onlar, 805 yılında Bizanslılara yenildikten sonra, imparator Nikephoros tarafından Patra'daki Ayos Andreas Kilisesine kilise topraklarını işlemek üzere köle olarak hediye edilmişlerdir. Bu kölecilik ilişkisi, Osmanlı döneminde bile bozulmadı. Son döneme ilişkin bir örnek te, Khalkidiki topraklarının büyük bir bölümünün bugün bile Aynoroz Manastırlarının mülkiyetinde bulunmasıdır. Maçka bölgesinde bu kölecilik ilişkisinin kalıntıları, yüzyılımızın başlarına dek korunmuştur. Buna göre, sözü edilen üç Manastırın topraklarını "yarıcılık" yöntemiyle işleyen koylüler, toprak sahibi Manastıra üretimin yarısını vermek zorundaydılar[202].

Maçkalıların soy kökeniyle ilgili olarak, Ksenofon, İ.Ö. 400'lerde Maçka bölgesinde barbar bir halk olan Drillerin yaşadığını yazmaktadır[190]. Arianos ise, Drillerin çağdaş Sanniler olduklarını kabul etmektedir[203]. Ksenofon'dan bin yıl

202. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 684: "Λείψανα παροίκων ήσαν οι μέχρι των ημερων ημών εις τα κτήματα και τα μετόχια των ειρημένων μονών εργαζόμενοι μορτίται και ημισειασται (μαραπάδες) γεωργοί οι μεν πρώτοι δι ιδίων μέσων καλλιεργούντες τας γαίας των μονων αντί δόσεως μορτής, ήτοι μέρους των προϊόντων συνήθως του δεκάτου, οι δε δεύτεροι καλλιεργούντες τας γαίας δια των υπό της μονής παρεχομένων αυτοίς μέσων και καταβάλλοντες εις την μονήν το ήμισυ της εσοδείας".

203. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ 37: "Οι Δρίλαι, ανδρείος ορεινός λαός κατοικών νοτιοδυτικώς της Τραπεζούντος εις χωρια ορεινά και δύσβατα... Κατά τον Αρριανόν οι Δρίλαι είναι οι αυτοί προς τους συγχρόνους αυτού Σάννους Οι Μάκρωνες ή Μακροκέφαλοι κατοικούντες εις τα προς νότον και νοτιανατολικως της Τραπεζούντος και εις ικανήν απ'αυτής αποστασιν υψούμενα υψηλά και δυσπρόσιτα όρη του Παρυάδρου...".

sonra Prokopios, sözü edilen eski Pontusluların İ.S. 6. yüzyıla dek hala Hıristiyanlaşmayıp barbar kalmaya devam ettiklerini bize bildirmektedir. Onlar, İustinianus'un seferinden sonra Romalılaşmış ve ardından Hıristiyanlaşmışlardır. Daha sonra imparator onları Bizans askerleri olarak kullanmıştır[197]. Aynı bilgiyi 700 yıl sonra, yani Trabzon İmparatorluğu döneminde (İ.S. 1300) de öğreniyoruz. Bibliyografyada "iri yapılı Maçukalı ve Kaldeli evzon savaşçılarının Tçanilerden geldikleri" anlatılmaktadır[204].

Çağdaş Yunanlı yazarlar, soylu atalar bulma çabası içinde, Büyük İskender döneminde onun seferini izleyen Yunanlıların Maçka'ya yerleştiklerini ve İ.S. 3. yüzyılda Havari Andreas tarafından tüm Pontus'un Hıristiyanlaştırıldığını yazmaktadırlar[205]. Bu bilgiler tarihî dayanaktan yoksundur, zira Büyük İskender Pontus'tan geçmemiştir ve Prokopios İ.S. 6. yüzyılda bile Maçkalıların hâlâ putperest olduklarını bize bildirmektedir.

Maçka (Maçuka) kazasının güneydoğusunda nüfusu Ortodoks olan Yedi Köylü Santa *(Dumanlı)* bölgesi bulunmaktadır. Santa *(Dumanlı)*, Bafra'dan sonra, Trabzon vilayetinde Türk devletine karşı ikinci isyan odağını oluşturmuştur. Sert canlı dağlılardan ve pek savaşkan insanlardan meydana gelen Santa nüfusu, 2.500 metre yükseklikteki bir yaylada yaşıyor ve her zaman silah taşıyordu. Yedi Köylü Santa'nın dağlı sakinlerinin kökeniyle ilgili bibliyografyada pek ayrıntılı bilgilere rastlanmaz. Strabon, İ.Ö. 27'de Trabzon'un güneybatısındaki dağlık bölgede, eskiden Makron'lar diye adlandırılan Kaldeli ve Sannilerin (Tçanilerin) ikamet ettiklerini yazmaktadır. Dağlarda yaşayan bütün bu halklar, tümüyle yabaniydiler ve bunlardan Heptakomit'ler *(Yediköylüler)* içlerinde en kötüleriydi[206]. Aynı yazar,

204. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ 145: "Ομοίως και επί αυτοκρατορίας Τραπεζούντος εκ των Τζάνων προήρχοντο οι ολκιμώτατοι Ματσουκαίται και Χαλδαίοι εύζωνοι και άνδρες πολεμισταί οίτινες νικηφόρως αντεπεξήρχοντο κατά των εις την αυτοκρατορίαν Τραπεζούντος επελαυνόντων εκάστοτε Σελτσουκιδών Τούρκων".

205. Λαπαρίδης, Ν., (1996): *Η Ματσούκα του Πόντου*, σελ. 23: "Η παρουσία Ελλήνων στη Ματσούκα γίνεται κυρίως στην εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του. Το πρώτον οι παλαιοί κάτοικοι... μαζί με νέους Έλληνες που ακολούθησαν την εκστρατεία για εμπορικούς και βιοπριστικούς λόγους, εγκαταστάθηκαν για πρώτη φορά στη Ματσούκα, επιδιδόμενοι στο έργο του εξελληνισμού των κατοίκων της... Κατά τον 3ο μ Χ. αιώνα η Ματσούκο και φυσικά ολόκληρος ο Πόντος εκχριστιανίζεται από τον Απόστολο Ανδρέα".

206. Παπαδόπουλος, Β., Μ., (1998): *Στράβωνα Πόντος-Καππαδοκία*, σελ 30: "Πανω από την Τραπεζούντα και τη Φαρνακία βρίσκονται οι Τιβαρηνοί και οι Χαλδαίοι και οι Σάννοι τους οποίους παλιότερα ονόμαζαν Μάκρωνες... Δύο βουνά διασχίζουν τη χώρα αυτών των ανθρώπων... οι κορυφές τους κατέχονται από τους Επτακωμήτες, αλλά επίσης και ο Πολυάδρης... Οι Επτακωμίτες κατέσφαξαν τρεις διλοχίες του στρατού του Πομπηίου, όταν αυτοί περνούσαν από την ορεινή περιοχή γιατί ανέμειξαν σε δοχεία μέλι παν τρελαίνει".

Heptakomitlerin, dağlık bölgeden geçen Pompeius'un ordusuna ait üç çifte bölüğü kılıçtan geçirdiklerini yazmaktadır. Ancak Strabon'un Heptakomitler (Yediköylüler) derken, Yedi Köylü Santa'yı kastettiği kesin değildir. Santalıların Eski Yunan soyunun zaman içindeki devamını oluşturduğuna ilişkin gerçekdışı kuram, aşırı milliyetçi görüşe sahip yazarların kitaplarında bugün bile dile getirilmeye devam etmekte ve Yunan gençliğinin düşüncesindeki rasyonalizmi uyuşturmaktadır. Örnek olarak aşağıdaki metni veriyoruz:

"Bu arada Pontus gerillacıları, yavaş yavaş ve mümkün olan her yoldan Yunanistan'a sığındılar. Bazıları doğrudan, bazıları hatta silahlarıyla birlikte Rusya veya Romanya kıyılarından, kiraladıkları küçük gemilerle özgür Yunan topraklarına ulaştılar. Mitolojiye göre otuz yüzyıl önce ataları bu topraklardan ayrılmış ve Eski Yunan uygarlığının öncüleri olarak dağılıp yayılmışlardı[207]*..."*

Bu kuramlarla, Eski Yunanlıların torunları olarak Yeni Yunanlıların soy üstünlüğüne ilişkin görüşü yasallaştırmak amaçlanıyordu ve hâlâ amaçlanıyor; gerçekdışı Yeni Yunan eğitim sisteminin yol açtığı çıkmazın tüm politik sonuçlarıyla birlikte.

Santa *(Dumanlı)* ve çevresindeki bölgelerde yaşayan gerek Müslümanlar gerekse Hıristiyanlar (Rumlar), ezici çoğunlukla sözü edilen eski halkların torunlarından başkaları değildir. Bu halklar, İustinianus döneminde Romalılaşmış ve devamında Hıristiyanlasmışlardır. Osmanlı egemenliği sırasında bu yerli boyların büyük bir bölümü Müslümanlaşınıştır. Santa'nın düşman ayağı basmamış yedi köyü ise, bölgenin tahkimli oluşu nedeniyle Ortodoks Hıristiyan inancını koruyabilmiştir.

Fransız İhtilali, 18. yüzyıl Avrupa'sına milliyetçilik ideolojisini getirdi. Milliyetçilik, Anadolu halk kitlelerini 19. yüzyıl ortalarında etkilemeye başladı ve bunun sonucunda Ortodoks Hıristiyanlar Hellenleştiler, Müslümanlar da Türkleştiler. Gerçekte burada sıkı sıkıya akraba bir soy mozaiği söz konusudur ve bunun ne Eski Yunanlılar ne de Türkmen akıncılarla herhangi bir ilişkisi vardır.

Trabzon Frontistirio'su *(Dershanesi)*, 1922'ye dek Hellen milliyetçilik propagandasının manevî merkeziydi. Bu propagandayla, Pontus'ta bağımsız bir Rum cumhuriyet devleti kurmayı tasarlayan Trabzon vilayeti Pontuslularının lider

207. Ανθεμίδη, Α., Σ., (1998): *Τα Απελευθερωτικά Στρατεύματα του Πανπακού Ελληνισμού 1912-1924*, σελ. 382.

sınıfından bir grubun güttüğü emeli yasallaştırmak amaçlanıyordu. Grubun başında Konstantinidis bulunuyordu. Bu devlet asla demokratik olamazdı, çünkü Trabzon vilayet nüfusunun ancak %25'ine ulaşan Rum öğenin, %75 gibi ezici bir çoğunluk oluşturan Türk nüfusu yönetmesi gerekiyordu. Gerçekte bir Rum diktası kurulacaktı, Türk nüfus aleyhinde ulusal arıtım uygulanarak veya uygulanmayarak. 1919'da Trabzon vilayetinde egemenlik talep eden Ermeni milliyetçilerinin hali ise tam bir çılgınlıktı; zira bölgedeki 50.000 kişilik Ermeni nüfus, 1.363.023 kişilik toplam nüfusun %3,6'lık bir oranını oluşturuyordu.

1916'dan 1917'ye dek bölge Rus ordusunun işgali altındaydı. Bu süre içinde Santalılar coşkuyla Rusların tarafını tuttular, kendilerini savunuyor veya komşu Türk köylerine saldırı düzenliyorlardı. 1920'de Türk devleti Santalılara af çıkardı, ancak her çeşit uzlaşmayı reddeden Santalılar af koşullarını ihlal ettiler[208].

Santalıların Türk toplumuna ve Türk devletine karşı bu düşmanca tutumu nedeniyle, cephe gerisinde güvenligi sağlamak isteyen Kemal Atatürk, 6 Eylül 1921 tarihinde güçlü bir orduyla Santa'ya saldırdı. O sırada Yunan ordusu Ankara üzerine yürüyordu. Amacı, Megali İdea adına Türkiye'nin bir bölümünü ilhak edip, Bizans İmparatorluğunu kısmen yeniden kurmaktı. Realist olmayan bu askerî serüvenler, Bizans devletinin kısmen yeniden kurulmasını değil de, Santa'nın yıkımını, nüfusunun tümüyle yurdundan sökülüp atılmasını ve Anadolu Ortodoks Hıristiyanlarının tümünün göçmen olmasını sağladı.

Son yüzyıllar içinde Santa *(Dumanlı)* ve özellikle Maçka bölgesinde Klosti'ler *(Dönmeler)* veya Mütenassır Rumlar diye adlandırılan birçok Kriptohıristiyan *(gizli Hıristiyan)* bulunduğundan söz edilir. Bu tanımla Türkler, din değiştirmiş Romalıları (Rumları) kastediyorlardı. Bu Kriptohıristiyanlardan bir bölümü göçmen olarak Yunanistan'a sığındı ve bugün orada ulusal Yunanlı olarak yaşamaktadır. Köydeşlerinin ve akrabalarının büyük çoğunlugu ise Pontus'ta kaldı ve bugün orada ulusal Türk olarak yaşamaktadır. Potusluların bu sınıfı, milliyetçi eğitim çevrelerinin iddialarının tersine, çağdaş Yunan ve Türk halkları arasında ne büyük bir soy akrabalığı bulunduğunu en ikna edici bir biçimde göstermektedir.

208. Ανθεμίδη, Α., Σ., (1998): *Τα Απελευθερωτικά Στρατεύματα του Ποντιακού Ελληνισμού 1912-1924*, σελ. 373: "Στα χρόνια 1919-1924, Τουρκοι δεν πάτησαν στα ελεύθερα βουνά της Σάντας. Πέντε χρόνια αλόκληρα το τουρκικό κράτος αναστατώθηκε και ράλιστα ο πανίσχυρος Μαυσταφά Κεμάλ. Το 1920 έγιναν προτάσεις αμνηστίας, αλλό τελικά οι όροι της παραβιάστηκαν από τους Ελληνες αντάρτες, γιατί δεν είδαν πουθενά βοήθεια και ανάκτησαν πάλι τον έλεγχο των βουνων της Σάντας, Γαλίαινας, Ματσουκας καθως και ταυ δρόμαυ Τραπεζουντας- Ερζερούμ μέχρι τα Ζύζανα και ακόμα μέχρι την Αργυραύπολη, στα βουνά Γορός".

Akçeabat, Vakfıkebir ve Görele kazaları

Trabzon'un batısında ve yakınında bulunan üç kaza, nüfus bakımından neredeyse salt bir Türk bölgesiydi. Tek istisna, Trabzon'un en yakınındaki Akçeabat kazasıydı ki, orada Sotiradis'e göre 1912'de 11.081 Hellen yaşıyordu ve Hellenler nüfusun %19,9'unu oluşturuyorlardı. Öbür iki kazada 1912'de 59.867 kişilik toplam nüfus içinde Hellenler 1.402 kişiydiler ve çok önemsiz bir oran oluşturuyorlardı.

Tirebolu, Giresun ve Ordu kazaları

Yukarıda sözü edilen kazaların tersine, Trabzon sancağının en batı ucunda bulunan üç kazada 1912'de daha çok Ortodoks Hıristiyan bulunuyordu. Bu kazaların merkezleri doğudan batıya doğru Tripolis (Tirebolu), Giresun ve Ordu idi.

Pontus'taki gerek Hitit döneminde (İ.Ö. 1700-1200) gerekse Frig döneminde (İ.Ö. 1200-676) bu üç kazanın nüfus yapısı ayrıntılı olarak bilinmemektedir. Ancak sakinlerinin tümü mutlaka Asya kökenliydi, zira o çağda Pontus kıyılarında Yunan kolonizasyonu daha başlamamıştı.

İ.Ö. 676'da başlayan Kimmer egemenliği, Pontus'ta ilk demografik değişiklilere yol açtı ve bölgeye Mossinoikler, Tibarenler ve Khalibler yerleştiler. Soy bakımından Asurlularla akraba olan bu üç boy, Kimmer akınlarından sonra ikamet ettikleri bölgelerden uzaklaşıp, Pontus kıyılarının sarp yamaçlı yörelerine sığınmak zorunda kaldılar[209]. İ.Ö. 400 tarihinde Tirebolu ile Giresun arasındaki dağlık bölgede Mossinoiklerin ikamet ettiklerinden söz edilmektedir. Mossinoiklerin kendileri ve kralları ormanlarda kule biçimindeki ahşap evlerde oturuyorlarmış, adları buradan gelmektedir. O çağda Giresun ile Ordu arasında az sayıda Khaliblere rastlanır; Ksenofon onların Mossinoiklerin uyrukları olduğunu yaz-

209. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 42: "Ομοίως και οι Μοσσύνοικοι και οι Χάλυβες ή Χαλδαίοι συγγενείς και αυτοί προς τους Ασσυρίους κατωκουν κατά τον Στράβωνα εις τας χώρας του άνω Ευφράτου, την Καρηνίτιν και Ξερξηνήν, όθεν απωθησαν αυτούς οι Αρμένιοι, οίτινες Φρύγες κατά τον Ηρόδοτον όντες ηναγκάσθησαν υπό των Θρακοσκυθικών επιδρομων να μεταναστεύσωσι κατά τον έβδομον αιώνα εκ Φρυγίας προς την κοιλάδα του άνω Ευφράτη εκδιώξαντες εκείθεν προς τον Παρυάδρην τους Μοσσυνοίκους και τους Χαλδαίους".

maktadır. Daha sonraları Khalibler batıya doğru demir madeninin bol olduğu Tibaren ülkesine yayıldılar[210].

Kimmer yönetimi döneminde Pontus kıyısındaki soy mozaiğine Yunan öğesi de katıldı, zira Yunan kolonizasyonu o çağda kendini gösterdi. Yunanlı kolonistler sayıca nisbeten az olmalıydı ve yalnızca kıyıdaki ticaret kentlerinde ikamet ediyorlardı.

Med ve Pers döneminde (İ.Ö. 546-334) büyük demografik değişiklikler meydana gelmemiş olsa gerek. Bunu izleyen İran kökenli yerli krallar olan Mithradates'ler dönemiyle ilgili ise ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Bibliyografyadan bilinen bir olay, destanî kral VI. Mitradates'in oğlu Farnakes'in kendisine merkez olarak Giresun bölgesini seçtiğidir; bu nedenle o bölge Farnakia adını almıştır.

Selçuklu ve daha sonraki Osmanlı döneminde bu üç kazadaki Ortodoks Hıristiyanlar ortadan kayboldular, yani ya savaşlar yüzünden yok oldular ya da Müslümanlaştılar. Bu saptamayı destekleyen kanıt, Kudüs patriği Dositheos'un tanıklığıdır. Bölgeyi bizzat ziyaret eden Dositheos, 1681'de orada hüküm süren ıssızlığın görgü tanığı olarak şunları yazmaktadır:

"... *Amastris'te* (Amasra) *çok kiliseler ve çan kuleleri var, ama hiç Hıristiyan yok... Tieion, Kromne* (Korom) *ve Kotyora* (Ordu) *ıssız... Kerasus'ta* (Giresun) *birkaç Hıristiyan var, Tripolis'te* (Tirebolu) *de öyle, Tripolis kalesinde hiç Hıristiyan yok*[211]..."

Tirebolu kazasında Sotiriadis'e göre 1912'de 49.528 kişilik toplam nüfus içinde 17.821 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %36'sını oluşturuyorlardı.

Giresun kazasında yine Sotiriadis'e göre 92.003 kişilik toplam nüfus içinde 44.214 Hellen vardı ve Hellenler toplam nüfusun %48'ini oluşturuyorlardı. Sotiriadis verilerinin tersine, bölgeyi 1903 tarihinde ziyaret eden Papamihalopulos,

210. Χρυσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 36: "Οι Χάλυβες ή Χάλυβοι, οίτινες κατά τους χρόνους του Ξενοφώντος ολίγοι όντες και υπήκοοι των Μοσσυνοίκων κατώκουν κατ' αρχάς την μεταξύ Κοτυωρων και Κερασούντος χωραν επεκτοθέντες βαθμηδόν και εις όλην την προς δυσμάς των Κοτυώρων μέχρις Οινόης πλουσίαν εις μεταλλεία σιδήρου χώραν των Τιβαρηνών, μεσημβρινώς δε επεξετείνοντο οι Χάλυβες μέχρι της Μικράς Αρμενίας".

211. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 710.

90.000 kişilik toplam nüfus içinde Hellenlerin 28.000 kişi olduklarını yazmaktadır. Buna göre Hellenler, nüfusun %48'ini değil de, %31'ini oluşturuyorlardı[212].

Bibliyografyada Giresun ve Tirebolu kazalarındaki Ortodoks Hıristiyanların nereden geldiklerinden söz edilmiyorsa da, 1681 tarihinde bu kazalarda neredeyse hiç Hıristiyan bulunmayışı, Sotiriadis'in 1912'de tarif ettiği Hellen nüfusun başka bölgelerden gelmiş göçmenlerden ibaret olduğunu doğrulamaktadır.

Ordu (Kotiora) kazasında Sotiriadis'e göre 118.920 kişilik toplam nüfus içinde Hellenler 19.930 kişiydiler ve nüfusun %16,3'ünü oluşturuyorlardı[213]. 1903 tarihinde Ordu kentinde 10.000 kişilik toplam nüfus içinde Papamihalopulos'a göre 5.500 Hellen, 2.500 Müslüman ve birkaç yüz Protestan vardı. Hıristiyan nüfusun nereden geldiği konusunda, bibliyografyadan, Ordu (Kotiora) kentinin, 1765 tarihinde Gümüşhane (Argirupolis) kenti ve çevresindeki köylerden gelen Hıristiyanlar tarafından kurulduğunu öğreniyoruz[214].

212. Παπαμιχαλόπουλος, Κ., (1903): *Περιήγησις εις τον Πόντον*, σελ. 278.

213. Παπαμιχαλόπουλος, Κ., (1903), *Περιήγησις εις τον Πόντον*, σελ. 284: "Η πόλις Ορδού, ης το όνομα τουρκιστί δηλοί στρατόπεδαν, ιδρύθη υπό των Τούρκων περί τα μέσα του ΙΕ' αιώνος... ήτοι περί τα μέσα του ΙΗ' αιώνος, τότε χριστιανικαί οικογένειαι εξ Αργυρουπόλεως και των πέριξ χωρίων Κορόνυμα (οι Κοροξινάντ), Γαργάαινα (οι Γαργαετάντ), Δέσμενα, και άλλαι εκ Κασσιόπης (οι Κιεσάκ), εκ των πέριξ του ποταμού Κάνιος (οι Κανέτ), εξ Έσπιες παρά την Τρίπολιν (οι Έσπιελαντ), άγνωστον δια τί μετοικήσασαι ενταύθα..."

CANİK VEYA SAMSUN (AMİSOS) SANCAĞI

Hitit dönemi (İ.Ö. 1700-1200) ile Frig dönemini (İ.Ö. 1200-676) kapsayan erken antik çağda Canik (Samsun) sancağı bölgesinin nüfusu salt Asyalı halklardan oluşuyordu, zira o zamana dek Yunan kolonizasyonu daha ortaya çıkmamıştı.

Kimmerlerin İ.Ö. 676'dan 546'ya dek Anadolu'ya akın edip yerleşmeleri, bölge nüfusunda değişiklere yol açtı. O dönemde Asurlulardan bir topluluk, Kimmerlerin baskısı altında ilk yurtlarını terkederek, Samsun (Canik) sancağına tekabül eden bölgeye sığındı. Daha doğrusu, Çarşamba'dan Bafra'ya dek uzanan Halys (Kızılırmak) ile İris (Yeşilırmak) arasındaki dağlık bölgeye (Harita 40), Asurlu halkının Beyaz Asurlular diye adlandırılan bir bölümü yerleşti. Ksenofon, kendi yaşadığı dönemde (İ.Ö. 400) Beyaz Asurluların komşu bir Paflagon kralının uyrukları olduklarını yazmaktadır; bu kral, özellikle atlılardan oluşan 120.000 asker toplayacak güçteymiş[214]. Aynı dönemde Canik (Samsun) sancağına sığınan ikinci bir Asurlu halkı, Tibaren'lerdi; onlar, Çarşamba ile Ordu (Kotyora, *Kotiora*) arasına yerleştiler. Ordu ile Giresun arasında uzanan daha doğudaki bölgeye sayıları daha az olan Khalyb'ler *(Khalibler)* yerleşmişlerdi; daha sonraları Tibarenlerin bölgesine yayılan Khaliblerin tahkimli başkentleri Oinoe (Ünye) idi[210]. Kimmer egemenliği döneminde Yunan kolonizasyonu da kendini göstermeye başladı. Az sayıdaki Yunanlılar, yalnızca kıyıdaki kent-koloni Amisos (Samsun) ile daha iki üç kıyı köyüne yerleşmişlerdi. Bu kentlerin dışında iç bölgenin tümünde yukarıda sözü edilen *barbar boylar* ikamet ediyorlardı.

İ.Ö. 546'dan 334'e dek bu bölge Med (Pers) Krallığının bir bölümünü oluşturdu. Perslerin İ.Ö. 334'te Büyük İskender karşısındaki hezimetinden sonra, Canik (Samsun) sancağı 217 yıl boyunca İran kökenli Mithradates'lerin hüküm sürdükleri krallığın bir parçası oldu. Mithradates hanedanı, VI. Mithradates'in Romalılara yenilmesiyle, İ.Ö. 63'te son buldu ve ardından Pontus, Roma İmparatorluğunun bir eyaletine dönüştü.

İustinianus'un tahta çıktığı döneme dek (İ.S. 525) Samsun'un iç bölgesinde özellikle yerli barbar boyların ikamet ettikleri bibliyografyadan bilinmektedir. O

214. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 35: "Οι Λευκόσυροι, οίτινες οικούντες κυρίως την Καππαδοκίαν επεξετάθηκαν και επί της δυτικής χώρας του Πόντου μεταξύ των ποταμών Άλυος και Ιριδος και κατα τους χρόνους του Ξενοφωντος ηνωμένοι μετά της Παφλαγονίας εκυβερνώνιο υπό ενός Παφλαφόνος βασιλέως, όστις ηδυνατο να παρατάξη 120.000 ανδρών ιδία πτητέων. Οι Τιβαρηνοί κατοικούντες ανατολικώς του Ιριδος και του κόλπου της Αμισού μέχρι των Κοτυώρων και μεσημβρινως επεκτεινόμενοι μέχρι της Μικράς Αρμενίας.. "

zaman bu boylar Tçani veya Sanni adıyla anılıyordu. Prokopios bu Tçanilerden söz etmekte, ancak onların nereye yerleşik olduklarını kesin olarak belirtmemektedir[215].

1071 yılı, Anadolu ve Pontus nüfuslarının ulusal yapısındaki değişiklikler bakımından tarihî bir yıldır. Bu dönemden önce, Yunan bibliyografyasının parlak Makedon Hanedanı, hüküm sürdüğü 200 yıl boyunca, gelirlerine %90'lara dek varan ezici vergiler koyduğu özgür çiftçileri ve küçük toprak sahiplerini yok etmişti. Aynı zamanda büyük toprak sahiplerinin (Fokas'lar, Skleros'lar, Ç'emiskes'ler v.s.) egemenliği için çalışmış ve bunu başarmıştı; onlar, Kilise gibi, her çeşit vergiden bağışıktılar. Büyük toprak sahipleri, dik başlı köylüleri boyun eğmeye ikna etmek üzere, saraydan başka, *sopalılar* diye adlandırılan kolluk kullanıyorlardı. Makedon Hanedanının son imparatoru Ermeni kökenli Basileios Bulgaroktonos *(Bulgarkıran)*, Paulusçuluk tarikatını etkisiz hale getirmek bahanesiyle, Paulusçu Ermenilere karşı amansız bir savaş açtı. Gerçekte bir sınıf kavgasıydı bu; çünkü Paulusçular, o dönemde görülmedik bir olay, Tefrike'de sosyalist bir Ermeni toplumu kurmuşlardı. Bulgarkıran Basileios, Paulusçu Ermenilerden başka, Büyük Ermenistan'daki yedi feodal Ermeni Krallığının da tam anlamıyla kökünü kazıdı ve yaklaşık olarak dört yüz bin Ermeniyi Kapadokya ve Kilikya'ya göç etmeye mecbur etti. Makedon Hanedanının halk aleyhtarı bu siyaseti, Anadolu'nun Hıristiyan topluluklarında İstanbul'a karşı bir kin doğmasına yol açtı. Böylece, 1071 Macikert *(Malazgirt)* savaşından sonra, Selçuklu Türklerin, yerel topluluklardan hiçbir direnişle karşılaşmadan ve savaş vermeden Nikaia'ya *(İznik)* ulaşmaları için yalnızca 10 yıl gerekti; oysa aynı şeyi Araplar tam 300 yıl savaşarak gerçekleştirememişlerdi.

12. yüzyılın sonlarına doğru Selçuklu Türkler, emir II. Kılıç Arslan'ın liderliğinde, antik kent Amisos'u ele geçirerek, Karadeniz'e çıkmayı başardılar. Orada kentin bir kilometre uzağına Samsun adını verdikleri yeni bir kent kurdular. Bu arada, Kadıköy sakinleri dışında, bölgedeki Rum nüfus yok edildi.[216]

215. Σαμουηλίδης, Χ., (1982): *Η Περιφέρεια Σαμψούντας*, σελ. 92: "3. O P. de Tchihatcheff (Asie Mineur, Paris 1886, σ. 540-542) λέει πως η αναλογία ανάμεσα στα όνομα της παρούσης επαρχίας Τζανίκ θα μπορούσε να μας κάνει να υποθέσουμε ότι από το χρόνια του Προκόπιου, δηλ τον 6ο αιώνα μ.Χ, οι Σάννοι ή Μάκρωνες του Στράβωνα και του Ξενοφώντα εκτείνονταν μέχρι την περιοχή της επαρχίας Τζανίκ, που κρατάει ίσως από το όνομα του λαού εκείνου".

216. Σαμουηλίδης, Χ., (1982), *Η περιφέρεια Σαμψούντας*, σελ. 59: "Εκτός από το Καδίκιοί, για το οποίο έχουμε μαρτυρία από την βιβλιογραφία και την προφορική παράδοση ότι ήταν ντόπιο παλιά χωριό και ότι υπήρχε πριν από το 1681, όλοι οι άλλοι ελληνικοί οικισμοί της περιφέρειας ιδρύθηκαν πιθα-

Aynı çağda, Pontus'un budunsal yapısının değişmesinde önemli bir rol oynayacak olan yeni bir budun baş gösterdi ufukta: Türkmenler. Türkmenler, göçebe olarak yaşadıkları İran'ı Cengiz Han'ın Moğolları istila ettikten sonra 1220'de terk etmek zorunda kaldılar ve 1243 Köse Dağı savaşında Selçuklu Türkler Moğollar karşısında hezimete uğradıktan sonra Kastamonu Emirliğini kurdular. Bu Emirliğin en önemli limanı Sinop. Fallmerayer'e göre daha önce 1214'te Selçuklular tarafından ele geçirilmişti. Ardından Sinop ve Samsun, bağımsız Türkmen Emirliklerine dönüştü ve Müslüman korsan merkezleri oldu. Bu olayları, şu tarihî bilgi de doğrulamaktadır: Canik (Samsun) sancağının en doğu ucunda, Ünye (Oinoe) ile Fatsa (Fadisane) arasında önemli Bizans liman kaleleri vardı; Trabzon imparatoru III. Aleksios, bu kaleleri, kızı Evdokiya ile evlenen Türkmen emiri Taceddin Çelebi'ye drahoma olarak verdi"[217]. Bu bölgeler o zamandan beri Türk egemenliği altındadır.

20. yüzyıl başlarında Samsun sancağının tümünde Rumlar nüfus bakımından azınlıktaydılar. Sotiriadis'e göre 1912'de 392.126 kişilik toplam nüfus içinde Ortodoks Hıristiyanlar 136.087 kişiydiler ve nüfusun %34,7'sini oluşturuyorlardı. Türkler ise 233.454 kişiydiler ve %59,5'e varan bir oranla çoğunluğu oluşturuyorlardı[218]. Samsun sancağı yönetsel bakımdan şu beş kazaya ayrılıyordu: Batıda Bafra ve Samsun ile doğuda Çarşamba, Ünye (Oinoe) ve Fatsa (Harita 39). Bu beş

νότατα πριν από την αρχή του 19ου αιώνα ή το τέλος του 18ου... Η αρχαία Αμισινή χωρα, που σαρώθηκε από την τουρκική κατάκτηση και ο πληθυσμός της ο ελληνικός εξαφανίστηκε (εκτός από το Καδίκιοϊ).. Η πόλη της Σαμψούντας φαίνεται ότι είναι καινούργια και θεμελιώθηκε, σε απόσταση ενός χιλιομέτρου από τα ερείπια της αρχαίας ελληνικής Αμισου, από τους Σελτζούκους Τούρκους του Εμίρη Κιλίτς Αρσλάν στα τέλη του XII αιώνα...".

217. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 89: "Ο αυτοκράτωρ Τραπεζούντος Αλέξιος Γ' είχε χαρίσει τα Λίμνια ως προίκα εις τον Τουρκομάνον εμίρην Τοτσεντίν Τσελεμπί νυμφευθέντα εν έτει 1379 την θυγατέραν του κυρά Ευδοκιαν"

218. Soteriadis, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 11:
Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of TJANIK 1912.

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Totaal
Tjanik	1. Fatza	22.119	2.670	887	32.676
	2. Ounie	50.083	7.552	4.942	62.577
	3. Tsarsamba	73.605	9.727	14.382	97.714
	4. Samsun	39.599	78.643	1.264	119.506
	5. Bafra	41.048	37.495	1.110	79.653
		233.454	136.087	22.585	392.126

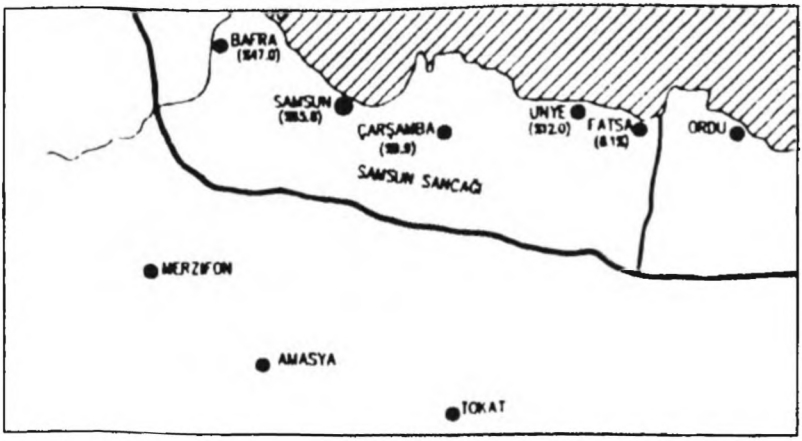

Harita 39 Samsun sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiradis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

kazadan iki batı kazası, yani dağ kazası Bafra ile ova kazası Samsun, tarihî bakımdan en önemlileriydi.

Samsun (Amisos) veya Canik kazası

Samsun kazası sakinlerinin kökeniyle ilgili olarak şunu söylemek yerinde olacaktır: Kudüs patriği Dositheos, 1681'de Amisos'ta (Samsun) tek bir Hıristiyan sakin yaşamadığını ve onun yakınında, besbelli Kadıköy'ü kastederek, yalnız bir Hıristiyan köyünün bulunduğunu anlatmaktadır[219]. Patriğin bu saptamaları, 13. yüzyılda bölgede Yunanca konuşan Bizanslı nüfusun Selçuklu istilası yüzünden yok edilmiş veya Müslümanlaşmış olmasıyla açıklanabilir.

Samsun kentinde 1813'lere dek Hıristiyan nufus bulunmadığını İngiliz gezgini Kinneir de doğrulamaktadır. O tarihte kenti ziyaret eden Kinneir, Samsun'da salt Türklerin ikamet ettiğini, komşu köylerin ise Hıristiyan olduğunu yazmaktadır.

219. Σαμουηλίδης, Χ., (1982): *Η Περιφέρεια Σαμψούντος*, σελ. 59: "1. Δοσιθέου Ιεροσολύμων, ο οποίος γράφει, μετά την επισκεψή του στον Πόντο, ότι δεν βρήκε κανένα Χριστιανό στην Αμισό. Αλλά, προσθέτει, χωρίον εστί πλησίον αυτής εν και μόνον Χριστιανόν, εννοώντας χωρίς αμφιβολία τα Καδίκιοι".

İngiliz gezgininin bu saptaması, o çağda bölgeye Ortodoks Hıristiyanların göç etmeye başlamış olduğunu göstermektedir [220]. İoannidis, Samsun'la ilgili olarak, 1870'te kentte Kapadokya'dan gelmiş olan 150 Hıristiyan ailenin bulunduğunu yazmaktadır [221]. 1903'te Kapadokyalı bir bilgi verici, Papamihalopulos'a Samsun Hıristiyanlarının %80'inin Kapadokya'dan gelmiş olduğunu anlatmıştır [222] [223]. Samsun'dan yarım saat uzaklıkta Rumca konuşan 300 ailenin yaşadığı katışıksız Hıristiyan köyü Kadıköy'den söz edilmektedir.

Gerek tarihî kaynaklardan gerekse ağızdan ağıza dolaşan bilgilerden anlaşılmaktadır ki, Ortodoks Hıristiyanların Samsun bölgesindeki yerleşim yerleri büyük bir olasılıkla 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında kurulmuştur [216]. Bölgeye kitlesel Hıristiyan göçleri, Tanzimat reform fermanının yayımlandığı 1838'den sonra gerçekleşti. Samsun kentindeki Rumca konuşan Ortodoks Hıristiyanların çoğunluğu Kapadokya'dan, taşradaki Türkçe konuşan Ortodoks Hıristiyanlar ise kısmen Kalde'den (Gümüşhane veya Argiripolis) kısmen de komşu Bafra'nın Türkçe konuşan köylerinden gelmişlerdi [224].

Şunu da söylemek gerekir ki, Ortodoks Hıristiyanlardan Kayseri bölgesinden gelenlerin tümü ve Niğde bölgesinden gelenlerin neredeyse yarısı Türkçe konuşuyordu. Bu yüzden Ortodoks Hıristiyanların konuştukları dil ölçütüyle Bafralıları

220. Σαμουηλίδης, Χ., (1982): *Η Περιφέρεια Σαμψούντας*, σελ. 96: "Από τα τέλη του 18ου αιωνα και τις αρχές του 19ου θα αρχίσει η εγκατάσταση και η δραστηριότητα των ελλήνων στην περιφέρεια. Ήδη στα 1813-1814 ο Άγγλος περιηγητής Kinneir που περνάει από την Σαμψουντα, την βρίσκει να κατοικείται *ακόμα αποκλειστικά από Τούρκους, αλλά προσθέτει ότι τα πληρώματα των καραβιων στο λιμάνι* είναι ελληνικά, ενω τα γειτονικά χωρια κατοικουντσι σπδ χριστισνους"

221. Ιωαννίδης, Σ., (1870): *Ιστορία και Στατιστική της Τραπεζούντας και της Γυρω Περιοχής*, σελ. 146: "Η Άμισός... έχει μάλιστα, δύο ελληνικές συνοικίες, μια ψηλά σε απόσταση μισής ωρας (από την παραλία), που ονομάζεται Καδίκιογλου και έχει 350 σπίτια και δύο εκκλησίες. Η άλλη συνοικία βρίσκεται μέσα στην πόλη και έχει 150 οικογένειες. Η συνοικία αυτή συγκροτήθηκε κυρίως από Καππαδόκες".

222. Σαμουηλίδης, Χ., (1982): *Η Περιφέρεια Σαμψούντας*, σελ. 60: "Για την καταγωγή των Ελλήνων κατοίκων, που εγκαταστάθηκαν στην πόλη τα νεότερα χρόνια, βιβλιογραφία και προφορική παράδοση βεβαιωνουν ότι η πλειονότητά τους κατάγονταν από την Καππαδοκία, κυρίως από την περιφέρεια της Καισάρειας, και οι υπόλοιποι από διάφορα μέρη του Πόντου"

223. Σαμουηλίδης, Χ., (1982): *Η Περιφέρεια Σαμψούντας*, σελ. 63: "Όσο για την καταγωγή των κατοίκων των χωριών της περιφερειας, έχουμε από την βιβλιογραφία και την προφορική παράδοση την κατά κόρον επαναλαμβανόμενη γενική και χονδρική πληροφορία ότι οι κάτοικοι των ελληνόφωνων χωριών κατάγονταν από την Αργυρούπολη (Γκιουμουσχανέ, μεσαιωνική Χαλδία), ενώ οι τουρκόφωνοι από τη γειτονική Πάφρα".

224. Σαμουηλίδης, Χ., (1982), *Η περιφέρεια Σαμψούντας*, σελ. 63: "Όσο για την καταγωγή των κατοίκων των χωριών της περιφέρειας, έχουμε από τη βιβλιογραφία και την προφορική παράδοση την κατά κόρον επαναλαμβανόμενη γενική και χοντρική πληροφορία ότι οι κάτοικοι των ελληνόφωνων χωριών κατάγονταν από την Αργυρούπολη (Γκιουμουσχανέ, μεσαιωνική Χαλδία), ενώ οι τουρκόφωνοι από τη γειτονική Μπάφρα"

Kapadokyalılardan ayırmak mümkün değildi. Fizyonomik özelliklerinin tarifi, böyle bir ayrımı belki sağlayabilirdi, ancak yazarlar bunlardan hiç söz etmemektedirler. Bafralılara gelince, fizyonomi bakımından gerek Kapadokyalılardan gerekse Lazlardan önemli ölçüde farklılık gösterdikleri için, onların Asurlu kökenli Beyaz Asurluların torunları olmaları mümkündür.

Ortodoks Hıristiyanların kitlesel göçleri yüzünden, Maçka kazasından sonra, Hellen öğesinin çoğunluk kazandığı Pontus kıyılarındaki ikinci kaza, Samsun kazasıydı. Orada, Sotiriadis'e göre, 1912'de 119.506 kişilik toplam nüfus içinde 78.643 Rum vardı ve Rumlar nüfusun % 65,8'ini oluşturuyorlardı.

Papamihalopulos, Samsun'la ilgili olarak, 1903'te kentte 20-22.000 kişilik toplam nüfus içinde 8.000 Ortodoks Hıristiyan bulunduğunu bize bildirmektedir; Osmanlılar ise nüfusun yarısını veya yarıdan az fazlasını oluşturuyorlardı[225].

Samsun kenti ve taşrasındaki bir kısım Pontusluların Pontus kökenli olmayıp, Kapadokya kökenli oldukları doğrulanmış bir olaydır. Bu da, en azından bu bölgeyle ilgili olarak, Pontus soyunun zaman içindeki sürekliliğine ilişkin söylenceyi çürütmektedir. Bir soy ki, hiç olmazsa antropolojik bakımdan mevcut değildir ve, Pontuslu Türklerde olduğu gibi, çoksoylu bir mozaikten ibarettir. Bu soy gerçeğinin Anadolu'nun tüm bölgelerini kapsadığına işaret etmek gerek.

Bafra kazası

Bafra kazası, Samsun kazasının batısında ve Sinop ve Samsun kentlerinden eşit uzaklıkta bulunmaktadır.

Sotiriadis, 1912'de dağlık Bafra kazasında 79.653 kişilik toplam nüfus içinde 37.495 Türkçe konuşan Ortodoks Hıristiyan (Rum) bulunduğunu yazmaktadır; bu Hıristiyanlar, toplam nüfusun % 47'sini oluşturuyorlardı. Gerek Hıristiyan gerekse Müslüman Bafralıların soy kökeniyle ilgili bibliyografik bilgiler bulunmamaktadır. Büyük bir olasılıkla bu iki nüfus grubu da ortak kökenliydiler. Hem Türkler hem de Hellenler, önceki bölümde sözü edilen Beyaz Asurluların torunları olabilirler.

Tüm Trabzon vilayetinde 1915'te Osmanlı İmparatorluğuna karşı ve daha sonra Kemalist rejime karşı silahlı mücadele odakları yalnızca Bafra'da ve Trabzon'un Santa'sında *(Dumanlı)* oluştu. Bafralılar, belki de dağlık bölgede

225. Παπαμιχαλόπουλος, Κ., (1903): *Περιήγησις εις τον Πόντον*, σελ. 319.

yaşadıkları için, savaşçı mizaçlarıyla biliniyor ve bu yüzden silahlı çatışmalara giriyorlardı. 1915'te, Birinci Dünya Savaşının ilanından sonra, bölgede silahlı gruplar belirdi; isyancı olarak değil de, Türk ordusundan asker kaçakları olarak. Bu kaçaklar, özellikle Türk köylerinden hayvan ve yiyecek çalarak yaşıyorlardı. Eski olsun yeni olsun milliyetçi Yunan yayınlarında, yakalanan Ortodoks asker kaçaklarının idam edilmeleri, Hellen öğesini yok etme çabası olarak göstermeye çalışılmaktadır. Bunun yanında Türk kaçakların da birlikte idam edildiklerinden söz edilmektedir[226]. Bu gibi yorumlar, milliyetçi abartmalar olarak nitelendirilmelidir; zira o çağda savaş zamanında gerek Yunanistan'da gerekse öbür Avrupa ülkelerinde asker kaçaklığı suçu vatana ihanet olarak kabul ediliyor ve ölüm cezasına çarptiliyordu.

1916'dan sonra bölgede gerilla birliklerinin kitlesel bir biçimde ortaya çıkmaya başlaması, 25 Mart 1908 tarihinde Samsun'a metropolit olarak gelen Germanos Karavangelis'in faaliyetine bağlanmaktadır özellikle. Gerilla savaşını hazırlamakta oynadığı rolü, metropolitin kendisi şöyle anlatmaktadır:

"Başlangıçta küçük ve düzensiz olan bu grupları, Makedonya'daki mücadelemizden edindiğim uzun süreli deneyimle, düzenli ve savaşabilir gerilla birlikleri olarak örgütlemeye başladım. Bu birliklerin sayısı çoğaldı. Onların başına bu göreve layık ve savaş deneyimi olan komutanlar geçtikten sonra, bu ünvanları ki onlara ben kendim veriyordum, bu gruplar gerçek askerî birliklere dönüştü. Her biri, taşranın bir bölgesini himayesi ve salt yetkisi altında bulunduruyordu[227]."

Bu ruhanî kilise liderinin Makedonya'dakinin aynısı Pontus'taki faaliyeti, hem mutsuz Bafralı Ortodoksların hem de Müslümanların, girişilen karşılıklı barbarlık eylemleri yüzünden kitlesel kıyımlara yas tutmalarına neden oldu.

226. Βαλαβάνης, Γ., Κ., (1925), *Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου*, σελ. 63: "Επομένως οι κατά τύπους, ένεκα λόγων δήθεν στρατιωτικών, εκτελούμεναι θανατωσεις Χριστιανών, είχον τον χαρακτήρα του πολιτικού σκοπου, ο οποίος συνίστατο εις την βαθμιαίαν εξολόθρευσιν των Χριστιανων. Τούρκοι λιποτακτήσαντες τριακοντάκις απηγχονίζοντο ομου με Χριστιανούς αδηλωτους. δια πρωτην φοράν αντιμετωπίζοντας την σκληρότητα του νόμου".

227. Ανθεμίδης, Α., Σ., (1998): *Τα Απελευθερωτικά Στρατευματα του Ποντιακού Ελληνισμού*, σελ 227: ". . αυτές τις μικρές και άτακτες στην αρχή ομάδες άρχισα να οργανωνω σε τακτικά και αξιόμαχα ανταρτικά σωματα με την μακρά πείρα που είχα αποκτήσει απ'τον αγώνα μας στην Μακεδονία. Τα σώματα αυτά πολλαπλασιάστηκαν. Κι αφού απέκτησαν άξιους κι εμπειροπόλεμους αρχηγούς που ο ίδιος τους έδινα το χρίσμα, εξελίχθηκαν σε πραγματικά στρατιωτικά σώματα που είχε το καθένα υπό την προστασία του και την απόλυτη δικαιοδοσία του ένα τμήμα της επαρχίας".

1914-15'lerde, yazılanların tersine, Türk ordusu ile asker kaçağı Ortodoks Hıristiyanlar arasında küçük çarpışmalar dışında savaşlar olmadı. Savaşlar, Rusların Trabzon kentini işgal ettikleri 5 Mayıs 1916 tarihinden sonra oldu. Ruslar, cephe gerisinde Türk ordusuna ikinci bir saptırma cephesi açmaya çalışarak, Samsun bölgesindeki gerillacılara para, silah ve cephane gönderip onları takviye ettiler[228]. Bafra'daki gerilla savaşı ilk safhasında gerçekte Kafkasya'da Rus ordusunun Türkiye'ye karşı operasyonlarını destekliyordu. Bağımsız Pontus devleti kurmaya ilişkin politik görüş, ancak 1917'den sonra dile getirildi. Bu düşünceyi ilk ortaya atan K. Konstandinis idi. Konstandinidis, 22-1-1918 tarihinde Marsilya'da düzenlenen birinci Panpontus kongresinde öbürleri yanında şunları da ilan etti: *Özgür ve demokratik bir rejim altında bağımsızlığımızı talep ediyoruz.* İsyanın amacının bağımsız ve demokratik Pontus devleti kurmak olduğuna ilişkin bu bildirge, daha baştan uygulanamaz bir konumdaydı. Çünkü bağımsız ve demokratik Trabzon vilayetinde yönetim, demokratik çoğunluk olan 975.866 Türkün elinde değil de, azınlık olan 353.533 Hellenin elinde bulunacaktı. Konstandinidis'in belki ima edip te söylemediği şey, bağımsız bir Pontus devletinin, milliyetçi mantık uyarınca, Türk nüfus aleyhinde köklü bir ulusal arıtımı zorunlu kıldığıydı. Karavangelis görüşlerinde daha açıktı ve Hellenlerin çoğunluk olmaları için Kafkasya ve Karadeniz Pontuslularının Pontus'a zorla taşınmalarını öneriyordu. 1923'te Anadolu Hellenizminin Yunanistan'a zorla, zorunlu olarak, taşınması, Elefterios Venizelos hükümetinin önerisinden sonra gerçekleşti; Türk hükümeti ise bu öneriye önceden itiraz etmişti.

Rus desteği olmasaydı ve Samsun despotu Germanos Karavangelis tarafından milliyetçi ihtiraslar körüklenmeseydi, Bafra ve Samsun'daki isyan, yerli Hellen ve Türk nüfuslarında yol açtığı bunca acı sonuçlarla o boyutlara ulaşamazdı. Milliyetçilik ihtirasları dinî veya siyasî liderler tarafından körüklenince vahşileşen içgüdülerin insanları nerelere sürükleyebileceği konusunda küçük bir örnek vermek üzere, Bafra'da vuku bulan bazı savaş olaylarını anlatacağız.

İlk olay, Nepzendağ yakınında Otkaya köyü yöresinde cereyan etti. Nisan 1917 tarihinde oradaki Meryem Ana mağarasına 80 Bafralı Hıristiyan isyancı ile

228. Ανδρεάδης, Χ., Γ., (1992-93), *Σχεδίασμα Δράσεως των Ελλήνων Ανταρτών του Πόντου* (1914-22), σελ. 190: "Έτσι δεν μπορούμε να δεχθούμε ότι έγιναν μάχες, όπως αναφέρουν ελάχιστοι απλαρχηγοί, το 1914 και 1915, αφου είναι γνωστό ότι ο κατεξοχήν αντάρτικος αγωνας άρχισε το 1916 και μετέπειτα και μάλιστα μετά τη χρονολογία καταλήψεως της Τραπεζούντας από τους Ρώσους (5-4-1916), οι οποίοι και υπέθαλψαν τη δημιουργία αντάρτικου κινήματος στα μετόπισθεν του μετώπου που είχαν ανοίξει με τους Τούρκους".

birlikte 700 kadın ve çocuk sığınmışlardı. Türk ordusu, başıbozukların da yardımıyla, silahlı çatışmadan sonra mağarayı ele geçirdi, yaralı isyancıları öldürdü ve çatışmaya katılmayan tüm sivilleri dayaktan geçirdi. İkinci olay, Bafra'ya komşu Türk kasabası Çasur'la ilgilidir. Bu kasaba, 1917'de Otkaya mağarasındaki katliamın Hıristiyanlar tarafından intikamına hedef oldu. İki yıl sonra, 15 Ağustos 1919 tarihinde, Otkaya Meryem Ana panayırı günü, 12.000 kadar Hıristiyan çeteci, Türkleri yanıltmak için çoluk çocuklarını da yanlarına alarak, gece saatlerinde Türk kasabası Çasur'a aniden saldırıya geçerek, 1.000 Türk askeri ile 400 kadın ve çocuğu öldürdü, 800 asker, jandarma ve sivili yaraladı ve 400 evi yaktı. Uğradığı yıkım nedeniyle kasaba yıllar boyu ikamet edilmedi. Şunu da söylemek gerekir ki, kıyım ve yıkım, Bafra piskoposu Zenon Agritelis'in liderliğinde ve dualarıyla gerçekleştirildi

Antemidis, bu yakınlarda yayımlanan çalışmasında şunları anlatmaktadır:

"Türklerin Aralık 1922'de Umurcuk köyüne düzenledikleri baskına ve binlerce masum Bafralının yok olmasına misilleme olarak yapılanlardan bilinenler arasında şunlar var: Rum çeteciler Türk çetecilere saldırdılar ve tek bir operasyonda sekiz Türk köyünü ateşe verdiler... Rum gerilla topluluklarının geçtikleri yerlerde Türk köyleri tam anlamıyla tahrip ediliyor... Eylül ayında 200 kadar çeteci, 150 ailenin ikamet ettiği Türk köyü Sivaslı'yı ele geçirdi ve 200 hayvan ve erzak alıp köyü tamamen yaktı... Yirmi günlük bir aradan sonra 500 Rum çeteci ile 1.000 sivil Rum, 600 ailenin yaşadığı Sehir köyünü ele geçirdiler, sivillerin yardımıyla tüm hayvan ve yivecekleri alıp köyü yaktılar... Savaş hukuku kuşkusuz ne Türk ordusu ve Türk çeteciler ne de Rum çeteciler için geçerliydi... Çete reisinin yaralandığı, Pontus dağlarındaki çete yataklarında yıldırım hızıyla öğrenildi. Herkes onun yardımına koştu. Çamlıköy'de, reisin emri üzerine, misilleme olarak çeteciler her şeyi yerle bir ettiler[229]."

Bibliyografya kullanılarak, gerek Türklerin gerekse Rumların giriştikleri bitmek bilmeyen bir dizi korkunç şiddet eylemlerinden söz edilebilir. Ancak böylesi, bu kitabın amacı değil. Kitabın amacı, düşmanlığı öğretmenin nelere yol açtığını göstermek; Germanos Karavangelis veya Bafra piskoposu Agritelis gibi kişiler cahil insalara farklılığa hoşgörüsüzlüğü öğreten milliyetçilik dersleri vermeye

229. Ανθεμίδης, Α .Σ (1998): *Τα Απελευθερωτικά Στρατεύματα του Ποντιακού Ελληνισμού*, σελ 340.

kalkınca, çağımızda Saraybosna'da ve Kosova'da yaşadığımız gibi, bugün ülkemizde yerel Ortodoks Kilisesi papazlar sınıfı aracılığıylayla yaşamakta olduğumuz gibi.

Çarşamba, Ünye ve Fatsa kazaları

Samsun sancağının Ortodoks Hıristiyan nüfusu, %85 oranında iki batı kazasında, yani Bafra ve Samsun kazalarında, toplanmış bulunuyordu. Üç doğu kazasının nüfusu, ezici bir çoğunlukla Türktü ve bu nedenle bölge Türkleri ile Rumları arasında hiçbir silahlı çatışma olmadı.

Bu nüfus yapısı, tarih açısından şu olayla açıklanabilir: Bu bölge, çok önceden Trabzon İmparatorluğu ile Sinop ve Samsun Müslüman Emirlikleri arasında sınır oluşturmuştur. Bölgeye özellikle Akkoyunlular grubu üyelerinden çok sayıda Türkmen yerleşmişti. Orada kalan Ortodoks Hıristiyanların ise Türkleşmiş olmaları gerekir.

Samsun'a en yakın kaza, Çarşamba (Thermiskyra) kazasıydı ve Sotiriadis'e göre 1912'de bu kazada 97.714 kişilik toplam nüfus içinde 9.727 Hellen vardı; Hellenler, nüfusun %9,9'unu oluşturuyorlardı.

Devamla, daha doğuda bulunan Ünye kazasında 62.577 kişilik toplam nüfus içinde 7.552 Hellen vardı; Hellenler, nüfusun %12'sini oluşturuyorlardı.

Son olarak, Samsun sancağının doğu ucunda bulunan Fatsa (Fadisane) kazasında 33.676 kişilik toplam nüfus içinde 2.670 Hellen vardı; Hellenler, nüfusun %8,1'ini oluşturuyorlardı.

Samsun sancağının üç doğu kazasında 192.967 kişilik toplam nüfus içinde toplam olarak 19.949 Hellen vardı ve Hellenler, nüfusun %11'ini oluşturuyorlardı.

Bağımsız bir Pontus kurma mantığı uyarınca, bu düşüncenin uygulanması halinde, bu üç kaza nüfusunun Türklerden oluşan % 89'u, ya Hellen azınlığın isteklerine boyun eğecek ya da, 1913'te Kılkış'taki Slavca konuşan Makedonyalılarda olduğu gibi, ulusal arıtıma uğrayacaktı[15]. Ulusları oluşturmaya ilişkin soylu ülkü -bu uluslar yapay bile olsalar- Avrupa halklarını baskıcı feodal ve teokratik rejimlerden kurtarmak amacıyla, Fransız İhtilali tarafından ortaya atıldı. Ne yazık ki onun yerini milliyetçiliğin çirkin ülküsü aldı ve bu ülkü, özellikle Balkanlar bölgesinde, bir ulusun öbür ulus üzerinde kanlı baskısı olarak kendini gösterdi. Böylelikle insan düşüncesinin ilerici gelişmesini niteleyen farklılığa hoşgörü ve saygı öğeleri yerlerini bulamadı.

LAZİSTAN VEYA RİZE SANCAĞI

Antik çağda Lazistan (Rize) sancağına tekabül eden bölgenin nüfusu Kolkh'lardan oluşuyordu. Yunan mitolojisine göre, İason(*) altın postu burada aramıştı. Kolkhlar, birbirleriyle akraba değişik boylardan oluşuyorlardı ve bunlar arasında Laz'lar, Zydreit'ler, Makhelon'lar, Apsil'ler ve Abazg'lar vardı. Bu boylardan en güçlüsü Lazlardı ve daha sonra öbür tüm Kolkh boyları bu adı aldılar.

Laz halkı kendi kralı olan çok eski bir soydu ve yüzyılların akışı içinde değişik ulusal kimlikleri benimsedi. Lazlar, kendi ulusal kimliklerini yitirdikten sonra, önceleri Bizans, devamla Müslüman kimliğini benimsediler ve son iki yüzyıl içinde, milliyetçiliğin ortaya çıkması sayesinde, az sayıdaki Ortodoks Lazlar Rumlaştılar, İslamlaşmış Lazların büyük çoğunluğu ise Türkleşti.

İ.Ö. 400'de Ksenofon On Binlerin İnişi'ni(**) anlatırken, Lazların batı sınırı olarak Trabzon surlarını gösterir. Tersine Arrianos, daha doğusunu, Sürmene yakınlarını, doğal sınır olarak Ofis *(Solaklı)* Çayını gösterir[19].

Prokopios'a göre, kıyı şeridinin Lazları ile dağlı boyları, İustinianus çağından bile önce, Hıristiyanlığın daha ilk yüzyıllarında Hıristiyanlığa geçtiler. Lazların bu erken Hıristiyanlaşması, denizle olan kolay iletişimlerinden ileri gelmiştir.

Aynı yazara göre, bugünkü Batum'a tekabül eden bölgede, Phasis Çayı *(Pasinsu)* ağzında yaşayan doğu Kolkh boyları, Doğu Roma İmparatorluğunun veya Laz Krallığının uyrukları olmadıkları halde Hıristiyanlaşmışlardır[230].

Trabzon İmparatorluğu döneminde Lazlar ülke yönetiminde önemli siyasî rol oynadılar. Tarihte bilinen bir olay da şudur: 1185'te İstanbul'da Komnenos hanedanı tahttan düştükten sonra, prenses Tamara, çocuk yaştaki iki Komnenos'la Trabzon'a, Rize bolgesindeki bir kaleye sığındı. Bu nedenle muhalif Bizanslı yazarlar, Komnenos'ları Laz prensleri olarak adlandırıyorlardı.

Aynı tarihî dönemde, yani 1333'te, Skolarios ile Amicarad fraksiyonları

230. Χρύσανθος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*, σελ. 145: "Τα δε ορεινά φύλα της Κολχίδος ευκολωτέραν των Τζάνων έχοντα την προς την θάλασσαν πρόσοδον και την μετά των παραλίων Ελληνικων πόλεων επικοινωνίαν φαίνεται ότι ενωρίτερον των Τζάνων εγένοντο χριστιανοί... Ομοίως οι επί Φάσιν ποταμόν οικούντες άνθρωποι ούτε του Ρωμαίων ούτε του Λαζών βασιλέως κατήκοοι όντες ήσαν ήδη επί Ιουστινιανού χριστιανοί".

(*) İason: Yunan mitoloji kahramanı; Kolkhis (Gürcistan) ülkesinden altın postu alıp Yunanistan'a getirmek üzere Argonaut'lar seferini düzenlemiştir.

(**) On Binlerin İnişi için bkz s. 196

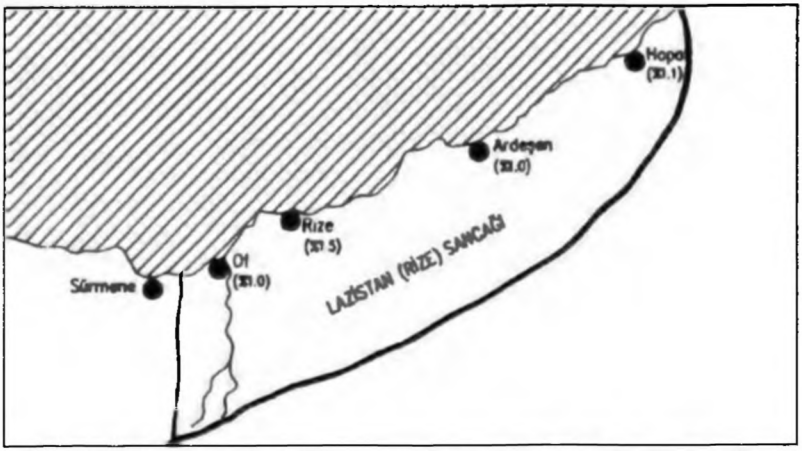

Harita 40. Lazistan sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

arasında üç yıl süren silahlı çatışmalarda, Amicaradlerin askeri birlikleri, Orta Kaldeliler fraksiyonuna veya Trabzon-Kolkh, yani Laz, partisine ait askerlerden oluşuyordu.

Trabzon'un 1462'de teslim oluşundan ve imparator Komnenos'un devlet hazinesiyle birlikte İstanbul'a kaçışından sonra, Lazların neredeyse tümü gittikçe Müslümanlaştı. Kendi isteğiyle İslamlaşma, Trabzon'un büyük aristokrat ailelerinde de görüldü. Başmabeyinci Georgios Amiruces ailesi böyleydi; bu ailenin iki oğlu, Mehmet Bey ve İskender Bey adlarını aldılar[231].

Osmanlı İmparatorluğu çağında Laz ülkesini yönetsel bakımdan Lazistan veya Rize sancağı oluşturuyordu. Bu sancak, batıdan doğuya doğru dört kazaya, yani Of, Rize, Atina *(Pazar)* ve Hopa kazalarına ayrılıyordu (Harita 40).

Sotiriadis'e göre 1912'de Lazistan (Rize) sancağında 234.809 kişilik toplam nüfus içinde 2.924 Laz kökenli Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %1.24'ünü oluşturuyorlardı. Bu Rumlardan 1.424'ü Rize kazasında, 700'ü Of

231. Janin, R., (1912), *Musulmans Malgré Eux*, σελ. 496: "De grandes familles donnèrent l'exemple de l'apostasie... le protovestiaire George Amiroutzès (+1465), dont les deux fils, Mehemet bey et Iskender bey... (Mehemet bey et Iskender bey furent les premiers musulmans qui habitèrent Pera. C'est a cause d'eux que les Turcs ont donné a ce faubourg de Constantinople le nom de Beyoglou)".

kazasında, 400'ü Atina *(Pazar)* kazasında ve 400'ü Hopa kazasında ikamet ediyorlardı[232].

Pontuslu Türklerin ayrı bir bölümü de, Trabzon'un doğusunda Ofis *(Solaklı)* Çayı dolaylarındaki köylerde oturan Kriptohıristiyanlardır *(gizli Hıristiyanlar)*. 1877'de Ofis *(Solaklı)* koyağında 45 Kriptohıristiyan köyünden söz edilmektedir. Bu köylerin ve komşu Psykhros Çayı *(Büyükdere)* bölgesindeki daha 20 köyün nüfusu toplam 10-12.000 aileden ibaretti. Bu bölgenin Pontuslu Türkleri, derebeylik döneminde 17. yüzyılda İslamlaştılar. Of'un Pontuslu Türkleri, Rumca konuşup Hıristiyan dinini gizlice koruyorlardı. Psykhros Çayı *(Büyükdere)* dolaylarındaki Pontuslu Türkler ise, İslamiyetten başka Türkçeyi de benimsediler. Solaklı koyağının 24 köyünde Pontuslu Türklerin 1963'e dek Rumca konuştukları çağdaş gezginler tarafından da saptanmıştır.

Of kökenli Türk yazarı Ömer Asan'ın Pontus Uygarlığı ile ilgili kitabı bu konuda çok ilginçtir. Yazar, Türk ulusal kimliğini kesinlikle kabullenmesine rağmen, Of bölgesindeki Pontuslu Türklerin kültürel kimliğiyle ilgili sorular sormaktan geri durmuyor. Ona ait aşağıdaki metin pek ilgi çekicidir:

"İletişim çağında resmî tarih tezleri birer birer çöp kutusuna atılırken, olayları gerçeklerle birbirine karıştırmama olanağı var artık. Onun için bundan iki bin yıl önceki Pontus gerçeğini yüzyılımızın başındaki Pontus sorunundan kolayca ayırabiliriz. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemindeki milliyetçilik hareketlerinden etkilenerek, kendilerini yeni bir Pontus devleti kurma hayaline kaptıran Karadeniz Rumlarının tarihî yanılgısı, ayrı bir araştırma alanıdır[233]."

Yazar, bugünkü Avrupa oluşumu çerçevesinde, Yunanistan ve Türkiye yurt-

232. Soteriades,G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 11: **Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of LAZISTAN. 1912.**

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Totaal
Lazistan	1. Rizeh	93,176	1,424	.....	94,600
	2. Athina	37,622	400	.....	38,022
	3. Hopeh	33,520	400	.....	33,920
	4. Of	67,567	700	.....	68,267
		231,885	2,924	.....	234,809

233. Asan, O., (1998), *Ο Πολιτισμός του Πόντου*, σελ. 61.

taşlarının Yunan veya Türk ulusal kimliğiyle başka kültürel kimliklerin de bir arada bulunmasına saygılı davranmaları gerektiğini sezmektedir. Bu siyasî düşünce, Avrupa Birliği ilkeleriyle bağdaşmayan milliyetçi aşırılıklardan kaçınılmasına yardımcı olacaktır. Bu aşırılıklar ki geçmişte dereler dolusu kana mal olmuştur.

GÜMÜŞHANE (ARGİRUPOLİS) SANCAĞI

Antik çağda Gümüşhane sancağı bölgesi sakinlerinin soy kökeniyle ilgili olarak, İ.Ö. 400'de On Binler'le birlikte bölgeden geçmiş olan Ksenofon, Korom'un doğusundan bugünkü Ardasa (Torul) ve Gümüşhane'ye (Argirupolis) dek uzanan bölgede Makronlar ile Khaliblerin ikamet ettiklerini yazmaktadır [234]. Sancağın doğusunda Kelkitler ikamet ediyorlardı ve Kelkit kaza merkezi, adını onlardan almış olabilir. Gümüşhane (Argirupolis) bölgesinin Romalılar tarafından fethine dek bibliyografyada buraya Yunanlı kolonistlerin yerleştiklerinden söz edilmemektedir.

Orta Kalde ve Kalde halkları, Roma çağından sonra uygarlaşmaya başladılar. Bu arada İustinianus (İ.S. 527-565), general Sittas eliyle Tçanilere boyun eğdirmişti [182]. İustinianus'un bu seferi, İncil aracılığıyla bölgeye Yunan dilinin girmesini sağladı. Oysa devletin resmî dili daha Latinceydi. Şunu da anımsatmak gerekir ki, Latincenin yerini resmî dil olarak Yunanca İ.S. 620'de aldı.

Gerek Roma gerekse Bizans çağında Hellenizm *(Yunanlılık)* terimi hiç bilinmiyordu. Bu bölgelerdeki toplumlar, Romaios'lar *(Romalılar)* olarak biliniyordu. Daha sonraki yıllarda bu terim, Romios veya Rum olarak değişikliğe uğradı. Avrupa'daki aydınlanma akımı, daha doğrusu Fransız İhtilali, Avrupa'da ulusal hareketlerin doğmasında ideolojik kıvılcım olarak iş gördü. Bu hareketler, ideoloji olarak teokratik ve feodal imparatorluklarda halkların toplumsal sömürüsüyle savaşmayı amaçlıyordu. Avrupa'daki bu gelişme çerçevesinde, Osmanlı İmparatorluğu kesiminde son iki yüzyıl içinde Rumların yeni oluşmuş orta kentsoylu sınıfı, tüm

234. Ανδρεάδης, Γ., (1993). *Γενεσούρ. Οι Κλωστοί*, σελ. 17: "Στην Κάθοδο των Μυρίων, γράφει ο Ξενοφών, ότι ένας λαός, που τους ονόμασε Μάκρωνες, κατοικούσαν στα ανατολικά της σημερινής Κρώμνης, ενώ δυτικά της Κρώμνης μέχρι την σημερινή Αργυρούπολη και Άρδασα (Τορούλ), κατοικουσαν οι Χάλυβες. Οι λαοί αυτοί ζούσαν πρωτόγονα και μακριά από τον ελληνικό πολιτισμό. Το ίδιο πρωτόγονοι ήταν και άλλοι δύό λαοί που κατοικουσαν μέχρι τις παρυφές της Κρωμνης, οι Σκυθηνοί στα νοτιοανατολικά και οι Χαλδαίοι στα νότια. Οι Χάλυβες ασχολούνταν από τα αρχαία εκείνα χρόνια με την μεταλλουργία... Τελικό αποτέλεσμα ήταν ότι κατά την ρωμαική εποχή η εμπορική επαφή οδήγησε στην αρχή του εξελληνισμού των λαών της Κρωμνης".

Ortodoks Hıristiyanları Rum yerine gittikçe Hellen *(Grek, Yunanlı)* olarak adlandırdı. Böylelikle, İstanbul patriği liderliğindeki çokuluslu Ortodoks Rum Milleti, yeni kurulan Atina başkentli Yunan devleti merkez olmak üzere, Hellen *(Yunan)* Ulusuna dönüştü. Aynı yoldan çağdaş Bulgar ulusu ve daha sonraları Türk ulusu oluşturuldu.

Yukarıda sözü edilen siyasî değişim, Osmanlıların müsamahası sayesinde adım adım gerçekleştirildi. Osmanlılar, İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde Rum okulları kurulmasına müsaade ettiler ve bu okullar, irredantist milliyetçilik propagandası çekirdekleri olarak faaliyet göstererek, en sonunda Anadolu Ortodoks toplumlarının yok olmasına yol açtı.

Osmanlı İmparatorluğu çağında Gümüşhane sancağı yönetsel bakımdan şu dört kazaya ayrılıyordu: Şiran (Khariena) ve Kelkit güney kazaları ile Gümüşhane (Argirupolis) ve Torul (Ardasa) kuzey kazaları (Harita 41).

Gümüşhane sancağında 1912'de 147.377 kişilik toplam nüfus içinde Sotiradis'e göre 59.748 Ortodoks Hıristiyan yaşıyor ve Hıristiyanlar nüfusun %40'ını oluşturuyorlardı. Bu Rumlardan 48.135 kişi, yani %80,5'i, kuzeydeki Torul (Ardasa) kazasına yerleşikti[235].

Torul (Ardasa) kazası

Kuzeydeki Torul (Ardasa) kazasına 1912'de 71.674 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 48.135 Hellen yerleşikti ve Hellenler nüfusun %67'sini oluşturuyorlardı.

Pontus Kriptohıristiyanları *(gizli Hıristiyanları)* 19. yüzyılda Of bölgesinden başka Torul (Ardasa) kazasında da, kesin olarak Kromnı *(Korom)* bölgesinde,

235. Soteriades, G., (1919), *Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, page 11: **Statistics of the Population, divided according to Nationalities, of the Sandjak of GHIOUMOUSHANE. 1912.**

Sandjaks	Kazas	Turks	Greeks	Armenians	Totaal
	1. Ghioumoushane	25,091	5,997	1,367	32,455
	2. Toroul	23,512	48,135	.....	71,647
	3 Kelkit	25,564	1,626	126	27,316
	4. Siran	13,704	2,990	225	17,919
		87.871	59.748	1.718	149.337

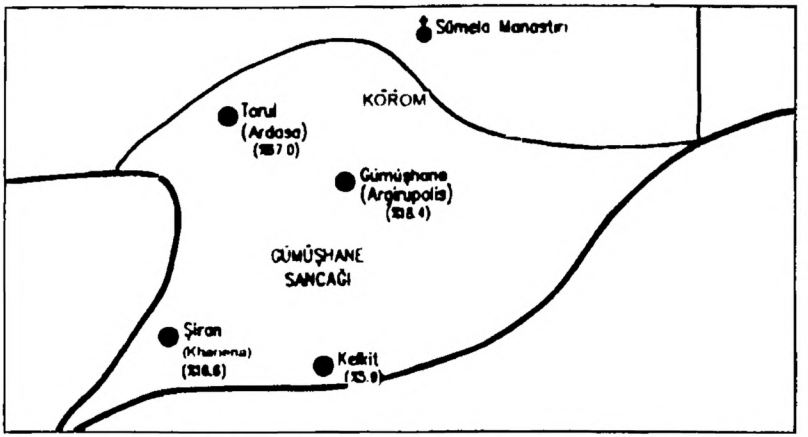

Harita 41 Gümuşhane sancağı, sancaktaki kaza merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her kazada yaşayan Hellenlerin oranı.

ikamet ediyorlardı. Sümela Meryem Ana Manastırının batısına, özellikle Gimera, Varenu, Parti, Potami, Stavrin ve Harava köylerine, Korom Kriptohıristiyanlarının en önemli grubu yerleşikti. Bu Kriptohıristiyanlar, Klosti'ler veya Klosmeni'ler *(Dönmeler)* adıyla veya, Istavri-Stavrin köyünün adından, Istavrililer adıyla biliniyorlardı. Korom Kriptohıristiyanları, resmî olarak Müslümandılar, ancak gizlice vaftiz olup ikinci bir gizli Hıristiyan adı da alıyor ve ikinci bir gizli Hıristiyan nikâhı da kıyıyorlardı. Kriptohıristiyanlar, özellikle maden işçisi olarak çalışıyor ve becerikli oldukları için Anadolu'da yeni açılan her maden ocağında iş buluyorlardı. Bu yüzden maden ocaklarında genellikle Pontus Rumcası konuşulurdu. Tümü yaklaşık olarak 30.000 kişi olan Anadolu Kripyohıristiyanları, Trabzon, Sıvas ve Ankara vilayetlerine yerleşiktiler[236].

Gümüşhane (Argirupolis), Şiran (Khariena) ve Kelkit kazaları

Bu üç kazada 1912'de 77.690 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 10.613 Hellen yaşıyor ve Hellenler nüfusun %13,6'sını oluşturuyorlardı.

236. Dawkins, R., M., (1933) *The Crypto-Christians of Turkey*, σελ. 257: "At Kromni, however, I always heard the called κλωστοί or κλωσμένοι Their number was at one time very great : Janin says that in 1912 there were as many as twenty thousand in the vilayets of Trebizond, Sivas, and Angora. Sir Edwin Pears had put the number as high as thirty thousand".

Daha ayrıntılı olarak, Gümüşhane (Argirupolis) kazasında 32.455 kişilik toplam nüfus içinde 5.997 Rum yaşıyor ve Rumlar nüfusun %18,4'ünü oluşturuyorlardı. Şiran (Khariena) kazasında 17.919 kişilik toplam nüfus içinde 2.990 Rum vardı ve Rumlar nüfusun %16,7'sini oluşturuyorlardı. Son olarak en doğuda bulunan Kelkit kazasında 27.316 kişilik toplam nüfus içinde 1.626 Rum vardı ve Rumlar nüfusun %5,9'unu oluşturuyorlardı.

SIVAS (SEBASTEİA) VİLAYETİ

Sıvas vilayeti, kuzeyde Amasya, Tokat ve Karahisar sancakları ile güneyde Sıvas (Sebasteia) sancağına ayrılıyordu (Harita 42). Sıvas vilayetinde 1912'de 1.109.535 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 99.367 Rum yaşıyor ve Rumlar toplam nüfusun %8,9'unu oluşturuyorlardı.

SIVAS SANCAĞI

Vilayetin en büyük sancağı doğudaki Sıvas sancağıydı. Burada 522.986 kişilik toplam nüfus içinde 7.702 Hellen vardı ve Hellenler nüfusun %1,4'ünü oluşturuyorlardı. Bibliyografyada bu sancak bölgesinde Ortodoks nüfusun, sayısı çok az

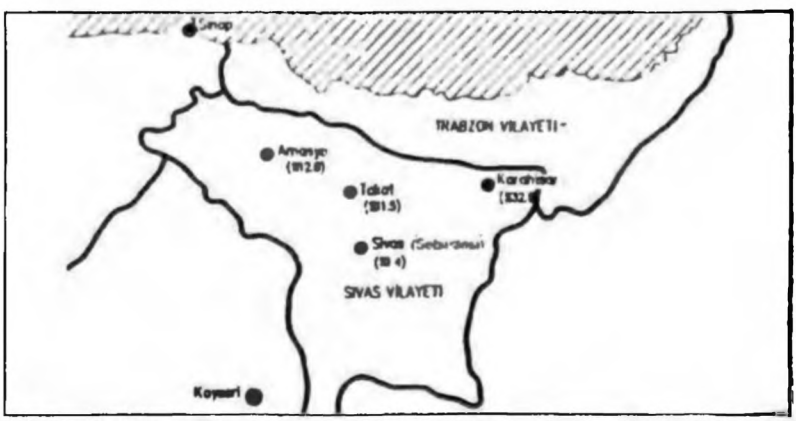

Harita 42: Sıvas vilayeti, vilayetteki sancak merkezleri ve Sotiriadis'e göre 1912'de her sancakta yaşayan Hellenlerin oranı.

olduğu için, belirli bir silahlı isyanından söz edilmemektedir.

AMASYA SANCAĞI

Bu bölge sakinlerinin soy kökenini anlatırken, gerek antik çağda gerekse daha sonraki dönemlerde buraya Yunanlı kolonistlerin yerleştiklerini söylemek, tamamen akıldışı bir iddia olur.

Yunan dili, bölgedeki halk kitlelerine bölge sakinlerinin Hıristiyanlaşmalarından sonra Yunanca yazılmış İnciller aracılığıyla girdi.

Anekdot olarak, İ.Ö. 65 yılında Amasya'da doğmuş olan coğrafyacı Strabon'un, çağdaş milliyetçi yayınlarda kentin seçkin bir Yunanlı ailesinden geldiğinin iddia edildiği söylenebilir. Strabon, Pers kökenli Mithradates döneminde yaşamış olup, aristokrat bir aileden geliyordu. O çağda üst toplumsal sınıf üyesi bir kişinin Yunanca ve Latince bilmesi çok doğaldı. Bibliyografyada Strabon'un ataları arasında Moaphernes adında bir Persten ve Tibius adında bir Paflagondan söz edilmektedir [237]. Amasya kentinde kral Mithradates'lerin kayalara yontulmuş mezarları bugüne dek muhafaza edilmektedir.

Selçuklu ve ardından Osmanlı fethinden sonra, Pontus'un iç bölgesinde olduğu gibi Amasya bölgesinde de kitlesel İslamlaşmalar oldu. Bu olay, 1317 tarihli Sinod Meclisi kararında da belirtilmektedir [238].

1912'de Amasya sancağında 285.339 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 36.739 Rum vardı ve Rumlar sancak sakinlerinin %12,8'ini oluşturuyorlardı.

1919'larda bu bölgede ve Sıvas vilayetinin daha iki kuzey sancağında, eğitimcilerin ve özellikle Germanos Karavangelis gibi kilise liderlerinin kışkırtmalarıyla, Türk devletine karşı Ortodoks Hıristiyan gerilla grupları faaliyet gösterdi. "Amasyalides" *(Amasyalılar)* diye adlandırılan Amasya kentindeki Ortodoks Hıristiyanlar, milliyetçilerle hiçbir alışverişleri olsun istemiyorlardı. Bu konuda yazar Epeoglu-Bakalaki şunları yazmaktadır:

237. Asan, O., (1998), *O Πολιτισμός του Πόντου*, σελ 56.

238. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1981), τόμος Θ΄, Εκδοτική Αθηνών Α. Ε., σελ. 321: "Από τη συναδική αυτή απόφαση γίνεται φανερό ότι πολλοί χριστιανοί είχαν αστασθεί τον ισλαμισμό. Ο ίδιος ο κίνδυνος του προσηλυτισμού απειλούσε επίσης την Ποντοηράκλεια (1387), τη Γάγγρα (1400-1401), καθως και τη Σεβάστεια, το Ευχάιτα, τη Μωκισσό, και τη Ναζιανζό (1327). Την πλέον χαρακτηριστική μαρτυρία για τη θραύση των προσηλυτιστικών πιέσεων στις χριστιανικές κοινότητες αποτελεί το πατριαρχικό πιτάκιον περίπου του 1338 προς τους χριστιανούς της Νικαίας".

"Germanos Kravangelis'e, metropolitlerine, Pontus'un özerkliği için bir palikarya gibi verdiği milliyetçi mücadelesi yüzünden hayrandılar ve despotları olarak onunla gurur duyuyorlardı, ancak onunla ve adamlarıyla hiçbir alışverişleri olsun istemiyorlardı... 4)Türklerle o kadar iyi geçiniyoruz ki, sen onlara dokunmazsan onlar da sana dokunmazlar. Bir peşkeşle ve bir sensin efendimle, bütün işlerimizi yürütüyoruz. Bizim de üstünde yaşadığımız yurdun niye çukurunu kazalım... Yunanistanlılarla olan ilişkileri, bizler ve onlar şeklinde dile getiriyorlardı. Yunanistan bölgesine ve Yunanistan dünyasına ait olduklarını hissetmiyorlardı, hissedemezlerdi de, dağlar arasında böyle tecrit olmuş bir haldeyken. Onlar Hellen Yunanıydılar, az çok Frenkleşmiş; kendileri ise Hellen Rumuydular, daha arı ve daha katışıksız[239]."

Hellen Rumu ve Hellen Yunanı terimleri, yazarın kendi katmaları; zira Pontus'un yerli Ortodoks toplumları yüzyıllar boyu kendilerini Hellen olarak değil de, Romalı veya Rum olarak hissediyorlardı.

Bölgedeki Ortodoks Hıristiyanların Germanos Karavangelis tarafından kışkırtılan Türk devletine karşı isyanı, Kemal Atatürk'ün ordularınca dereler dolusu kan ve korkunç vahşet içinde bastırıldı. Vahşet eylemlerine her iki taraf ta baş vurdu

TOKAT VE KARAHİSAR SANCAKLARI

1912'de Tokat sancağında 216.893 kişilik toplam nüfus içinde Sotiriadis'e göre 27.174 Rum vardı ve Rumlar nüfusun %12,5'ini oluşturuyorlardı. En doğuda bulunan Karahisar sancağında Rumlar daha kalabalık olup, Sotiriadis'e göre 1912'de 84.307 kişilik toplam nüfus içinde 27.761 kişiydiler ve nüfusun %32,9'unu oluşturuyorlardı.

Bu çalışmayı bitirirken şu hususu bir kez daha vurgulamak gerekir. Yazarın tek amacı, Yunan eğitim sisteminin sürekli ürettiği görüşün tersi bir başka görüşün de Yunan gençliğince öğrenilmesidir. Bir eğitim sistemi ki, büyük ölçüde hâlâ 1922 milliyetçi zihniyetini işlemektedir. Bu zihniyet, bilindiği gibi, Küçük Asya Felaketine yol açmıştı. Küçük Asya Felaketinden ne yazık ki gereken dersleri almış değiliz, ve tarihinden ders almayan bir halk gelecekte aynı hataları işlemeye mahkumdur.

239. Επέογλου-Μπακαλάκη, Ε., (1988): *Η Αμάσεια*, σελ. 82.

SON SÖZ YERİNE

Son söz yerine, Nikos Dimu'nun *"Yunanlı Olmanın Mutsuzluğu"*, 1975, (20. basım, Patakis, 2000) başlıklı kitabından bazı ilginç özdeyişlere yer veriyoruz.

55

Atalarımızla ne ölçüde kıvanç duyuyorsak (onları bilmeden), kendimizle ilgili o ölçüde tedirgin oluyoruz.

64

Öbür halkları kıskanıyoruz -kendi üstünlüğümüzü haykırırken. Yalnızca (turizmde) yabancısever olmakla kalmıyoruz; yabancı hayranı, yabancı düşmanı ve yabancı aşağıyız da.

68

Özgünlüğümüzü aydınlatmak ve anlamak asla istemedik. Daima bir yere ait olmaya çalışıyoruz -kendimiz olmaya değil. Yeniden antik Yunanlılar olmaya çalıştık. Soyumuzun katışıksızlığını kanıtlamak için didinip durduk, Fallmerayer'e savaş açarak, ancak gerçek yapı taşlarımızı soğukkanlılıkla asla araştırmadık.

71

Yüzü olmayan bir halkız. Kimliği olmayan. Yüzümüz olmadığı için değil. Aynaya bakmaya cesaret edemediğimiz için. Gerçek yüzümüzden bize utanmayı öğrettikleri için.

79

Toplu bir ulusal psikanilize ihtiyacımız var mı bilmiyorum. Ancak mutlaka özbilgiye, özaraştırmaya ve özbilince ihtiyacımız var. Söylencelerden kendimizi kurtarmamız gerek, bununla birlikte kendimizi yeniden belirlememiz de...

80

Bir söylence daha: "yabancı müdahalesi". Yeni Yunanlılar sorumluluklarını üstlenmeye hiçbir zaman yanaşmadılar. Kabahat her zaman bir başkasındaydı: İngiliz parmağında, Intelligence Servis'te, NATO'da, CIA'da.

EK

ZORA, GÖKKUŞAĞI Partisi'nin yayın organı, Nisan 1994

SERBEST KÜRSÜ

Aşağıda, kendimizden yorum katmadan, araştırmacı Georgios Nakracas'ın 6 Mart 1994 tarihli "To Kiriatiko Vima" gazetesinde çıkan M. Ploritis imzalı makaleye yanıt-mektubunu yayımlıyoruz. Nakracas yanıtını dergimize kendi gönderdi.

Asıl mesleği doktorluk olan Giorgios Nakracas, akciğer hastalıkları klinik şefidir ve Selanik doğumlu olup, geçmişte Merkez Birliği Partisi gençlik kollarının yönetici kadrosunda yer almıştır. "BUGÜNKÜ YUNAN, BULGAR VE TÜRKLERİN YAKIN SOY AKRABALIĞI" konusunda ilginç araştırmalar içeren iki kitap yazmıştır.

Aşağıdaki mektup, bugüne dek "To Vima" gazetesinde yayımlanmamıştır. M. Ploritis'in de susmayı yeğlediği anlaşılmaktadır.

Georgios Nakracas

Sayın Marios Ploritis'e
"To Vima" gazetesi

Rotterdam, 16-3-1994

Sayın Marios Ploritis,

6 Mart 1994 tarihli "To Kiriatiko Vima" gazetesinde yayımlanan "Namevcut... Yunanistan, Alman hezeyanı ve Yunan uykusu" başlıklı makaleniz, Almanlardaki Yunan düşmanlığına karşı tepki göstermesi için Yunan aydınlarına yaptığınız bir çağrıyla son buluyordu.

Ancak kanımca makalenin en önemli noktası, Fallmerayer'le ilgili şu

yazdığınızdır: "Kitaplarında... Eski Yunan soyunun kaybolduğunu ve onun yerini Slav ve başka budunlardan bir karışımın aldığını iddia eden o pek ünlü Alman tarihçi Jacop Philipp Fallmerayer'in saçmalıkları hortlatılıyor."

Yukarıdaki tümcenin içeriği, halkımızın kaçınılmaz olarak itildiği ussal tıkanıklığın büyüklüğünü örnek olacak bir biçimde göstermektedir. Bir halk ki, tek ulus-tek soy kuramının desteklenmesi amacıyla yürütülen yorucu ve uzun süreli bir propagandadan sonra Çağdaş Yunanlıların Eski Yunanlıların torunları olduklarına ilişkin gerçekdışı söylenceye cidden inanmaya başladı.

Konstantinos Karamanlis'in Mitterand'a gönderdiği mektup -Karamanlis orada (E.Y.) Makedonya Cumhuriyetinden "budunsal bir yamalı bohça" diye söz etmektedir- Yunan halkının soy bakımından, dolayısıyla budun bakımından da "arı" olduğu zihniyetinin en resmî bir kanıtını oluşturmaktadır.

Çağdaş Yunanlıların Yunan olmayan kökenlerine değinen her tarihçi veya bilim adamı dürüstlüğü, yurtseverliği ve bilimsel yeterliği konusunda korkunç ve çoğu kez edep sınırlarını aşan bir yerginin hedefi olmaktadır.

Fallmerayer, Bizans Trabzon İmparatorluğunu yeniden keşfeden tarihçidir ve bu başarısı yüzünden hiçbir Yunanlı tarihçi veya gazeteci ona "hortlatma" gibi bir suç yüklemedi.

Çağdaş Yunan halkının ulus oluşumu sürecini ilk araştıran Fallmerayer ilgili yapıtında aşırılıklara kaçmışsa da, yazılışının üzerinden 140 yıl geçtiği halde bu yapıtın bilimsel tartışmalara konu olmaya devam etmesi, onun sağlam bir altyapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Fallmerayer gerçekte önemsiz bir tarihçiyse, o zaman mantıklı düşünen her insanın şunu sorması gerek: Peki o zaman nasıl oldu da "böyle" bir tarihçiyi Atina Üniversitesi kendi içinde bir edebiyat kürsüsünün başına getirmek istedi? Fallmerayer bu kürsüyü kabul etmemiştir.

"Ulus" kavramının "soy" kavramıyla hiçbir ilişkisi olmadığı beliti, "Yunan soyunun sürekliliğine" ilişkin gülünç kuramda manevî bir sığınak bulmaya devam eden Yunanlı aydınların büyük bir bölümünce hâlâ özümlenmiş değil.

Batı Avrupa halklarının aydınlar sınıfı, eski Yugoslavya'nınki tabiî istisna olmak üzere, "arkeon imon progonon = eski atalarımızın" torunlarıyız diye düşünebilecek bir Avrupa halkının bulunmadığını çok iyi bilmektedir; böyle düşünceler Avrupa'da alaylı gülüşlerle karşılanmaktadır.

Örneğin, eğitimli Almanlar, Ortaçağda Lubeck'te ve daha batıda Hamburg'un banliyölerine dek Slavca konuşulduğunu çok iyi bilmektedirler; eski Doğu Almanya'daki bugünkü Almanların büyük bir oranının Almanlaşmış Slavlardan oluştuğunu da bilmektedirler ve bu olguyu, "millet düşmanı" olarak nitelendirilmek tehlikesiyle karşılaşmadan kitaplarında dile getirebilmektedirler.

Alman mediasının Yunanistan'a karşı çoğu kez yakışık almayan ağır sözlerle tepki göstermesini yadırgamamalıyız; Yunan basını değil de, diplomasimizin başı Almanya'yı, dolayısıyla Alman halkını, resmen "küçük çocuk beyinli dev", yani geri zekâlı olarak adlandırırken ve sonra iktidar koltuğunda kalabilmek için milyonlarca televizyon seyircisi önünde Alman hükümet temsilcisinden küçülerek özür dilerken(***).

Makalenizin bir başka yerinde "sivri zekâlı" olarak adlandırdığınız Weithmann'a şu okkalı soruyu yöneltiyorsunuz: "Sivri zekâlı Weithmann'a gelince, ona şu basit şeyi sormaya cesaret ediyoruz: Türk egemenliği altındaki Yunanistan sakinleri...sürekliliği kesilmeden bildikleri Yunan dilini tümüyle korurlarken ne idiler, Slav mı, Arnavut mu?"

Sayın Ploritis; Yunan dilinin zaman içinde sürekliliğine ilişkin görüşler de yüzeysel bir söylenceden başka bir şey değildir. Bunu kanıtlamak çok kolay; şu olayı anlatmakla yetinelim: Attika-Boiotia ile güney Eyboia'nın çağdaş Yunan nüfusu (Theba, Atina, Megara ve Karystos kentleri hariç) 1885'lere dek yalnızca Arnavutça konuşuyordu. Theba ve Atina'nın Arnavut kökenli olmayan nüfusu da, bibliyografya bigilerine göre, büyük ölçüde Katalan (İspanyol), İtalyan ve Fransız kökenliydi.

Korinthia, Nauplia ve Troizenia'daki çağdaş Yunan halkının büyük bir bölümü de Arnavut kökenlidir ve bir kesimi bugün bile Arnavutça konuşmaktadır. Bu olay, halkın ulusal bilincinde en küçük bir yanetkiye yol açmamaktadır.

Tarih bilginizi tamamlamak üzere şunu da söyleyeyim: Bizanslı gezgin Kananos'a göre, 1418'de Zygos'ta (Dış Mani), yani Oitylos ile Kalamata arasındaki bölgede, Slav dili konuşuluyordu. Bu bölgedeki Manililerin Melig Slavlarının torunları olduklarını, uluslararası bibliyografya olduğu kadar Politis ve Zakinthinos ta kabul etmektedir.

Söz konusu makalenizde 10 Şubat 1994 tarihli "Ekonomikos Tahidromos" dergisinde yayımlanan ve Alman mediasının Yunanistan aleyhindeki "korkunç ve acımasız bibliyografyasını" konu alan Almanyalı 90

Yunanlının mektubuna da değiniyorsunuz.

Almanyalı 90 Yunanlı, Alman profesör M. Weitmann'ın *"Der ruhelose Balkan; Die Konfliktregionen Suedost-europas"* başlıklı kitabı konusunda "Bu kitapla yanlış bilgilendirme girişimi bütünlenmiş oluyor" diye yazıp, Weitmann'ın bu "rezil kitabının" yasaklanması için Yunan kültür mercilerini harekete geçmeye çağırıyorlar.

Almanyalı 90 Yunanlı Avrupa'nın ortasında yaşadıkları halde, Yunanlıların düşük kültürlü tabakasına özgü refleksleri hâlâ sürdürüyorlar. Buna göre, resmî propagandadan değişik görüşler dile getiren her yazı veya kitap yasaklanmalı ve yazarı mümkünse hapse atılmalıdır.

Yunanistan'a özgü benzeri bir davranışa taze bir örnek olarak Vasilis Rafailidis olayı[1] gösterilebilir; ona verilen 7 ay hapis cezasını, Avrupalı ve Amerikalı aydınların kampanyasından sonra Yunan Meclisi iptal etmek ZORUNDA KALDI.

Mektuplarının bir başka yerinde Almanyalı 90 Yunanlı, Weitmann'ın kitabından söz ederken şunlan yazıyorlar: "Kitap, Makedonya'daki Yunan egemenliğini ve bugünkü statükoyu devirmeye heveslenen herkesin eline kuramsal ve "bilimsel" bol kanıt veriyor, çünkü yetmiş yıldan beri "Makedonların" zorla Yunanlaştırıldıklarını kötüleyici sözlerle anlatıyor."

Almanyalı 90 Yunanlı, Yunanistan'da çeşitli azınlıkların kültürel kimliklerini zorla değiştirmeye yönelik çabalar olmadığı izlenimini uyandırarak, bizi yanıltmaya çalışıyorlar.

Türklerin İstanbul Rum Azınlığına ve Bulgarların Dobruca Türk Azınlığına karşı takındıkları tavnn yanı sıra, size anımsatmak isterim ki, Yunanistan da benzeri olayların dışında kalmamıştır.

Yunanistan, Yargıtay kararıyla Trakya Müslümanlarının Türk olarak adlandırılmalarını yasaklamış bulunmaktadır ve Müslümanların kendi kültürel kimliklerinin kendilerince belirlenmesine ilişkin istemleri hiç göz önüne alınmamıştır. Aynı Yunanistan, kültürel kimliğini Yunan kimliğiyle özleştirmeyen bir Slav Makedon kesiminin bulunduğunu kabul etmemektedir. Yine aynı Yunanistan, güney Arnavutluk'taki (Kuzey Epir) Hellen Azınlığının hakları için ve başka her azınlığın haklan için yırtınıp durmaktadır, tabiî Türk ve Slav kökenli Yunan uyruklular istisna.

Sayın Ploritis; Yunanlı aydınların, içinde bulundukları korkunç tıkanıklıktan çıkıp, ülkemizin siyaset ve din adamlarına, banş uğruna bu hemşerilerimize iyi davranmamız ve sempati göstermemiz ve Yunan vatan-

daşları olarak onlara kendi özel kültürlerini devam ettirme fırsatı tanımamız gerektiğini anlatma zamanı gelmiş değil midir?

Kuzey Yunanistan'daki Slav Makedon ve Türk hemşerilerimizin özel kültürlerini devam ettirmeleri, onların irredantist çevrelerin kurbanı olmaktan ve böylesi bir siyasî gelişmenin yol açacağı trajik sonuçlardan kurtaracak koşullarıları da sağlamış olacaktır.

Biz göçmenler, daha doğrusu atalarımız, 1922'de Yunan siyasî liderlerinin irredantist yayılmacılığının korkunç faturasını ödeyen başlıca azınlık örneğiyiz. Sakarya'daki "dahiyane" askerî macerasıyla Yunan Ordusu bizi evlerimizden, servetlerimizden, haysiyet ve şerefimizden "kurtardı" ve dilenciler olarak anakara Yunanistan'ına götürdü. Aynısı dört yıl önce Bulgaristan'daki Gagavuz Türklerinin başına geldi.

(*) **Gökkuşağı** Partisi: Yunanistanlı ulusal Makedonlar tarafından kurulmuş olan küçük azınlık partisi; 2001 yılından itibaren Avrupa Parlamentosu EFA (European Free Alliance) grubunun üyesidir. Partinin yayın organı aylık dergi **Zora**, birkaç sayı çıktıktan sonra olanaksızlıklar yüzünden kapanmıştır.

(**) **Marios Ploritis**: Atina'nın büyük gazetelerinden To Vima'da ünlü köşe yazarı. Koyu milliyetçi görüşleriyle bilinen Ploritis'in söz konusu makalesi, Yunanistan ile Makedonya Cumhuriyeti arasındaki gerginliğin doruğa ulaştığı bir dönemde yazılmıştır. Yunanistan'ın Makedonya Cumhuriyeti karşısındaki tavrı, tüm Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, Almanya'da da eleştirilere konu olmuştu.

(***) Burada Yunan Dışişleri Bakanı **Theodoros Pangalos**'tan söz edilmektedir.

(****) **Vasilis Rafilidis**: Sinema eleştirmeni, gazeteci ve yazar. Batıtrakyalı Yunanlıların şövenizm taşkınlıklarıyla alay ettiği bir yazısında, bölge Yunanlılarının Eski Yunan kanı taşımadıklarını iddia etmişti (1992). Başta yerel kilise olmak üzere Trakya Yunan derneklerinin öfkesini üzerine çeken Rafailidis, aleyhinde açılan davada bu sözü yüzünden 7 ay hapis cezasına çarptırılmıştı.

On beş günlük
O POLİTİS

25 Eylül 1998 Cuma, sayı 56

(Carneigie Rapport'da içerilen kanıtlara göre)
1913'te Bulgar ordusunun Doksato'da ve Yunan ordusunun Kılkış'ta işledikleri

SOYKIRIM CİNAYETLERİ

G. Nakracas

Yunan ordusunun 1913 Kılkış zaferi ile Makedonya'nın bu bölgesinin Türklerden kurtuluşu münasebetiyle ülkemizde her yıl görkemli kutlamalar olur Bulgar ordusunun 1913'te Drama'nın Doksato köyünde işlediği soykırım cinayeti aynı resmiyetle her yıl lanetlenir.

Bu yıldönümleri çerçevesinde Yunan ordusunun Kılkış'taki Slavca konuşan Makedonlara karşı davranışını bir anıştırmaya bile asla gıdılmemiştir. Makedonlar ki, Türklerle birlikte, bölge nüfusunun neredeyse tümünü oluşturuyorlardı.

Selanik'teki Makedonya Mücadelesi Müzesinin tarihçileri tarafından bu yakınlarda yayımlanan bir çalışmada, Selanik Britanya Konsolosunun 1914 tarihli bir mektubundan şu bölüme yer veriliyor: **"Balkan halklarından her biri, kendi devleti içinde komşularının yandaşlarını tenkil eder ve dünya önünde haklı çıkmaya çalışır; kendisi için Avrupa'nın sempatisini kazanmayı ve komşularının Avrupalılar tarafından kınanmasını amaçlar ve bunu Avrupalıların dikkatini yüksek sesle komşularının eylemlerine çekip, kendi eylemlerini gizleyerek yapar."**

Yunan sözcük dağarcığında "özeleştiri" neredeyse bilinmeyen bir sözcüktür. Oysa yakın ulusal tarihimizle ilgili resmî tarihçilerimizin yapacakları içtenlikli bir özeleştiri ve bunun yanısıra Yunan hükümetinin gerektiği yerde dileyeceği bir özür, halkımızın manevî bakımdan arınmasına yardım-

cı olabilir ve böylelikle gelecekte aynı hataların işlenmesinden kaçınılabilir. Bunun yerine, gerek resmî tarihçilerimizden bazıları gerekse yetkili politikacılardan bir bölümü bugün bile "Üsküp Kıptilerinden" söz etmekte, başpiskopos Hristodulos Cumhurbaşkanının huzurunda "barbar Türklere" değinmekte ve içeriğinde "küfür" anlamına gelen Bulgar sözcüğü bulunan kitaplarla ilgili mahkemelerden yasaklama kararları çıkmaktadır.

İşte bu düşünceler, tarihçi olmadığım halde, arzuları hilafına kendilerini Yunan devletine ilhak ettiğimiz kişilere karşı bizim de ne ölçüde uygarca davrandığımızı saptamak üzere beni Carnegie Rapport'u incelemeye sevketti.

Doksato ve Kılkış bölgeleriyle ilgili Carnegie Rapport bize şu bilgileri vermektedir:

1913'te Doksato'da 2.700 Hellen sakin ve 270 ev vardı. Doksato, komşu iki köyle birlikte, neredeyse tümüyle Türk nüfusun ikamet ettiği bir bölgede tek Hellen yöresiydi.

Bulgarlar, Yunan tarafının da resmî bilgilerine göre, tarif edilmez bir barbarlık göstererek, 500 kişiyi katledip, neredeyse tüm binaları da ateşe verdiler. Felaketten sonra yalnız 30 ev ayakta kalmıştı.

Carnegie Rapport'da Drama'nın Bulgar valisi Dobrev ile katliamı yapan askerî birliğin komutanı Sofroniev'in uluslararası bir komisyon tarafından alınan ifadeleri var.

Dobrev ifadesinde şunları söylemektedir: *"8 Temmuz 1913 tarihinde Bulgar ordusu Kavala'yı terketmek zorunda kaldı; gerilediği sırada Doksato köyü dışında silahlı Rumlar bir Bulgar süvari erini öldürüp, bir ikincisini de yaraladılar. 10 Temmuzda 30 erden oluşan bir Bulgar birliği, asayişi sağlamak üzere Doksato'ya girmek istedi; bu askerî müdahele silahlı Rumların açtığı ateşle püskürtüldü. 11 Temmuzda bölgeye 2 süvari bölüğü, 2 piyade bölüğü ve 4 toptan oluşan Bulgar kuvvetleri gönderildi ve asayişi sağlamak ve Bulgar ordusunun güvenlik içinde gerilemesi için gerekli koşulları hazırlamak amacıyla Doksato'yu kuşattı. Birkaç top ateşinden sonra 500 silahlı Rum ile sivil ahalinin bir bölümü kaçmaya başladı ve Bulgar süvarisi onların peşine düştü. Özellikle Bulgaristanlı Müslüman Pomaklardan oluşan Bulgar piyadesi Doksato'ya girip, orada 300 kişiyi öldürdü ve birçok evi yaktı."*

Sofroniev'in ifadesinde şunlar var: *"13 Temmuz tarihinde Doksato dışında silahlı Rumlarla bir çatışma oldu. Bu çatışmada 150, belki de 300 silahlı Rum ile 14 Bulgar öldürüldü. Daha sonra Sofroniev Doksato'dan*

ayrılarak, orada Bulgar piyadesine ait Bulgaristanlı Pomaklar ile silahlı yerli Türkleri bıraktı; ne yaptılarsa onlar yaptılar ve olup bitenler konusunda kendisi orada bulunmadığı için hüküm veremiyordu."

Komisyon, Sofroniev'in söylediklerinin gerçeği yansıtmadığını, yani çatışmanın ve 300 silahlı Rumun öldürülüşünün Doksato dışında gerçekleşmediği kanısındadır. Zira aslında gayrinizami bir grup olan 300 asker, Bulgar süvari ve piyadesinin 4 topla takviye edilen büyük gücü karşısında esaslı bir direniş gösterecek durumda değildi.

Uluslararası komisyonun çıkardığı vargı: **"Doksato katliamının Bulgarlar tarafından değil de, Türkler tarafından yapıldığı sonucunu çıkarmakta tereddüt etmiyoruz."**

Sofroniev kuşkusuz yalan ifade vermiştir. 300 silahlı Doksato içinde ve kendisi orada bulunduğu sırada katledilmiştir ve oradan ayrıldıktan sonra gerek Bulgar askeri Pomaklar gerekse Bulgar ordusunca silahlandırılmış yerli Türkler, silahlan alınmış Rum gerillacılara ve Doksato'nun sivil ahalisine karşı korkunç zulüm eylemlerine giriş-mişlerdir.

Komisyonun "katliamı Bulgarların değil de Pomakların yaptığı" vargısına gelince, şunu söylemek gerek: Böyle bir vargı gerçek olabilir, ancak ahlâken tamamen kabul edilmez bir vargıdır. Pomaklar Bulgar askerleriydi ve eylemlerinin sorumluluğunu hem komutanları hem de askerî birliğin ait olduğu ülke taşımaktadır.

Yunan ordusunun 1913'teki barbarlık eylemlerini araştırmak, uluslararası komisyon için daha az yorucu bir iş oldu; çünkü bunlar, Yunan ordusu başkomutanı kral Konstantin'in emriyle yapılmıştı.

Komisyon, 12 Temmuz 1913 tarihinde Avrupa ülkelerindeki Yunan elçiliklerine gönderilen resmî telgrafı yayımladı. Telgrafta şunlar yazılıydı: **"The general commanding the Sixth Division informs me that the Bulgarian soldiers under the command of a captain of gendarmes gathered in the yard of the school house at Demir Hissar overone hundred notables of the town, the archibishop and two priest, and massacred them ali... and declare that to my regret I shall find myself obliged to proceed to reprisals..."**

Görülmemiş bu kral emrinin çevirisi şöyle: "Altıncı Tümen komutanı general, Bulgar askerlerinin Demirhisar (bugünkü Sidirokastro) okul bahçesine topladıkları kentin ileri gelenlerinden yüzden çok kişiyi, başpapazı ve

daha iki papazı kılçtan geçirdiklerini bana haber verdi..., ve misillemeye gidileceğini üzülerek bildirmek zorundayım..."

Komisyon, Yunan ordusunun Kılkış'taki taşkınlıklarının, misilleme yapılmasına ilişkin kral emrinin çıktığı tarihten sekiz gün önce, yani 4 Temmuz 1913'te, vuku bulduğunu yazmaktadır. Bir başka deyişle, silahlı tutsakların ve sivil ahalinin kitlesel katliamına ilk başlayan Bulgar ordusu değil de Yunan ordusu olmuştur.

Carneige Rapport'da Kılkış bölgesinde ve kentin içinde olup bitenler ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Oradaki bilgilere göre, Kılkış, refah düzeyi iyi küçük bir kentti, 13.000 sakin içeriyordu ve salt Slavca konuşulan bir bölgenin merkezini oluşturuyordu. Sayı bakımından üstün olan Yunan ordusu Kılkış kentini 4 Temmuz 1913'te ele geçirdi. Uluslararası komisyonun Bulgar papazlardan aldığı bilgiye göre, gerileyen Bulgar ordusu zaten kenti terketmiş ve nüfusun büyük bir bölümü bir gün önce, yani 3 Temmuz 1913 tarihinde orasını boşaltmıştı.

Kılkış, tahkimli bir kent olmadığı için, küçük ölçüde bombardımana tabi tutuldu ve Öksüzler Yurduna ve onun yanındaki Fransız Hastanesine - muhtemelen yanlışlıkla- düşen birkaç top mermisi komşu 4-5 evde yangın çıkmasına neden oldu. Bu bilgiler, Yunan ordusunun Kılkış kentine girdiği 4 Temmuz günü kentin genelde zarar görmemiş bir halde olduğunu doğrulamaktadır. Fakat komisyon orasını ziyaret ettiğinde yalnızca yıkıntılar buldu.

Avrupalı gözlemciler, Yunanlı askerlerin her evden kalmış olan sakinleri uzaklaştırdıklarını ve sonra evi yağmalayıp ateşe verdiklerini doğrulamaktadırlar. Yunan ordusu Kılkış'ı ele geçirdiğinde toplam olarak 40 köyü ve 4.725 evi veya binayı ateşe vermiştir. Uluslararası komisyonun raporunda yakılan köylerin adlanna ve yıkılan evlerin sayısına ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Yıkımı tamamlamak üzere Yunan ordusu başıbozuk Türkleri kullanarak, dokuz gün sonra Doksato'nun yıkımında Bulgar ordusunun da kullandığı yöntemi başlatmış oldu.

Kılkış'ta komisyona Yunan ordusu tarafından katledildiklerine inanılan 74 kişilik bir liste teslim edildi; bunlardan çoğu kadın, 11'i de bebekti.

100.000 Makedon göçmenden en büyük bölümü Yunan ordusuyla karşılaşmamıştı. Bu nedenle göçmenler, Akanyel köyünden kaçanlar istisna, Sofya'da uluslararası komisyona kişisel deneyimleriyle ilgili bilgi verecek durumda değildiler.

Akanyel köyüne Bulgaristan'a geçmeye çalışan 4.000 göçmen

toplanmıştı. 6 Temmuz tarihinde 300 kişilik Yunan süvari birliği onlara orada yetişti. Süvari birliği komutanı, göçmenlerin teslim olmalarını kabul etti ve ellerinde bulunan az sayıdaki silahları teslim etmelerini emretti. Ardından göçmenler askerlere yiyecek olarak peynir ekmek verdiler. Göçmenler teslim olduktan hemen sonra, Yunanlılar 60 erkeği ayırıp, oradaki bir ormana götürdüler. O zamandan beri bu erkeklerin izine rastlanmamıştır.

Görgü tanıkları, Yunan askerlerinin bir gün sonra insan öldürmeye, kadınlara tecavüz etmeye ve para çalmaya başladıklarını doğrulamaktadırlar. Komisyon, Yunan ordusunun Akanyel köyünde katlettiği göçmen sayısını kesin olarak saptayamadığını yazmaktadır. Sofya'da komisyona, komşu köylerin sakinlerinden Akanyel köyünde katledildiklerine inanılan 365 kişilik bir liste verilmiştir.

Gevgeli'de Avrupalı bir görgü tanığı, komisyona verdiği ifadesinde, Yunan ordusunun Gevgeli'ye girdiğinde 200 Bulgar vatandaşını kurşuna dizdiğini söylemektedir. Sofya'daki Makedon göçmenlerin tanıklıklarına göre, Kirçovo ve Germiyan köylerinde Yunan ordusu birçok -muhtemelen birkaç yüz- kişiyi kurşuna dizmiştir.

Bu son bilgileri komisyon doğrulayacak durumda değildi. Ancak 14 Temmuz 1913 tarihinde Ratlog'un Dobiniçe köyünde Bulgarların ele geçirdikleri Yunan ordusuna ait bir torbanın içeriği, Yunan askerlerinin taşkınlıkları konusunda Makedon göçmenlerin verdikleri ifadeleri doğrulayan önemli bir kanıt oluşturmuştur. Torbada mektuplar vardı ve gönderen ile gönderilenlerin adları açıkça okunan bu mektuplar otantikti. Uluslararası komisyonun yazdığına göre, zarfların üstünde askerlerin ait oldukları birliklerin mühürleri kolayca seçiliyordu. Bu mektuplardan büyük bir bölümü komisyonun işine yaramayan önemsiz bilgiler içeriyordu. Komisyon bunlardan içeriği önemli 25 tanesini seçip ayırdı. Carneige Rapport'da yayımlanan mektup bölümlerinden bazıları şöyle:

* Kralın emri üzerine bütün Bulgar köylerini ateşe veriyorduk; çünkü Bulgarlar o güzelim Serez kentini, Nigrita'yı ve çeşitli Rum köylerini yakmışlardı.

* Burada köyleri ateşe veriyor ve Bulgarları öldürüyoruz, kadınları da, çocukları da.

* Az sayıda esir tutmuştuk, onları da öldürdük, çünkü öyle emir almıştık.

* Köyleri yakmamız gerekiyordu, çünkü emirler öyleydi, gençleri

kılıçtan geçiriyorduk, yalnız yaşlılara ve çocuklara dokunmuyorduk.

* Elimize düşen bütün Bulgarları kılıçtan geçirdik ve köyleri yaktık.

* Nigrita'da esir ettiğimiz 1.200 kişiden yalnızca 41'i hapiste kaldı, geçtiğimiz yerlerde bu soydan en küçük bir kök bile bırakmadık.

* (Beş Bulgar askerinin) Diri diri gözlerini çıkardık.

Carneige Rapport'daki Bulgar ve Yunan ordularının taşkınlıklarına ilişkin bu kanıtlardan varılan yargı şudur: Halklarımızın manevî bakımdan arınması, hem Bulgar hem de Yunan hükümetinin mağdurların torunlarından resmen özür dilemesi ve aynı zamanda eylemli bir pişmanlık gösterisi olarak simgesel bir maddi tazminat ödemesi ile ancak mümkün olacaktır.

Biri Avrupa üyesi olan, öbürü olmak isteyen iki ülkeye de yakışan haraket budur.

Dr. G. Nakracas

Bibliyografya

The Other Balkan Wars
The Balkan Crises: 1913 and 1993
Copyright 1993 by George F. Kennan
CARNEIGE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE
2400 N Street, N., W., Washington, DC 20037
ISBN 0-87003-032-9

Doktor-Yazar
Dr Giorgios Nakracas'ın
European Free Alliance (EFA) **Partisi**
Avrupa milletvekillerine yaptığı

Konuşma

Brüksel, 12 Mayıs 2000

Sayın Başkan,

Partinizin toplantısında Makedon dilinin Yunan eğitim sistemine alınması konusu üzerinde konuşmak üzere bana yapmış olduğunuz nazik davetiniz için size teşekkür etmek istiyorum.

Makedoncanın Yunan eğitim sistemine alınması konusu yeni olmayıp, Cemiyeti Akvam'ın merkezi New York'ta Yunanistan ve Bulgaristan temsilcileri Politis ile Kalfov'un ilgili anlaşmayı imzaladıkları 1924'ten beri askıda olan bir konudur.

Bu anlaşma, Kuzey Yunanistan'da Slavca konuşan Makedonyalıların himayesiyle ilgiliydi ve Makedon dilinin Yunan eğitim sistemine alınmasını öngörüyordu.

Florina-Bitola bölgesinde konuşulan Slav lehçesini temel alarak hazırlanan ABECEDAR başlıklı Makedonca okul kitabı 1925'te Atina'da basılmış, ancak 2 Şubat 1925 tarihinde Yunan Meclisi Makedon dilinin öğretimini öngören Politis-Kalfov protokolünü onaylamayı reddedince, okullara girme yolunu bulamamıştır.

Kendim ulusal Makedon olmadığım halde, özellikle ideolojik nedenlerle bu konuya büyük ilgi duymaktayım.

Yunanistan bugün Avrupa Birliği'nin bir tam üyesi için gerekli ekonomik ve yönetsel koşullara uyum sağlamaya çalışırken önemli ilerlemeler kaydetmektedir.

Ülkemizin Avrupa Birliği'ne amaçlanan ideolojik uyumunun başarıya ulaşması, insan haklarının himayesine ilişkin Avrupa ideolojisini benimseyemediği takdirde mümkün olmayacaktır. Bu ideoloji ki, pratikte özellikle azınlıklara karşı bir himaye politikası uygulanmasıyla ifade bulmaktadır.

İnsan hakları konusu felsefî olarak ilk kez 16. yüzyılda Hollanda'da Erasmus tarafından dile getirildi. O zamandan beri Avrupalı aydınların Ulus-Devlet ideolojisinin ortadan kalkması gerektiğine ikna olmaları ve onun yerini bugün Avrupa Birliği'nde ifadesini bulan çokulusluluk idolojisinin alması için beş yüzyıl boyunca milyonlarca can kaybına mal olan sürekli mücadele ve savaşlar gerekti.

Çokuluslu Avrupa, çokkültürlü Avrupa'sız düşünülemez. Avrupa çokulusluluk ideolojisi ile bölgesel ekonomik özerklik ilkesi (yineliyorum, bölgesel ekonomik özerklik), ideolojik iki sağlam temel oluşturacak ve bu temeller üzerinde Avrupa Birliği'nin sürekliliği ve böylelikle Avrupa Kıtasında bu kesimdeki savaşların ortadan kalkması sağlanacaktır.

Bir halkın en önemli kültür hazinesi yazılı dilidir. Tarihin bize kanıtladığı bir şey vardır: Dilinin yazısı olmayan veya yazı kendisine yasaklanan her halk, kültür bakımından yok olmaya mahkumdur.

Antikçağ tarihçisi Herodotos, eski Thraklann Hintlilerden sonra en kalabalık halk olduklarını yazmaktadır; kalabalık nüfusuna rağmen, sırf yazısı olmadığı için Thrak halkı kültürel bakımdan yok olmuştur.

Yunan toplumunun, toplumla birlikte Yunan hükümetinin, üstelik Avrupa Birliği üyesi olan bir ülkedeki hükümetin, bir yandan Türkiye'de Kürt halkına anadilinin okullarda öğretilmesi için yıtınıp dururken, öbür yandan Kuzey Yunanistan'da ulusal Makedonlara anadillerinin öğretilmesine müsaade etmemesi, daha kötüsü onların varlıklarını bile tanımaması, tümüyle kabul edilmez bir olaydır.

"*Bugünkü Yunan, Bulgar ve Türklerin Yakın Soy Akrabalığı*" konulu kitabımda (bu kitap EFA-Yeşiller grubu Avrupa milletvekillerinin emrine amadedir) sakinleri yakın geçmişte veya bugün bile günlük dil olarak Makedonca konuşan Kuzey Yunanistan köyleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Bütün bu nedenlerle, Avrupa Birliği siyasilerine ve özellikle EFA-Yeşiller grubu Avrupa milletvekillerine, Makedoncanın Yunan eğitim sistemine alınması yolunda, bunu isteyen Makedonlar için, Yunan hükümetine baskı yapma çağrısında bulunuyorum.

Ayrıca, 2001 yılında Avrupa Birliği'nin Yunanistan ulusal Makedonlarının anadilini himayesi altına alabileceği ve Makedoncayı kaybolma tehlikesiyle karşılaşan dil olarak ilan edebileceği kanısındayım.

Sözlerime son verirken, bana bu toplantıda konuşma fırsatı verdiğiniz ve beni sabırla dinlediğiniz için size candan teşekkür etmek istiyorum.

Açık Mektup

Yunanistan Başbakanı
Kostas Simitis
Ekselanslarına

Dr Giorgios Nakracas
Chest- physician, Auteur
Postbus 5159
3008 A. D. Rotterdam
Nederland
e-mail: g.nakratzas@wxs.nl

Rotterdam 13 Mayıs 2000

Sayın Simitis,

Bu açık mektubum aracılığıyla, Avrupa Birliği'ne üye tüm ülkelerdeki azınlıkların siyasî partisi EFA'nın Avrupa milletvekillerine hitaben yaptığım konuşmanın kopyesini size de iletmeye cüret ediyorum.

Konuşma, partinin başkanlık divanının daveti üzerine, bu yıl 12 Mayıs günü Brüksel'de yapılmıştır.

Sizin siyasetinizin hararetli taraftarı olmama rağmen, konuşmamda, tüm Yunan hükümetlerinin Yunanistan'daki azınlıklar konusunda izlemiş ve izlemekte oldukları siyasete karşı itirazımı dile getirmekteyim.

Belki de Yunan toplumunun görüşlerine itiraz ettiğimi söylemem gerekecek. Bir toplum ki, bu yakınlarda, Türkiye Kürtlerine öbürleri yanında anadillerini öğrenmeyi yasaklayan Türk hükümetini kulakları sağır edercesine protesto etti. Bu protestoyu insan onaylamaktan başka bir şey yapamaz.

Ancak Slavca konuşan ve kendilerini ister ulusal Yunanlı ister ulusal Makedon hisseden Makedonyalıların anadilini Yunan eğitim sisteminde öğretme konusuna gelince, yine aynı toplum, bu hakkı tanımayı reddettiğine

den başka, daha da ileri giderek, *Yunanistan'da ulusal Makedon yoktur* diye iddia etmektedir.

Sayın Başbakan; aynı konu üzerinde çifte toplumsal ahlak, böyle bir toplumda toplumsal ahlak bulunmadığını gösterir.

Yeşiller ve EFA gruplarının ortak toplantılarında 48 Avrupa milletvekili, Slavca konuşan Makedonyalıların kültürel haklarını güvenceleyen önlemlerin alınması için ekselanslarınıza çağrıda bulunmaya karar verdiler.

Beni şahsen çok mutlu eden husus, ulusal Makedonlann politik organı Gökkuşağı'nın resmî tavrı olmuştur. Gökkuşağı, ayrı azınlık okullarının milliyetçilik ocaklarına dönüşebileceği düşüncesiyle böyle okulların kurulmasını istememektedir. Milliyetçilik ki, bugünkü AB'deki Avrupa gerçeğinde zaman ve zemine aykırı bir olgudur.

Sayın Başbakan; 48 Avrupa milletvekilinden gelen tepkilerin, Bakanlar Kurulunuzda konuyla ilgili yapıcı bir görüşmeye ve Slavca konuşan Makedonyalılara (hem ulusal Yunanlılara hem de Gökkuşağı gibi ulusal Makedonlara) ait kuruluşlarla temasa geçmeye vesile olmasını dilerim.

MARKSİZM
Defterleri
Sayı 9

Temmuz-Ekim 1996
Aylık Kuram ve Politika Dergisi

Giorgios Nakracas

Dış politikamızın Yunaniçinciliği

Her toplumun politikacı camiası, o toplumun parlamenter temsilcisi sıfatıyla, politik görgü düzeyinin, özellikle temsil ettiği gençliğin görgü düzeyinin, ilke olarak başlıca sorumlusu da sayılmalıdır.

Her ülkenin dış politikasının eleştirel tahlilinden, bir yere dek, politikacı camiasının ve dolayısıyla halkın kendisinin politik ahlakını değerlendirme ölçüsü olarak yararlanılabilir.

Bugünkü çokuluslu Avrupa'da yaşamaya devam etmek istiyorsak, ne kadar acı olursa olsun, Yunan dış politikasının cesurane bir özeleştirisini yapmamız şarttır.

Yunan toplumuna olduğu kadar komşu halklara da sıkıntı veren konular, Kıbrıs, Kuzey Epir, Makedonya ve Ege konularıdır. Bu dört konuda da politikacı camiamızın önemli bir bölümünün zihniyetini niteleyen, bir Yunan-Ortodoks fundamentalizmi ile Yunaniçinci bir egopatidir.

Kıbrıs konusunda Yunanistan gençleri bugün bile hâlâ Kıbrıs'a Türk müdahalesi, Kıbrıs topraklarının işgali ve Türk vandalizmleri dogmasıyla yetiştirilmektedir. Türk vandalizmleri kuşkusuz olmuştur, olayı bu yakınlarda Kıbrıs Türk lideri Denktaş ta kabul etmiştir. Ancak sükûtla geçiştirilen Grivas'ın vandalizmleridir.

"Türk tavukları bile canlı kalmasın" sloganıyla Grivas'ın 1967'de Kıbrıs Türk köyü Kofinu'yu ateşe verirken öldürdüğü masum köylülerin sayısıyla ilgili elimizdeki bilgiler, yabancı mediadan geliyor (27 Nisan 1966 tarihli Hollanda gazetesi NRC'de çıkan yazı). Bu olayda olduğu gibi, Yunanistan gençlerine "kendi" kaynaklarından nesnel bilgilenme olanağı asla verilmiyor.

Bağımsız Kıbrıs devletine askerî müdahalede bulunanın ve devlet başkanını öldürmeyi planlayanın Türkiye değil de Yunanistan olduğu neredeyse unutulmuş bulunuyor.

Diktatörlerin Amerikalılar tarafından kışkırtıldığına dair iddialar, Yunan halkını manevî sorumluluktan kurtaramaz.

Cuntayı devirmek için az sayıdaki kişisel çabalar dışında kitlesel halk grevleri ve daha başka kitlesel hareketler olmadı. Bu da, Yunan halkının o zamanki rejimi *de facto* tanıdığı ve tabiî aynı zamanda rejimin işlemlerinden doğan sorumluluğa da ortak olmayı kabul ettiği anlamına gelir.

Bazı yetkililerce Kıbrıslı Türkler yeniden Kıbrıs Rum egemenliği altına girmelidir diye dile getirilen gerçekdışı talebin çılgınlığıyla Kıbrıs dramı doruğuna ulaşmaktadır. Bu egemenliğin iki halkın barış içinde bir arada yaşamalarını sağlamadığı kanıtlanmıştır.

Sağduyulu Yunanlı politikacılar (Miçotakis, Kirkos) tarafından Kıbrıs sorununa tek gerçekçi çözüm olarak önerilen Konfederasyon, düşünce tarzları gerçeklik ve mantıkla hiçbir ilişkisi olmayan başka Yunanlı politikacılar tarafından teslimiyetçi çözüm olarak kabul edilmektedir.

Toplumsal ahlak derecesiyle sıkı sıkıya bağlı ikinci dış politika konusu da, güney Arnavutluk'taki Rum azınlığı konusudur. Yunan devleti ve özellikle çeşitli Yunanlı-Ortodoks fundamentalistler, güney Arnavutluk'taki Rum azınlığının ulusal bakımdan kendini belirleme ve eğitimi ile ilgili insan hakları konusunda yırtınıp durmaktadırlar ve iyi de yapmaktadırlar.

Fakat komşu Makedonya Cumhuriyeti sakinlerinin veya kendilerini ulusal Makedon kabul eden Yunan Makedonya'sındaki Slavca konuşan Makedonların bir bölümünün ulusal bakımdan kendilerini belirleme hakkına gelince, Makedon ulusunun yapay olduğunu ve bu nedenle böyle bir ulus bulunmadığını, varsa bile 100 yıllık bir tarihi olduğunu, yani kabul edilemeyeceğini kanıtlamak üzere Büyük İskender'le birlikte sayısız "derin" tarihî çalışmalar seferber edildi.

Harita No 1: 6 millik karasuları rejimiyle Ege'deki statüko.

Harita 2: 12 millik karasuları rejimiyle Ege'deki statüko.

"Tanınmış" Yunanlı tarihçilerin söylemedikleri bir şey, anakara Yunanistan'ındaki bugünkü Yunanlıların ezici çoğunluğunun 200-250 yıl önce Yunanca konuşmadığından başka, Yunan ulusal bilincine bile sahip olmadığıdır. Tabiî bu olay, onların bugünkü torunlarının Yunan ulusal kimliğini kabul etmeme hakkını kimseye vermez.

İşte bu nedenle, güney Arnavutluk'taki Rum azınlığın ulusal bakımdan kendini belirlemesine ilişkin talebinde Yunan toplumunun ahlakî bakımdan haklılığı, Makedonya Cumhuriyeti sakinleri ile Yunan Makedonya'sında kendilerini ulusal Makedon olarak belirleyen Slavca konuşan Makedonyalıların ulusal bakımdan kendilerini belirleme hakkını tanıdıktan sonra ancak kabul edilebilir.

Aynı şekilde güney Arnavutluk'taki Rum azınlığın Yunan dilinde eğitim görmesine ilişkin talebinde de Yunan toplumunun ahlakî bakımdan haklılığı, Slavca konuşan Makedonyalılardan isteyenlere Makedoncayı öğrenme hakkını tanıdıktan sonra ancak kabul edilecektir.

Ege'deki statüko konusunda, Makedonya konusunun tersine, bu kez öbür siyasî partilerle birlikte Sol da, Türkiye'yi, Ege'deki yayılmacı politikasıyla Adalar Denizinin 70 yıllık statükosunu bozmaya çalışmakla suçlamaktadır.

Yunan-Türk bunalımının nedenlerinin eleştirel bir tahlili, Ege'deki statükoyu kimin bozmaya çalıştığı sorusuna yanıt bulmamıza yardımcı olacaktır.

Bugünkü karasularının uluslararası düzeyde 6 millik bir şerit olarak tanınmışlığı (Harita No 1), Ege'de %10-20'lik bir Yunan egemenliğine, Türk gemilerinin Akdeniz'le özgürce iletişimine ve Ege Denizinin büyük bir bölümünün Rus, Amerikan veya herhangi bir başka savaş filosu için uluslararası demirleme alanı olarak kullanımına müsaade etmektedir.

Deniz dibinden petrol ve başka ham madde çıkarma tekniklerinin gelişmesi, Ege'nin mülkiyeti ve kullanımı konusunda yeni sorunlar doğurdu.

Yunanistan'ın karasularını 6 milden 12 mile çıkarma hakkı, uluslararası deniz hukukuna dayanmaktadır; bu, ilk biçimiyle Cenevre antlaşması olarak bilinmektedir.

Ege'deki Yunan karasularının zamanla 12 mile çıkarılacağına ilişkin Yunan Meclisinin bu yakınlarda yaptığı duyuru kararlaşırsa, bu denizin yaklaşık olarak %80'inin Yunan egemenliğine geçmesi sonucunu doğuracaktır

(Harita No 2). Yunan Meclisinin YAYILMACI isteğinin uygulanmasıyla, Türk gemilerinin Akdeniz'le iletişimine sürekli bir ambargo konulacak, uluslarası denizcilik engellenecek, uluslararası demirleme alanları kısıtlanacak veya ortadan kalkacak ve 6 milden sonra denizdeki tüm petrol rezervleri Yunan mülkiyetine geçecektir.

Yunan su sahasında amaçlanan genişletmenin dayandığı Cenevre antlaşmasını Türkiye imzalamamıştır. Bu olay, söz konusu antlaşmanın Türkiye'yi bağımlamadığı anlamına gelir; imza etmediği uluslararası antlaşmaların Yunanistan'ı veya başka ülkeleri de bağımlamadığı gibi.

Türkiye'nin Cenevre antlaşmasına imza etmemiş olması, kendiliğinden yalnızca onun haklı olduğu anlamına gelmez; ancak aynısı Yunanistan için de geçerlidir.

Ege konusunda bu gelişme, Yunanistan ile Türkiye arasında uluslararası bir hukuk sorunundan çok siyasî bir sorun bulunduğunu göstermektedir. Siyasî bir sorun da, ya savaşla ya da görüşmeler ve karşılıklı gerilemelerle çözümlenir.

Türkiye, bundan yirmi yıl kadar önce Yunanistan'a sözlü bir nota vererek, Ege'deki statükonun değişmesinin kendisi tarafından *casus beli*, yani savaş nedeni olarak kabul edileceğini bildirmişti. Bundan başka daha önce hem Sovyetler Birliği hem de Amerika Birleşik Devletleri, o dönemin Yunan hükümetine Yunan karasularının genişletilmesine taraftar olmadıklarını açıklamışlardı.

Yunan propaganda mekanizması, Ege'deki statükoda tek yanlı ve tümüyle akıldışı bir değişikliğin (olay, bu kez doğuya yönelik yeni bir ambargoya çok benzemektedir) "pazarlık konusu olamayacak egemenlik haklarımız" gibi bir şey olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda Solu bile ikna etmeyi başardı.

Ortaklarıyla önceden anlaşmadan, Avrupa Birliği sınırlarını Büyük İskender ambargosuyla Makedonya Cumhuriyetine kapayan aynı Yunanistan, AB'yi şimdi ortak Avrupa sınırlarını savunmaya çağırıyor.

Türk dış politikasının, Onikiadalar'da, Sakız'da veya Lesbos'ta Yunan egemenliğini yadsımanın bugünkü Avrupa'da tasavvur edilemeyeceğini bilen kişilerce yönetildiğine inanmak istiyorum. Vergina bayrağı parodisinde olduğu gibi, kimseyi ilgilendirmeyen bazı kayaların egemenliğini yadsıma, gelecekteki görüşmelerde diplomatik ödün bulunsun diye yapılmaktadır yalnızca. Türkiye ile görüşmelerin gerekli olduğu konusunda

Kirkos ve Miçotakis gibi kişilerce savunulan tezler neredeyse teslimiyetçi olarak nitelendirilmektedir; aynen, bugün kabul edilmesi için Yunanistan'ın resmen yalvarıp yakardığı Pineyro paketini savunan Yunanlıların tezleri de o zaman teslimiyetçi ve haince olarak nitelendiriliyordu.

Bibliyografya:

Ege'deki Çatışma, Dr Wolff Heintschell von Henegg, Schriften zum Volkerrecht, band 89, Dunker and Hanbolt, Berlin

Yazı kurulunun notu:

Dergimiz, Nakracas'ın makalesini olduğu gibi yayımlarken, Yunan halkının Kıbrıs'taki cunta darbesinden sözüm ona ortak sorumlu olduğu konusunda yazarın görüşüne asla katılmadığını açıklamak zorundadır.

"Kitlesel grevler" belki olmadı, çünkü onları örgütleyecek kişiler hapiste ve sürgündeydiler; ancak bir Teknik Üniversite direnişi oldu, sonra kitlesel bir öfke dalgası oluştu ki, seferberlik döneminde diktayı deviren de bu oldu. Yunan halkının "o zamanki rejimi tanıdığı" iddiası yanlış olup, tarihî geçekle bağdaşmamakta ve makalenin savunduğu ilginç görüşlere gölge düşürmektedir.

Dr Giorgios Nakracas
Doktor-Yazar
Postbus 5159
3008 AD Rotterdam
Nederland

Sosyalizm İçin Marksist Hareket
"ÇEKİLİŞ" Dergisi
Lider Grubuna
Mezonos 1, Platiya Bathis
10438 Atina, Yunanistan

Rotterdam, 16 Kasım 1998

Sayın Baylar,

Bu yakınlarda Selanik'te hareketinizin coşkulu gençlerinden ***"Yunan-Türk ilişkileri,*** *19 soru ve yanıt,* ***Kardaktan sonra"*** başlıklı ilginç broşürünüzü elde ettim. Okuduğum bu metin, bu **açık mektubu** yazmama neden oldu.

Kişisel görüşüme göre, broşürünüzün içeriği, Yunan toplumunun büyük bir bölümünün öteden beri içinde bulunduğu ideolojik çelişkiyi yansıtmaktadır.

Sayfa 10'da şunları yazıyorsunuz: **"... Aynısı, Yunan işçi hareketi için geçerlidir. İşçi hareketinin, Ege hava sahası, karasuları ve kıta sahanlığı konularındaki çatışmadan kazanacağı hiçbir şey yoktur. Yunan karasuları 6 milden 12 mile çıkarılırsa hiçbir şey kazanmayacaktır. Ege'de petrol bulunması durumunda bile hiçbir şey kazanmayacaktır -çünkü bundan yararlanacak olan çokuluslu yabancı şirketlerdir ve onlarla birlikte Vardinoyannis ve Laçis'tir [*], Yunanistan'daki yakıt fiyatlarında ise düşüş olmayacaktır."**

Bu Marksist tahlile büyük ölçüde katılıyorum, her ne kadar ben ideoljik bakımdan Kostas Simitis'in partisinin çağdaşlaşıcı ve Avrupacı kanadının safında yer alıyorsam da.

Ancak sayfa 20'de şu şaşırtıcı şeyleri yazıyorsunuz: **"Ege'ye gelince; Türkiye'nin talepleri o kadar büyük ki, bunları hiçbir Yunan hükümetinin kabul etmesi mümkün değil. Türkiye, Yunan hava sahasının 10 milden 6 mile düşürülmesini, uçak seferleri konusunda Ege'nin neredeyse yarı yarıya paylaşılmasını istemekte, kıta sahanlığının büyük bir bölümünü talep etmekte ve karasularının genişletilmesi durumunda Yunanistan'ı savaşla tehdit etmektedir."**

"Hiçbir Yunan hükümetinin kabul etmesi mümkün değil" görüşü-tümcesi, Marksist politik hareketinizin apaçık bir politik tezidir, ancak bu -sizin yeğlediğiniz terimi kullanacak olursam- büyük burjuvaziye özgü bir tezdir.

1) Yunan hava sahasının 6 ile 10 mil arasıyla ilgili tezinize gelince; Yunan gençliğini yanlış bilgilendirdiğinizi söylemek zorundayım, umarım ki bunu kasten yapmıyorsunuz.

Yunan hava sahası salt ilk 6 milden ibaret olup, öbür 4 mil üzerinde ülkemiz yalnız hava trafiğini elinde bulundurmakta ve bununla egemenlik hakkı kullanmamaktadır.

Kuraldışı bu düzenleme, 1940'tan önce çıkarılmış bir Yunan hükümet karanamesine dayanmaktadır. O dönemde hava trafiği sorunlan önem taşımıyordu, çünkü Ege'deki havacılık ilkeldi. Eğer bu tek yanlı düzenleme sınır belirlemesi olarak kabul edilirse, ki değildir, o zaman Yunanistan denizde 6 mil karasuları, havada ise 10 mili olan yegâne ülkedir. Politik tezinizin, Türkiye ile görüşmeyi ve onurlu bir uzlaşmayı reddederek, bir Yunan hükümetinin bu önemsiz konunun düzenlenmesini kabul edemeyeceği ve kabul etmemesi gerektiği olamayacağına inanmak isterim.

Bu konunun barışçı çözümü için Türkiye ile görüşmeleri, yani uzlaşmayı reddeden politik tez üzerinde ısrar ettiğiniz takdirde, iki ülke arasında savaşa meydan verebilecek tesadüfî bir vesilenin sorumluluğunu da kendiliğinden kabul ediyorsunuz demektir. Bir savaş ki, Türkiye ve Yunanistan'da yüzbinlerce gencin kaybına yol açacaktır.

2) İkinci teziniz şu: *Türkiye (gelecekte yayılmacı davranış göstermesi muhtemel* bir ülke diye yazıyorsunuz) *Yunanistan'ın şimdi veya gelecekte* karasularını 6 milden 12 mile çıkarması durumunda onu savaşla tehdit etmektedir.

Her ne kadar psikiyatrist olma şerefine nail değilsem de, burada, karasuları konusunda **şu an kimin**, Yunanistan'ın mı yoksa Türkiye'nin mi, **yayılmacı politika izlediğinin** belirlenmesinde, şizoid bir ideolojik çelişki var gibime geliyor.

Türkiye, Ege'deki karasularıyla ilgili bir anlaşmanın yasallığını kabul etmek zorunda değildir, çünkü bu anlaşmayı imza etmemiştir. Güney Amerika'nın Rio de la Plata kentinde yıllar önce imzalanmış uluslararası deniz hukukuyla ilgili anlaşmanın tüm ciltlerini okuma zahmetine katlanırsanız, orada Ege'yi ilgilendiren her sayfada Türkiye'nin anlaşmanın uygulanması durumunda yaşamsal çıkarlarının tehdit edileceği gerekçesiyle imza etmeyi yazılı olarak reddettiğini göreceksiniz.

Yunanistan karasularının 12 mile çıkarılması, uluslararası güney Ege Denizinin bir Yunan gölüne dönüşmesi sonucunu doğurmaktadır. Böylelikle, nüfusu 10 milyon olan bir ülke, nüfusu 70 milyon olan bir ülkeye, Türkiye'ye, gerçekte sürekli bir deniz ambargosu uygulayacak ve aynı zamanda Hazar Denizi petrollerinin nüfusu 400 milyon olan Avrupa Birliği'ne ve nüfusu 200 milyon olan Birleşik Devletler'e nakliyatının dünyadaki düzenleyicisi konumuna geçecektir.

Çok ilginç bir bilgi de, Avrupa Birliği'nin denize açılan açılmayan tüm ülkeleri gibi ABD'nin de Yunan sularının genişletilmesine karşı çıkmakta olduklarıdır.

1922'de Yunan hükümeti Sakarya seferini gerçekleştirdi, böyle bir harekâtın Yunan ordusunun ikmalinde doğurduğu muazzam sorunlara rağmen ve o zamanki bütün büyük kuvvetler tüm Avrupa için ciddi siyasî sonuçlara yol açacağı için böyle bir girişime karşı çıktıkları halde. Devamını biliyorsunuz. Rahmetli Kondilis[7] *şunları yazıyordu:* **"Şu an Yunanistan'ın Türkiye ile bir savaşta kozlarını paylaşması durumunda, bu savaş Yunanistan'ın hezimetiyle sonuçlanacaktır; ve gelecekte askerî tedhiş**

dengesi adım adım hep Yunanistan aleyhinde daha olumsuz bir hal alacaktır."

Ege'yi kanlarıyla kızıla boyamaya ilk çağrılacak olan gençlerden, doğal olarak insan bugün Yunanistan'ın, gelecekte belki Türkiye'nin, milliyetçi yayılmacılığına karşı tepki göstererek, yapıcı önerilerde bulunmalarını bekliyor.

Bu mektup, zamanı geçmeden, gençlerimizin akılcı düşünmelerine katalizör olarak iş görmeyi amaçlamaktadır.

G. N.

.....

(*) **Vardinoyannis** ve **Laçis**: Petrol ticaretiyle uğraşan iki Yunanlı armatör.

(**) **Kondilis Panagiotis**: Politolog ve yazar. "Savaş Kuramı" başlıklı son kitabında bir Yunan-Türk savaşının kaçınılmaz olduğunu ve bu savaşta galip gelmesi için Yunanistan'ın hazırlıklarını yapıp geç kalmadan ilk darbeyi vurması gerektiğini savunuyordu.

SAVAŞ KARŞITI CEPHEYİ FAALİYETE GEÇİRME AMAÇLI İDEOLOJİK TEZLERİN SERGİLENMESİ

Yunanistan ile Türkiye'nin çılgınca silahlanmaları, şu an Ege'de barış için gerçek bir tehlike oluşturmaktadır. Bu silahlanmalar iki ülkeyi gittikçe kaçınılmaz bir savaşa sürükleyecektir. Daha sonra malum söz hep bir ağızdan tekrar edilecektir: "Kabahat yabancı parmağında".

Anadolu'daki büyük bozgunun salt "müttefiklerimizin bize ihanetinden" ileri geldiğini iddia ederek, 1922'de kullandığımız aptalca söylenceyi yinelemeyi önlemek için, Türkiye ile olan sorunların barışçı çözümüne katkıda bulunan her öneriye ülkemizdeki özgürlükçü güçlerin arka çıkmaları gerekir.

1) Yunanistan, komşu Türkiye ile görüşmelerden ve barışçı bir anlaşmadan sonra, İonio Denizi'nde karasularını 12 mile çıkarabilir; Türkiye'nin Karadeniz kıyılarında aynısını yaptığı gibi. Çünkü bu işlemle hiçbir komşu ülkenin çıkarları tehdit edilmemektedir.

2) Yunanistan ile Türkiye, Ege'de karasularını 12 mile çıkarmaktan kesin olarak vazgeçtiklerini ilan edebilirler; böylelikle biri öbürünün yasal ve yaşamsal çıkarlarına saygı duyduğunu gösterecektir.

3) Karşılıklı gerileme ve onurlu uzlaşmaların nitelediği görüşmelerle, Ege'deki havacılığı denetim konusunu Yunanistan ile Türkiye birlikte düzenleyebilirler.

4) Yunanistan ile Türkiye, görüşmeler, karşılıklı gerilemeler ve onurlu uzlaşmalar ile kıta sahanlığı konusunu düzenleyebilirler. Doğu Ege kıta sahanlığını birlikte işletmeyi bir Yunan-Türk devlet şirketinin üstlenmesi, akla yakın bir öneridir.

5) Böylesi veya benzeri bir onurlu uzlaşma, Yunanistan ile Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda silahlanmaya harcayacakları 17 ile 35 mil-

yar dolarlık harcamaları tasarruf etmelerini sağlayabilir. Bütün bu paralar, Avrupa'da yaşam düzeyi en düşük her iki ülke nüfusunun 1/3'ünün ekonomik kalkınmasına ayrılabilir.

G. N.

**NEA
ANATOLİ**

**YUNANİSTAN KOMÜNİST PARTİSİNİ YENİDEN KURMA ÖRGÜTÜ (OAKKE)
MERKEZ KOMİTESİ YAYIN ORGANI**

BÜRO: HALKOKONDİLİ 35, ATİNA. TEL-FAX: 5232553
1 EKİM 1999 CUMA. SAYI 337

KIBRIS RUMLARI İLE KIBRIS TÜRKLERİNİN KANLI ORTAKYAŞARLIKLARI (1963-1974)

G. Nakracas

Bir ülkede herhangi bir milliyetçi-yayılmacı siyasetin uygulanması, kendi eylemlerini ülküleştirme, rakibinin eylemlerini ise kötüleyip kargıma yöntemi kullanılarak, o ülkenin yurttaşlarını psikolojik bakımdan hazırlamayı gerektirmektedir.

Bu yönteme geçmişte Yunan tarafı da başvurdu. Bugün bile başvurmakta, ve bunun başlıca örneği Atina yeni başpiskoposu Hristodulos. Hristodulos, açık bir toplantıda ve Cumhurbaşkanının huzurunda Türklere değinirken, onlardan "Doğunun barbarları" olarak söz ediyordu.

Türklerin 1955'te İstanbul Rum azınlığına barbarca davrandıkları, çok iyi bilinen bir olaydır. 1974'te Kıbrıs'ta onlarca, hatta yüzlerce Kıbrıslı Rum tutsağı hiç nedensiz öldürdükleri de bilinmektedir; bunu Denktaş'ın kendisi de itiraf etmiştir.

Fakat Yunanistan gençlerince hiç bilinmeyen bir şey, 1963-1967 döneminde Sampson, Georgacis ve Lissaridis paramiliter gruplarının Kıbrıs Türklerine karşı giriştikleri katliam eylemleridir. Şunu ayrıca anımsatmak gerekir ki, o dönemde Kıbrıs hükümeti, ulusal veya dinî kimlik farklılığına bakmaksızın tüm Kıbrıs yurttaşlarının can, mal ve haysiyetlerini korumaktan

sorumluydu.

O dönemde Kıbrıs'ta olup bitenlerle ilgili yerli ve yabancı bibliyografyadaki yayınların genişçe bir tahlili, bugünkü Yunan gençliğinin bilgi açığını belki biraz olsun kapatabilir.

1974'te Türk ordusunun Kıbrıs'ı istila etmesiyle ada iki kesime ayrıldı; nüfusu yerli Türkler ile sonradan yerleştirilen Türklerden oluşan bir kuzey kesim ve nüfusu Rumlardan oluşan bir güney kesim. O zamandan beri Kıbrıs hükümetinin daimî bir talebi var: Türk işgal ordusunun uzaklaşarak, Kıbrıs'ın eski devlet yapısına geri dönmesi. Ancak 1963-1967 yılları arasında iki toplumun ortakyaşarlıklarının bir etüdü, *bu barışçı ortakyaşarlığın* niteliği konusunda bize bilgi verebilir.

Makarios'un Panagiya köyünde yaptığı konuşmasından bir alıntı, Kıbrıs Rumlarının Kıbrıs Türkleriyle barış ve eşitlik içinde yaşamaya ne ölçüde niyetli oldukları konusunda pek karakteristiktir. Rüstem ve Brother'in çalışmasında yayımlanan bu alıntıya göre, 4 Eylül 1962 tarihinde Başpiskopos şunları söylemiştir: "*Bu küçük Türk toplumunu, Hellenizmin o korkunç düşmanı Türk soyunun bir parçası olan bu küçük Türk toplumunu kovuncaya dek EOKA kahramanlarının görevi sona ermiş sayılamaz*" (1, s. 47).

Makarios'un Panagiya'daki konuşmasında söylediklerine karşı Denktaş tarafından gönderilen protesto mektubuna yanıt verilmemiştir.

Bu konuşmasından on dört ay sonra, 30 Kasım 1963 tarihinde, Makarios, anayasanın 13 yerinde o ünlü değişikliklerin yapılmasını istedi Böylelikle, kendisinin de açıkça itiraf ettiği gibi (2, s. 56), Cenevre antlaşmasını ihlal ediyordu. Cenevre antlaşması, anayasada tek taraflı değişiklik yapılmasını, taksimi ve adanın Yunanistan'la enosis'ini yasaklıyordu. Şunu da söylemek gerekir ki, bugün bile Kıbrıs Cumhuriyeti yasallığını bu anlaşmaya dayandırmaktadır.

Makarios'un önerdiği değişiklikle, Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı sahip olduğu veto hakkını yitirecek ve artık Kıbrıs Türkleri tarafından değil de, Meclis çoğunluğu, yani Kıbrıs Rumları tarafından seçilecekti.

Bu iki madde ve benzeri daha dokuz maddeyle Kıbrıs Türkleri o zamana dek Kıbrıs Anayasasının kendilerine sağladığı hakları yitiriyorlardı.

Kıbrıs Türkleri bu tek taraflı anayasa değişikliğini kabul etmeye yanaşmayınca, olay Kıbrıs mediası tarafından "devlete karşı Türk isyanı"

olarak gösterildi. Ama bu asılsız bir iddiaydı; çünkü, işaret edildiği gibi, hukukî açıdan anayasayı tek taraflı olarak, yani darbe yaparcasına, ihlal etmeye çalışan Kıbrıs Türkleri değil de, Makarios'un kendisiydi.

Sözde isyanı başlatanların Kıbrıs Türkleri olmadığını Kıbrıs Millî Muhafız Gücü Komutanı general Karayannis te doğrulamaktadır. Karayannis, 15 Haziran 1965 tarihli Atina gazetesi Etnikos Kiriks'te çıkan bir söyleşide şunları anlatmıştır: *"Türkler anayasa değişikliğini kabule yanaşmayınca, Başpiskopos Makarios planını uygulamaya koydu ve Aralık 1963'te Rum saldırısı başladı"* (3, s. 87).

Türkleri yok etme konusunda Makarios'un önceden hazırlanmış bir planının bulunduğunu dolaylı olarak Kıbrıs Komünist Partisi de doğrulamaktadır. Partinin yayın organı Neos Dimokratis'in Temmuz 1979 tarihli 57. sayısında Başpiskopos hakkında şu eleştiri yayımlanmıştır: *"Lissaridis...Makarios'un verdiği silahlarla kendi silahlı grup-larını kurdu. Bunlar, Giorgacis ve Sampson gruplarıyla birlikte 1963-1964 yıllarında Kıbrıs Türklerine karşı "kurtuluş mücadelesi" verdiler ve böylelikle "yeşil hattı" ve sonunda "Attila'yı" getirdiler"* (2, s. 67).

Sözde kurtuluş mücadelesiyle güdülen asıl amacın Makarios'un tek taraflı anayasa değişikliklerini Kıbrıs Türklerine zorla kabul ettirmek olduğu, çarpışmaların başladığı ikinci gün 22 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıs gazetesi Haravgi'de yayımlanan bir makaleden de anlaşılmaktadır: *"Madem ki gerginlik Zürih-Londra anlaşmaları ile Anayasadaki antidemokratik hükümlerin yarattığı havanın bir sonucu olarak kabul edilmektedir... fanatik Türk hemşerilerimizi kışkırtan Türk hükümeti... ve Kıbrıs Türk liderleri olumsuz tavırlarını değiştirip, Cumhurbaşkanının önerilerine yapıcı bir biçimde yaklaşmalıdırlar..."* (2, s. 73).

Kıbrıs Türklerine Rum saldırısı 21 Aralık 1963'te başlatıldı. O gün Lefkoşa'nın Türk kesiminde bir polis denetimi sırasında Rum polisler ateş açıp bir Kıbrıslı Türk çiftini öldürdüler.

En önemli saldırı, 5.000 Kıbrıs Türkünün oturduğu Lefkoşa'nın bir banliyösü Omorfita'ya yapılan saldırı idi. Silahlı Rum paramiliterlerinin başı Nikos Sampson idi. Onu Kıbrıs Rum basını o zamandan beri "Omorfita fatihi" diye adlandırıyordu.

Sampson buyruğundaki paramiliterlerin Kıbrıs Türk banliyösünde yol açtıkları maddi zararlar, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Güvenlik

Kuruluna sunduğu S/5950 sayılı raporunda anlatılmaktadır. Bu rapora göre 50 ev tamamen, 240 ev de kısmen tahrip edilmiştir (4, par. 180). Can kaybına gelince; Omorfita'daki toplam 5.000 Kıbrıs Türkünden 4.500'ü Lefkoşa'nın Türk kesimine sığınmayı başararak canlarını kurtardı. 500'ü ise, yakalanıp tutsak olarak Lefkoşa'daki Kikkos okuluna sevkedildi ve orada Kumsal köyünden daha 150 Kıbrıs Türküyle birlikte tutuklandılar.

Bocuk günü Kikkos'taki yaklaşık 700 tutsaktan 150'si seçilip oradan zorla uzaklaştırıldı ve bunu daha sonra silah sesleri izledi.

Gibbon, çalışmasında, Kikkos okulunda öğretmen olarak görevli bir İngiliz kadınının, İngiliz Valiliğine, işitilen silah seslerinin sonuçlarını gördüğünü söylediğini yazmaktadır. İngiliz yönetimi, orada olup bitenlerin tek görgü tanığı öğretmen kadını güvenlik nedenleriyle Londra'ya giden ilk uçakla Kıbrıs'tan uzaklaştırmıştır (5, s. 139). Kıbrıs Rum makamları, bu 150 kişi hakkında ailelerine uzun yıllar boyunca onlan kayıp olarak kabul etmeleri gerektiğini söylüyorlardı. Lefkoşa yakınlarında Kıbrıs Rumlannın başka önemli saldırıları, Matiati, Ayos Vasilios ve Kumsal köylerine karşı gerçekleştirildi. Son köyde Rum paramiliterler 150 kişiyi hiç gereksiz ödürdüler.

Tüm dünyayı dolaşan en tüyler ürpertici fotograf, evlerinin banyo küvetinde kan gölü içinde katledilmiş üç küçük çocuğuyla bir anneyi gösteriyordu. Bu dört talihsiz insan, Lefkoşa'daki Türk askerî birliğinde görevli binbaşı İlhan'ın ailesiydi (3, s. 95).

Kıbrıs Rumları, Lefkoşa hastanesi cerrahî kliniğinde tedavi görmekte olan 22 Türk hastayı zorla alıp götürdüler. Bu insanlardan bir kez daha haber alınamadı (3, s. 95).

Gerek hükümet kuvvetlerinin gerekse paramiliterlerin Kıbrıs Türklerine karşı saldırıları dört ay daha devam etti.

Az daha Yunan-Türk savaşına yol açacak önemli bir olay Famagusta'da cereyan etti. 11 Mayıs 1964 tarihinde üç Yunanlı subay ile bir Rum polis, belki de gövde gösterisi yapmak amacıyla, arabalarıyla Famagusta Türk kesimine girdiler. Bir Kıbrıs Türk polisi orada onları engellemeye çalışırken karşılıklı ateş açıldı ve sonunda iki Yunanlı subay ile Rum polisi, bir de Türk öldürüldü.

İki gün sonra Rumlar, 32 Türkü rehine aldılar; bu Türklerden bir kez daha haber alınamadı. Bu kaçırma olayı, B. M. Genel Sekreterinin S/5764

sayılı raporuyla da doğrulanmaktadır (6, par. 93).

Son olarak 9 Ağustos 1964 tarihinde Kıbrıs Rumlarının Kıbrıs Türk bölgesi Kokkina-Mansura'ya karşı giriştikleri malum saldırı var. Çarpışmaları durduran, Türk uçaklarının Napalm bombalarıyla müdahalesi olmuştur.

Çarpışmaların devam ettiği dönemde, yani 21 Aralık 1963'ten 8 Haziran 1964'e dek, B. M. Genel Sekreterinin S/5850 sayılı raporu par. 142'de 43 Kıbrıslı Rum ile 232 Kıbrıslı Türkün ortadan kaybolduklarını bildirmektedir; bu kişiler o zamandan beri resmen kayıp olarak kabul edilmektedir. Kayıp Türkler arasında Lefkoşa'daki Kikkos rehineleri 150 Türk ile Famagusta rehineleri 32 Türk te vardır.

Kıbrıs mediasında sevgili yakınlarının fotograflarıyla onlar hakkında bilgi isteyen Kıbrıs Rum kadınlarının görüntülerini sürekli seyretmekteyiz. Ancak Rum mediasında sevgili kayıp yakınları hakkında bilgi isteyen Kıbrıs Türk kadınlarının görüntülerine asla rast gelmedik.

Kıbrıs devletinin Kıbrıs Türklerine saldırıları sona erince, Türk kapalı bölgeleri oluşturuldu. Türk mülteciler bu bölgelerde tam on bir yıl boyunca sefalet koşulları altında yaşadılar. Kapalı bölgeler Kranidiotis'e göre Kıbrıs topraklarının %4,86'sını oluşturuyordu. Kranidiotis, *"Tahkimsiz Devlet, Kıbrıs 1960-74" başlıklı kitabında olaya şöyle değinmektedir: "Makarios, Rum silahlı gruplarının Türkleri alt edemediklerini görünce... 26 Aralık tarihinde yeşil hattı... kabul etmek zorunda kaldı... altı büyük Türk kapalı bölgesi oluşturuldu... bunlar Kıbrıs topraklarının %4,86'sına tekabül ediyordu"* (2, s. 75).

1967'de Yunanistan'da askerî diktatörlük kuruldu. Bu olay, Kıbrıs için yeni sorunların başlangıcı demekti. 15 Kasım 1967 tarihinde top, ağır makinalı tüfek ve bazukalarla donatılmış Yunan ve Kıbrıs Rum kuvvetleri, Lamaka bölgesinde Ayos Theodoros ve Kofinu köylerindeki hafif silahlarla donatılmış Kıbrıs Türklerine saldırdılar. Türk savunması çökünce, Rumlar 27 Türkü öldürdüler (3. s. 139).

Bu olay, Yunanistan ile Türkiye'yi az daha savaşa sürüklüyordu. Yasadışı Yunan tümeni ve general Grivas Kıbrıs'tan geri çağrılınca, savaş önlenmiş oldu.

Kofinu'da katliam ve çapulculuk yapılmış olduğunu, 21 Şubat 1986 tarihinde Yunan Meclisinde Andreas Papandreu da doğrulamaktadır. Papandreu konuşmasında şunları söylemiştir: *"... 15 Kasım 1967'deki*

büyük provokasyon. O harekât, Yunan Silahlı Kuvvetleri Karargâhı tarafından uygulamaya kondu... katliam da oldu, çapulculuk ta" (2, s. 33).

Albaylar askerî diktası, 1974'te Kıbrıs'a yaptığı akın ve Makarios'u öldürme teşebbüsü ile siyasî karyerine son verdi. Bunu bilinen olaylar izledi. Bu olaylara hiç değinmeyeceğiz, çünkü bu dönemde savaşan her iki tarafın da işlediği insanlık suçları vardır.

Bugüne dek gerek Yunanlıların gerekse Türklerin propagandaları, bu çeşit barbarlıklara başvuranların yalnızca karşı taraf olduğu konusunda bizi ikna etmeye çalışmaktadır. Ancak böylesi propagandalar yalnızca iç tüketim için elverişlidir.

Şunu da söylemek gerekir ki, 1974'te iki devlet aralarında savaşıyordu ve savaşlarda caniler, genellikle, barış zamanında onları hapse kapatacak eylemlerini yasallaştırma fırsatı bulurlar. Kıbrıs Rum tarafının suçunu iyice ağırlaştıran olay, Kıbrıs Rum hükümet kuvvetleri ile Rum paramiliterlerin 1963-67 dönemindeki eylemlerinin tek sorumlusunun Kıbrıs hükümeti olmasıdır.

Adanın Avrupa Birliğine girmesi için yapılacak önümüzdeki görüşmelerde Kıbrıs Cumhuriyetinin karşılacağı sorular şunlar olacaktır:

Kıbrıs Hükümeti
Kıbrıs Türk Cumhuriyetini
veya
gevşek bir Rum-Türk Kıbrıs Konfederasyonunu
tanımayı kabul etmeyerek,
geriye kalan iki çözümden hangisini aklından geçirmektedir?
Kıbrıs Türklerinin 1963 öncesi yaşadıkları köylere geri dönmelerini mi,
yoksa
Kıbrıs Türklerinin 11 yıl boyunca muhasara altında yaşadıkları kapalı bölgelere
geri dönmlerini mi?

Bibliyografya

1. Rustem and Brother, (1998): Excerpta Cypria For Today Edited by Andrew Faulds M., P., Lefkosha-Istanbul-London The Friends of North

Cyprus Parliamentary Group The House of Commons, London SW1, ISBN 9963-565-09-3.

2. Το κυπριακό και τα δεθνιστικά καθήκοντα των ελληνοκυπρίων επαναστατων, 2η έκδοση, Εκδόσεις "Εργατική Δημοκρατία", Μάιος 1989, Αθήνα.

3. Oberling, P., (1982): The Road to Bellapais, Social Science Monographs, Boulder Distrubuted by Columbia University Press, New York, ISBN 88033-0000-7.

4. Report of the Secretary-General to the Security Counsil on the United Nations Operation in Cyprus, Document S/5950, 10 September 1964.

5. Gibbons, H., S., (1997): The Genocide Files Chales Bravos, Publishers, London, ISBN 0-9514464-2-8.

6. Report of the Secretary-General to the Security Counsil on the United Nations Operation in Cyprus, Document S/5764, 15 Juni 1964.

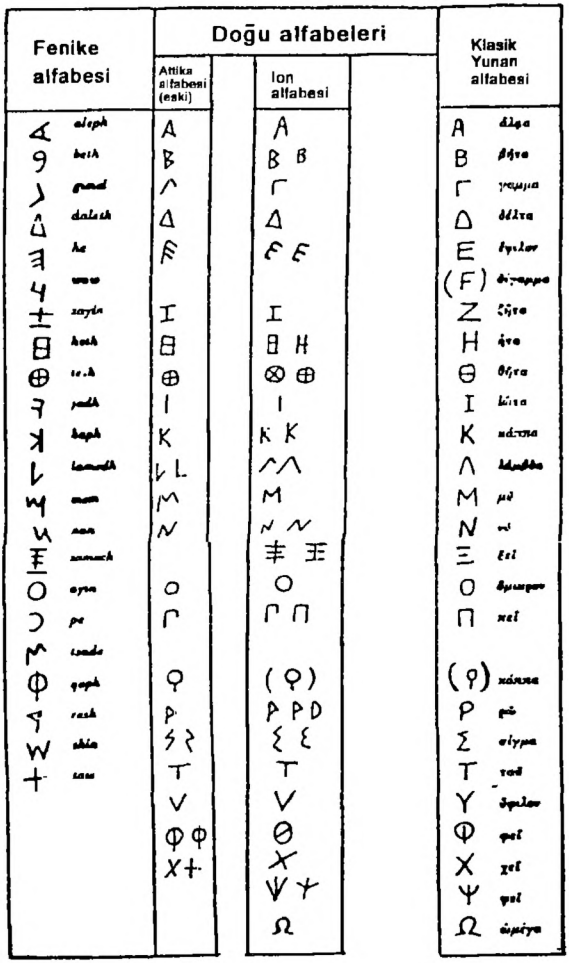

Eski Yunan alfabeleri çizelgesi -onların atası olan Fenike alfabesinden başlayarak.*

*Bilgiler, Th. Karzis'in DİLİN DESTANI'ndaki çizelgesinden alınmıştır.

Yunanistan Haritası

BİBLİYOGRAFYA

Aarbakke, V., (1992): *Ethnic Rivalry and the Quest for Macedonia 1870-1913,* Institute for East European Studies Univesity of Copenhagen, KUA.

Αδαμαντιάδης, Β., (1977): *Τα τελευταία έτη της ελληνικής κοινότητας της Προύσας,* Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικων Σπουδων, Τόμος 1, Αθηνα.

Ακτσόγλου, Ι., (1998): *Χρονικά Μικρασιατικού Πολέμου 1919-1922,* Εκόόσεις Τροχαλία, Αθήνα, ISBN: 960-7809-09-2

Αλεξανδρης, Α., (1983): *Η απόπειρα δημιουργίας τουρκορθόδοξης εκκλησιας στην Καππαδοκία, 1921-1923,* Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικων Σπουδών, Τόμος 4, Αθήνα.

Αλληλογραφία του Ελληνικού Υποπροξενείου της Τραπεζούντας, Α΄ (1839- 1858), Επιτροπή Ποντιακων Μελετων "Αρχείον Πόντου", Παράρτημα 18, Αθήνα 1995.

Αναγνωστοπούλου, Σ., (1997): *Μικρά Ασία, 19ος αιών-1919, Οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες, Από το Μιλλέτ των Ρωμιων στο Ελληνικό Εθνος,* Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, ISBN: 960-344-420-0

Αναστασιάδου, Γ., Ι., (1948): *Χαΐχ-ουρούμ (Αρμενόγλωσσοι Έλληνες),* Μικρασιατικα Χρονικά 4, 37-48.

Αναστασιάδου, Ι., Ε., (1959): *Οι Παυλικιανοί εις την Βαλκανικήν κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας,* Επιστημονικη Επετηρίς Θεολογικων Σπουδών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 65-146.

Ανδρεάδης, Γ., (1993): *Τενεσούρ. Οι Κλωστοί,* Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα.

Ανδρεάδης, Γ., Χ., (1992-93) *Σχεδίασμα Δράσεως των Ελλήνων Ανταρτων του Πόντου (1914-22),* Αρχείον Πόντου, Τόμος 44, Αθήνα.

Ανδρόνικος, Μ., και συν , (1980): *Φίλιππος, Βασιλεύς Μακεδόνων,* Εκδοτική Αθηνών

Ανθεμίδης, Α., Σ., (1998): *Τα Απελευθερωτικά Στρατεύματα του Ποντιακού Ελληνισμού (Ανταρτικά Σώματα στον Πόντο) 1912-1924,* Εκδόσεις Ευσταθίου Γ. Γιαλτουρίδη, Κατερίνη

Angelov, D., (1980): *Die Entstehung des bulgarischen Volkes,* Akademie Verlag

Demography of the Bizantine Empire, Collected Studies (V), Variorum Reprints, London.

Charanis, P., (1972): *The Slavic element in Byzantine Asia Minor in the thirteenth century,* Studies on the Demography of the Byzantine Empire, Collected Studies (VII), Variorum Reprints, London.

Charanis, P., (1972): *On the ethnic composition of Bizantine Asia Minor in the thirteenth century,* Studies on the Demograpgy of the Bizantine Empire, Collected Studies (VIII), Variorum Reprints, London.

Charanis, P., (1972): *On the Demography of Medieval Greece, A problem Solved,* Balkan Studies, volume 20, Thessalonika.

Charanis, P., (1972): *The Chronicle of Monemvasia,* Collected Studies (X), Variorum Reprints, London.

Colin. Mc Evedy, (1977): *Kosmos Historische Atlassen I Oudheid,* Heideland-Orbis Hasselt.

Cviji, T., (1918): *La Peninsula balkanique,* Geographie Humaine.

Γενικά Αρχεία του Κράτους, *Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας*, Φάκελλος 53.

Γούναρης, Κ., Β., Μιχαηλίδης, Ι., Δ., Αγγελόπουλος, Β., Γ., (1977): *Ταυτότητες στην Μακεδονία,* Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Γεωργκαντζή, Π., Α., (1978): *Αρχαίοι και σύγχρονοι Θράκες,* Ξάνθη, Τοπικές Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις.

Γεωργιάδης-Αρνάκης, Γ., (1952): *Η περιήγησις του Ιμπν Μπατούτα ανά την Μ Ασία και η κατάστασις του ελληνικού και τουρκικού πληθυσμού κατά τον 14ον αιώνα,* Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, XXXII, 135-149.

Dawkins, R., M., (1933): *The Crypto-Christians of Turkey,* Byzantion VIII, 247- 275.

Δέλτα, Π., (1984): *Στα μυστικά του βάλτου,* Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα.

Δενδίας, Α., Μ., (1925): *Οι Βάραγγοι και το Βυζάντιο,* Αθήνα.

De Volksverhulzingen, (1987): 1500-600 v. Chr red van Time-Life, Μετάφραση από The barbarian tides: time frame 1500-600 bc Time-Life Books 1987, ISBN: 90-6182-972-0

Διβάνη, Λ., (1995): *Ελλάδα και Μειονότητες,* Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, ISBN: 960-211-228-8

Dimitrov, E., C., (1979): *Geschiedenis van Bulgarij,* Elsevier-Mantaux, Antwerpen-

D.D.R. -1080 Berlin, Leipziger str 3-4.

Αραβαντινός, Π., (1856): *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τόμος Β΄.

Αργυρόπουλος, Α., Κ., (1985): *Μνήμες Πολέμων 1917-1922*, Ιδιωτική Έκδοση, Αθήνα

Asan, Ömer, (1998): *Ο Πολιτισμός του Πόντου*, Εκδοτικός Οίκος Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, ISBN: 960-343-467-1

Βακαλόπουλος, Α., Κ., (1986): *Νεώτερη Ιστορία της Μακεδονίας (1830-1912)*, Θεσσαλονίκη.

Βαλαβάνης, Γ., Κ., (1925): *Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου*, Επανέκδοση 1995, Εκδόσεις Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Basevliev, (1961): *Die Thraker im ausgehenden altertum*, Studi Clasici 3, 251-263.

Βάρσος, Γ., (1960): *Ιστορία της Δυτικής Ελλάδας*, Αθήνα.

Βασιλικός, Ν., (1992): *Ημερολόγιο της Μικρασιατικής Εκστρατείας*, Εκδόσεις Γνωση, Αθήνα, ISBN: 960-235-516-6

Βλάχος, Ν., Β., (1945): *Η Εθνολογική Συνθεσις των Ανηκόντων εις την Ελλάδα Τμημάτων της Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης*, Εκδόσεις Αετός.

Βογιατζίδης, Ι., Κ., (1981): *Αρμενόφωνοι Ελληνες εν Χουδίω της Μικράς Ασίας*, Εβδομάς 8, No 45 (2-3).

Boev, P., (1972): *Die rassentypen der Balkanhalbinsel und der Ostagaischen Inselwet und deren Bedeutung fur die herkunft ihrer Bevölkerung*, Sofia, Verlag der bulgarischen Akademie der Wissenschaften

Brailsford, H., N., (1906): *Macedonia His Races and their Future*, Arno Press and The New York Times, New York 1971.

Charanis, P., (1972): *Kouver the Chronology of the Activities and their Ethnic Effects on the regions around Thessalonika*, Balkan Studies, 11, 2, 231.

Charanis, P., (1972): *Ethnic Changes in seventh century*, Byzantium Studies on the Demography of the Byzantine Empire, Collected Studies (II), Variorum Reprints, London.

Charanis, P., (1972): *The transfer of the population as a policy in the Byzantine Empire*, Collekted Studies (III), Variorum Reprint, London.

Charanis, P., (1972): *The Armenians in the Byzantine Empire*, Studies on the

Amsterdam.

Εκθέσεις των Μητροπολιτων Νικοδήμου και Θεοδωρήτου: *Η Μητρόπολις Νευροκοπίου 1900-1907*, Έκδοση Εταιρείας Μακεδονικων Σπουδων.

Έκθεσις περί των εν Μακεδονία Προσφύγων, Υπουργείον Οικονομικων, 1918, Αθήνα.

Επέογλου-Μπακαλάκη, Ε., (1988): *Η Αμάσεια*, Εκδόσεις Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη

Fallmerayer, J., (1827): *Ιστορία της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας* (Μετάφραση Θ. Σ. Σερμπίνη), Εκδόσεις Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1992.

Feigl, E., (1986): *A Myth of Terror, Armenian Extremism: Its Causes and Its Historical Context*, Edition Zeitgeschichte/Bucherdienst, D-8228 Freilassing-Salzburg, Georg-Wrede - Strasse 49 P.O. Box 1390. *Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna (May to Juli 1919)*, Inedited Documents and Evidence of English and French, Officers Published by The Permanent Bureau of the Turkish Congress at Lausanne 1919.

Ζακυνθινός, Δ., (1945): *Οι Σλάβοι εν Ελλάδι*, Αετός Α.Ε., Αθήνα.

Ζαχαριάδη, Ε.,: *Οι χριστιανοί απόγονοι του Ιζζεδίν Καϊκαούζ Β΄ στην Βέροια*, Μακεδονικά 6 (1964-65), 62-74.

Ζερλέντου, Γ., Π., (1922): *Μηλιγγοί και Εζερίται Σλάβοι εν Πελοποννήσω*, εν Ερμουπόλει, Επανέκδοση Βιβλιοπολείου Διονυσίου Νότη Καραβία, Αθήνα 1988.

Ζιάγκου, Ν., Γ., (1974): *Φεουδαρχική Ήπειρος και Δεσποτάτο της Ελλάδος*, Αθήνα

Gopcevic, S., (1889): *Makedonien und Alt Serbien*, Verlag von L. M. Seidel und Sohn, Wien.

Hammond, N., G., L., (1975): *Migrations and invasionsin Greece and adjacent Areas*, Noyes Press, Park Ridge, New Jersey.

Hammond, N., G., L., (1967): *Epirus*, Oxford, At the Clarendon press.

Hahn, J., G., (1854): *Albanesische*, Jena, Reprint Verlag Dion, Kavadias, Athens MCMLXXXI.

Hasluk, F., W., (1921): *The crypto-chrisyians of Trebizond*, Joymal Hellenic Studies, XLI, 199-202.

Hasluk, F., W., Morant,G., M., (1930): *Measurements of Macedonian men*,

Biometrica Cambridge, vol. 21, 322.

Harrin, J., (1973): *Aspects of the Process of Hellenisation in Early Middle Ages*, The Annual of the Britisch School of Arcaeology of Athens 68, 118.

Holland, H., (1989): *Ταξίδια στα Ιόνια νησιά, Ήπειρο, Αλβανία (1812-1813)*, Μετάφραση Χ. Ιωαννίδη, Εκδόσεις Τολίδη, Αλβανία.

Hoppe, E., M., (1957): *Die turkische Gagauzen-Christen*, Orients Christianus Otto Harrassovwitz, Wiesbaden, Band 41, 125-137.

Θεοχαρίδου, Γ., Ι., (1964-65): *Μόρουνατς, το δήθεν σλαβικόν όνομα της Καβάλας*, Μακεδονικά 6, 75-89.

Ιστορία του Ελληνικού Εθνους, (1971): τόμος Β΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, (1972): τόμος Γ΄2, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Ιστορία του Ελληνικού Εθνους, (1973): τόμος Δ΄, Εκδοτική Αθηνων Α.Ε.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, (1974): τόμος Ε΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Ιστορία του Ελληνικού Εθνους, (1981): τόμος ΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Ιστορία του Ελληνικου Έθνους, (1981): τόμος Ζ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Ιστορία του Ελληνικού Εθνους, (1981): τόμος Η΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Ιστορία του Ελληνικου Έθνους, (1981): τόμος Θ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, (1981): τόμος Ι΄, Εκδοτική Αθηνων Α.Ε.

Ιστορία του Ελληνικού Εθνους, (1981): τόμος ΙΑ΄, Εκδοτική Αθηνων Α.Ε.

Ιωαννίδης, Σ., (1870): *Ιστορία και Στατιστική της Τραπεζούντας και της Γύρω Περιοχής*, Επανέκδοση 1988, Εκδόσεις Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Janin, R., (1912): *Musulmans Malgre Eux, Les Stavriotes*, Echos d' Orient XV p. 495-500.

Jirecek, C., J., (1876): *Geschichte der Bulgaren*, Prag, Verlag von F. Tempsky.

Jirecek, C., J., (1893): *Review of Weigands Vlacho-Meglen*, Eine I thografischephilo-gische Untersuchung, Arch. f. sl. philol., 15.98.

Καλοστύπη, Ι., Ν., (1896): *Μακεδονία, ήτοι μελέτη οικονομική, ιστορική και ιθνολογική της Μακεδονίας*, Αθήναι, Επανέκδοση 1993, Εκδόσεις Ιστορίτης, Αθήνα.

Καντσούλης, Δ., (1979): *Η Θράκη κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους*, Δημοσιεύματα της Εταιρειας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη.

Καραβαγγέλης, Γερμανός: *Απομνημεύματα, Ο Μακεδονικός Αγωνας*, Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη.

Καραβίτης, Ι., (Επιμέλεια Γ. Πετσίβα) (1994): *Ο Μακεδονικός Αγώνας, Απομημονευματα*, τόμος Α΄ και Β΄, Αθήνα.

Karayanopoulos, I., (1971): *Zur Frage der Slavenansiedlung auf dem Peloponnes*, Rew Etudes Sud-est Europ X1 3, p. 443-460, Bucarest.

Καραθανάσης, Α., Ε., (1991): *Ο Ελληνισμός και η Μητρόπολη του Νευροκοπίου κατά τον Μακεδονικό Αγώνα*, Έκδοση Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη.

Κατσουγιάννη, Τ., Μ., (1964): *Περί των Βλάχων των ελληνικων χωρών*, Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Α΄ και Β΄, Θεσσαλονίκη.

Καψάλης, Γ., Δ., (1975): *Η Βαρδουνία και οι Τουρκοβαρδινιώτες*, Πελοποννησιακά 2, 91-140

Κιτρομηλίδης, Π., Μ., (1988-89): *Ιδεολογικές συνέπειες της κοινωνικής διαμάχης στη Σμύρνη*, Μικρασιατικά Χρονικά, Τόμος 7ος.

Kader, J., (1978): *Zur Frage slavischen Siedlungsgebiete in mittelalterlichen Grienchenland*, Byzantinische Zeitschrift 71, 315-331.

Κόλλιας, Α., (1983): *Αρβανίτες και η Καταγωγή των Ελλήνων*, Αθήναι.

Κορδώσης, Μ., Σ., (1981): *Συμβολή στην ιστορία και τοπογραφία της περοχής Κορινθου στους μέσους χρόνους*, Αθήνα, διδακτορική διατριβη, Έκδοση Βιβλιοπωλείου Διονυσίου Νότη Καραβία.

Κουγιτέας, Π., (1908): *Πραγματεία γεωγραφική, ιστορική, εθνολογική της άνω και κάτω Αλβανίας*, Αθήναι.

Κουτπιτώρη, Π., Δ., (1879) *Αλβανικαί μελέται, Πραγματεία ιστορική και φιλολογική περί της γλώσσης και του έθνους των Αλβανων.*

Κραψίτης, Β., (1986): *Οι Μουσοουλμάνοι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας*, Αθήνα.

Κραψίτης, Β., (1989): *Η αληθινή ιστορία του Σουλίου*, Αθήνα.

Kunchev, V., (1900): *Macedonia Ethografia i Statistika*, Sofia.

Κυριακίδης, Σ., (1919): *Η δυτική Θράκη και οι Βούλγαροι*, Αθήναι.

Κυρτάτας, Δ., (1984-5): *Ο εκχριστιανισμός του Πόντου*, Δελτίον Κέντρου Μικρασιατικων Σπουδων, Τόμος 5ος , Αθήναι.

Κωφός, Ε., (1974): *Η Μακεδονία στη γιουγκουσλαβική βιβλιογραφία*, Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη.

Λαμπρίδης, Ι., (1888): Ηπειρωτικά Μελετήματα, τεύχος 3ον, *Κουρεντιακά και Τσαρκοβιστικά*, Τυπογραφείον Βλαστού Βαρβαρρήγου, Αθήνα.

Λαμπρυνίδης, Ι., (1907): *Οι Αλβανοί κατά την κυρίως Ελλάδα και την Πελοπόννησον*, Υδρα-Σπέτσες, Αθήναι.

Λαπαρίδης, Ν., (1996): *Η Ματσούκα του Πόντου, ιστορική διαδρομή*, Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Lehmann, J., (1975): *Die Hethiter*, Verlagsgrouppe Bertelsmann GmbH/C. Bertelsmann Verlag Munchen, Gutersloh, Wien. Ολλανδική μετάφραση C.W.A.J.A Walraven. H. Meulenhoff, Barn, Nederland.

Λέκος, Μ., Α., (1920): *Περί Τσακωνων και της τσακωνικής διαλέκτου*, Τύποις Παπαπαύλου & Σία, Αθήναι, Επανέκδοση Βιβλιοπωλείου Νοτη Καραβία.

Lejean, G., (1861): *Ethnographie der Europaischen Turkei*, Pettermans Geografische Mitteilungen, Gotha.

Δή Φέρμορ, Π., (1973): *Μάνη*,Μετάφραση Τ. Τζαννετάκη, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα.

Λιθοξόου, Δ., (1992): *Η μητρική γλώσσα των κατοίκων της Μακεδονίας προ και μετά την ανταλλαγή των πληθυσμων*, Θέσεις, τεύχος 38, Ιανουάριος-Μάρτιος, Αθήνα.

Macqueen, J.G., (1986): *The Hettites*, Thames and Hudson Ltd, London ISBN: 0-500-27887-3

Μακεδονικός Αγώνας και τα εις Θράκην γεγονότα **(1979):** Έκδοση Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, Αθήνα.

Μαλιγκούδης, Φ., (1988): *Σλάβοι στη μεσαιωνική Ελλάδα*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη.

Μαντούβαλος, Γ., (1975): *Στη σκιά του Ταϋγετου*, Εκδοτικός Οίκος Πατσιλινάκου, Αθήνα.

Μάνωφ, Α., (1933): *Ποιοί είναι οι Γκαγκαούζοι*, Επετηρίς Βυζαντινών Σπουδών 10, 381-400.

Μέγας, Γ., (1994): *Οι βαρκάρηδες της Θεσσαλονίκης, η αναρχική βουλγαρική ομάδα και οι βομβιστικές ενέργεις του 1903*, Εκδόσεις Τροχαλία, Αθηνα.

Μέρτζος, Ν., Ι., (1986): *Εμείς οι Μακεδόνες*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα.

Miller, W., (1908): *Η ιστορία της φραγκοκρατίας στην Ελλάδα (1204-1566)*, Μετάφραση Τ. Τζαννετάκης, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα.

Μιχαήλ-Δέδε, Μ., (1978): *Αρβανίτικα τραγούδια*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.

Μηλιωρης, Ν, Ε., (1989): *Τα ελληνικά χωριά της περιοχης των Βούρλων*, Μικρασιατικά Χρονικά, Τόμος ΙΔ΄.

Μπίρης, Κ., (1960): *Αρβανίτες, οι Δωριεις του νεωτερου Ελληνισμού*, Αθήνα.

Νακρατζάς, Γ., (1997): *Η Στενή Εθνολογική Συγγένεια των Σημερινων Ελλήνων, Βουλγάρων και Τούρκων, Μακεδονία-Θράκη*, (Τρίτη Έκδοση), Εκδόσεις Μπατάβια, Θεσσαλονίκη, ISBN: 960-85800-2-1

Νακρατζάς, Γ., (1998): *Τα Εγκλήματα Γενοκτονίας του Βουλγαρικού Στρατού στο Δοξάτο και του Ελληνικού στο Κιλκίς το 1913 (Συμφωνα με στοιχεία της Carnegie Rapport)*, Περιοδικό Ο Πολίτης, Τεύχος 56, Αθήνα.

Nakratzas, G., (1999): *The Close Racial Kinship Between the Greeks, Bulgarians and Turks*, Batavia Publications, Thessaloniki, ISBN: 960-85800-4-8

Νακρατζάς, Γ., (1999): *Η Εθνοκεντρική Εγωπάθεια της Νεοελληνικής Κοινωνίας*, Εκδόσεις Μπατάβια, Θεσσαλονίκη, ISBN: 960-85800-5-6

Nakratzas, G., (2000): *Political Activity of 'Rainbow' (The Political Party of the Ethnic Macedonians)*, Batavia Publications, Thessaloniki.

Narseslan, D., S., (1974): *Armenia and the Byzantine Empire*, Cambridge Massachusetts Harward Press.

Narseslan, D., (1969): *The Armenians*, General Editor Dr Glyn Daniel Thames and Hudson.

Nicol, D., M., (1957): *The Despotate of Epiros*, Oxford, Basil Blackwell.

Nova Zora: Πολιτική Επιθεώρηση, Δημοσιογραφικό Όργανο του "Ουράνιου Τόξου", αριθ. 2, 1997.

Ξενοφάνης (1904), Τόμος 2, *Επαρχία Εφέσου*.

Πάλλης, Α., Α., (1977): *Φυλετικές Μεταναστεύσεις στα Βαλκάνια και διωγμοί του Ελληνισμού (1912-1924)*, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικων Σπουδων, Τ1.

Παπαδημου, Η., (1980): *Οι Θεσσαλοί Καραγκούνηδες, ιστορική και λαογραφική*

μελέτη.

Πατρινέλης, Χ., Γ., (1988-1989): *Ειδήσεις για την ελληνική κοινότητα της Προύσας (15ος-17ος αιωνες)*, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Τόμος 7, Αθήνα.

Παπαδόπουλος, Β., Μ., (1998): *Στράβωνα, Πόντος-Καππαδοκία, 12ο βιβλίο*, Εκδόσεις Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Παπαμιχαλόπουλος, Κ., (1903): *Περιήγησις εις τον Πόντον*, Αθήνα, Γ΄ έκδοση, Λέσχη του Βιβλίου, Θεσσαλονίκη (1992).

Pentzopoulos, D., (1962): *The Balkan Exchange of Minorities and ist impact upon Greece*, Mouton and Ca., Paris, the Hague.

Philipson, A., (1950): *Die Griechischen Landschaften*, Band 1, Teil 1, Frankfurt am Main (Vitorio Klosterman).

Philipson, A., (1980): *Zur Ethnographie des Peloponnes*, Peterman Mitteilungen, Heft I, II.

Πίναξ μετονομασθεισων κοινοτήτων και συνοικισμων του Κράτους (1927): Εκδοση Υπουργείου Εσωτερικών, Αθηνα.

Πληζιωτης, Χ., (1991): *Αναμνήσεις του Μετωπου 1920-1921, Μικρά Ασία-Θράκη*, Εκδόσεις Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδων, Αθηνα , ISBN: 960-85021-3-6

Pοΐσ, S., Puto, A., (1981): *The History of Albania, from its origins the present day*, Routlege & Kegan Paul, London, Boston and Henley.

Πουκεβίλ, Φ.Κ.Ο.Λ. (1995): *Ταξίδι στην Ελλάδα, Μακεδονία-Θεσσαλία*, Εκδόσεις Τολίδη, Αθήνα, ISBN: 960-7162-28-5

Πουλιανού, Δ., Α., (1994): *Κοπατσαραίοι*, Έκδοση Βιβλιοθήκης Ανθρωπολογικής Εταιρείας Ελλάδας, αριθ. 7, ISBN: 960-220-615-2

Πούλος, Ι., (1950): *Η εποίκησις των Αλβανών εις Κορινθίαν*, Επετηρίς Μεσαιωνικού Αρχείου 3, 31-105.

Πραζιούτης, Γ., (1992): *Η Ζίχνη δια μέσου των αιώνων*, Εκτύπωσις "Μέλισσα", Ασπροβάλτα.

Ramsay, W., M., (1916): *The Intermixture of Races in Asia Minor*, From the Proceedings of the British Academy, By Humphrey Milford Oxford University Press.

Puaux, R., (1913): *Δυστυχισμένη Βόρειος Ήπειρος* (χάρτης).

Report to the European Comission (1993): *Minority Languages in Northern Greece*, R. van Boeschoten.

Rizof, D., (1917): *Die Bulgaren in thren historischen, ethnografischen and politischen*, Grenzen, Berlin W. Greve.

Σακελαρίου, Μ., Β. και συν. (1982): *Μακεδονία, 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Εκδοτική Αθηνων.

Σαλτάρης, Ι., Ν., (1986): *Η ζωή των Αρβανιτων*, Εκδόσεις Γ. Γέρου, Αθήνα.

Σαμουηλίδης, Χ., (1982): *Η Περιφέρεια της Σαμψούντας*, Αρχείο Πόντου, τόμος 37, Αθήνα.

Σβολόπουλος, Κ., (1981): *Η απόφαση για την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας*, Δημοσίευμα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδων, Θεσσαλονίκη.

Setton, K., M., (1948): *Catalan domination of Athens, 1311-1388*, The Mediavel Academy of America, Cambridge, Massachusetts.

Setton, K., M., (1950): *The Bulgars in the Balkans and the occupation of Corinth in the Seventh Century*, Speculum 25, 502-543.

Siegert, S., (1979): *Auf den spuren der Thraker*, Fischer Taschenbach, Verlag.

Simovski, T., (1978): *Haselenite mesta, vo Egegiska Masedonia*, Skopia.

Σιναπίδης, Β., (1955): *Προσφορά στην έρευνα για την φυλετική προέλευση των Κατσίβελων Διδυμοτείχου Θράκης*, Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού, τόμος κ΄, Αθηναι.

Σκαλιέρης Γ., (1922): *Λαοί της Μικράς Ασιας*, Αθήναι.

Σκληρός Σ., (1913): *Η Νέα Ελλάς*, Εκδοτική Εταιρεία Πτολεμαίος, εν Αλεξανδρεία.

Sotiriadis, G., (1918): *An ethnological map illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, London, Edward Stanford, Ltd.

Soulis, G., (1961): *The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkansin the late middle ages*, Dumbarton Oaks Papers, number 15.

Στατιστικά Αποτελέσματα της Απογραφής του Πληθυσμού της Ελλάδος της 15-16 Μαΐου 1928, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1933.

Στατιστικά Αποτελέσματα της Απογραφής του Πληθυσμού της Ελλάδος του 1951.

Στατιστικοί Πίνακες του πληθυσμού κατ'εθνικότητα των νομων Σερρών και Δράμας (1919): Επιτελική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού, Αθήνησι, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αρχείο Α. Α. Πάλη, Φάκελλος 5.

Στρατηγός, Ξ., (1999): *Η Ελλάδα απη Μικρό Ασία*, Εκδόσεις Δημιουργία, Αθήνα.

Svanberg, J., (1980): *Greek- Speaking Moslems in Central Anatolia*, Europa Ethnica, 37, 207-208.

Σχινάς, Ν., Θ., (1886): *Οδοιπορικαί Σημειωσεις Μακεδονίας και Ηπείρου*, Συνταχθείσαι τη εντολή του επί των Στρατιωτικων Υπουργού, εν Αθήναις.

Tachella, E., (1897): *Les Anciens Pauliciens et les Modernes Bulgares Catholiques de la Philippopolitaine*, Le Museon XVI, 68-90, 209-223.

Teal, J., I., (1965): *The barbarians in Justinians armies*, Speculum 40, 294-322.

Το Χρονικό του Μορέως (1388): (Υποσημειωσεις Π. Π. Κολονάρου), Έκδοση Εκάτη, Αθήνα

Treager, P., (1905): *Die Jürüken und Konjaren in Makedonien*, Zeitschrift für Ethnologie 37, 198-206.

Τριανταφυλλίδης, Χ., (1984): *Η Μικρασιατική Εκστρατεία και το Ημερολόγιον ενός Οπλίτου*, Εκδόσεις Δωδωνη, Αθήνα-Γιάννινα.

Τσάμη, Π., Α., (1975): *Μακεδονικός Αγών*, Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδων, Θεσσαλονίκη.

Τσίγκος Α., Σ., (1991): *Κείμενα για τους Αρβανίτες*, Εκδοση του συγγραφέα, Αθήνα.

Vakalopoulos, A., (1970): *Origin of the Greek- Nation 1204-1461*, Rutjers University Press, New Brunswick, New Jersey.

Vasiliev, A., A., (1937): *The opening Stage of the Anglo-Saxon Immigration to Byzantium in the Eleventh-Century*, Seminarium Kondakoviarum 9, 39-70.

Vasilev, A., A., (1937): *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324-1453*, τόμος Α΄, Εκδόσεις Μπεργαδή.

Vasmer, M., (1941): *Die Slaven in Griechenland*, Verlag der Akademie der Wisenschaften.

Vercovic, S., J., (1978): *Statistische-Ethnografische Daten des Sandschak Seres*, Mitgeth von fr Bradaiskaska, Pettermans Mitteilungen.

Vryonis, S., Jr., (1971): *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London.

Wace, A., Thomson, B., (1914): *The Nomads of the Balkans*, Methuen and Co, London.

Weigand, D., (1924): *Die Aromunen, Ethnografische-Philologische Untersuchung*, I Band, Leipzig.

Weigand, D., (1924): *Ethnografie von Makedonien*, Friedrich Brandstetter, Leipzig, Ανατύπωσις, Σόφια 1981.

Wilkinson, H., R., (1951): *Maps and politics, A review of the ethnographic cartography of Macedonia*, At the University Press, Liverpool.

Wittek, P., (1952): *Yazijioglu Ali on the Christian Turks of the Dobruja*, Bulletin of the School of African Studies, Band 14/3, 639-668.

Wolfart, U., (1970): *Die Reisen van Evlia Celebi durch die Morea*, Dissertation, München.

Φαλμεράυερ, Ι., Φ., (1835): *Περί της καταγωγής των σημερινων Ελλήνων*, Μετάφραση Κ. Ρωμανού, Νεφέλη, 1984

Φιλιππίδης, Δ., (1906): *Η Μακεδονία*, Εκ του Τυπογραφείου Π. Α. Πετράκου, Εν Αθήναις.

Φωτιάδης, Κ., (1988): *Οι εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου*, Εκδόσεις Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Χαλκιόπουλος, Α., (1910): *Μακεδονία, Εθνολογική Στατιστική των Βιλαετίων Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου*, Εκ του Τυπογραφείου "Νομικής", Εν Αθήναις.

Χοπφ, Α., (1872): *Οι Σλάβοι εν Ελλάδι, Ανασκευή των Θεωριών Φαλμεράυερ*, Μεταφρασθείσα από Γ. Φ. Ζαμβάλδη, Βενετία, Ανατύπωση Βιβλιοπωλείου Νότη Καραβία, Αθήνα 1988.

Χιδίρογλου, Π., (1984) : *Οι Έλληνες Πομάκοι και η σχέση τους με την Τουρκία*, Εκόδοσεις "Τελέθρον", Αθήνα.

Χαλέβας, Ι., Κ., (1991): *Οι Έλληνες Σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*, Εκδάσεις Ρήσος, Αθήνα.

Χρύσανθος, Μητροπολίτης Τραπεζούντος, (1933): *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος,* (Ανατύπωσις εκ του τετάρτου & πέρπτου τόμου του Αρχείου Πόντου), Εν Αθήναις, Τυπογραφείον Εστία.

Ψυρούκης, Ν., (1974): *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1918-1923,* Εκδόσεις Επικαιρότητα, Τέταρτη έκδοση, Αθήνα.

DİZİN

Abazglar 220
Abuk: köy, Söke k. 107
Abydos: kent 49
Ada: Karya kraliçesi, 30
Adabal: köy, Niğde k. 174
Adagide (Ligda): Ödemiş k. 99
Adalar (Pringiponisia) kazası 159, **160**
Adamantladis: Yunanlı yazar **136**-8-9, **140**
Adapazarı: kent **158**
Adapazarı kazası 153, **156**, **157**
Adatepe: köy, Çanakkale s. **118**
Adramition *bkz* Edremit
Adranos *bkz* Orhaneli
Afisya *bkz* Türkeli
Afşar: köy 186
Aftoni: köy, Marmara Adası **124**
Afyonkarahisar: kent **38**, **52**-4, **114**
Afyonkarahisar kazası 146
Afyonkarahisar sancağı 119, **120**-1, **145**, **150**
Aginati veya Saginati *bkz* İkice
Agirnas: köy, Kayseri k. 184
Agrafa: Tesalya'da bölge 138
Agrelya: köy, Çeşme k. 97
Agritelis Zenon: Bafra piskoposu 200, 218
Ağrı (Ararat) Dağı 45
Ahırlı *bkz* Karaburun
Akçapınar: köy, Orhaneli k. **141**
Akçeabat kazası 197, **207**
Akçoğlu: Yunanlı yazar, 88
Akhalar 21
Akhisar (Aksari, Thyateira): kent 100-5
Akhisar kazası **104**
Akkoyunlular, Akkoyunlu Türkler 198, **219**
Akköy: köy, Söke k. 107
Aksaray: kent 177-8
Aksaray kazası: 172, **178**
Aksari *bkz* Akhisar
Aksaz: köy, Biga k. **117**
Aksos *bkz* Hasanköy
Akşehir (Philomelion): kent 53, 166
Akşehir kazası 165, **166**
Aktaş: köy, Adapazarı k. 158
Aleksandros Papanastasiu: Yunanlı devet adamı 70
Alabahçe: köy, Milas k. **113**
Alacalar: köy 93
Alaçatı: kasaba, Çeşme k. 90-1-7
Alaeddin Keykubat I: Selçuklu sultanı 59, **141**
Alanlar 42, 189
Alarihos: Got kralı 38
Alaşehir (Philadelphia, Filadelfiya): kent 63, 79, **90**
Alaşehir kazası **103**, **104**
Aleksandridis: Yunanlı yazar 181
Aleksios III: Trabzon imparatoru **212**
Aliağa Çiftliği: köy, Foça k. 94
Ali Nadir Paşa 87
Aloni *bkz* Harmanlı
Alp Arslan: Selçuklu sultanı 51
Amasra (Amastris) 33, 208
Amasya 22-9, 193
Amatuni: Ermeni aşiret reisi 47
Amicaredler 199, 220-1
Amiruces Georgios 221
Amisos *bkz* Samsun

Amyntas: Galat kralı 37
Anagnostopulu: Yunanlı yazar 71
Anahori (Anakire): köy, Karacabey k. 133
Anaksagoria Skoli: İzmir'de Rum okulu 91
Anaksos *bkz* Dila
Anaku (Anakopi, Eneyi): köy, Nevşehir k. 178
Anastasios II: Bizans imp. 39
Anatolikon theması 41-2
Andronikos Komnenos: Bizans imp. 195
Androniki *bkz* Endürlük
Andsevatsis: Ermeni aşiret reisi 47
Ani: kent 45-7-8
Anion: kent 47
Ankara: 22-4-6, 33, 148, 182, 193, 206
Ankara Savaşı 150-3
Ankara vilayeti 73, 164, 172-7, 225
Ano Horio *bkz* Yukarı Yapıcıköy
Ano Neohorion: köy, Şile k. 161
Antalya: kent 27-8, 43
Antalya sancağı 163-4
Anthimidis: Yunanlı yazar 218
Anthimos Karakallos: piskopos 76
Antigoni *bkz* Burgaz Adası
Antiokhos 31
Apollonia *bkz* Ulubat Gölü
Apollonias: köy, Karacabey k. 132
Apsiller 220
Apulgharip: Tarsus Ermeni valisi 48
Araban: köy, Niğde k. 175
Arap Çiftliği: köy, Foça k. 94
Araplar 42-3, 44, 46-7-8-9, 51, 194, 211
Arapsun (Arabisos, Gülşehir): kasaba 177
Arapsun kazası 172
Aras (Araksos) Irmağı 45
Ardasa *bkz* Torul
Ardıçpelit: köy, Adapazarı k. 158
Areçu *bkz* Darıca
Argiropulos: Yunanlı yazar 148-9
Argirupolis *bkz* Gümüşhane
Arıca: köy, Çeşme k. 97
Ariarathes I.: Kapadokya kralı 32
Ariarathes V.: Kapadokya kralı 32, 180
Aristonikos: Bergamalı asi 35
Arkhelais *bkz* Erkilet
Armeniakon theması 42
Armutlu: köy, Gemlik k. 137
Amavutköy (Arvanitohori): köy *(İstanbul)* 160
Amavutlar 68 127
Amavutluk 127
Arrianos: Eski Yunanlı tarihçi 198, 204, 220
Artake *bkz* Erdek
Artaksata kent 45
Artana Çayı 44
Arundell: İngiliz gezgin 103
Arvanitohori *bkz* Arnavutköy
Arvanitohori: köy, Gemlik k. 137
Arvanitohori *bkz* Yeniköy
Arzava Krallığı 22
Astakos *(İzmit'in ilk adı)* 32-3
Asur, Asurlular 26, 207, 210-5
Aşağı Demircili: köy, Urla k. 90
Aşağıköy: köy, Bilecik k. 144
Aşağı Yapıcıköy (Kato Horio): köy, Erdek k. 123
Aşağı Yenidağ: köy, Adapazarı k. 158
Aşot Bağrat: Ermeni kralı 47
Atça: kasaba, Çine k.111
Atina *bkz* Pazar
Atina: Yunanistan başkenti 23, 39, 48, 69, 71, 140-8, 157, 166, 224
Attalos III.: Bergama kralı 35

Attika 38
Avcılar: köy, Edremit k. 129
Avrupa Birliği 223
Aya Kiriaki *bkz* Kemeren
Aya Kiriaki: köy, Yalova k. 156
Aya Paraskevi *bkz* Çiftlik
Ayasuluğ *veya* Selçuk: köy, Kuşadası k. 98
Ayazkent (Ayazmation): kasaba, Bergama k. 92
Aydın: kent 108-9-10, 143-4
Aydın Emirliği 59, 63
Aydın kazası 75-8, 106, 107, 108-9
Aydın sancağı 105, 106
Aydın vilayeti 71-2, 75, 76-7-8, 83-6, 100, 111
Aydos (Olgasos) Dağı 33
Aynaz: köy, Karacabey k. 133
Aynoroz 203
Ayos Basileios: Kilise Babası 32, 180
Ayos Haralambos: köy, Yalova k. 156
Ayos Konstantinos: Kapadokyalı aziz 43
Ayos Konstantinos *bkz* Develi
Ayvacık kazası 116, 118
Ayvalık (Ayvali, Kidoniye): kent 92, 119
Ayvalık kazası 121-2, 126, 128
Azatçı: köy, Orhaneli k. 141
Aziziye: köy, Aydın k. 108

Babek: İranlı asılzade 45
Babil 22
Bafra: kasaba 200, 210, 218
Bafra kazası 204, 212-3-4, 215, 217-9
Bag: köy 157
Bağarası: köy, Söke k. 107
Bağlar: köy, Bodrum k. 114
Bakır: köy, Kırkağaç k. 104
Balabanis G.: Yunanlı yazar 191, 201
Balat: kent
Balatçık (Ortaklar):köy, Aydın k. 108
Balıkesir: kent 125
Balıkesir kazası 121, 125
Balıkesir sancağı 119, 120, 121, 122-5-6, 130
Balkanlar, Balkan ülkeleri 21, 38, 68-9, 79, 83, 126-8, 219
Ballı (Madala, Meledos): köy, Niğde k. 176
Balya: kent, Balıkesir k. 125
Bandırma (Panormos): kent 123-4
Bandırma kazası 121, 124
Bardanes: Ermeni asızadesi 46
Bargam: köy, Salihli kazası
Barkan: Türk yazar 131-2
Basileios Bulgaroktonos : Bizans imp. 44-7, 211
Başköy: köy, Bilecik k. 144
Başköy (Bulgarati): köy, Karacabey k. 132-3
Batı Roma İmparatorluğu 38
Batı Trakya 135
Bati *bkz* Turan
Batum: kent 220
Bavyeralılar 38-9
Bayezit: Osmanlı padişahı 63, 79
Bayındır: kent 99
Bayındır kazası 82, 98, 99
Bayraklı: köy, İzmir k. 84
Bayramiç: kasaba 118
Bayramiç kazası 116
Belgrad 23, 118, 193
Bergama (Pergamos): kent 46, 63, 86, 92-5-6, 103, 143
Bergama kazası 78, 82, 91, 92-9

Bergama Krallığı 32-5
Bermede (Permata, Gâvurköy): köy, Akşehir k.166
Bermion Dağı 24
Beyaz Asurlular 210-5
Beykoz kazası 159, 161
Beyköy: köy, Üsküdar k. 160
Beyşehir kazası 165, 169
Bıyıklı: köy, Söke k. 107
Biga: kent 116-7
Biga kazası 116, 117
Bigadiç kazası 121, 125
Bilecik: kent 144
Bilecik kazası 142, 144
Bilecik *veya* Ertuğrul sancağı 119, 120-1, 141, 142
Binbirkilise 178
Birinci Dünya Savaşı 86-9, 126, 134, 146, 155
Birgi (Pirgion): köy, Ödemiş k. 99
Bithynia (Bithinya) 32-3, 41-3-4, 53-4, 63, 69, 119, 129, 130, 141, 153
Bizans İmparatorluğu, Bizans, Bizanslılar 30, 38, 39, 41-2-5-6-7-8, 51, 52-4-5-6, 59, 60-3, 79, 81, 115-9, 129, 131-2-3-5-7, 142-5-8, 164 ,189, 195-5-6-9, 203-6, 212-3, 220-3
Bodosakis-Atanasiadis: Bor kökenli Yunanlı zengin 172, 183
Bodrum (Halikarnassos): kent, 22, 75, 114
Bodrum kazası 112, 113
Bogomilizm 201
Boğamaden: kasaba, Hamit k. 172-3
Boğaziçi (Bosporos) 116
Boğazköy 22, 193
Bor (Poros): kasaba 170-2
Bor kazası 172
Boranlar 198
Bori *bkz* Poyrazlı
Bornova: kasaba, İzmir k. 83
Bosporos *bkz* Boğaziçi
Boynak: köy, Karaburun k. 98
Bozcaada (Tenedos) 118
Bozdoğan: kasaba 110
Bozdoğan kazası 110
Bozkır kazası 165, 169
Bryonis: Yunanlı yazar 79
Brygler (Brigler), Brig Krallığı 23-4, 119
Buca: kasaba, İzmir k. 83-4
Buldan kazası 111
Bulgarati *bkz* Başköy:
Bulgar Eksarhlığı 69
Bulgarlar, Bulgaristan 44, 45-6, 54, 68, 70-1-7, 117, 128, 135, 224
Burdur sancağı 163-4
Burgaz (Neohori): Mudanya k. 136
Burgaz Adası (Antigoni) 160
Bursa: kent 43, 53, 129, 135-7-8-9, 140
Bursa kazası 130-1, 137, 140
Bursa sancağı 119, 120-1, 129, 130-1-7, 140, 154
Bursa vilayeti 71-2, 118, 119, 150
Büyükada (Pringipos) 160
Büyük Bakkalköy 160
Büyükdere (Psykhros Çayı) 222
Büyük Dereköy: köy, Kemer k. 129
Büyük Ermenistan 46-7-8, 211
Büyük İskender 29, 30-1-2, 143-7, 180-7-8, 191-4, 204
Büyük Kömürcü (Megalo Karvunohori): köy, Çanakkale s. 118
Büyük Menderes (Maiandros) Irmağı 54, 105-8-9

Büyük Mordoğan (Murdovani): köy, Karaburun k. 98

Cahinitler 192, 199
Cambaz: köy, Karacabey k. 133
Canik kazası *bkz* Samsun kazası
Canik sancağı *bkz* Samsun sancağı
Celal: köy, Ürgüp k. 177
Celâleddin Rumî 55, 164
Cenevizliler 59
Cengiz Han 212
Cermenler 37-8
Cevizlik *veya* Maçka kazası 197, 202, 203, 215
Cincltepe: köy, Kayseri k. 184
Cuinet: 136
Culthrop: İngiliz amirali 135

Çakılköy (Mihaniona): köy, Bandırma kazası 124
Çakmak: köy, Gönen k. 125
Çakmalı: köy, Foça k. 94
Çal kazası 111
Çamaklı: köy, Menemen k. 95
Çamköy: köy, 93
Çamlıca: köy, Karacabey kazası
Çamlık (Hıristiyançamlığı): köy, Kuşadası k. 98
Çamlıköy: köy 218
Çamurya Arnavutları 127
Çanakkale: kent 51-3, 63, 126
Çanakkale Boğazı (Hellespontos) 29, 49
Çanakkale (Dardanel) kazası 116-7, 118
Çanakkale (Dardanel) sancağı 71-2, 115, 116-7
Çandarlı: kasaba, Bergama k. 92
Çankın *bkz* Gaggra
Çarıklı (Çariki): köy, Nevşehir k. 176
Çarşamba (Thermiskyra) kent 210
Çarşamba kazası 212, 219
Çasur: kasaba, Bafra k. 218
Çatalağıl (Konstantinati): köy, Karacabey k. 132
Çatalova: köy, Adapazarı k. 158
Çavuşoğlu: köy, Manisa k.100-2
Çeltek: köy, Aksaray k. 179
Çemişgezek 157
Çemişkes İoannes: Bizans imp. 157
Çengelköy: köy, Üsküdar k. 160
Çerkezler 192
Çeşme (Krini): kent 90, 97
Çeşme kazası 78, 82-5, 96, 97
Çeşneyir: köy, Karacabey k. 133
Çınar: köy, Yalova k. 156
Çiftlik (Aya Paraskevi): köy, Urla k. 90
Çiğli: köy, İzmir k. 84
Çine: kasaba 110
Çine kazası 110
Çingeneler 42, 189
Çobanisya: köy, Manisa k. 102
Çobanköyler *bkz* Pistikohoria
Çobanyatağı: köy, Adapazarı k. 158
Çolu: köy, Manisa k. 102.
Çuralanı: köy, Çeşme k. 97
Çuru: köy, Kemer k. 129

Danişmendliler 57
Dansar: köy, Karacabey k. 133
Dardanel *bkz* Çanakkale

Darıca (Rysion, Areçu): köy, Kartal k. 60, 160
Darşıyak (Taksiarkhis): köy, Kayseri k. 184
Dasmendron *bkz* Semendra
Davit (Komnenos): Bizans prensi ve Trabzon imp. 195
Deiostratos: Galat kralı 36
Delmisun *bkz* Dulmucun
Demirci kazası 105
Demircik: köy, Aydın k. 108
Demirciköy: köy, Biga k. 118
Demirtaş: köy, Bursa k. 138
Denizgiren: köy, Karaburun k. 98
Denizli (Laodikeia) kent 110
Denizli kazası 111
Denizli sancağı 75-8, 111, 113
Dereköy: köy, Edremit k. 128
Dereköy: köy, Mudanya k. 136
Dereköy (Potamya): köy, Ürgüp k. 177
Derinkuyu (Malakopi, Meligop): Nevşehir k. 178
Develi (Everek, Ayos Konstantinos): kent, 185
Develi (Everek) kazası 180, 185
Diavatis *bkz* Şahinburgaz
Digenis Akritas: Bizanslı halk kahramanı 194
Dikili: kasaba, Bergama k. 92-3
Dila (Anaksos): köy, Nevşehir k. 178
Dimetoka: Yunan Trakya'sında kent 135
Dionysos tanrı 24
Doğanbey (Domatia, Dimaca): köy, Söke k. 107
Doğanlar (Drakunta): köy, Erdek k. 123
Doğu Roma İmparatorluğu 41, 150, 164, 220
Domaniç köyleri 59
Domatia *bkz* Doğanbey
Doranitler 199
Dorlar 23, 25, 115
Dositheos: Kudüs patriği 208, 213
Drakunta *bkz* Doğanlar
Drama: Yunanistan'da kent 136, 175
Driller 197-8, 204
Drin: kent 45
Dulmucun (Telmisos, Delmisun): köy, Niğde k.175
Dumanlı *bkz* Santa
Dumlupınar 151

Euboia (Eğriboz) Adası 157
Edessa: Yunanistan'da kent 71-8, 119
Edremit: kent 118, 128
Edremit kazası 121, 126, 128
Efes 98
Efkere: köy, Kayseri k. 184
Egin 157
Eğriköy: köy, Manisa k. 102
Eğriliman: köy, Karaburun k. 98
Ekice: köy, Adapazarı k.
Elekçi: köy, Gönen k. 125
Elefterios Venizelos 71-9, 88, 147, 157, 183, 192, 217
Eligmi *bkz* Kurşunlu
Elmalık: köy, Yalova k. 156
Eminik: köy, Hamit k. 173
Endürlük (Androniki): köy, Kayseri k. 184
Enehil *bkz* Eynelli
Eneyi *bkz* Anaku
Enopi *bkz* Göztepe
Epeoğlu-Bakalaki: Yunanlı yazar 227
Epir (Hepeiros): Yunanistan'da bölge, 108, 110, 126, 133, 168
Erbeyli: köy, Aydın k. 108

Erdek (Artake): kent 118, 123, 187
Erdek kazası 121,122,123-4
Ereğli (Karadeniz Herakleia'sı): kent 28, 32-3, 44, 189
Ereğli kazası: Konya s. 165, 169, 170
Erenköy: kasaba, Çanakkale s. 118
Erikli: köy, Gönen k. 125
Erkilet (Arkhelais): köy, Kayseri k. 184
Ermeni Dağları 59
Ermeniler 34, 42-3, 45, 46-7-8-9, 53-4-6, 63-9, 70, 115, 130-2-6-8, 156-7, 164-7, 171-7-8, 183-5-9, 197-99, 200-1-6
Ertuğrul (Gazi) 59, 61, 141-2
Erythrai *bkz* Ildır
Erythraia Yarımadası *bkz* Urla Yarımadası
Erzincan: kent 157
Erzurum: kent 200
Eskice: köy, Adapazarı k.158
Eski Menderes (Skamandros) Çayı 49
Eskişehir: kent 38, 54, 119, 139, 145-6-8
Eskişehir kazası 146
Espiasan *bkz* Halkapınar
Eşme kazası 103, 104
Eşme: köy, İzmit k. 154
Evaggeliki Skoli: İzmir'de Rum okulu 91
Evdokia: Trabzonlu prenses 212
Everek *bkz* Develi
Evliya Çelebi 89, 96
Eynelli (Enehil): köy, Niğde k. 175
Ezine kazası 117, 118

Fallmerayer: Alman tarihçi 195, 212
Faraşa: köy 174, 186
Famakia 208
Famakis: Pontuslu prens 208
Fatsa (Fadisane): kent 212
Fatsa kazası 212, 219
Fenerli: köy, Edremit k. 129
Fenike alfabesi, 23, 25, 115
Fertek (Üzümlü): kasaba, Niğde k. 175
Fethiye (Makri): kent 114
Fethiye kazası 114
Fındıklı: köy 157
Fırat Irmağı 157
Fırt: kent 125
Filacık: köy, Karamürsel k. 155
Filadar (Palladari): köy, Gemlik k. 136
Filadelfiya *bkz* Alaşehir
Filistin 147
Filyo: köy, Manisa k.102
Filomelion: *bkz* Akşehir
Fkozi: köy 186
Flogita *bkz* Suvermez
Florina: Yunanistan'da kent 71-8, 119
Foça (Phokaia, Fokea): kent
Foça kazası 78, 82-5, 94, 94
Fransız İhtilali 68, 167, 171, 190, 201, 219
Frigler *bkz* Phrygler
Frigya *bkz* Phrygia

Gagavuzlar 68
Gaggra (Çankırı): Paflagonya'nın başkenti 33
Gagik Bağrat: Ermeni kralı 47
Galatia (Galatya), Galatlar (Galatyalılar) 33-4-5-6-7, 41-3
Galimi: köy, Marmara Adası 124
Gavras'lar 56
Gâvurköy: köy, Manisa k.102
Gâvurköy *bkz* Bermede

Gebze: kasaba 116
Gebze kazası 159, **160**
Gediz kazası 146, 150
Gelibolu (Kalipolis) 129
Gelveri (Karvali, Güzelyurt): kasaba, Aksaray k. 179
Gemlik (Kios): kent, 32-3, 44, 118, 129, 136
Gemlik (Kios) kazası 130-1, **136**
Gemlik Körfezi 135
Germiyan Emirliği **59**, 61
Germanos: Safranbolu papazı 182
Germanos Karavangelis: Samsun metropoliti 200, 216-7-8
Gerontas: köy, Söke k. 107
Getler 42, 189
Geyve: kent 64
Geyve kazası 153, **156**
Gezi: köy, Kayseri k. 184
Gıyaseddin Keyhüsrev I: Selçuklu sultanı **57**
Gimera: köy, Torul k 225
Giresun (Kerasus): kent 208, 210
Giresun kazası 197, **207**, 208-9
Girit Adası 114, 123-4
Girit Türkleri 84
Goçe Delçef: Makedon milliyetçisi 128
Gonia *bkz* Ocaklar
Gordion: Frigya'nın başkenti, 24, 31
Gordon (Kurduna, Kardona): köy, Niğde k. 175
Gotlar 38-9, 43, 119, 145, 194-8
Gökağaç: köy, İzmir k. 84
Gökçeada (İmroz) 118
Gölcük (Limne): köy, Nevşehir k. 176
Gölde: köy, Kula k. 103
Gönen: kasaba 125
Gönen kazası 121, **124**, 125
Gördes kazası **105**
Görele kazası **197**, **207**
Görenköy: köy, Foça k. 94
Göztepe (Enopi): köy, İzmir k. 84
Granikos (Kocabaş) Çayı 29
Gregorios Nazianzinos: Kilise Babası 32, 178, 180
Gregorios Pahlavunis-Magistros: Bizanslı düşünür 47-8
Grek Gotları 34-9, 119, 145
Grevena: Yunanistan'da kent 175
Gülbahçe (Rodonas): kasaba, Urla k. 89, 90, 127, 134
Gülşehir *bkz* Arapsun
Gümüşhane (Argirupolis): kent 173, 209
Gümüşhane kazası 224
Gümüşhane sancağı 193, 223-4
Gündoğan: köy, Gönen k. 125
Günepsi: köy, Urla k. 90
Gürcüler 34, 42, 192-9
Gürcüstan 199
Güres: köy, Edremit k. 129
Gizelyurt *bkz* Gelveri

Hacılar: köy, Manisa k. 102
Hacıosman: köy, Yenişehir k. 143
Hacinikolis Hrisoyanis: İzmirli Rum zengin, 91
Haçlılar 53, 63
Hadım kazası 165, **169**
Halikarnassos *bkz* Bodrum
Halil Çandarlı 64
Halkapınar (Espiasan) kazası 165
Halki *bkz* Heybeliada
Halkidon, Khalkedon *bkz* Kadıköy

Halys *bkz* Kızılırmak
Halvandere: köy, Aksaray k. 179
Hamidiye: köy, Manisa k. 102
Hamidiye bkz Sarımsaklı
Hamit kazası 172, 173
Hamzabeyli: köy, Turgutlu k. 102
Hamurabi 22
Haraklı *bkz* İlhan
Harava: köy, Torul k. 225
Harilaos Trikupis: Yunanlı devlet adamı 69
Harmanlı (Aloni): köy, Paşalimanı Adası 124
Harmandalı: köy, Manisa k. 102
Hartalimi *bkz* Kartal
Hasanköy (Aksos veya Naksos): köy, Nevşehir k. 176
Haseki: köy, Karaburun k.98
Hatti 22
Hattuşaş: Hititlerin başkenti, 24, 193
Hattuşil: Hitit kralı, 22
Havari Andreas 204
Hayhurumlar 154, 156, 157, 164
Hazarlar 43
Hekim Adası (Kiliseli): Urla k. 91
Hellespontos *bkz* Çanakkale Boğazı
Heptakomitler (Yediköylüler) 204
Hetumyan: Ermeni kral hanedanı
Herakleia *bkz* Ereğli *(Karadeniz)*
Herakleios: Bizans imparatoru 41
Herodotos: Eski Yunan tarihçisi 30
Heybeliada (Halki) 160
Hıristiyançamlığı bkz Çamlık
Hititler, Hitit Krallığı 21, 22-3-4, 31-3, 179, 180, 187-8, 193, 207, 210
Hitler: 152
Hogus: köy 157
Homeros 24, 115
Hopa kazası 221-2
Horozköy: kasaba, Manisa k. 100-2
Horum: kent 57
Horuda *bkz* Karacaova
Hrisantos Filipidis: Trabzon metropopoliti 200-1
Hrisostomos: Denizli metropoliti, 110
Hristodulos: Yunanistan Başpiskoposu 152
Hudi *bkz* Saraçlıüstü
Hugo Winckler: Alman arkeolog, 22
Hukliya: köy, Paşalimanı Adası 124

Ildır (Litri, Erythraia): köy, Çeşme k. 97
Ilgın: kasaba, 166
Ilgın kazası 165, 167
İlhan (Haraklı): köy, Erdek k. 123
Irak 147
Isparta sancağı 163
Istafena *bkz* Reşadiye
Istanköy (Kos) Adası 123
Istavri (Stavrin): köy, Torul k. 225

İason: Mitoloji kahramanı 220
İberya 199
İbn Batuta: Arap gezgin 60-4, 79
İkarya (Ahikerye) Adası 83-4
İkice (Aginati veya Sagimati): köy, Karacabey k. 132
İkiköy *veya* Yeniköy: köy, İzmir k. 84
İkonion *bkz* Konya
İkinci Balkan Savaşı 127
İkinci Dünya Savaşı 90, 135, 140
İlhan (Haraklı): köy, Erdek k. 123
İlosun *bkz* Küçükköy

İlpiz (Leibision): kasaba 114
İlyada 25, 115
İmralı (Kalolimnos) Adası 137
İmroz (İmbros) *bkz* Gökçeada
İnceköy: köy, Biga k. 118
İncesu: kent 185
İncesu kazası 180, 185
İnegöl kazası 142, 144, 145
İngiltere, İngilizler 89, 90, 134-5, 147
Ioannes Komnenos: Trabzon prensi 56
Ionia (Ionya), İonlar 25, 27, 41, 75, 91
Ioannidis S.: Pontuslu Rum yazar 191-7, 214
İran 193, 212
İranlılar *bkz* Persler
İris *bkz* Yeşilırmak
İsaakios Komnenos: Trabzon prensi 56
İsaakios Komnenos: Bizans imp. 199
İsaura: İsauria'nın başkenti 31
İsauria, İsaurlar (İsauryalılar) 32, 42-5, 164
İskender Bey 221
İskenderköy: köy, Biga k. 117
İstanbul Latin İmparatorluğu 115
İstanbul (Ortodoks, Ekümenik) Patrikhanesi 67-9, 80, 164, 171, 182-3
İstanbul vilayeti 159
İtilaf Devletleri 86
İtalya, İtalyanlar 38, 86
İustinianus II: Bizans imp. 44, 205, 210, 220-3
İvrindi: kent 125
İzzeddin Keykavus: Selçuklu sultanı
İzmir (Smirni, Smyrna): kent 54, 63, 79, 80-3-4-5-6-9, 91-4, 144-9, 150-3, 166
İzmir kazası 78, 82, 83, 84-5
İzmir sancağı 75-8, 79, 82-3, 91-4-8-9
İzmir Yunan Konsolosluğu 86
İzmit (Nikomedeia): kent 32-3, 43, 154
İzmit kazası 153, 154
İzmit sancağı 71-2, 153, 154-6
İznik (Nikaia): kent 43-4, 51-2-3, 60-1-4, 142

Jön Türkler, Jön Türk İhtilali 69, 182

Kadıköy (Khalkedon, Halkidon): kasaba, Üsküdar k. 160
Kadıköy: köy, Yalova k. 156
Kadıköy: köy, Samsun k. 211-3-4
Kafkasya, Kafkasyalılar 21-6, 187, 192-3, 201, 217
Kaisareia *bkz* Kayseri
Kalarga: köy, 93
Kalasani: köy, Bursa k. 137
Kalde *(Karadeniz bölgesinde)*, Kaldeliler 33, 42, 54-6, 187-9, 192-8-9, 204, 214, 223
Kalolimnos *bkz* İmralı
Kamahinler 199
Kamariolati *bkz* Kemeren
Kandıra kazası 153-6
Kandilli: köy, Üsküdar k. 160
Kapıdağı (Kyzikos) Yarımadası 122
Kapıköy 198
Kappadokia (Kapadokya), Kapadokya Devleti, Kapadoklar (Kapadokyalılar) 32-3-4-5-6-7, 42-3-4-7-8-9, 54, 164-7-8-9, 171-2-9, 180-1-2-3, 211-4-5
Karaağaç: köy, Edremit k. 129
Karaağaçlı: köy, Manisa k. 102
Karaaydın: köy, Edremit k. 129
Karabesian theması 41-2
Karaburun *veya* Ahırlı: köy, Karaburun k. 9[illegible]

Karaburun kazası 78, 82-5, 97
Karacabey (Mihalıç): kent 131-2, 154
Karacabey (Mihalıç) kazası 130, 131, 132-3
Karacaova (Horuda): köy, Karacabey k. 132
Karacaören: köy 185
Karacasu kazası 111
Karacasu: köy, Aydın k. 108
Karacaviran: köy, Hamit k. 173
Karaçiftlik: köy, Manisa k. 102
Karadağ: köy, Biga k. 118
Karadeniz bölgesi *bkz* Pontus
Karahisaridis Pavlos 181
Karakoca (Kidya): köy, Karacabey k. 132
Karapınar: köy, Aydın k. 108
Karaman: kent 170
Karaman Emirliği 59, 63, 65, 67
Karaman kazası 165, 169, 170
Karamanlıca 166
Karamanlılar 65, 183
Karamürsel: kent 155
Karamürsel kazası 153, 155
Karantina: köy, İzmir k. 84
Karaoğlanlı: köy, Manisa k. 102
Karaosmanoğlu: toprak ağası 76
Karapelit: köy, Adapazarı k. 158
Karapınar: köy, Aydın k. 108
Karapınar kazası 165
Kara Rüstem 63
Karatepe: köy, İzmit k. 154
Karesi Emirliği 59, 63
Karia (Karya), Karlar (Karyalılar) 22-3-4-6, 30, 41-5, 75
Kartal (Hartalimi): köy 160
Kartal kazası 159, 160
Karplar 194
Karpuzpınar: köy, Yenişehir k. 143
Kars: kent 45-8
Karşıyaka (Kordelio): kasaba, İzmir k. 83-4
Karşıyaka (Peramos): köy, Babdırma k. 124
Kartaca 38
Karvali *bkz* Gelveri
Karystos: kent *(Eğriboz Adası)*, 89, 91
Kasaba *veya* Turgutlu: kent 102
Kasaba *veya* Turgutlu kazası 102
Kasteli *bkz* Kestanelik
Kastamonu Emirliği 212
Kastamonu vilayeti 71-3
Katalanlar 60
Katatopos *bkz* Ormanlık
Katholikos: piskopos 46
Katırlı: köy, Yalova k. 156
Kato Panagya: köy, Çeşme k. köy 97
Kato Horio *bkz* Aşağı Yapıcıköy
Kato Neohorion: köy, Şile k. 161
Kavlaktepe: köy, Niğde k. 175
Kavazitler 199
Kavuklu: köy, Hamit k. 173
Kayabaşı: köy, Niğde k. 173
Kayseri (Kaisareia): kent 144, 166-9, 171-2-5, 180-3
Kayseri kazası 180, 183, 214
Kayseri sancağı 164, 171-2-5, 179, 180-1
Kaystros *bkz* Küçük Menderes
Kelebos: köy, Kırkağaç k.104
Keleş: köy, Söke k. 107
Keltler 33
Kelkit: kent 223
Kelkit kazası 223-4
Kelkitler 223
Kemal Atatürk 70, 147-9, 150-3, 182, 206
Kemal Bey: Menemen kaymakamı 95
Kemer: kasaba 129

Kemer kazası 129
Kemeren (Kamariotati, Aya Kiriaki): köy, Karacabey k. 132
Kemeryaylası: köy, Çeşme k. 97
Kenatala: köy, Aksaray k. 179
Kepsut: kent 125
Kerasus *bkz* Giresun
Kermira: köy, Kayseri k. 184
Keskin: kasaba 181
Kestanelik (Kasteli): köy, Bandırma k. 124
Kestanepınarı: köy, Adapazarı k. 158
Khalkidiki: Yunanistan'da bölge 203
Khalybler (Khalibler) 207, 210
Kharlena *bkz* Şiran
Khionatis: Bizanslı yazar 52
Kıbrıs 123
Kılıç Arslan II: Selçuklu sultanı 56-7, 211
Kılkış: Yunanistan'da kent, il merkezi 71-8, 94, 119, 127-8, 157, 219
Kınalıada (Proti) 160
Kırıklar: köy, 93
Kırım Tatarları 77
Kırçağaç: köy, Niğde k. 174
Kırkağaç (Nakrasa): kent 104
Kırkağaç kazası 104
Kırkharman: köy, Yenişehir k. 143
Kızbeyli: köy, Menemen k. 95
Kızderbent: köy, Karamürsel k. 155
Kızılırmak (Halys) 26-7, 34, 210
Kibotos: kent 133
Kilismani: köy, Urla k. 90
Kidia *bkz* Karakoca
Kilikia (Kilikya) 23, 48-9, 54, 172, 180-2, 211
Kilyos: köy, Karacabey k. 133
Kimmerler 26, 31, 180-7, 193-4, 207-8, 210
Kinneir: İngiliz gezgin 213
Kinuria: Mora'da bir bölge 133
Kios *bkz* Gemlik
Kirazlı: köy, Adapazarı k. 158
Kirmasti *bkz* M.kemalpaşa
Kirtatas: Yunanlı yazar 189
Kitromilidis: Yunanlı araştırıcı 80
Klapsaki: köy, Marmara Adası 124
Klostiler 206, 225
Kocapınar (Langada): köy, Erdek k. 123
Koçarlı: köy, Aydın k. 108
Kokaryalı: köy, İzmir k. 84
Koklıca: kasaba, İzmir k. 83-4
Koldere: köy, Manisa k. 102
Kolicas: köy, Urla k. 90
Kolkhlar 187, 192-8-9, 220-1
Komana: kent 57
Komnenos: Trabzon imp. 221
Komnenos Hanedanı 199, 220
Komnenoslar 195
Konçes: köy, Karamürsel k. 155
Konstantinati *bkz* Çatalağıl
Konya (İkonion): kent 48, 54-6, 85, 164-7-8, 173
Konya kazası 165
Konya sancağı 163, 164, 165-6-7,9
Konya (Selçuklu) Devleti 59
Konya vilayeti 71-3, 163, 164, 172
Konya Yunan Konsolosluğu 85, 165
Konstans II: Bizans imp. 44
Konstantin VI.: Bizans imp.
Konstantin: Yunan kralı 148
Konstantinati *bkz* Çatalağıl
Konstantin IV: Bizans imp 44
Konstantin Kopronymos: Bizans imp. 47
Konstantinidis K.: Pontuslu Rum milliyetçi 205, 217

Kordelio *bkz* Karşıyaka
Korom (Kromni) 208, 223-4
Kosova 127, 218
Kotyora *bkz* Ordu
Koyun Adası (Kutali) 124
Köse Dağı Savaşı 59, 212
Köşk: köy, Aydın k. 108
Köyceğiz kazası 112, 114
Kremasti *bkz* M.Kemalpaşa
Kricalia: köy, İzmir k. 84
Krini *bkz* Çeşme
Kriptohıristiyanlar (Gizli Hıristiyanlar) 206, 222-4-5
Kroisos: Lidya kralı, 26, 27
Kromni *bkz* Korom
Ks. Stratigos: Yunanlı general 88
Ksenofon: Eski Yunanlı tarihçi 197-8, 204-7, 210, 220-3
Kula: kasaba 103
Kula kazası 104
Kumanlar 53
Kumsusağı: köy, Orhaneli k. 141
Kurakağa: köy 147
Kurduna *bkz* Gordon
Kuri: köy, Yalova k. 156
Kurşunlu (Eligmi): köy, Gemlik k. 136
Kurupınar: köy, Adapazarı k. 158
Kuşadası kazası 98
Kuşbeyli: köy, Foça k. 94
Kuştul *bkz* Peristera
Kutali *bkz* Koyun Adası
Kuvuklia: köy, Karacabey k. 132
Kuyucak: köy, Bodrum k. 114
Kuzey Epir (Güney Arnavutluk) 127
Kuzguncuk: kasaba, Üsküdar k. 160
Küçük Asya Araştırmalar Merkezi
Küçük Bakkalköy 160
Küçükköy (Ilioson): köy, Niğde k. 175
Küçükbahçe: köy, Karaburun k. 98
Küçük Ermenistan 51-9
Küçük Kömürcü (Mikro Karvunohori): köy, Çanakkale s. 118
Küçük Menderes (Kaystros) Irmağı 79, 98-9
Küçük Mordoğan (Mikro Murdoni): köy, Karaburun k. 98
Küp: köy 157
Küplü: köy, Bilecik k. 144
Kürtler 34
Kütahya: kent 38, 54, 119, 145
Kütahya kazası 146
Kütahya sancağı 145, 146-7
Kybele tanrıça 24
Kyklad Takımadaları 89
Kyros II.: Pers kralı, 27
Kythera (Çuha) Adası 90
Kyzikos *bkz* Kapıdağı

Lakonia: Mora'da bölge 168
Lambron: kent 48
Langada *bkz* Kocapınar
Laodikeia *bkz* Denizli
Lapseki (Lampsakos): kasaba 118
Lazistan sancağı *bkz* Rize sancağı
Lazlar 34, 42, 192-8-9, 202, 215, 220-1
Lazya 195-9
Latinler 49
Leibision *bkz* İlpiz
Lefke: köy, Bilecik k. 144
Leontarius: Galyalı komutan 34
Libera 198
Ligda *bkz* Adagide

Limni *bkz* Gölcük
Litri bkz Ildır
Lucakio *bkz* Ulucak
Lutarius: Galyalı komutan 34
Lydia (Lidya), Lydler (Lidler, Lidyalılar) 22-4, 26, 29, 30-1-8, 41-3, 75, 115
Lykandros kent 47
Lykaonia 41, 179
Lykia (Likya), Lykler (Likler, Likyalılar) 22-3-4-6-8, 30, 41
Lysimakhos 32

Maçka (Maçuka) 199, 202-3-4-6
Maçka kazası *bkz* Cevizlik kazası
Madala *bkz* Ballı
Madenler: köy, Milas k. 113
Mahmut Adnî 64
Maiandros *bkz* Büyük Menderes
Majör Kapadokya 172-9
Makedonya: Yunanistan'da bölge 24, 68, 110-27, 189, 191, 200, 216
Makedonlar, Makedonyalılar 23-4, 29, 30-2-3-4, 35, 54, 68, 115, 127-8-9, 135, 180, 219
Makedon Hanedanı *(Bizans)* 52, 211
Makhelonlar 220
Makri *bkz* Fethiye
Makronlar 204
Malköy: köy, Kartal k. 160
Malakopi *bkz* Derinkuyu
Malazgirt (Mancikert) Savaşı 48, 51-5, 194, 211
Mamsa: köy 157
Manastır: köy, Karaburun k. 98
Mani: Mora'da bölge 83-4, 103, 130-2-3
Manisa: kent 101-2
Manisa kazası 101, 102
Manisa (Saruhan) sancağı 75-6-8, 99, 10(1-3-4-5
Manişaizm, Manişaistler 55, 201
Manuel Komnenos: Bizans prensi 195
Maraş: kent 48-9
Marco Polo: İtalyan gezgin 54
Marmara: köy, Marmara Adası 124
Marmara Adaları 122-3
Marmara Denizi (Propontis) 187
Marmaris: kent 114
Marmaris kazası 112, 114
Mavrozomes'ler 57
Medler 26, 27, 42, 187-9, 193-4, 208, 210
Megali İdea 70, 167-9, 173-5, 181-2, 206
Megalo Karvunohori *bkz* Büyük Kömürcü
Mehmet II: Osmanlı padişahı 65-7, 195
Mehmet Bey 221
Meledos *bkz* Ballı
Meli: köy, Karaburun k. 97
Melig Slavları 133
Meligop *bkz* Derinkuyu
Menemen: kent 86, 92-5-6, 143
Menemen kazası 82, 94
Mentahora: köy, Kula k. 103
Menteşe: köy, Urla k. 90
Menteşe Emirliği 59
Menteşe sancağı 75-8
Mersinli: köy, İzmir k. 84
Metaksas: Yunanlı devlet adamı 127
Mevleviler 55, 164
Midas: Brig kralı, 24
Midilli Adası 92-3-4, 103, 126-7-8, 150-3
Mihalıç *bkz* Karacabey
Mihaliçion: köy, İzmit k. 154
Mihanıona *bkz* Çakılköy

Mikael II: Bizans imp. 42
Mikael Palaiologos: Bizans imp. 54
Miksobarbarlar 64
Milas: kent 114
Milas kazası 113
Miletos, Miletoslular 75, 187
Milioris: Yunanlı yazar 89, 91
Misli (Misti): köy, Nevşehir k. 173-6-8
Misya, Misler *bkz* Mysia, Mysler
Mithradates I: Pontus kralı 33, 189, 191-4, 210
Mithradates VI: Pontus kralı 35-6, 189, 191-4, 208, 210
Mithradates Hanedanı 210
Mısır 147
Mısırlılar 22, 42, 189
Moğollar 59, 63, 129
Molu: köy, Kayseri k. 184
Monofizit Ermeniler 164, 170
Monofisizm, Monofizitler 48, 55, 68-9, 156, 201
Mora *veya* Peloponnesos: Yunanistan'da bölge 76, 83-4, 100-8, 126-8, 133-8
Mossinoikler 207
Mudanya: kent 134-5-7
Mudanya kazası 130-1, 134, 135
Muğla: kent 114
Muğla kazası: 112, 114
Muhteşem Süleyman 64
Muradiye: köy,
Murat I: Osmanlı padişahı 63
Murşil I.: Hitit kralı, 22
Musaga: köy 157
Mustafakemalpaşa (Kremasti, Kirmasti) kazası 130, 140, 141
Mutalaski *bkz* Talas
Mürselli: köy, Aydın k. 108
Mütevelli: köy, Manisa k.102
Mykonos (Mikene) Adası 124
Myriokephalon: kent 53
Mysia (Misya), Mysler 35, 115-9, 130

Nakharar Oşin 48
Nakrasa *bkz* Kırkağaç
Naksos Adası 91
Napoléon: 152
Narlı: köy, Çanakkale s. 118
Narlı: köy, Erdek k. 123
Narlıtepe: köy, İzmir k. 84
Nasr: İranlı asılzade 45
Nazilli: kent 111
Nazilli kazası 106, 110
Neohori *bkz* Burgaz
Neohori: köy, İzmit k. 154
Nepzendağ 217
Nevşehir (Neapolis): kent 172-5-6-7
Nevşehir kazası 176, 177
Nif (Nymphaion): köy, İzmir k. 83-4
Niğde: kent 173-4-5-6, 215
Niğde kazası 172, 173
Niğde sancağı 163, 170, 171-2-6-7-8-9
Nikaia *bkz* İznik
Nikaia (İznik) Bizans İmparatorluğu 59
Nikephoras Gregoras: Bizanslı yazar, 64
Nikephoros Phokas: Bizans imp. 48, 131, 203
Nikomedeia bkz İzmit
Nikomedes: Bithinya kralı 32-3-4
Nikomedes IV: Bithinya kralı 36
Nohutalanı: köy, Çeşme k. 97
Normandiyalılar 49

Obsikius theması 41-2
Ocaklar (Gonia): köy, Erdek k. 123
Of kazası 221-2
Ofis Çayı *bkz* Solaklı Çayı
Oinoe *bkz* Ünye
Olgasos *bkz* Aydos Dağı
Onasis Sokratis: Talas kökenli Rum zengin 184
Onikiadalar 108-14
Ortaca: köy, Urla k. 90
Orta Kalde, Ortakaldeliler 199, 221-3
Ordu (Kotyora): kent 207-9, 210
Ordu kazası 197, 207, 209
Orhan *(Gazi)* 65, 129, 133-7
Orhaneli (Adranos): kasaba 141
Orhaneli kazası 130, 140, 141
Orlov Olayları 76
Ormanlık (Katatopos): köy, Erdek k. 124
Ortaköy: köy 157
Ortodoks Ermeniler 156
Osman (Gazi) 61
Osmanlı (Otoman) İmparatorluğu, Osmanlı Devleti 59, 61, 63, 64, 67, 68-9, 70-1-5-6-7, 82-6, 126, 131-4-5-9, 141, 153, 169, 170-1, 180-1-2-9, 197-9, 201-8, 215, 221-2-3
Otkaya: köy 217-8
Otton: Yunan kralı 38-9

Ödemiş: kent 99
Ödemiş kazası 98, 99
Ömer Asan: Karadenizli Türk yazar 222
Ören: köy, Yenişehir k.

Paflagonya *bkz* Paphlagonia
Paktolos *bkz* Sart Çayı
Paladan *bkz* Filadar
Palatya *bkz* Saraylı
Pamphylia (Pamfilya) 30, 41
Pano Demircili *bkz* Yukarı Demircili
Panormos *bkz* Bandırma
Panpontus Kongresi 217
Panteikhion *bkz* Pendik
Papa Eftim 181-2
Papamihalopulos: Yunanlı gezgin 192, 214
Papaskala: köy, İzmir k. 84
Papazlı: köy, Çanakkale s. 118
Papazlı: köy, Manisa k. 102
Paphlagonia (Paflagonya), Paflagonlar 33, 210, 227
Paralı: köy, Adapazarı k. 158
Paraskevopulos: Yunanlı general 88
Paros Adası 91
Parsi: köy, İzmir k. 84
Parti: köy, Torul k. 225
Pasinsu (Phasis Çayı) 220
Paşaköy 160
Paşalimanı: köy, Paşalimanı Adası 124
Paşabahçe: köy, Üsküdar k. 160
Patra: Mora'da kent 131, 203
Paphlagonia (Paflagonya): 29
Paulusçu Ermeniler 211
Paulusçuluk, Paulusçular 42, 55, 189, 201, 211
Pazar (Atina) kazası 221-2
Peladati bkz Subaşı
Peltas: köy, Bilecik k. 144
Pendik (Panteikhion, Pantihion): kent 116, 160
Peramos *bkz* Karşıyaka
Perdikas: B. İskender'in generali 27, 31-2,

180
Pergamos *bkz* Bergama
Peristera (Kuştul) Ayos Georgios Manastırı 203
Permata *bkz* Bermede
Persler, İranlılar 26, 27-8-9, 31-3-4-8, 45-6, 115, 129, 180-7-8, 194-8, 208, 210
Phasis Çayı *bkz* Pasinsu
Philaretos Brahamios: Maraş Ermeni valisi 48
Philippikos: Bizans imp 46
Philomelion (Filomelion) *bkz* Akşehir
Philostratos: Romalı yazar 189, 191
Phokaia *bkz* Foça
Phrygler (Frigler), Phrygia (Frigya), Frig Krallığı 23, 24, 25, 26, 31-2-3-4-8-9, 41-2-3, 53-4, 119, 129, 145, 179, 180-7, 193, 207, 210
Piçirli: köy, Salihli k 103
Pirgi: köy, Çeşme k. 97
Pirgion *bkz* Birgi
Pisidia (Pisidya), Pisidyalılar 26, 30-1, 41
Pistikohoria (Çobanköyler) 132-3
Pliziotis: Yunanlı yazar 143
Platianos (Bladiyanos): köy, Bursa k. 157
Polonya 23
Pompeius: Romalı komutan 204
Pontus, Karadeniz bölgesi, Pontus Devleti, Pontuslular 21-2-3-7-8-9, 33, 42-7, 182-3, 187, 188-9, 190-1-2-3-4-5-6-7-8-9, 201-4-5-7-8, 210-1-2-5-6-7-8
Pontus Bizans İmparatorluğu 56
Pontuslu Ermeniler 190
Pontuslu Rumlar 190
Pontuslu Türkler 190, 215, 222
Pontus vilayetleri 187
Poros *bkz* Bor
Potami: köy, Torul k. 225
Potamya *bkz* Dereköy
Pouqueville: Fransız gezgin 76
Poyrazlı (Bori): köy, Paşalimanı Adası 124
Pringipos *bkz* Büyükada
Primikiri: köy, Karacabey k. 132
Proastio: köy, Marmara Adası 124
Prokopi *bkz* Ürgüp
Prokopios: Bizanslı tarihçi 189, 199, 204, 211, 220
Propontis *bkz* Marmara Denizi
Proti *bkz* Kınalıada
Psirukis: Yunanlı tarihçi 70, 146-8
Psykhros Çayı *bkz* Büyükdere
Pursa *bkz* Bursa

Reisdere: köy, Çeşme k. 97
Reşadiye (Istefana, Stefana): köy, Kayseri k. 184
Rize (Rizus, Rizunda): kent 195, 220
Rize *veya* Lazistan sancağı 193, 220, 221
Rize kazası 221
Roda *bkz* Narlı
Rodos Adası 23, 108-14-23
Rodonas *bkz* Gülbahçe
Romalılar, Roma İmparatorluğu 31-2-3-4, 35, 37, 38-9, 41-2, 54, 115, 129, 189, 194, 210, 223
Romanya 205
Rumeli: Yunanistan'da bölge 110, 136
Rumenler 70
Ruslar, Rusya 21-3, 201-5-6, 217
Rysion *bkz* Darıca
]Safran: köy, Yalova k. 156
Safranbolu: kent 182

Sahancı: köy, Bergama k. 93
Sahip: köy, Karaburun k. 98
Sakarya (Saggarios) Irmağı 64, 147, 158
Sakarya Seferi 147
Sakız (Khios) Adası 83-4, 90-4, 123-26-27, 144, 150-3
Salihli: kent 103
Salihli kazası 102, 103
Salman: köy, Kraburun k. 98
Samsun (Amisos): kent, 28, 33, 175, 187-9, 200, 210-2-3-4-5-6
Samsun Emirliği 212-9
Samsun *veya* Canik kazası 202, 212-3-7-9
Samsun *veya* Canik sancağı 193, 210, 212-9
Samos *(Sisam)* Adası 90, 108, 166,
Sanniler 192, 204, 211
Santa (Dumanlı), Santalılar 204-5-6
Sapanca: köy, Adapazarı k. 158
Saraçlüstü (Hudi): köy, 157
Saraybosna 218
Sarayköy kazası 111
Saraylı (Palatya): köy, Marmara Adası 124
Sarazenler 42, 189
Sardes: Lidya başkenti 26-9
Sarıdoğan: köy, Adapazarı k. 158
Sarıköy: köy, Gönen k. 125
Sarımsaklı (Hamidiye): köy, Kayseri k. 184
Santa (Dumanlı) 215
Sansu: köy, Yenişehir k. 142
Sarpıncık: köy, Karaburun k. 98
Sart (Paktolos) Çayı 26
Saruhan sancağı bkz Manisa sancağı 75
Saruhan Emirliği 59, 63
Sazak: köy, Karaburun k. 98
Sazlı: köy 157
Seferihisar kazası 82, 89, 91
Sehir: köy, 218
Selanik 71-8, 119, 128, 157
Selanik Yunan Konsolosluğu 169
Selçuk *bkz* Ayasuluğ
Selçuklu Türkleri, Selçuklular 51, 52-4-5-9, 141-2, 164-7, 194, 211-3
Selefkos Krallığı (Devleti) 32-4-6, 180
Selinas: piskopos 39
Semadirek Adası 118
Semendra (Dasmendron): köy, Niğde k. 174-6
Sendel: köy 93
Serbohoria (Sırp köyleri) 53
Seydiköy (İmerion): kasaba, İzmir k. 83-4
Sereköy: köy, Menemen k. 95
Serez: Yunanistan'da kent, il merkezi 71-8, 119
Sığıköy: köy, Mudanya k. 134-6
Sığırman (Siriyani) köy, Karacabey k. 132
Sındırgı kazası 121, 125
Sırplar 53, 70
Sıvas (Sebasteia): kent 47
Sıvas vilayeti 71-3, 189, 225
Sıvaslı: köy 218
Silata *bkz* Zile
Sille: kasaba 85, 168
Simav kazası 146, 150
Sinasun: kasaba 176-7
Sinop: kent, 28, 33, 187-9, 212-5
Sinop Emirliği 212-9
Sipahiler 67
Sirzu: köy 157
Siriyani *bkz* Sığırman
Sittas: Bizanslı komutan 223
Sivrihisar: köy, Aksaray k. 179

Skala: köy, Urla k.90
Skala Mordoğan: köy, Karaburun k. 98
Skala Nuova: köy, Kuşadası k. 98
Skaliris: Yunanlı yazar 192
Skamandros *bkz* Eski Menderes
Skamniyes: köy, Bandırma k. 124
Skolarioslar 199, 220
Skopya: köy, Paşalimanı Adası 124
Slavlar 43, 44, 53, 131-3, 203
Soğucak: köy, Foça k. 94
Solaklı (Ofis) Çayı 198, 222
Solomonidis: Yunanlı yazar 143
Solon 22
Soma: kasaba 104
Soma kazası 104
Sotiriadis: Yunanlı yazar 71
Sotiriu Dido. Yunanlı kadın yazar 85, 108
Söğüt: kasaba 59, 141
Söğüt kazası 142, 144
Söğüt: köy, Urla k. 90
Söke: kent 106-7
Söke kazası 106, 107
Stais: Yunan Harbiye Bakanı 149
Stamatis: Aydın Rum hakimi 109
Stavrin *bkz* Reşadiye
Strabon: Antikçağ coğrafyacısı 29, 204, 227
Subaşı (Peladati veya Apeladati): köy, Karacabey k. 132
Subatağı: köy, Adapazarı k. 158
Sulucaova. köy, Niğde k. 175
Suriye, Suriyeliler 23, 44, 45, 54
Susurluk: köy, Bursa k. 138
Suvermez (Flogita): köy, Nevşehir k. 178
Sümela Meryemana Manastırı 203, 225
Sürmene: kasaba 198-9
Sürmene kazası 198-9, 202
Süryaniler 41-2-5, 164
Şahinburgaz (Diavatis): köy, Bandırma k.124
Şakköy: köy, Bergama k. 93
Şile: kasaba 161
Şile kazası 161
Şiran (Khariena) kazası 224
Şişmanoğlu İoannis: Dulmucun kökenli Yunanlı zengin
Şuppiluliuma: Hitit kralı, 22

Tablusun *bkz* Tolusun
Taceddin Çelebi: Türkmen emiri 212
Tahtalı: köy, Karacabey k. 133
Talk: kent 47
Taksiarkhis *bkz* Darşıyak
Talas (Mutalaski): kasaba, Kayseri k. 183-4
Tamara: Bizanslı prenses 195, 220
Tanzimat 68-9, 76-9, 80, 171, 190, 214
Tarsus: kent 48
Taşoz Adası 118
Tatar: köy, Salihli k. 103
Tatarlar 54, 77
Tayigetos Dağı *(Mora'da)* 133
Tçamandos: kent 48
Tçaniler 42, 192-8, 204, 211, 223
Teferike 211
Teke: köy, Karaburun k. 98
Tektasog 34
Telmisos *bkz* Dulmucun
Tenedos *bkz* Bozcaada
Teney *bkz* Yeşilburç
Tepeboz: köy, Karaburun k. 98
Tepecik: köy, Bursa k. 137
Tepecik: köy, Salihli k. 103
Tepeköy (Herakleion): köy, 155

Tesalya: Yunanistan'da bölge 126, 138
Theodosios III: Bizans imp. 39
Theophanes Bizanslı yazar 44
Theophilos: Bizans imp. 45
Thermiskyra *bkz* Çarşamba
Thomas Slavos: Bizanslı asi 39, 42, 119, 189
Thraklar 23-4, 31-2-3, 43, 115-9, 129, 193
Thyateira *bkz* Akhisar
Tırhan (Trohos): köy, Nevşehir k. 176
Tibarenler 207-8, 210
Timurlenk 63, 79, 83, 129
Tinos Adası 90
Tire: kent 99
Tire kazası 98, 99
Tirebolu (Tripolis): kent 207
Tirebolu kazası 207, 208-9
Tirilye (Triglia): kasaba, 134-5
Tolistovogius 34
Tolos kazası 111
Tolos: köy, Urla k. 90
Tolusun (Tablusun): köy, Kayseri k. 184
Tomarca: köy, İzmir k. 84
Topal Osman 181
Toros Dağları: 172-5
Torul *veya* Ardasa: kent 223-4
Torul *veya* Ardasa kazası 224
Trabzon: kent 28, 33, 46, 51-6, 189, 194-7-8-9, 200-1-2-4-7, 217, 220-1-2
Trabzon Dershanesi: Trabzon Rum okulu, 191, 205-6
Trabzon İmparatorluğu 195, 204, 219, 220
Trabzon kazası 197, 198, 202, 215
Trabzon sancağı 193, 194-7-9, 203-7
Trabzon vilayeti 71-2, 189, 190, 192, 193, 204-5-6, 215-7, 225
Trabzon Yunan Konsolosluğu 202
Trakya: 115-7-8, 132-3-4-5-6-7, 149
Triglia *bkz* Tirilye
Tripolis: Mora'da kent 127
Tripolis *bkz* Tirebolu
Trohos *bkz* Tırhan
Trokmius 34
Truva Savaşı 25, 115
Turan (Batı): köy, Erdek k. 123
Turgutlu *bkz* Kasaba
Turko- Romenler 55
Tutankhamon: Mısır firavunu, 22
Tuzla: köy, Kartal k. 160
Türk Arnavutları 76, 127
Türk Bizanslıları 64
Türk Emirlikleri 59
Türkeli (Afisya, Avşa) Adası 124
Türkmenler 54-5, 79, 205, 219
Türk Ortodoks Kilisesi 181-2-3
Türk Ortodoks Patrikhanesi 182
Tylis Galat Krallığı 34

Ulahlar 68, 175
Ulubat (Apollonia, Apolyoni) Gölü 131-2
Uluağaç: köy, Niğde k. 173
Ulucak (Lucakio): köy, İzmir k. 84
Umurcuk: köy 218
Umurlu: köy, Aydın k. 108
Urla: kent 89, 91, 134
Urla kazası 85, 89, 90
Urla (Erythraia) Yarımadası 89, 91
Uşak : kent 152
Uşak kazası 150

Ünye (Oinoe): kent 210-2

Ünye kazası 219
Ürgüp (Prokopi): kent 176
Ürgüp kazası 172, 176
Üsküdar (Skutari, Hrisupolis): kasaba 160
Üsküdar kazası 159
Üsküdar sancağı 71-2, 159, 161
Üzümlü *bkz* Fertek

Vakfıkebir kazası 197, 207
Valaahlar 175
Valerianus: Roma imp. 194
Van: kent 200-1
Van Ermeni Cumhuriyeti 201
Van Gölü 201
Vandallar 39, 42, 189
Varenu: köy, Torul k. 225
Vardanes: Ermeni asilzade 46
Vardan Mamikonyan: Ermeni lider 46
Vasilikos: Yunanlı yazar 147, 150
Vaspurakan Senaherim: Ermeni kralı 47
Vazelon Ayos İoannes Manastırı 203
Veletler: köy, Mudanya k. 136
Veria (Karafere): Yunanistan'da kent 152
Visigotlar 38, 119
Vryonis S. Jr.: Yunanalı yazar 39
Wiliam of Rubruque: İngiliz gezgin 54

Yağcılar: köy, Urla k. 90
Yahudiler 31-8, 43, 63-8, 152
Yakaköy: köy, İzmir k. 84
Yalova: kent 156
Yalova kazası 153, 155
Yaşlıgeçit: köy, Adapazarı k. 158
Yece: köy, Bandırma k. 124
Yediköylü Santa (Dumanlı) 204
Yeni Foça (Nea Phokaia): kasaba 94
Yeni Hititler, Yeni Hitit Krallığı 23, 25, 180
Yeniköy (Arvanitohori): köy,
Yeniköy (Neohorio): köy, Söke k. 107
Yeniliman: köy, Karaburun k. 98
Yenipazar: köy, Aydın k. 108
Yenişehir: kent 143-4,
Yenişehir kazası 142
Yenişehir: köy, Çanakkale s. 118
Yeşilburç (Teney, Tiyana, Eneyi): köy, Niğde k. 175
Yeşilırmak (İris) 210
Yoakim III: İstanbul patriği 69
Yozgat 181
Yugoslavya 119
Yukarı Yapıcıköy (Ano Horio): köy, Erdek k. 123
Yukarı Demircili: köy, Urla k. 90
Yukarı Ovacık: köy, Hamit k. 173
Yukarı Yenidağ: köy, Adapazarı k. 158
Yunan İhtilali 140
Yunanistan 38, 76, 46-7, 68, 70, 126-7, 206, 222
Yüksekköy: köy, Manisa k. 102
Yürük Türkleri 141-2

Zeytinli: köy, Edremit k. 129
Zile (Silata): köy, Nevşehir k. 178, 185
Zipoites: Bithinya kralı 32-4, 129
Zydreitler 220